HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

MUNK KÁROLY
Felszabadulásunk évfordulójára

ZÁGONI ERNŐ
Lenin és a szocialista hadtudomány

NAGY GÁBOR
A 46. hadsereg tevékenysége 1945. március 16—április 4-ig a bécsi támadó hadműveletben

1

XVII. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1970

I. évfolyam. 29. szám Ára 40 fillér 1944 december 30. szombat

NÉPLAP

Szerkesztőség: Debrecen, Ferenc J.-út 28. II. em.
Kiadóhivatal: József kir. herceg-u. 18.

DEMOKRATIKUS NAPILAP

Előfizetési árak: Egy hóra 7.50 P
Negyedévre 21.— P
Félévre 40.— P

Hadüzenet Németországnak

Az ideiglenes nemzeti kormány kiáltványa a magyar néphez

A magyar nép kezdettől fogva elítélte azt a bűnös háborut, melyet a Bárdossy-kormány törvénytelenül, a parlament megkérdezése nélkül inditott meg a Szovjetunió és más demokratikus hatalmak ellen. Ez a háboru, melyben a magyar katonák százezrei véreztek el, szöges ellentétben áll a magyar nép érdekeivel és hagyományaival s kizárólag német ügyet szolgál. Ehhez járul, hogy Németország 1944 március 19-én orvul megtámadta és megszállta Magyarországot. A hazánk ellen elkövetett orvtámadást Németország betetőzte azzal, hogy 1944 október 15-én fegyveres puccs utján hatalomrajuttatta a magyar nemzettől gyülölt hazaáruló Szálasit, hogy ilymódon megakadályozza a fegyverszünet megkötését Magyarország és a demokratikus hatalmak között.

A németek megfosztották Magyarországot függetlenségétől, sárbataposták a magyar nemzeti szuverénitást, börtönbevetették és kivégezték a magyar hazafiak ezreit, elrabolták a magyar nemzeti vagyont, kifosztották és feldulták az országot. A magyar fiatalságot elhurcolják Németországba, a magyar asszonyokat sáncmunkára parancsolják, magyar honvéd alakulatokat beolvasztanak a német hadseregbe és német ügyért kényszeritik vérezni.

Mindezeket figyelembe véve az ideiglenes nemzeti kormány, a felhatalmazás alapján, melyet programmja megvalósitására az ideiglenes nemzetgyüléstől kapott, érvenyre juttatja a magyar nép akaratát, semmisnek nyilvánitja a Németországgal kötött szerződéseket, megszakit vele mindennemü kapcsolatot és ezennel hadat üzen Németországnak. Az ideiglenes nemzeti kormány kijelenti, hogy a háborut a Szovjetunió és szövetségesei oldalán az ország összes erőforrásainak mozgósitásával mindaddig folytatni fogja, mig a szövetséges hatalmak ki nem viviák a teljes győzelmet Németország felett, mert csakis ez a győzelem biztosithatja Magyarország függetlenségét. Egyben az ideiglenes nemzeti kormány tudomására hozza a magyar népnek, hogy a fegyverszünet megkötése céljából a Szovjetunió, valamint a vele szövetséges hatalmak kormányaihoz fordult.

A minisztertanács 1944. évi december hó 28-i ülésének egyhangu határozatából:

az Ideiglenes Nemzeti Kormány

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

1

1970

ÚJ FOLYAM BUDAPEST XVII. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Lengyel István, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának docense (Budapest) — *Munk Károly* kandidátus, Honvédelmi Minisztérium (Budapest) — *Nagy Gábor* kandidátus, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (Budapest) — *Szabó Balázs*, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (Budapest) — *Szabó Sándor*, a Zrínyi Katonai Kiadó felelős szerkesztője (Budapest) — *Zágoni Ernő* kandidátus, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (Budapest) — *V. Zverjev* kandidátus (Moszkva) — *dr. Ács Tibor, Csendes László, Gellért Tibor, Györkei Jenő, Józsa Antal* kandidátus, *Kis András, Kiss Sándor* és *Molnár Pál*, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai, valamint *Balla Tamásné, Molnár Éva, Nádor Tibor, Viniczai István* és *Windisch Aladárné*, a Hadtudományi Intézet tudományos munkatársai.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Tagok:

Benda Kálmán, Csillag Ferenc, Godó Ágnes, Liptai Ervin, Nagy Gábor, Tóth Sándor

Felelős szerkesztő:

Otta István

Főszerkesztő:

Mucs Sándor

Szerkesztő:

Molnár Pál

A szerkesztőség címe:

Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Telefon: 360—764

Felelős kiadó: Zrínyi Katonai Kiadó

Budapest XIII., Dózsa György út 49. sz. Telefon: 409—550

Megjelenik negyedévenként

Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, ¼ évre 8,— Ft

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőnél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül, vagy csekkbefizetési lapon (csekkszámlaszám: egyéni 61 297, közületi 61 066), valamint átutalással a PKHI. MNB. 8. sz. egyszámlájára.

INDEX: 25—371

70.2137/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest — F. v.: Bolgár Imre

FELSZABADULÁSUNK ÉVFORDULÓJÁRA

Munk Károly

Ha végigtekintünk népünk történetén, azt tapasztaljuk, hogy az a szabadság utáni vágy, illetve e vágy realizálásáért folytatott harc története. E megállapítás nem újszerű, hiszen Marx már több mint egy évszázaddal ezelőtt kimutatta, hogy az egész emberiség története az osztályharcok története, ami lényegét tekintve az emberi szabadságért folyó harc történetét jelenti. Ha e rövid megemlékezést mégis a fenti gondolattal indítjuk, csupán azt szeretnénk vele ismételten kiemelni, hogy a magyar nép is — hasonlóan oly sok más testvér néphez — évszázadok során szüntelen harcban állt emberi életének értelméért: a szabadságért, az alkotó munka biztosításáért.

A történelemtudomány megtisztelő feladata, hogy az objektív valóság feltárásával kimutassa e harc minden fontos mozzanatát, hogy a körülmények, az okok és okozatok, a múlt reális ábrázolásával tapasztalattárat adjon az újabb nemzedékek jövőt alakító munkájához.

A magyar marxista történelemkutatás — s benne a hadtörténeti kutatás is — már sokat tett, hogy megfeleljen e követelménynek. De még nem eleget! Az eltelt negyedszázad kevésnek bizonyult, hogy tudományos érveléssel megcáfoljuk a sok-sok évtizedes történelemhamisítást és egyben az igazságnak megfelelő valót állítsuk a helyébe. A ma nemzedékének éppen olyan fontos a megalapozott történelemismeret, mint volt az az elődök számára, de talán még annál is fontosabb, mert a mai és a további nemzedékek már tudatosan formálják saját történelmüket, amihez a marxista történelemszemlélet — magától értetődően — az egyik legfontosabb formáló eszköz. Úgy véljük, hogy a ma tevékenykedő történelemkutatók felelőssége ezért olyan fontos. Sokszorosan nem mindegy, hogy ifjúságunkban milyen történelemszemlélet alakul ki, hogy történelmünk egyes eseményeit, alakjait hogyan ítélik meg, és hogy az eléjük állított történelmi hősök alapján bennük milyen eszményképek alakulnak ki. Számunkra nem lehet közömbös, hogy ifjúságunk a múltat tanulmányozva mire büszke, mit vall a magáénak és mit ítél el! A helyes történelemszemlélet kialakítása és annak hasznosítása nemcsupán a távoli múlt, de a jelen, sőt a jövő reális megítélésé-

nél is elengedhetetlen. Így például a felszabadulásunk óta eltelt negyedszázad eseményeinek megértéséhez is szükséges.

A mai ifjúság óriási többsége számára a felszabadulás körülményei, de jó részüknek az azt követő egy—másfél évtized is már történelem, amit a történészek által leírtakból, vagy éppen az idősebb nemzedékek elbeszéléseiből ismernek. A kép, ami így megformálódik bennük, ellentmondásos, ami a történeti kutatás fogyatékosságaira, illetve a szóbeli tájékoztatások szubjektivizmusára vezethetők vissza.

Felszabadulásunk negyedszázados évfordulóján történészeinknek erre nem lehet nem gondolniuk.

25 esztendő telt el népünk történetében az új minőségi szakaszt nyitó felszabadulás óta. Egy negyedszázad! Úgy tűnik — különösen ha figyelembe vesszük, hogy ez idő alatt mennyi minden történt —, hogy elegendő időnk volt történelmünknek ezt a sorsfordulóját helyesen, a maga valóságában megértetnünk társadalmunk minden fontos rétegével, de különösen az ifjúsággal, Ám, ha jól belegondolunk, ez valóban csak úgy tűnik. A reális tények nem ilyen bíztatóak. Ünneprontás nélkül — vagy éppen az ünnep nagy fontosságát kiemelve — őszintén szólnunk kell arról, hogy nem csupán a távoli múlt fontos eseményeit kell még történészeinknek megnyugtatóan tisztázni, de a 25 esztendővel ezelőttit is, sőt az azóta eltelt időszakot is. Sok még ezek körül is az eszmei összekuszáltság.

Az elmúlt évi érettségi vizsgákon — tehát valójában ifjúságunk színe-virágánál, a 18 esztendősök között — többen akadtak, akik az 1945 utáni forradalmi tetteket csupán a szovjet hadseregnek tudták be. Mintha ezzel a „nemes gesztussal" akarnák hálájukat kifejezni a szovjet nép fiainak. Nem vették észre — de ne is tőlük várjuk ezt elsősorban, hanem azoktól, akik nevelésükre hivatottak —, hogy ezzel a Szovjetuniót még a forradalom exportjának vádjával is illették. Biztosak vagyunk benne, hogy nem mentünk túl messzire e következtetéssel, még akkor sem, ha ezt így senki sem fogalmazta meg, de az adott válaszokban ez a konzekvencia potenciálisan mégis megtalálható volt.

Jogos a kérdés: mi ennek az oka? A középiskola elvégzése után az „érett" fiatalság miért vélekedhet így a felszabadulásunkról? Bármennyire leegyszerűsítettnek is tűnik a válasz: az ok a 25 esztendő megítélésének ma is fellelhető fogyatékosságában keresendő. Mint ahogyan hibásnak kell tartanunk azt az — esetenként a történelemkutatással hivatásszerűen foglalkozók között is fel-felbukkanó — álláspontot, mely szerint „jelentéktelennek" kell tartani a magyarok részvételét saját felszabadításunkban. Ez a nézet is többször visszhangzott az érettségi feleletekben. Távol áll tőlünk a magyar ellenállás és partizánmozgalom túlértékelése, de semmi esetre sem érthetünk egyet annak alábecsülésével. Helyenként még ma is helytelenül ítélik meg azokat a tényezőket, amelyek felszabadulásunkhoz vezettek, illetve a valóságtól eltérő értékrendet állítanak fel e tények között.

A történelmi tények — úgy véljük — meggyőzően bizonyították, hogy a hitleri fasizmus és a magyar kiszolgálóik uralmát, hatalmát a

népfelszabadítóként és osztályszövetségesként hazánkba érkező szovjet hadsereg csapatai zúzták széjjel. Ezzel olyan lehetőséget teremtettek a magyar progresszív, forradalmi erők számára, melynek jelentőségét szinte túlbecsülni is lehetetlen. Ez tény, és ezt a tényt ki fogcsikorgatva, ki pedig őszinte hálaérzettel, de elismeri. Ennek azonban nem mond ellent az, hogy volt magyar ellenállási mozgalom, hogy akadtak, akik fegyverrel szálltak szembe népünk elnyomóival, és közülük jó néhány hősi halált halt! Ez is tény! A magyar ellenállók és partizánok tevékenysége is benne volt abban az ökölcsapásban, amely szétrombolta minden idők legkegyetlenebb elnyomó rendszerét. Meg akkor is igaz ez, ha a magyarok fegyveres tevékenységének hatékonysága és tömegessége nem érte el a környező testvérországok népi ellenállásának tevékenységi színvonalát.

A régi rend hatalmi eszközeinek szétzúzásában tehát a Szovjetunió hadserege játszotta a főszerepet, még akkor is, ha velük vállvetve magyar hazafiak is harcoltak. Ám az új rendszer, a népi demokratikus rendszer kialakításában, az osztályellenség politikai és gazdasági legyőzésében a Szovjetunió csak rendkívül kedvező külső tényező volt; a csatát a belső erőknek, a magyar forradalmi mozgalmaknak kellett megvívniuk. Ez nem magyar sajátosság! A forradalmi átalakulásban mindenütt és mindig a belső erők a döntők, még akkor is, ha nem közömbösek a külső körülmények, a mi esetünkben a Szovjetunió hadseregének magyarországi jelenléte.

A magyar progresszív erők — élükön a kommunistákkal — éltek a történelmi lehetőséggel, amit a szovjet hadsereg győzelme és jelenléte teremtett, és sok olyan vívmányt értek el, amelyekről fiainknak, utódainknak büszkén beszélhetünk. A szétzúzott magyar fasiszta rendszer helyén népi demokratikus államot építettek fel, lényegében megoldották a magyar parasztok ezeréves perét: kiosztották a földet és mindezekkel együtt kemény osztályharcban megkezdték az igazi népi állam, a proletárdiktatúra megteremtését elősegítő feltételek létrehozását.

Az eltelt 25 esztendő alatt hányszor hallottuk már, hogy 1945 után „élni tudtunk a szabadsággal!" Ez így igaz! Ki is vitathatná el ezt a negyedszázados évforduló küszöbén. Mégis érdemes e találó megállapításról néhány szót ejteni, nyilván nem a bizonyítás, vagy éppen a cáfolat érdekében, hanem inkább azért, hogy mi is volt az a szabadság, amivel 1945-ben és azt követően élni tudtunk?

Az első gondolat, amit e kérdéssel kapcsolatban — úgy véljük — érdemes tisztázni, hogy a szabadság egy nép számára a történelem során nem mindig jelenti ugyanazt a tartalmat. A népi szabadság tartalma a történelmi fejlődés adott szakaszától determinálódik. Magától értetődő, hogy a népi szabadság tartalma nem jelentette ugyanazt, a rákóczi, a kossuthi vagy az 1919-es időkben, és még inkább nem 1944—1945-ben. A felszabadulás időszakában a nép szabadsága tartalmában azt jelentette, hogy megszabadulni a nemzeti függetlenséget gúzsbakötő német fasizmustól és annak magyarországi segítőitől, hogy szétzúzni az elmaradottságot konzerváló feudálkapitalista rendszert, és szabad mozgást

biztosítani mindazon társadalmi erőknek, amelyek az alapvető célokért hajlandók is tenni.

1945-ben a nép szabadságának alapvetően ezek voltak a fontosabb tartalmi mutatói. A szovjet hadsereg azzal, hogy szétzúzta a német és magyar fasiszta hadigépezetet és bátorító karral emelte fel — osztályhelyzetére, vallási és ideológiai meggyőződöttségére való tekintet nélkül — mindazokat, akik készek voltak a romok helyén építeni, felbecsülhetetlen történelmi lehetőséget teremtett ahhoz, hogy élni tudjunk a szabadsággal. De a szovjet hadseregtől azt várni, hogy politikai harcban verje széjjel a magyar reakció, a burzsoázia, a régi rend erőit — merő tévedés, sőt antimarxista elvárás. A szovjet hadsereg jelenléte ehhez a harchoz csak külső (bár nagyon fontos) feltétel volt. A valóságos harcot a belső, a magyar forradalmi erőknek kellett megvívniuk. És az a megállapítás, hogy élni tudtunk a szabadsággal, ezt a harcot is magában foglalja. Ám e fogalom ennél mégis többet takar. A romok helyén újat teremteni az akkori, az 1945-ös történelmi időszak feladata volt. Akik akkor e történelmi feladat végrehajtásában részt vettek, tiszteletet érdemelnek. És sokan voltak ilyenek. Ma 25 esztendővel a felszabadulás után kijár e tisztelet elődeinknek, mert akik akkor megértették, hogy „tenni, tenni kell . . .” elévülhetetlenül beírták nevüket népünk történetébe, még akkor is, ha nem lesz egyetlen történelemkönyv sem, amelyik névszerint is megemlékezne róluk. Mi azonban az „élni tudtunk a szabadsággal” fogalom tartalmi összetevőinek elemzésekor ennél a pontnál nem állhatunk meg, mert a történelem sem állt meg. Az 1944—1945-ös történelmi szakaszt újabb, sőt újabbak követték. De a további utat már nem mindenki járta végig. A nép szabadságának tartalma később már többet jelentett és többet is követelt, másként mondva, a nép szabadsága szocialista tartalmat kapott, amelyet ekkor már sokan nem akartak vagy nem tudtak megérteni.

Amikor a 25 esztendős évfordulón meghajtjuk az elismerés zászlaját a negyedszázad előtti történelmi tetteket vállalók előtt, azt is tudjuk, hogy nemcsak 1945-ben tudtunk élni a szabadsággal az ő jóvoltukból, de azt követően is, és élni kell tudnunk e szabadsággal ma is, majd a jövőben is, azzal a népszabadsággal, amely tartalmában és kiharcolóinak táborában is állandóan változik és előre halad. Kell ezzel számolnunk, mert a jövő számára nekünk kell felkészíteni a tettekre kész hazafiakat. Felkészítésükben pedig egyik legfontosabb eszköz a múlt helyes bemutatása, a marxista történelemszemlélet, az egyes események és személyek szubjektivitástól mentes értékelése és helyére tevése, amelyet elvégezni nekünk kell történészeknek, köztük hadtörténészeknek — és ez a feladat nem is kevés.

TANULMÁNYOK

LENIN ÉS A SZOCIALISTA HADTUDOMÁNY

Zágoni Ernő

Vlagyimir Iljics Lenin — Marxszal és Engelsszel együtt a *nemzetközi munkásmozgalom legkiemelkedőbb alakja volt.* Lenin nevéhez fűződik a marxizmus tanításának az imperializmus korszakára történő továbbfejlesztése, a forradalmi munkásmozgalom számos aktuális kérdésének felvetése és kidolgozása, az újtípusú forradalmi párt megteremtése és nevelése. Lenin, a proletárforradalom nagy stratégája közvetlenül vezette az októberi fegyveres felkelést Petrográdon, irányította a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét. Lenin volt a világ első szocialista államának vezetője és irányítója. Ő dolgozta ki a szocializmus felépítésének politikáját és taktikáját. Lenin zseniális elméleti teoretikus és egyben a forradalom gyakorlati vezetője, a stratégia és taktika felülmúlhatatlan művésze volt. Elmélet és gyakorlat egysége a történelem folyamán még soha senki tevékenységében nem ötvöződött oly szerves egységgé, mint Lenin munkásságában és életművében. *Életműve véglegesen rányomta bélyegét az egész emberiség fejlődésére.* Tanításait — melyek napjainkban is irányt mutatóak — százmilliók követik. A szocializmus pedig — mint konkrét társadalmi valóság — napjainkra a nemzetközi osztályharc legdöntőbb erejévé vált.

Lenin nemcsak a marxizmus lángeszű művelője, a kommunista párt és a szovjet állam szervezője és irányítója, hanem egyben *kiváló katonai teoretikus és vezető is volt.* Lenin nevéhez fűződik a háborúról és a hadseregről szóló marxista tanítás legfontosabb kérdéseinek kidolgozása, a hatalomra jutott munkásosztály katonapolitikájának megalkotása, a szocialista állam fegyveres erőire vonatkozó alapvető elvi útmutatások kimunkálása és a fegyveres erők létrehozásáért folytatott küzdelem közvetlen irányítása. Munkáiban részletesen foglalkozott az imperializmus kora háborúinak jellemző vonásaival, s feltárta a háborúk menetét és kimenetelét eldöntő alapvető tényezőket. Számos útmutatást nyújtott a szovjet hadművészet kidolgozásához is. Lenin alkotta meg a szovjet katonai elmélet legalapvetőbb tanításait, melyek nem egyszerűen a szovjet hadtudomány alkotó részeivé, hanem fundamentális alapjaivá váltak. *Ezért tekinthető Lenin a szocialista had-*

tudomány alapjai megalkotójának. Joggal írta Kalinyin Lenin elméleti és gyakorlati tevékenységéről: „Lenin a hadseregszervezés, a hadászat és a harcászat területén is nagy örökséget hagyott ránk. Lenin az elnyomók ellen, a szabadságukért küzdő dolgozó tömegek harcainak egyik legnagyobb hadvezére volt a történelem során, s ő vetette meg a korszerű tudományon és technikán nyugvó reguláris szovjet hadsereg alapját."[1]

Leninnek a hadügy területén végzett elméleti és gyakorlati tevékenysége rendkívül jelentős és szerteágazó. Ismertetése és méltatása messze meghaladja egy rövid lélegzetű tanulmány kereteit. Ezért ez alkalommal csak arra vállalkozhatunk, hogy a hadüggyel kapcsolatos lenini hagyaték néhány — napjainkban is rendkívül aktuális — vonatkozását vázoljuk.

I.

Engels óta a marxisták közül senki sem foglalkozott oly behatóan a katonai kérdések tanulmányozásával és kidolgozásával, mint Lenin. Ez a katonai problémák iránt megmutatkozó nagyfokú érdeklődés teljesen érthető, hiszen Lenin nem csupán a marxista elmélet lángeszű géniusza és teoretikusa, hanem egyben az oroszországi munkásosztály részéről a hatalom megszerzéséért és megtartásáért vívott forradalmi harc vezére is volt.

Lenin tudta, hogy e harcban szükségszerűen döntő szerep jut a fegyvereknek, a katonai tényezőknek. Egyrészt azért, mert a kizsákmányoló osztályok fegyveres erőszakon nyugvó hatalmát csak a dolgozó tömegek igazságos és jogos fegyveres küzdelmével lehet elsöpörni. Másrészt azért, mert a munkásosztály kivívott hatalmát meg kell védeni a belső és külső ellenforradalmi erők fegyveres támadásaival szemben. Már 1905-ben a következőket írta „A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány" c. cikkében: „A szociáldemokrácia sohasem nézte és nem is nézi szentimentálisan a háborút. A szociáldemokrácia visszavonhatatlanul elítéli a háborút, mint az emberiséget érintő kérdések eldöntésének vadállati módját, de tudja, hogy a háborúk elkerülhetetlenek, amíg a társadalom osztályokra tagolódik, amíg ember embert kizsákmányol. E kizsákmányolás pedig nem szüntethető meg háború nélkül, melyet mindig és mindenütt maguk a kizsákmányoló, uralkodó és elnyomó osztályok kezdenek. Háború és háború közt különbség van. Van háború, amelyik kaland, s amely egy dinasztia érdekeit, egy rablóbanda étvágyát, a kapitalista nyerészkedés hőseinek céljait elégíti ki. S van háború — és ez az egyetlen *jogos* háború a kapitalista társadalomban —, amely a nép elnyomói és zsarnokai ellen folyik. Csak utópisták vagy filiszterek ítélhetik el elvileg az ilyen háborút.[2]

Lenin nem tekintette magát katonai szakértőnek, de ugyanakkor a *hadügy alapos megismerésére törekedett.* Számára ez nélkülözhetet-

[1] Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1963. 5. o.
[2] *Lenin* Művei, 8. köt. Budapest, Szikra, 1954. 575—576. o.

lennek tűnt a munkásosztály fegyveres harcának megszervezése és irányítása érdekében. Nemcsak Marx és Engels katonai írásait tanulmányozta nagy figyelemmel, hanem a különböző burzsoá katonai teoretikusok munkáit is. Ismeretes, hogy Lenin nemcsak elolvasta, de oroszra is lefordította Cluseret francia tábornok Utcai harc című könyvének néhány fejezetét. Kijegyzetelte és alapos kritikai megjegyzéseket fűzött Clausewitznek a háborúról és a hadviselésről írt háromkötetes művét. Tanulmányozta Napóleon, II. Frigyes, Moltke, Bernhardi és más katonai szakírók munkáit. Az 1905-ös orosz forradalom alatt, majd az ezt követő években Lenin a francia, svájci és orosz könyvtárak számtalan hadügyi témájú könyvét dolgozta fel a rá jellemző tudományossággal és alkotó jelleggel. Halála után megőrzött magánkönyvtárában 176 katonai vonatkozású könyv volt.

Viszaemlékezéseikben azok a forradalmárok, akik közelről ismerték, megemlékeznek Leninnek a katonai kérdések iránti nagyfokú érdeklődéséről. Krupszkája szerint Lenin a hadművészettel „. . . sokkal többet foglalkozott, mint ahogy ezt róla általában tudják".[3]

Jaroszlavszkij — aki egyike volt 1903—1910 között a bolsevik párt katonai-harci tevékenységét irányító forradalmároknak — visszaemlékezéseiben leírja, hogy Lenin már a forradalom előtt, de különösen az 1905—1907-es években „a legbehatóbban tanulmányozta a hadügyet, hogy azt a fegyveres felkelés idején alkalmazza."[4] Kalinyin, Frunze, Padvojszkij, Boncs-Brujevics, valamint a párt és a szovjet állam más kiemelkedő alakjai Vlagyimir Iljicset joggal a katonai kérdések kiváló szakértőjének tekintették.

Lenin a katonai kérdéseket mindig a munkásosztály és szövetségesei *forradalmi harcával összefüggésben, annak részeként tanulmányozta.* Következetesen fellépett az e téren gyakran jelentkező végletes és káros álláspontokkal szemben. Óva intette a pártot és a forradalmárokat a katonai tényezők szerepének eltúlzásától, attól, hogy a politikai tömegmozgalomtól elszakítva, vagy éppen fölé emelve vizsgálják és értékeljék. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a fegyveres felkelés az osztályharc legmagasabb formája, mellyel játszani nem lehet, s az nem szűkíthető le valamiféle szűk katonai összeesküvésre. „A szociáldemokrácia sohasem játszott a katonai összeesküvésekkel, sohasem tolta előtérbe a katonai kérdéseket, míg nem voltak meg a kezdődő polgárháború feltételei" — írta 1905-ben.[5] Ugyanakkor fellépett a katonai kérdések szerepének lebecsülése ellen is. „A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány" c. cikkében nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy az adott körülmények között, amikor a munkásosztály harca forradalomba nőtt át, szükségessé vált — ha nem is a legelső helyen, de az elsők között — a katonai kérdések felvetése, tanulmányozása és a néptömegekkel való megismertetése. „Azok a szociáldemokraták, akik csak valamelyest is járatosak a tör-

[3] N. K. *Krupszkaja:* Visszaemlékezések Leninre. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959. 108. o.
[4] Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 6. o.
[5] *Lenin* Művei, 8. köt. 575. o.

ténelemben és tanultak Engelstől, a hadügyek kiváló szakértőjétől — írta —, sohasem kételkedtek abban, hogy *óriási jelentősége van a katonai ismereteknek, hogy óriási fontossága van a haditechnikának és a katonai szervezetnek, mint olyan eszköznek, amelyet a nép tömegei és a nép osztályai a nagy történelmi összeütközések eldöntésére használnak fel.*"[6] (Kiemelés: Z. E.)

A hatalom kivívásának és megtartásának tehát *nélkülözhetetlen feltétele az osztályharc katonai eszközeinek, módszereinek és tudományának elsajátítása és mesteri alkalmazása.* Lenin arra nevelte a forradalmárokat, hogy lelkiismeretesen tanulmányozzák a hadügyet, lehetőleg minél több katonai ismeretet sajátítsanak el. „... Tanuld meg alaposan a hadimesterséget! — írta. — Erre a tudományra a proletároknak szükségük van ... azért, hogy saját országod burzsoáziája ellen harcolj, hogy véget vess a kizsákmányolásnak, a nyomornak és a háborúknak, nem jámbor óhajokkal, hanem a burzsoázia legyőzése és a burzsoázia lefegyverzése útján."[7]

Ismeretes, hogy Lenin a hatalomért folytatott harc módszereit és formáit tekintve nem kötelezte el magát egyoldalúan. Újra és újra hangsúlyozta, hogy a párt csak a harc folyamán az összes körülmények figyelembevételével tudja eldönteni, hogy „... milyen eszközhöz folyamodik, hogy döntő csapást mérjen ..., hogy például a felkelést, a politikai tömegsztrájkot, vagy a támadás más módszerét fogja-e előnyben részesíteni."[8] A konkrét körülmények mélyreható elemzése azonban arra a következtetésre juttatta Lenint, hogy a dolgozók forradalmi tömegmozgalma *szükségszerűen fegyveres felkelésbe fog torkollni.* Az önkényuralom elleni fegyveres felkelés nemcsak mint eszme érlelődik a forradalmárok tudatában, „hanem mint magának a mozgalomnak elkerülhetetlen, gyakorlatilag természetszerű következő lépése is" — állapította meg.[9] E felismerés késztette Lenint a századfordulót követő években a fegyveres felkelés kérdéseinek, s ezzel összefüggésben a hadügy problémáinak sokoldalú tanulmányozására, a párt és a munkásosztály katonapolitikájának és teendőinek meghatározása érdekében.

Lenin a fegyveres felkelést az osztályharc legmagasabb formájának és egyben különleges formájának tekintette. Nyomatékosan hangsúlyozta: „A fegyveres felkelés azonban a politikai harcnak *különleges* formája, amely külön törvényeknek van alávetve, s ezeket alaposan át kell gondolnunk."[10] *Úgy tekintett a fegyveres felkelésre, mint háborúra, melyre a hadművészet valamennyi szabályát figyelembe véve kell felkészülni.* Éppen ezért Leninnek a fegyveres felkeléssel kapcsolatos útmutatásai a szocialista hadtudomány kidolgozása szempontjából is rendkívül jelentősek.

A fegyveres felkelés idején a politikai harc és a fegyveres küzdelem elválaszthatatlanul összefonódik. Ilyenkor a fegyverek politizál-

6 Uo.
7 *Lenin* Művei, 23. köt. Budapest, Szikra, 1951. 81—82. o.
8 *Lenin* Művei, 2. köt. Budapest, Szikra, 1951. 353. o.
9 *Lenin* Művei, 6. köt. Budapest, Szikra, 1953. 184. o.
10 *Lenin* Művei, 26. köt. Budapest, Szikra, 1952. 174—175. o.

nak. Éppen ezért a felkelés sikere e sajátosság figyelembe vételén és a politikai harc, valamint a hadművészet szabályainak betartásán múlik. Ezzel összefüggésben Lenin arra is felhívta a figyelmet, hogy *a politikai és katonai stratégia és taktika számos törvényszerűsége azonos.* „... Kétségtelen — jelentette ki Lenin —, hogy a hadi és a politikai taktika szomszédos területek. Grenzgebiete."[11] Lenin a hadügyi kérdések alapos tanulmányozása mellett azért válhatott kiváló katonai teoretikussá és vezetővé, mert a politikai stratégiának és taktikának felülmúlhatatlan művésze volt.

A fegyveres felkelés kérdéseinek kidolgozása érdekében Lenin behatóan tanulmányozta az orosz—japán háború hadműveleteit, részletesen elemezte *a korszerű fegyverzet és a harcmód összefüggéseit.* Nagyon lényeges következtetése volt — melyre folyamatosan felhívta a forradalmárok figyelmét —, hogy a korszerű hadseregekkel szemben a fegyveres felkelés nem győzhet a korábbiakból ismert formában, „... ilyen időszakban — írta — országos politikai sztrájkok idején a felkelés nem öltheti fel a régi formát: a nagyon rövid időre és nagyon szűk területre korlátozódó elszigetelt akciók formáját. Egészen természetes és elkerülhetetlen, hogy a felkelés fejlettebb, bonyolultabb formát ölt: a hosszantartó és az egész országot felölelő polgárháború, vagyis a nép két része közötti fegyveres harc formáját. Az ilyen háborút nem lehet másként elképzelni, mint csekély számú, egymástól aránylag nagy időközökkel elválasztott, nagyszabású ütközetek sorozatát és az ezekben az időközökben lezajló apró összecsapások sokaságát".[12]

A fentieknek megfelelően Lenin rendkívül fontos feladatnak tekintette a párt részéről a fegyveres felkelés katonai szempontból helyes előkészítését és irányítását. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a polgárháború időszakában a harci módszerek rendkívül változatos formáival kell élni. A felkelés előkészítése érdekében szükségesnek tartotta *a fegyveres osztagok* megszervezését és alapos katonai kiképzését. Ezek feladatát abban látta, hogy megkezdjék a felkelést, biztosítsák a tömegek fegyveres harcának katonai vezetését, hozzák létre a forradalom nyílt harci támaszpontjait, tegyék lehetővé a felkelés széles körű kibontakozását, s vigyék át a felkelést a szomszédos körzetekbe.

A fegyveres osztagok fő harci módszereinek az *elszánt és folyamatos támadást tartotta.* Hangsúlyozta azonban, hogy a korszerű hadseregekkel szemben meg kell változtatni az utcai harcok taktikáját. A fegyveres felkelés nem győzhet, ha a kormánycsapatokkal szembeni tömeges és nyílt támadásokra alapozzák. Lenin a harc legmegfelelőbb módszerének — természetesen más módszerek lehetőségét és jogosságát is elismerve, s különösen akkor, amikor a felkelők kezében még kevés a fegyver — a *partizánmódszerek* alkalmazását tekintette, vagyis a harc során a kislétszámú és mozgékony harci osztagok folyamatos támadásait az ellenség számára váratlan helyen és időben. E

[11] Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége, 444. o.
[12] *Lenin* Művei, 11. köt. Budapest, Szikra, 1954. 216. o.

harci módszer sikerességét tartotta szem előtt, amikor megállapította: „Az 1905 decemberi harc[13] bebizonyította, hogy a fegyveres felkelés győzhet a modern haditechnika és katonai szervezet körülményei között is. A decemberi harc egyik eredménye, hogy ezentúl az egész nemzetközi munkásmozgalomnak számolnia kell azzal, hogy a következő proletárforradalmakban valószínűleg hasonló harci formák kerülnek majd felszínre."[14]

A fegyveres felkelés sikeres előkészítése és győztes megvívása szempontjából Lenin rendkívül fontos feladatnak tartotta *a hadseregben végzendő forradalmi munkát*, a hadsereg felbomlasztását, egyes részeinek megnyerését. Ezért külön figyelmet szentelt az imperializmusra jellemző tömeghadseregek tanulmányozására. Megállapította, hogy — abból következően, hogy a kötelező katonai szolgálat alapján tömegesen vonják be a munkásokat és főleg a parasztokat a hadseregbe — fokozottabb lehetőség nyílik a hadseregben végzett forradalmi munkára, a munkás és paraszt katonatömegek politikai megnyerésére, a felkelésbe való bevonására, de legalábbis semlegesítésére.

A hadseregben végzett forradalmi munkát Lenin két szempontból tartotta rendkívül jelentősnek és fontosnak. Egyrészt a hadsereg felbomlasztása csökkenti az önkényuralmi rendszer ama lehetőségét, hogy leverje a felkelést. Másrészt így válik lehetővé a fegyveres felkelést sikeresen megvívó forradalmi hadsereg megteremtése. A katonatömegek megnyerése lehetővé teszi, hogy a harcoló proletariátus által létrehozott fegyveres osztagok katonai tudása gyorsan gyarapodjék, a különböző harcitechnikával való felszerelésük gyorsan megoldódjék, s a felkelés során a korszerű hadművészeti elvek fokozottabban érvényesüljenek.

A fegyveres felkelésre vonatkozó útmutatásait az első orosz forradalom idején 1906-ban Lenin így összegezte: „Gondoljunk arra, hogy közeledik a nagy tömegharc. Ez fegyveres felkelés lesz. Ennek a felkelésnek lehetőleg egy időben kell lezajlania. A tömegeknek tudniok kell azt, hogy fegyveres, véres, elkeseredett harcba indulnak. Halálmegvetés legyen úrrá a tömegeken, ez fogja biztosítani a győzelmet. Az ellenség elleni támadásnak a lehető legerélyesebbnek kell lennie; a támadás és ne a védelem legyen a tömegek jelszava; az ellenség kíméletlen kiirtása lesz a tömeg feladata; mozgékony és rugalmas harci szervezet épül majd ki; a katonaság ingatag elemeit bevonjuk az aktív harcba."[15]

A kimondottan katonai, hadművészeti feltételekkel együtt Lenin a fegyveres felkelés sikere *legfontosabb feltételének* a párt politikai vezetőszerepe folyamatos érvényesítését, a párt és a tömegek organikus kapcsolatát, s mindezek érdekében a párt eszmei, politikai, szervezeti és cselekvési egységének biztosítását tekintette.

Az 1905—1907-es oroszországi polgári demokratikus forradalom elbukott, de Lenin és a párt erőfeszítései nem voltak hiábavalóak. Jog-

[13] Az 1905-ös decemberi moszkvai felkelésről van szó!
[14] *Lenin* Művei, 15. köt. Budapest, Szikra, 1955. 49—50. o.
[15] *Lenin* Művei, 11. köt. 167—168. o.

gal írta Lenin: „December után ez már nem ugyanaz a nép volt. Mintha újjászületett volna. Átesett a tűzkeresztségen. Megacélozódott a felkelésben. Előkészítette azoknak a harcosoknak a sorait, akik győztek 1917-ben."[16]

Az első világháború alatt Lenin figyelme ismét fokozottabban a hadügyi kérdések felé fordult. A rá jellemző alapossággal tanulmányozta általában a háborúk, ezen belül különösen az első világháború osztályjellegét, alapvető jellemzőit, a hadműveletek alakulását, a hadművészet elveit. Ez alkalommal sem a háború kérdései iránti elvont, vagy kimondottan katonai szempontú érdeklődésről volt szó. Lenin előre látta, hogy *a háború elmélyíti a politikai válságot, gyors ütemben megérleli az újabb forradalmi helyzetet.* Lenin a háborút — igen találóan — a forradalom hatalmas „rendezőjének" tekintette. „A forradalom 1914—1916-ban napirenden volt, ott rejtőzött a háború méhében, maga a háború érlelte meg."[17] Lenin mindig minden kérdést és jelenséget a forradalom, a munkásosztály és pártja feladatai szempontjából vizsgált. Most is a háború és a hadsereg kérdéseivel azért foglalkozott, hogy tisztázza a munkásosztálynak a háborúhoz való viszonyát, s kidolgozza a proletárforradalom katonai programját. Közben azonban továbbfejlesztette a háborúról és a hadseregről szóló marxista tanítást, mely napjainkban is *a szocialista hadtudomány szilárd elméleti alapját képezi.*

Elemzése során Lenin különös figyelmet fordított az *imperializmus kora háborúi okainak és jellegének tisztázására.* Lenin és a mozgalom számára a háború jellegének helyes megítélése nem pusztán elvi jelentőségű kérdés volt, hanem nagyon is aktuális politikai feladat. Az első világháború alatt ugyanis mind a burzsoázia, mind pedig a szociálsovinizmus álláspontjára helyezkedett jobboldali szociáldemokrácia a dolgozó tömegek előtt elködösítette a háború imperialista jellegét és valódi céljait. Valamennyi országban megpróbálta — nem is kis eredménnyel — saját részről a háborút „honvédő" jellegűnek feltüntetni. Ilyen körülmények között a háború jellegének tisztázása, valódi céljainak és osztálytartalmának feltárása elengedhetetlen feltételét képezte annak, hogy a katonaruhába öltöztetett munkások és parasztok milliói a fegyvert a háborúért, a kizsákmányolásért és elnyomásért felelős uralkodó osztályok ellen fordítsák.

Lenin a háború jellegének meghatározása szempontjából igen nagy jelentőségűnek tartotta Clausewitz ama megállapítását, hogy *a háború a politika folytatása más eszközökkel.* Ebből a megfogalmazásból ugyanis egyértelműen kitűnik a háborúnak a politikától való függése, az, hogy a fegyveres küzdelem a politika eszköze. A clausewitzi meghatározás azonban nem ad választ a politika és ezen keresztül a háború osztálytartalmára, s ezzel olyan látszatot teremt, mintha a nemzet, mint egységes homogén egész folytatna háborút egy másik nemzettel. Éppen ezért Lenin arra nevelte a forradalmárokat, hogy a há-

[16] *Lenin* Művei, 28. köt. Budapest, Szikra, 1952. 388. o.
[17] *Lenin* Művei, 22. köt. Budapest, Szikra, 1951. 330. o.

ború és a politika kérdéseit csak konkrétan lehet megközelíteni, s az alapvető kérdés az, hogy *„mi a háború osztályjellege, miért tört ki ez a háború, milyen osztályok viselik, milyen történeti és gazdaságtörténeti feltételek idézik elő."*[18] (Kiemelés tőlem — Z. E.)

Lenin ehhez még hozzáfűzte: „Ha ezt nem értettük meg, akkor a háborúval kapcsolatos minden elgondolásunkat teljes meddőségre kárhoztatjuk, tisztán szószátyár és terméketlen vitákba fullasztjuk."[19]

Lenin ezért szükségesnek tartotta, hogy a clausewitzi megállapítást konkretizálva és továbbfejlesztve határozza meg a háború jellegét meghatározó tényezőt. A következőket írta: „A háború a politika folytatása más eszközökkel. *Minden háború elválaszthatatlanul azzal a politikai renddel függ össze, amelyből fakad.* Azt a politikát, amelyet egy bizonyos hatalom, s ezen a hatalmon belül egy bizonyos osztály a háború előtt hosszú időn át folytatott, ugyanez az osztály elkerülhetetlenül és holtbizonyosan továbbfolytatja a háború alatt is, csak éppen tevékenysége formáját változtatja meg."[20] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Ehhez a megállapításhoz később még hozzáfűzte, hogy a háború nem egyszerűen folytatása a politikának, hanem „a háború a politika összegezése",[21] amelyben a különböző osztályok (államok) mindenoldalú ellentétei a fegyveres erőszak formájában a legélesebben és a legnyíltabban jutnak kifejezésre. Ebben az értelemben a háború a gazdaság koncentrált kifejezése.

Lenin abból következően, hogy az antagonisztikus osztálytársadalmak korában az egyes osztályok gazdasági érdekei és ennek megfelelően politikája nem egyezhetnek meg, arra az alapvető következtetésre jutott, hogy politikai céljaikat és jellegüket, valamint az emberiség történetében betöltött szerepüket tekintve a háborúk különbözőek lehetnek. *A háborúk két fajtája lehetséges,* állapította meg: *„Vannak igazságos és igazságtalan, a haladást szolgáló és reakciós háborúk,* olyan háborúk, amelyeket haladó osztályok és olyanok, amelyeket maradi osztályok folytatnak, olyan háborúk, amelyek az osztályelnyomás megszilárdítását és olyanok, amelyek annak megdöntését szolgálják . . ."[22] (Kimelés tőlem — Z. E.)

A munkásosztálynak és pártjának a háborúkhoz való viszonyát a háború jellege határozza meg. A forradalmi munkásmozgalom fellép minden olyan háború ellen, amelyek rabló, hódító, népelnyomó érdekeket szolgálnak és támogat minden igazságos, a haladás érdekeit szolgáló háborút. Különösen jogosak és igazságosak — állapította meg Lenin — a *forradalmi háborúk,* amelyeket a dolgozó tömegek viselnek társadalmi felszabadulásukért, kivívott hatalmuk megvédéséért, a belső és külső elnyomókkal szemben. Ez a gondolat tükröződik Leninnek 1919-ben a magyar munkásokhoz küldött üzenetében is: „Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán for-

[18] *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1958. II. köt. 105. o.
[19] Uo. 106. o.
[20] *Lenin* Művei, 24. köt. Budapest, Szikra, 1952. 415. o.
[21] *Lenin* Művei, 30. köt. Budapest, Szikra, 1953. 215. o.
[22] *Lenin* Művei, 29. köt. Budapest, Szikra, 1953. 346. o.

radalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért."[23]

A rabló, hódító háborúk, így az első világháború *forrását* is *az imperializmus képezte.* „A »világuralom« — röviden szólva — az imperialista politika tartalma, s ennek folytatása az imperialista háború" — írta Lenin „A marxizmus karikatúrájáról" c. cikkében.[24] Már a háborúval foglalkozó, a bolsevikok programját megfogalmazó első, „A forradalmi szociáldemokrácia feladatai az európai háborúkban" c. cikkében egyértelműen hangsúlyozta, hogy ez a háború valamennyi részt vevő ország burzsoáziája részéről a piacokért, más országok kirablásáért és bekebelezéséért, a proletariátus forradalmi mozgalmának elfojtásáért, a demokrácia még meglevő maradványainak megsemmisítéséért folyik. „Az európai és világháború világosan és határozottan burzsoá, imperialista, dinasztikus jellegű háború."[25]

Lenin mint a munkásosztály forradalmi mozgalmának vezetője, nem elégedett meg az első világháború forrásának, osztályjellegének mélyreható tisztázásával, a munkásosztály háborúval kapcsolatos állásfoglalásának általános meghatározásával, hanem *kidolgozta a proletárforradalom katonai programját* a háború befejezése és a forradalom győzelme érdekében.

E programban Lenin a munkásosztály alapvető feladatát minden országban a „haza védelme" hazug jelszavának elutasításában és *az imperialista háború polgárháborúvá változtatásában,* a forradalom győzelemre vitelében határozta meg. Lenin abból indult ki, hogy „a fő ellenség a saját országban van", s a háborúk forrásait csak a kapitalizmus megdöntésével lehet felszámolni. A forradalmi munkásmozgalomnak ezért az a kötelessége, hogy a saját kormány vereségére törekedjék, mert a háborús vereség meggyengíti az uralkodó osztály és a kormány helyzetét, elősegíti a forradalmi válság kialakulását és lehetővé teszi a forradalom győzelmét. „Forradalom a háború idején annyi, mint polgárháború — írta —, a kormányok háborújának polgárháborúvá *változtatását* pedig egyrészt megkönnyíti a kormányok katonai kudarca („veresége"), másrészt pedig *lehetetlen* igazán erre az átváltoztatásra törekedni anélkül, hogy ezzel egy időben elő ne mozdítanák a vereséget."[26]

A fentiek érdekében Lenin valamennyi ország forradalmi szocialistáinak közvetlen feladatait a hadihitelek megszavazásától való tartózkodásban; a burzsoá politikával és a munkásmozgalom érdekeit eláruló szociálsovinizmussal való szakításban; illegális forradalmi szervezetek alakításában; a frontokon a katonák közötti lövészárokbarátkozások elősegítésében; a hadseregekben a politikai és szervező munka fokozásában; a proletariátus és a néptömegek forradalmi tömegmozgalmainak támogatásában jelölte meg. Lenin nyomatékosan hangsú-

[23] Lenin Magyarországról. Budapest, Szikra, 1954. 105. o.
[24] *Lenin* Művei, 23. köt. 26—27. o.
[25] *Lenin* Művei, 21. köt. Budapest, Szikra, 1951. 1. o.
[26] Uo. 275. o.

lyozta, hogy ezek nem a háborúban részt vevő valamelyik ország, hanem *valamennyi ország* forradalmi munkásmozgalmának feladatai.

Különösen nagy jelentőséget tulajdonított Lenin a *hadseregekben végzendő forradalmi munkának.* Joggal állapította meg, a cári hadseregre utalva, de a többi országra nézve is helytállóan, hogy „A hadsereg az imperialista háború idején felszívta a nép erőinek színe-virágát."[27] A burzsoázia saját rabló céljai érdekében a dolgozók millióit fegyverezte fel, és tanította meg a katonai ismeretekre. Ezt a körülményt ki kell használni a forradalom érdekében. A lehetőségek kedvezőek, mert a besorozottak között igen sok a különböző forradalmi mozgalmakban tapasztalatot szerzett munkás és paraszt. Lenin nagyon fontosnak tartotta, hogy minden harcoló egységben alakítsanak illegális forradalmi csoportokat, amelyek terjesztik a szocialista forradalom eszméit, irányítják és szervezik a katonák akcióit, s ezeket összehangolják a kizsákmányoltak tömegmegmozdulásaival. E csoportok legfőbb feladatát abban látta, hogy magyarázzák meg a háborúval elégedetlen katonáknak, hogy a háborút nem lehet egyszerűen úgy befejezni, hogy „megtagadják a parancsot", hogy „földbe döfik a szuronyokat", hanem forradalommal kell véget vetni az öldöklésnek, a fegyvereket a burzsoázia ellen kell fordítani.

Határozottan fellépett Lenin a *pacifizmus és a leszerelés jelszava ellen*, mely a munkásosztály félrevezetését, a forradalmasodó tömegeknek a fegyverektől való megfosztását célozta, a forradalom megakadályozása érdekében. A tömegek lefegyverzésének jelszavát — melyet sok szociáldemokrata vezér is hangoztatott — égbekiáltó opportunizmusnak, árulásnak tekintette. „Ez nem a militarizmus elleni harc, hanem »gyáva« meghátrálás az osztályharc nagy kérdései elől."[28] Lenin azt az egyetlen forradalmi álláspontot képviselte, hogy a forradalom érdekében a dolgozó tömegeknek rendelkezniük kell fegyverekkel és meg kell tanulniuk azok mesteri forgatását. „Az olyan elnyomott osztály — állapította meg —, amely nem törekszik arra, hogy a fegyverforgatást megtanulja, hogy fegyverhez jusson, az ilyen elnyomott osztály csak azt érdemelné, hogy úgy bánjanak vele, mint a rabszolgákkal."[29]

A különböző hadviselő országok jobboldali szociáldemokráciája nem tette magáévá az imperialista háború polgárháborúvá változtatásának forradalmi követelését, végig a burzsoáziát támogatta. Csak a bolsevikok hajtották következetesen végre a proletárforradalom Lenin által kidolgozott programját. E harcnak képezte első jelentős állomását az *1917-es februári polgári demokratikus forradalom győzelme* Oroszországban. Közvetlen ezt követően állapította meg Lenin: „. . . most, 1917 márciusa után csak a vak nem látja, hogy ez a jelszó a helyes, hogy az imperialista háború polgárháborúvá változtatása ténnyé válik."[30]

[27] *Lenin* Művei, 30. köt. 253. o.
[28] *Lenin* Művei, 35. köt. Budapest, Szikra, 1956. 176. o.
[29] *Lenin* Művei, 23. köt. 79. o.
[30] Uo. 404. o.

A februári forradalom győzelme után Lenin a polgári demokratikus forradalomnak *szocialista forradalomba való átfejlesztését,* a burzsoázia hatalmának megdöntését határozta meg a párt és a forradalmi mozgalom alapvető feladatának. Enélkül sem a dolgozó tömegek felszabadulását, alapvető gazdasági és politikai követeléseik kielégítését, sem az imperialista háború befejezését nem lehetett megoldani. Lenin kezdetben — a kettős hatalom viszonyai között — a forradalom békés továbbfejlesztésének lehetőségével számolt. Ez a lehetőség azonban 1917 júliusában a burzsoázia részéről a forradalmi erők ellen alkalmazott durva erőszakkal és a kettős hatalomnak a burzsoá diktatúra javára történt felszámolásával megszűnt. Oroszországban a szocialista forradalom győzelme érdekében ismét elkerülhetetlen szükségességként vetődött fel a *fegyveres felkelés.*

A bolsevik párt — a VI. kongresszusnak a fegyveres felkelésre vonatkozó határozata alapján — megkezdte a forradalom erőinek felkészítését. A forradalom politikai tömeghadseregének és katonai erejének létrehozása grandiózus munkát követelt a bolsevikoktól, de sikeresen megoldották. 1917 szeptemberében, októberében a fő forradalmi gócpontokban a nép többsége a szovjeteket és a bolsevikokat támogatta. A Pétervárhoz és Moszkvához legközelebb eső frontokon fegyverben álló mintegy 1,7 millió katona többsége is a bolsevikokat követte. Egy emberként támogatták a bolsevik pártot a Balti Flotta matrózai. A párt fegyveres szervezetében, a vörösgárda egységeiben mintegy 200 000 munkás állt fegyverben. „Mi *büszkék vagyunk* arra — állapította meg Lenin —, hogy teljesítettük kötelességünket, hogy felbomlasztottuk osztályellenségünk erőit, hogy elhódítottuk *tőle* a munkások és parasztok felfegyverzett tömegeit a kizsákmányolók elleni harcra."[31]

1917 nyarától Lenin ismét sokat és behatóan foglalkozott a fegyveres felkelés kérdéseivel, *a felkelés előkészítésével és taktikájának meghatározásával.* Ismételten és ismételten felhívta a figyelmet arra, hogy a fegyveres felkelés a politikai harc különleges formája, melyet a hadművészet szabályai szerint rendkívül gondosan kell előkészíteni és igen feszesen vezetni. E téren semmiféle gondatlanság vagy baklövés nem engedhető meg, mert az felesleges veszteségekkel jár, sőt veszélybe sodorhatja az egész felkelés sikerét, ami a munkásmozgalmat hosszú évekre visszaveti.

Különösen fontos és nehéz *a felkelés helyes időpontjának* megválasztása. Ha a felkelésre idő előtt, elhamarkodottan kerül sor a munkásosztály súlyos vereséget szenved. Ha viszont bizonytalankodás és tétovázás jelentkezik, akkor a kellő pillanat, a hosszú időre vissza nem térő alkalom kihasználatlanul marad.

Lenin már szeptemberben megérettnek találta a helyzetet a felkelésre, s a központi bizottsághoz írt leveleiben egyre *erőteljesebben sürgette* a felkelés előkészítését, megkezdését és a hatalom megragadását. Szeptember 12—14-i leveleiben arról ír, hogy a bolsevikok

31 *Lenin* Művei, 30. köt. 254. o.

Péterváron és Moszkvában „kézbe vehetik és *kell* is, hogy kézbe vegyék az államhatalmat."[32] Október 1-i levelének hangja már sürgetőbb: „A bolsevikoknak nincs joguk megvárni a szovjetkongresszust,[33] kötelesek *azonnal kézbe venni a hatalmat*... Ha felkelés nélkül nem lehet kézbe venni a hatalmat, *azonnal* meg kell kezdeni a felkelést." A levél végén még nyomatékosabban fogalmazott: „A győzelem biztos és tíz közül kilenc esély van arra, hogy vérontás nélkül. Várni — bűn a forradalommal szemben."[34] Október 8-i levelében kétszer is megismétli: „A késlekedés egyértelmű a halállal."[35]

Lenin, miközben egyre jobban sürgette a felkelést, egyben a pártot arra nevelte, hogy az előkészületek során szigorúan számba kell venni az osztályerőviszonyokat; tudományosan elemezni kell a forradalom objektív és szubjektív feltételeinek állapotát és alakulását; a felkelésnek az élenjáró osztály forradalmi tömegmozgalmára kell támaszkodnia; a forradalom katonai erejének kiképzett parancsnokokkal kell rendelkeznie, s értenie kell a fegyveres harc művészetéhez. Lenin a forradalmi harc tapasztalatainak tudományos elemzése alapján a fegyveres felkelés sikerét biztosító alapvető tényezőket az alábbiakban határozta meg:

„A felkelésnek, hogy sikeres legyen, nem összeesküvésre, nem pártra, hanem az élenjáró osztályokra kell támaszkodnia. Ez az első feltétel. A felkelésnek *a nép forradalmi lendületére* kell támaszkodnia. Ez a második feltétel. A felkelésnek az érlelődő forradalom történetében beállt olyan *fordulópontra* kell támaszkodnia, amikor a nép élenjáró rétegeinek aktivitása a legnagyobb, amikor az *ingadozás* az ellenségek soraiban és *a forradalom gyenge, felemás, határozatlan barátainak soraiban* a legerősebb. Ez a harmadik feltétel. A felkelés kérdésének feltevésében ez a három feltétel különbözteti meg a marxizmust a blanquizmustól."[36]

Lenin a forradalmat közvetlenül megelőző időben a központi bizottságnak küldött leveleiben újra és újra visszatért arra az alapvető követelményre, hogy a *fegyveres felkelést* akárcsak a háborút, *művészetnek kell kezelni.* „Most az a fő — mondotta október 17-én a Pétervári Forradalmi Katonai Bizottság és a katonai szervezet vezetőinek —, hogy úgy vezessük a forradalmat, hogy győzhessünk, *de a hadtudomány alkalmazása nélkül* (Kiemelés tőlem — Z. E.) ez lehetetlen."[37] „Egy kívülálló tanácsai" című, a központi bizottsághoz írt levelében a felkelés művészetének fő szabályait Marxra hivatkozva a következőkben foglalta össze:

„1. Sohasem szabad *játszani* a felkeléssel, hanem, ha megkezdjük, határozottan tudnunk kell, hogy *végig* is kell *vinni.*

32 *Lenin* Művei, 26. köt. 1. o.
33 A szovjetkongresszus ideje eredetileg október 20-ra volt kitűzve. Lenin azonban — joggal — számított arra, hogy esetleg későbbi időpontra halasztják.
34 *Lenin* Művei, 26. köt. 130—131. o.
35 Uo. 182—183. o.
36 Uo. 4—5. o.
37 Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége, 259. o.

2. *Nagy túlerőt* kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban, mert különben az ellenség, amelynek jobb a kiképzése és a szervezete, a felkelőket megsemmisíti.

3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb *határozottsággal* kell cselekedni és okvetlenül, feltétlenül *támadásba* kell átmenni. A védekezés a fegyveres felkelés halála.

4. Igyekezni kell az ellenséget váratlanul meglepni és kilesni a pillanatot, amíg csapatai szét vannak szórva.

5. Törekedni kell *naponként* (ha egy városról van szó, mondhatnánk, óránként) újabb és újabb, bármily csekély sikert is elérni, mindenáron fenntartani az »erkölcsi fölényt«."[38]

Lenin ugyanebben a levelében felvázolta a *felkelés konkrét tervét;* útmutatást nyújtva a felkelés vezérkarának. E tervben Lenin mesterien alkalmazta a konkrét viszonyokra a felkelés szabályait, a hadművészet elveit. Lenin elgondolása a következőket tartalmazta:

a) A felkelés sikere érdekében meg kell szervezni és biztosítani kell Pétervár ellen a kívülről is és belülről is egyidejűleg indított és összehangolt váratlan és gyors támadást úgy, hogy biztosítva legyen a forradalmárok részéről a túlerő.

b) Úgy kell kombinálni a főerőket — a hajóhadat, a felfegyverzett munkásokat és a katonai alakulatokat —, hogy feltétlenül megszállják és bármilyen veszteségek árán is megtartsák a stratégiai pontokat (a telefon- és távíróközpontokat, a pályaudvarokat és a hidakat).

c) A legelszántabb erőkből — rohamcsapatok, munkásifjúság, matrózok — kisebb fegyveres osztagokat kell képezni, azzal a céllal, hogy mindenütt jelen legyenek, ahol a felkelés sorsa eldől.

d) Körül kell zárni Pétervárt, s biztosítani kell a kívülről jövő ellenforradalmi támadás megakadályozását.

e) Különös gondot kell fordítani az ellenforradalom „központjának" bekerítésére és megsemmisítésére.[39]

E terv alapján Leninnek az volt a véleménye, hogy a felkelés két-három napig tartó harc során győz.

A fegyveres felkelés lenini terve olyan elveket és elemeket tartalmaz, amelyek — amíg léteznek háborúk és a munkásosztály a hatalmat csak fegyveres felkeléssel ragadhatja meg — *minden proletárhadsereg számára iránytmutatóak lesznek.* Ez a terv magában foglalja a főcsapás irányának helyes kiválasztását; az erők összpontosításának elvét a fő irányokban; a támadás szabályait, a meglepés, a határozottság és merészség követelményeit. E szabályok a reguláris hadsereg harctevékenysége szempontjából is útmutatóak, s *számottevően gazdagították a hadművészetet.*

A fegyveres felkelés elvi kérdéseinek és konkrét tervének kidolgozása során Lenin *a hadügy kiváló ismerőjének,* a *hadtudomány továbbfejlesztőjének, kiváló katonai teoretikusnak* bizonyult. De *kiemel-*

[38] *Lenin* Művei, 26. köt. 175. o.
[39] Uo. 175—176. o.

kedő katonai vezetőnek is bizonyult Lenin a fegyveres felkelés gyakorlati irányítása során. Október 24-én este érkezett meg Pétervárra, s azonnal a felkelés vezérkarának élére állt. Bámulatos biztonsággal igazodott el a rendkívül gyorsan változó eseményekben. A helyzetről mindig a legpontosabb tájékoztatást követelte. A felkelés valamennyi szálát a kezében tartotta. Állandó kapcsolatban állt a különböző harci feladatot teljesítő osztagokkal, s ha szükségesnek mutatkozott, azonnal intézkedett. Pillanatok alatt hozta meg a hadművészet szabályait alkotóan alkalmazó döntéseit. Ha valahol fennakadás jelentkezett, sürgetett, követelt.

A Lenin útmutatásainak megfelelően előkészített és általa közvetlenül vezetett októberi felkelés a proletariátus harcának *stratégiai és taktikai tekintetben egyaránt klasszikus példája volt.*

II.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követően a hatalomra jutott munkásosztály legsürgetőbb és legfontosabb feladatává *a szocialista állam védelmének megszervezése vált.* „Az uralkodó osztálynak, a proletáriátusnak — állapította meg Lenin —, ha valóban uralkodni akar és uralkodni fog, ezt katonai szervezetével is be kell bizonyítania."[40] Ez a tény minden eddiginél erőteljesebben vetette fel a hadtudomány tanulmányozásának és alkalmazásának, a szocialista hadtudomány megteremtésének szükségességét.

A szocialista társadalom belső lényegéből fakadóan *békeszerető:* a túlnyomó többség, a dolgozók uralmát valósítja meg, az osztályelnyomás és az osztályok felszámolására törekszik. Idegen tőle a más népek leigázásának, idegen területek meghódításának szándéka. A társadalom szocialista, majd kommunista átalakításának nélkülözhetetlen feltétele és biztosítéka a béke. A szocialista társadalmi rendszernek ezért céljai megvalósításához tulajdonképpen *nem lenne szüksége külön fegyveres szervezetre, védelmi rendszerének kiépítésére és fejlesztésére.*

A szocialista társadalom alapvető tulajdonságaiból és abból — a múlt században helyes — feltételezésből kiindulva, hogy a szocialista forradalom egy időben győz az egész világon, de legalábbis a főbb tőkésországokban, Marx és Engels eredetileg az állandó hadseregek felszámolását, a hadseregeknek a nép általános felfegyverzésével való helyettesítését fogalmazták meg a proletár forradalmi mozgalom katonai célkitűzéseként. Az orosz forradalmárok, a bolsevikok programjában még a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme idején is a forradalom gyors nemzetközi győzelme reményében az állandó reguláris hadseregnek a nép általános felfegyverzésén nyugvó milíciarendszerrel való felváltása szerepelt.

A történelem azonban az imperializmus kialakulása és a kapitalizmus egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődése következtében más-

40 *Lenin* Művei, 29. köt. 147. o.

ként alakult. A történelem igazolta Leninnek az első világháború időszakában megfogalmazott zseniális előrelátását, hogy *a szocialista forradalom először egy, vagy egynéhány országban győz, s nem győzhet egyszerre az egész világon.* A szocialista forradalom menete ezt követően úgy alakul — mutatott rá Lenin, s a történelem ismét neki adott igazat —, hogy a különböző időben lezajló győztes szocialista forradalmak eredményeként az egyes országok fokozatosan kiválnak a kapitalista rendszerből és a szocialista országok közösségéhez csatlakoznak. A kapitalizmusból a szocializmusba való világméretű átmenet hosszú történelmi periódusában tehát szükségszerűen *különböző társadalmi és gazdasági berendezkedésű országok léteznek egymás mellett a földön.*

E következtetés alapján vetette fel Lenin a *szocialista honvédelem* gondolatát.

Lenin már az orosz munkásosztály győzelme előtt rámutatott arra, hogy a megdöntött hazai és a hatalom birtokában levő nemzetközi burzsoázia nem fog beletörődni elszenvedett vereségébe, korábbi, az egész bolygóra kiterjedő osztatlan hatalma felszámolásába, s a szocializmus iránti gyűlöletétől és a proletárállam forradalmasító hatásaitól való félelmében annak erőszakos felszámolására fog törekedni. „Ennek súrlódásokra kell vezetnie, sőt más országok burzsoáziájának azt a közvetlen törekvését is ki kell váltania — állapította meg Lenin —, hogy szétzúzza a szocialista állam győztes proletariátusát. Ilyen esetben a háború a mi részünkről jogos és igazságos, a szocializmus sért, más népek burzsoá elnyomás alól való felszabadításáért folytatott háború lenne."[41] A forradalom győzelme után — a kibontakozott polgárháború és intervenció tanulságait is figyelembe véve — Lenin még nyomatékosabban hívta fel a figyelmet a honvédelemre való felkészülésre: „Nemcsak államban, hanem *államok rendszerében* is élünk, és elképzelhetetlen, hogy a Szovjet Köztársaság az imperialista államok mellett huzamos ideig fennállhasson. Végül vagy az egyik, vagy a másik győz. De amíg ez a vég elkövetkezik, elkerülhetetlen a legborzasztóbb összeütközések sora a Szovjet Köztársaság és a burzsoá államok között."[42]

Közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a belső ellenforradalmi lázadások és a német imperializmus agressziója következtében a szocialista honvédelem megszervezése a *lehető legélesebben* vetődött fel. A párt a forradalom győzelmének másnapján kinyilvánította a hatalomra került munkásosztály békés szándékait, s ezzel együtt *a honvédelemre való eltökéltségét.* „Mi most... ettől a naptól kezdve — írta Lenin — a honvédelem mellett vagyunk. Mert mi tettekkel bizonyítottuk be, hogy szakítottunk az imperializmussal. Mi felbontottuk és nyilvánosságra hoztuk a szennyes, véres, imperialista összeesküvés szerződéseket. Mi megdöntöttük *saját* burzsoáziánkat. Mi szabadságot adtunk az *általunk* elnyomott népeknek. Mi földet adtunk a népnek és munkásellenőrzést hoztunk létre. — Mi

41 *Lenin* Művei, 23. köt. 77. o.
42 *Lenin* Művei, 29. köt. 147. o.

az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság védelme mellett vagyunk."[43]

Lenin a haza védelmét a munkás-paraszt állam *egyik legalapvetőbb feladatának, a szocialista építés szerves részének tekintette.* Szüntelenül hangsúlyozta, hogy a szocialista haza védelmét *a lehető legkomolyabban kell venni,* hogy az országot gazdaságilag, erkölcsileg és katonailag fel kell készíteni az agresszió elhárítására. „Amikor annak az uralkodó osztálynak a képviselői lettünk — írta Lenin —, amely megkezdte a szocializmus szervezését, megköveteljük mindenkitől, hogy vegye komolyan az ország védelmét. A haza védelmét komolyan venni annyit jelent, mint gondosan felkészülni és szigorúan számbavenni az erőviszonyokat."[44] A haza védelmére való komoly felkészülés megkövetelte a szocialista hadsereg megteremtését, az ország gazdaságának fellendítését, a közlekedés, a vasutak rendbehozatalát, valamint mindenütt a legszigorúbb forradalmi fegyelem és önfegyelem megteremtését. E tényezők biztosítása nélkül korszerű háború viselésére gondolni sem lehet. Enélkül a forradalmi háború jelszavának hangoztatása „nem egyéb, mint forradalmi frázis"[45] — állapította meg Lenin.

Lenin a mély gondolkodó és a mindig lényegretörő forradalmi vezető kíméletlenül ostorozta a forradalmi frázisokat. A fegyveres harc terén azonban végképp nem türte meg az üres szólamokat. Már a fegyveres felkelés idején többször és nyomatékosan hangsúlyozta: „A felkelés nem szónoklatok meghallgatására összehívott gyűlés. A felkelés során a fegyverek beszélnek. Itt nemcsak önfeláldozóan, hanem okosan is kell cselekedni..."[46] A védelem megszervezésével kapcsolatban is ezt a gondolatot hangoztatta, leleplezve és kigúnyolva a forradalmi frázisok hangadóit: „A komoly háborúra való fokozott katonai felkészülés nem szalmalángot, nem csatakiáltásokat, nem harci jelszót, hanem *huzamos, megfeszített szívós és fegyelmezett munkát követel tömegméretekben."*[47] (Kiemelés tőlem — Z. E.)

A védelem feladatainak megoldása során Lenin megkövetelte a háború és a fegyveres küzdelem törvényszerűségeinek alapos tanulmányozását és elsajátítását, *a hadtudomány és hadművészet elveinek alkotó alkalmazását* és gyakorlati érvényesítését. Ezért „csak egy jelszavunk lehet — igazában megtanulni a hadviselést".[48] Ennek érdekében szorgalmazta az eddigi háborúk tapasztalatainak megismerését, a burzsoá hadtudomány elsajátítását, az új, szocialista hadtudomány kidolgozását.

A szovjet hadtudomány együtt született és fejlődött a szocialista állam és hadserege létrejöttével, korszerűsödésével. Minőségileg új tudomány, mely a marxizmus—leninizmusnak a háborúról és a hadseregről szóló tanításaira épül. Osztályjellegénél, világnézeténél és

[43] *Lenin* Művei, 27. köt. Budapest, Szikra, 1952. 49. o.
[44] *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. II. köt. 370. o.
[45] Uo. 331. o.
[46] Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 258. o.
[47] *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományokról. II. köt. 376. o.
[48] *Lenin* Művei, 27. köt. 96. o.

dialektikus módszertani elveinél fogva szöges ellentétben van a burzsoá hadtudománnyal. Ezért nem is vehette át mechanikusan a burzsoá hadtudomány alapvető megállapításait, tételeit.

A *szocialista hadtudomány* természetesen a hatalom megragadása után *nem egycsapásra* született meg. Kialakulása — érthetően — huzamosabb ideig tartó folyamat eredménye volt. Bizonyos elemeit — mint ezt láttuk — Lenin már a forradalom győzelme előtt kidolgozta. Számottevő szerepe volt Leninnek a szocialista hadtudomány kidolgozása szempontjából a polgárháború évei alatt is. Ő határozta meg a párt politikáját a szocialista haza védelmének kérdéseiben. Kidolgozta a szovjet fegyveres erők jellegére és rendeltetésére, létrehozásának, fejlesztésének és kiképzésének elveire vonatkozó alapvető jelentőségű és ma is érvényes tanításokat. Mint a szovjet állam védelmének közvetlen szervezője és irányítója, munkáiban a szocialista hadművészet számos alapvető kérdését vetette fel és oldotta meg. Joggal tekintjük tehát *Lenint a szocialista hadtudomány megalapítójának.* A szocialista hadtudomány kialakulása szempontjából rendkívül jelentős volt a polgárháború tapasztalatainak általánosítása és a várható háború jellegének és alapvető jellemzőinek kidolgozása, melyre a polgárháború befejezése után került sor.

A szovjet hadtudomány abban a harcban *alakult ki,* melyet a párt és Lenin részben a hadtudomány tanításainak dogmatikus értelmezése és kezelése, részben pedig a hadtudomány lebecsülése, nihilista kezelése ellen folytatott. Különösen az utóbbi bizonyult rendkívül károsnak, mely Trockij és a „katonai ellenzék" részéről jelentkezett az alakulóban levő szocialista hadtudománnyal szemben. *Trockij tagadta a hadtudomány létjogosultságát, sőt létezését is.* Azt állította, hogy a háborúnak nincsenek törvényei, az egyszerű mesterség. Túlbecsülte a háborúban a véletlenek szerepét, azoknak döntő jelentőséget tulajdonított. Szembefordult a hadügy marxista értelmezésével is. A hadügy szerinte teljesen önálló, semmi köze a politikához. Trockij tehát tagadta a hadtudomány pártosságát, osztályjellegét, a születő szovjet hadtudomány és a marxizmus kapcsolatát.

Lenin élesen szembeszállt ezekkel a káros nézetekkel. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a szocialista hadtudomány legfontosabb feladata a fegyveres küzdelem törvényeinek tanulmányozása, a fegyveres harc történetének és elméletének elsajátítása, a háborúk tapasztalatainak általánosítása. Felhívta a figyelmet arra is, hogy „nem szabad elhanyagolni azt a katonai tapasztalatot, amelyet a burzsoázia a különféle hadseregekben gyűjtött, amelyet az imperialista háború csataterein alkalmazott."[49] Ebből következően a katonai téren dolgozó kommunisták legfontosabb feladatát abban határozta meg, hogy *el kell sajátítani „a hadviselés korszerű technikáját* és korszerű módszereit."[50] (Kiemelés tőlem — Z. E.)

[49] Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 345. o.
[50] *Lenin* Művei, 29. köt. 147. o.

A szovjet hadtudomány kialakulása előtt Lenin a káderek figyelmét elsősorban *a burzsoá hadtudomány tanulmányozására és felhasználására* irányította. Lenin megbélyegezte azokat, akik tagadták ennek fontosságát, s arról beszélt, hogy még a pártfunkcionáriusok számára is „hasznos volna alaposan tanulmányozni Clausewitz munkáit."[51] Kijelentette, hogy reménytelenül elpusztulna az a forradalom, amely komolyan venné az ilyen embereket. „Mindenki el fogja ismerni — írta —, hogy oktalanság, sőt bűn az olyan hadsereg magatartása, amelyik nem készül fel arra, hogy bánni tudjon mindazokkal a fegyverfajtákkal, harci eszközökkel és harci módszerekkel, amelyekkel az ellenség rendelkezik, vagy rendelkezhet."[52] Lenin nemcsak egyszerűen szorgalmazta, hanem *megkövetelte a régi katonai szakemberek* bevonását a Vörös Hadsereg építésének és a hadműveletek tervezésének munkájába, tudásuk, tapasztalataik átvételét. Oly fontosságot tulajdonított ennek, hogy a VIII. kongresszuson — 1919-ben — elfogadott új pártprogramba is belevetette a következőket: „A legszélesebb méretekben hasznosítanunk és alkalmaznunk kell a legutóbbi világháború hadműveleti és technikai tapasztalatait. Ezzel kapcsolatban a hadsereg megszervezésébe és a hadműveletek vezetésébe széles körben be kell vonnunk mindazokat a katonai szakértőket, akik kijárták a régi hadsereg iskoláját."[53]

Jelentősen hozzájárult Lenin a szocialista hadtudomány kidolgozásához *az imperializmus kora háborúi alapvető jellemzőinek feltárásával.* Enélkül nem lett volna tudományosan megoldható a hadsereg létrehozásának és felkészítésének egész kérdéskomplexuma.

Lenin mindenekelőtt arra hívta fel a figyelmet, hogy az imperializmus korában *a háborúk a társadalmi lét és tevékenység valamennyi ágát érintik* és a leghatározottabban alárendelik maguknak. Egyrészt az állam fegyveres erőinek — amelyek az állam védelmi képességének legfontosabb összetevőjét és legközvetlenebb hordozóját képezik — állapota a legközvetlenebbül és a legszorosabban az állam társadalmi-politikai rendjétől, gazdasági, tudományos, technikai fejlettségétől és lehetőségeitől, a lakosság számától, minőségi összetételétől, erkölcsi-politikai állapotától függ. Lenin már a század elején rámutatott arra, hogy a technikai fejlődés és a tömeghadseregek kialakulásának eredményeként: „Az ország katonai szervezete és egész gazdasági és kulturális rendje közt *sohasem volt még oly szoros a kapcsolat, mint napjainkban.*"[54] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Másrészt a korszerű háború nemcsak a hadseregeket, hanem a társadalom egész életét próbára teszik .„A háború minden nemzet *összes gazdasági és szervezeti erőinek a próbája*" — állapította meg Lenin.[55]

Lenin kimutatta, hogy az imperializmus korában gyökeresen megváltozott a nép és a háború kapcsolata. Elmúltak azok az idők, ami-

[51] Idézi D. M. *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 347. o.
[52] *Lenin* Művei, 27. köt. 341. o.
[53] Az SZKP kongresszusának, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. I. rész. 1898—1924. Budapest, Szikra, 1954. 487. o.
[54] *Lenin* Művei, 8. köt. 39. o.
[55] *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. 639. o.

kor a háborúkat a zsoldosok, vagy a néptől félig-meddig elszakadt kasztok viselték. A modern háború sokmilliós hadseregek létrehozását tette szükségessé. A hadszíntér már nem korlátozódik szűk, körülhatárolt térségre, hanem óriási kiterjedésű terület, melyen az emberek tíz- és százmilliói élnek. A háború szükségleteinek kielégítésén dolgoznak az otthonmaradottak milliói is. Mindebből vonta le Lenin az alábbi alapvető következtetést: „*A háborúkat ma a népek viselik* . . .”[56]. (Kiemelés tőlem — Z. E.)

Az imperialista korszak háborúinak egyik legfontosabb sajátossága abban rejlik — állapította meg Lenin —, hogy *egyre nagyobb szerephez jut a korszerű technika.* A harc technikai eszközei rendkívül gyors ütemben fejlődnek, mind bonyolultabbakká és hatásosabbakká válnak. Egyre újabb és újabb haderőnemek és fegyvernemek jönnek létre. A háborúra egyre inkább jellemzővé válik a különböző gépek tömeges alkalmazása. Ebből viszont az következik, hogy: „Semmiféle szívósság, semmiféle fizikai erő, semmiféle vak engedelmesség nem biztosíthat fölényt a gyorstüzelő kiskaliberű fegyverek, a géppuskák, a bonyolult technikájú hajószerkezetek, a szétbontakoztatott alakzatú szárazföldi ütközetek korszakában.”[57]

A háborúknak ezen Lenin által feltárt sajátosságai alapján vonta le a kialakulóban levő szovjet hadtudomány azt a következtetést, hogy a világ első szocialista államának az imperialista agresszió elhárítása és szétzúzása érdekében *hosszú és kegyetlen háborúra kell felkészülnie.*

Lenin a háború jellemzőivel összhangban behatóan tanulmányozta a háború és a fegyveres küzdelem törvényeit, s feltárta *a háború menetét és kimenetelét meghatározó alapvető tényezőket.* Ő alapozta meg azt a törvényt, mely szerint a háborúban az a fél győz, aki fölénnyel rendelkezik a katonai, gazdasági és morális tényezők területén. Ez a győzelmes háború vezetésének legfontosabb törvénye, alapja. Ebből következően a háború lefolyása és kimenetele, az ország társadalmi-politikai rendjének szilárdságától, a gazdaság fejlettségétől és a gazdasági viszonyok jellegétől, a néptömegeknek a háborúhoz való viszonyától és munkájának hatékonyságától függ. Lenin a polgárháború tanulságait is figyelembe véve állapította meg, hogy teljesen beigazolódott az a régi történelmi tapasztalat, hogy „a háború jellege és *sikere* leginkább a háborút viselő ország belső rendjétől függ . . .”[58]

A háború alakulása és végső kimenetele szempontjából Lenin alapvető jelentőséget tulajdonított a *hátország szilárdságának.* A hátország szerepe az imperializmus korában mérhetetlenül megnőtt, mely abban a képességben nyilvánul meg, hogy gazdaságilag, politikailag és erkölcsileg biztosítja a háború viselését. Lenin felfogása szerint a korszerű háborúban a hátország nem a hadszíntérrel határos terület, hanem az egész ország a maga társadalmával és tevékenységével. „A *komoly* hadviseléshez erős, szervezett hátország szükséges — írta

56 *Lenin* Művei, 8. köt. 37. o.
57 Uo. 38. o.
58 *Lenin* Művei, 30. köt. 139. o.

Lenin. — A legjobb hadsereget, a forradalom legodaadóbb híveit is azonnal elpusztítja az ellenség, ha nincsenek eléggé felfegyverezve, ha nincsenek kielégítően ellátva élelmiszerrel és nincsenek megfelelően kiképezve. Ez annyira világos, hogy nem szorul magyarázatra."[59]

A szovjet állam hátországa mind a polgárháborúban, mind a második világháborúban rendkívül *szilárdnak bizonyult.* Lenin ennek tényezőit az élenjáró társadalmi és politikai rendben, a párt és a kormány politikájának helyességében, a háború igazságos jellegében, a munkásosztály társadalmi vezetőszerepének érvényesülésében, a munkás-paraszt szövetség szilárdságában, a soknemzetiségű ország népeinek barátságában, s mind ezekből következően a dolgozó tömegek önfeláldozásában és hősiességében látta. Külön kiemelte a hátország szilárdságának biztosítása szempontjából a *kommunista párt* grandiózus irányító, nevelő és szervező tevékenységét. „És csakis azért, mert a párt résen volt, mert a pártban a legszigorúbb fegyelem uralkodott és mert a párt tekintélye minden hatóságot és intézményt egyesített és a KB jelszavát tízek, százak, ezrek és végeredményben milliók követték és mert hihetetlen áldozatokat hoztak érte — csakis ezért történhetett meg az a csoda, amely megtörtént."[60]

Ezekre a tényezőkre alapozva jelentette ki Lenin a polgárháború kétéves tapasztalata alapján: „Győzünk és győzni fogunk, mert van hátországunk, mégpedig szilárd hátországunk, mert a parasztok és a munkások éhség és fázás ellenére összeforrtak, megerősödtek és minden súlyos csapásra azzal felelnek, hogy még jobban összefognak és még jobban megfeszítik gazdasági erejüket."[61]

A háború sorsát eldöntő tényezők közül Lenin *döntő jelentőségűnek* tekintette a *gazdaság szerepét.* A múlt században már Engels feltárta, hogy a háborúban az az ország győz, amelynek nagyobb a gazdasági potenciálja. A gazdasági tényező szerepe az imperializmus korában nagymértékben fokozódott. Már az első világháború bebizonyította, hogy a mozgósítási tartalékok és az állandó hadiipar termelése nem képes kielégíteni a háború szükségleteit, s ezért valamennyi harcoló országnak át kellett állítani a gazdaságot a háborús termelésre. Ebből jutott Lenin arra a következtetésre, hogy „A modern háborúkban . . . a gazdasági szervezetnek döntő jelentősége van."[62]

Ezzel összefüggésben arra is felhívta a figyelmet, hogy a gazdasági potenciál fokát nem elegendő csupán a termelőerők fejlettsége, a termelés színvonala szempontjából vizsgálni, az erőforrások sikeres mozgósítása ugyanis a termelési viszonyoktól, *az állami és társadalmi rend jellegétől függ.* Még a forradalom győzelme előtt írta: „Az olyan ország védelmi képessége, amely megdöntötte a tőkés igát, amely a földet odaadta a parasztoknak, amely a bankokat és a gyárakat munkásellenőrzés alá helyezte, *sokszorta* nagyobb lenne egy kapitalista ország védelmi képességénél."[63]

59 *Lenin* Művei, 27. köt. 62. o.
60 *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. II. köt. 753. o.
61 *Lenin* Művei, 30. köt. 141. o.
62 *Lenin* Művei, 25. köt., Szikra, 1952. 388. o.
63 *Lenin* Művei, 26. köt. 117. o.

Lenin fogalmazta meg korunk háborúinak azt — az egyik legfontosabb — törvényét, hogy a háború kimenetelét nagymértékben az dönti el, hogy *hogyan foglal vele kapcsolatban állást és milyen mértékben vesz részt benne a nép.* A korszerű háború ugyanis a néptömegek fizikai és szellemi erőinek végső megfeszítését, a háború minden terhét a vállukon viselő tömegek rendkívüli állhatatosságát és kitartását követelik meg. „A győzelmet minden háborúban — írta Lenin — végeredményben azoknak a tömegeknek harci szelleme határozza meg, amelyek a csatatéren vérüket ontják."[64]

A néptömegek erkölcsi állapotát a gazdasági és társadalmi viszonyok, az államrend és az állam politikája, a háború jellege határozza meg. Lenin különösen azt tekintette alapvetőnek, hogy a nép nagy tömegei *mennyire tekintik magukénak a háború célját.* „Az a meggyőződés, hogy a háború igazságos, annak tudata, hogy fel kell áldoznunk életünket testvéreink boldogulásáért, fokozza a katonák harci szellemét és hallatlan nehézségek elviselésére készteti őket."[65] Különösen a forradalmi háborúk váltanak ki tömeges odaadást, önfeláldozást és kitartást a néptömegekből. Lenin elemezve a forradalmi háborúk, ezen belül a polgárháború tapasztalatait, a következőket írta: „. . . a forradalmi háború, ha valóban bevonja és érdekeltté teszi az elnyomott dolgozó tömegeket, ha tudatosítja bennük, hogy a kizsákmányolók ellen harcolnak, az ilyen forradalmi háború annyi energiát vált ki, hogy az csodákra képes."[66]

E tényezők a hadviselő ország katonai erejének legfontosabb *társadalmi-politikai alapjait, s egyben a fegyveres erők erejének legfontosabb forrásait képezik.* A háború menetét és kimenetelét — e tényezőkre támaszkodva — *közvetlenül a fegyveres erők, ezek erőviszonyai döntik el.* A fegyveres küzdelem végeredménye közvetlenül a szembenálló hadseregek egymásra gyakorolt hatásától függ. A küzdelemből az az állam kerül ki győztesen, amelynek hadserege erősebbnek bizonyul az ellenség hadseregénél.

Lenin egyik *legjelentősebb hozzájárulása* a szocialista hadtudomány megalkotásához a *szocialista fegyveres erőkre vonatkozó tanításainak kidolgozása volt.*

Bebizonyította, hogy minden győztes forradalom első feladata a régi hadsereg felszámolása és újjal való felcserélése. A hatalomra jutott munkásosztály „fokozatosan alakítja ki, súlyos polgárháborúban alakítja ki *az új hadsereget, az új fegyelmet, az új osztály új harci szervezetét.*"[67] (Kiemelés tőlem — Z. E.)

A polgárháború kezdeti tapasztalatai alapján Lenin felismerte, hogy a milíciarendszer nem biztosíthatja az ország és a forradalom eredményes védelmét, hogy *hatalmas reguláris tömeghadseregre* van szükség, amely „minden osztály megszilárdult hatalmának, így a pro-

64 *Lenin:* Katonai levelezés. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1959. 381. o.
65 Uo. 381—382. o.
66 *Lenin* Művei, 30. köt. 140. o.
67 *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. II. köt. 470. o.

letariátus megszilárdult hatalmának is jellemző sajátossága."[68] Ezt az önkéntesség, majd a dolgozók hadkötelezettsége útján lehet megteremteni. Bebizonyította, hogy a hadsereget csak a proletár osztályelv következetes érvényesítése útján lehet és kell létrehozni, hogy nyíltan *proletárhadsereget* kell teremteni, amelyben a döntő szerep a munkásosztályé. „Tudjuk — írta Lenin —, hogy csak a munkások tudatossága, egysége . . . teljes egybeforrottsága az az erő, amely sikeresen biztosította Vörös Hadseregünk ragyogó győzelmeit."[69] Lenin dolgozta ki a forradalom ügyéhez hű parancsnoki kar létrehozásának elveit és gyakorlatát.

A hadsereg létrehozása és tevékenysége legfőbb politikai elvének Lenin a *forradalmi párt irányító és ellenőrző szerepének* következetes érvényesítését tekintette. Követelte és egyben biztosította, hogy a hadsereg *közvetlenül a központi bizottság irányítása* alatt álljon. Rendkívül fontosnak tekintette, hogy a pártirányítás és ellenőrzés a hadsereg minden egységénél, magasabbegységénél és intézményeinél következetesen és maradéktalanul érvényesüljön, s ezért javaslatára a hadseregben létrehozták a *politikai biztosok* intézményét és kiépítették a *pártszervezetek hálózatát.* A proletár parancsnokok, a politikai biztosok és a pártszervezetek biztosították a hadsereg öntudatos forradalmi fegyelmét, magas fokú harci szellemét és a katonák kommunista szellemű nevelését.

Lenin a hadsereg erejét és harcértékét biztosító tényezők közt döntő jelentőséget tulajdonított *a szilárd erkölcsi-politikai állapotnak.* A Vörös Hadsereg kiváló harci szellemét, győzni akarását, rendíthetetlen kitartását a polgárháború és az intervenciósok elleni küzdelemben aratott győzelem legfőbb okának tekintette. Ezzel összefüggésben mutatott rá a politikai nevelőmunka jelentőségére is. A tapasztalatok alapján megállapította, hogy „ahol a leggondosabban végzik a csapatok között a politikai munkát . . . ott nincs rendetlenség a hadseregben, ott jobb a hadsereg szervezete és szelleme, ott *több győzelmet aratunk.*"[70] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Nagyon fontosnak tartotta a hadsereg forradalmi fegyelmének megteremtését és biztosítását is. „A hadseregben a legszigorúbb fegyelemre van szükség" — írta.[71] — A parancsnokok és politikai munkások kötelességévé tette, hogy a legszigorúbban járjanak el a fegyelemsértőkkel szemben: „ha törik, ha szakad, a legnagyobb eréllyel kell megkövetelnünk a fegyelmet és az engedelmességet."[72]

Kiemelkedő fontosságúnak tartotta a hadsereg *technikai felszerelésének* mennyiségét és minőségét. Rámutatott arra, hogy a háború olyan fegyverzetet követel, amely megfelel „az illető kor technikai színvonalának",[73] s a fegyveres harcban az a hadsereg kerekedik felül,

68 Uo. 537. o.
69 Uo. 770. o.
70 *Lenin* Művei, 29. köt. 458. o.
71 Uo. 250. o.
72 *Lenin* Művei, 31. köt. Szikra, 1951. 157. o.
73 *Lenin* Művei, 29. köt. 490. o.

amelynek magasabbrendű a haditechnikája, több és jobb géppel rendelkezik. Figyelembe véve a fiatal szovjet állam elmaradott gazdaságát, valamint a korszerű háború haditechnikai követelményeit, a korszerű ipar és hadiipar megteremtését sorsdöntőnek tekintette. „Gép nélkül, fegyelem nélkül a modern társadalomban nem lehet élni — vagy legyőzzük a fejlettebb technikát, vagy eltipornak bennünket."[74]

A szocialista hadsereg létrehozására vonatkozó elvek kidolgozása során Lenin a marxista elmélet történetében valóságos *úttörő munkát* végzett. Erre vonatkozóan a marxista katonai elméletnek nem voltak olyan útmutatásai, amelyekre támaszkodni lehetett volna. „A Vörös Hadsereg építésének kérdése — állapította meg maga Lenin is — teljesen új kérdés volt, ezt a kérdést eddig még elméletileg sem vetették fel... állandóan tapogatózva kellett előrehaladnunk... Olyan dologba vágtuk a fejszénket, amilyenre ilyen méretekben a világon még senki sem vállalkozott."[75] *A szocialista hadsereg megteremtésére és építésére vonatkozó lenini tanítások a szocialista hadtudománynak napjainkban is igen fontos és aktuális alkotórészét képezik.*

Lenin nagy szerepet játszott a *szovjet hadművészet* alapelveinek kidolgozásában.[76] Kimutatta, hogy a hadművészet elveit a társadalmi és államrend jellege, a hadsereg fegyverzete, valamint a katonák és parancsnokok erkölcsi-politikai tulajdonságai határozzák meg. Behatóan foglalkozott a hadászat és a politika kapcsolatával, a politika meghatározó szerepével és a hadászatnak a politikára gyakorolt hatásával. Lenin az ellenség legyőzése fő módszerének a támadást tekintette, de hangsúlyozta azt is, hogy a hadseregnek a védelmi hadműveletekre, sőt a szervezett visszavonulásra is jól fel kell készülnie. Alapvető fontosságúnak tekintette a főcsapás irányának helyes megválasztását; az erők, eszközök összpontosítását a döntő helyen és időben; a fegyveres harc formáinak és módjainak a körülményektől függő megválasztását; a harc új formáinak és módszereinek kialakítását és meglepő alkalmazását; a harcban tanúsított nagyfokú határozottságot, aktivitást és merészséget.

A polgárháború időszakában *Lenin mesterien alkalmazta a fegyveres küzdelem művészetét.* Mindenkor tudományos alapossággal elemezte a kialakult stratégiai helyzetet, s ezek figyelembevételével hozta meg döntéseit. Közvetlenül részt vett a legjelentősebb hadműveleti tervek kidolgozásában, s a frontok és hadseregek parancsnokságain keresztül vezette a hadműveleteket. Ő volt a Központi Bizottság és a Honvédelmi Tanács élén — Szovjet-Oroszország védelmének szervezője és irányítója. Lenin katonai tevékenységét méltatva Frunze állapította meg, hogy rendelkezett a kiemelkedő hadvezér minden szükséges tulajdonságával, hogy „nem csupán a politikai harcokban, hanem a fegyveres harcokban, a felkelésben, majd a polgárháborúban

74 *Lenin* Művei, 27. köt. 188. o.
75 *Lenin* Művei, 29. köt. 145—146. o.
76 Leninnek a hadművészet elveire vonatkozó nagy jelentőségű tanításaival és a polgárháború időszakában végzett kiemelkedő hadvezéri tevékenységével ez alkalommal nem foglalkozhatunk részletesen. Egyrészt ez külön tanulmányt igényel, másrészt meghaladja a szerző hadművészeti felkészültségét.

is vezetőnk volt. Lenin elvtárs itt is lángeszű stratégának és taktikusnak bizonyult."[77]

*

Lenin hadtudományi hagyatéka alapján vált a szovjet katonai elmélet *a világ élenjáró hadtudományává,* a polgárháborúban és a második világháborúban aratott világtörténelmi jelentőségű győzelem irányt mutató elméletévé. Lenin tanításai szellemében jött létre a szocialista országok legyőzhetetlen katonai ereje, mely napjainkban a szocialista országok szabadságának és függetlenségének, a világ békéjének legfőbb biztosítékát alkotja.

ЭРНЕ ЗАГОНИ:

ЛЕНИН И СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ВОЕННАЯ НАУКА

Резюме

Автор в своей работе на основании ленинских трудов знакомит читателя с несколькими чертами — главным образом общественно-политического характера — указаний В. И. Ленина, связанных с военным делом, и даёт оценку их.

Первая часть работы — указывая на повышенный интерес В. И. Ленина к военным факторам классовой борьбы и вопросам военного дела — дает анализ ленинского учения, относящегося к военным вопросам, связанным с революцией. Автор показывает, что военные вопросы В. И. Ленин всегда рассматривал во взаимосвязи с революционной борьбой рабочего класса, как неотделимую часть её. Автор подробно излагает учение Ленина о подготовке и методах вооруженного восстания в период первой русской революции, показывает, какую важность придавал Ленин революционной работе, проводимой в армии, и её методам. Затем приводится анализ дальнейшего развития Лениным марксистского учения о войне, анализируется разработка и содержание марксистской военной программы пролетарской революции. В дальнейшем автор, на основании ленинского учения занимается искусством вооруженного восстания и конкретным планом октябрьского восстания 1917 года.

Во второй части работы автор излагает учение В. И. Ленина об организации обороны социалистического государства. Показывает зависимость между победой пролетарской революции в одной стране и необходимостью защиты социалистической родины. К обороне страны необходимо подготавливаться самым серьезным образом, принимая во внимание требования военной науки. Указывает на необходимость разработки социалистической военной науки, на процесс её разработки и в связи с этим на настоятельные ленинские предупреждения относительно изучения буржуазной военной науки. Автор анализирует учение Ленина об основных чертах войны империалистического периода и основных законах, определяющих ход и исход войн. В заключение автор подводит итог ленинскому учению о создании социалистических вооруженных сил, имевшему новаторское значение как с теоретической, так и с практической точки зрения.

[77] M. V. *Frunze* válogatott művei, II. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1959. 205. o.

ERNŐ ZÁGONI:

LENIN UND DIE SOZIALISTISCHE KRIEGSWISSENSCHAFT

Resümee

Aufgrund der Leninschen Werke werden einige, sich auf das Kriegswesen beziehenden — besonders gesellschaftlichen und politischen Belange von Anleitungen analysiert und gewürdigt.

Lenins Interesse für die militärischen Faktoren des Klassenkampfes und kriegswissenschaftlichen Fragen war immer reg. Im ersten Teil der Studie kommen die militärischen Fragen der Revolution und die sich darauf bezüglichen Leninschen Lehren zum Ausdruck. Der Verfasser weisst daraufhin, dass Lenin die militärischen Fragen immer im Zusammenhang und als Bestandteile des revolutionären Klassenkampfes der Arbeiterklasse betrachtete. Eingehend behandelt er die auf die Vorbereitung und Methoden des bewaffneten Aufstandes bezüglichen Lehren und betont die Wichtigkeit der revolutionären Arbeit zur Zeit der ersten russischen Revolution. Das Thema erweitert sich mit den Leninschen Lehren über den Krieg — es sind die Weiterentwicklungen der marxistischen Lehren bzw. die Analyse des militärischen Programms der proletarischen Revolution. Mit der Kunst des bewaffneten Aufstandes und dem konkreten Plan des Aufstandes von 1917 endet der erste Teil der Studie.

Im zweiten Teil wird der Leser mit den Lehren der Organisation der Verteidigung eines sozialistischen Staates bzw. dem Zusammenhang zwischen dem Sieg des Proletariats in einem Land und der Notwendigkeit der sozialistischen Landesverteidigung bekannt gemacht. Die Landesverteidigung eines Staates muss allen Fordernissen der Kriegswissenschaft entsprechen. Darum muss diese Disziplin zeitgemäss gepflegt werden und innerhalb dieser Arbeit nimmt die Analyse der bürgerlichen Kriegswissenschaft einen wichtigen — auch von Lenin betonten — Platz ein. Bewiesen wird die Richtigkeit der Leninischen Lehre über die Gesetze und Charakterzüge bzw. Gang und Ausgang der imperialistischen Kriege. Zum Schluss werden die vom theoretischen und praktischen Gesichtspunkte der Aufbau der sozialistischen militärischen Kräfte aus gleicherweise bahnbrechende Bedeutung enthaltenden Lehren Lenins zusammengefasst.

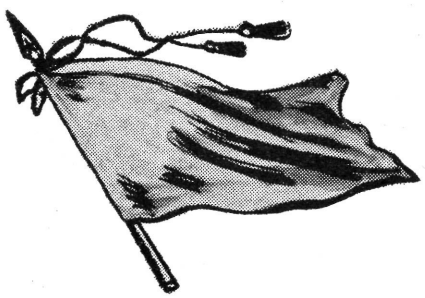

V. I. LENIN A HAZAFISÁGRÓL ÉS A HAZAFIAS NEVELÉSRŐL*

V. Zverjev

A lenini eszmei örökségben fontos helyet foglal el a szovjet hazafiság szellemében való nevelés kérdése, annak a szovjet hazafiságnak a szellemében, amely a szocialista társadalom fejlesztésének egyik fő mozgató erejét a kommunista párt köré szorosan felzárkózott szovjet nép megbonthatatlan erkölcsi-politikai egységének egyik alapját képezi. V. I. Lenin tanulmányozta a hazafiságnak mint társadalmi jelenségnek a lényegét, feltárta annak osztálygyökereit és a dolgozó tömegek harcában játszott szerepét, érdemének megfelelően értékelte a proletárdiktatúra létrejötte utáni hazafiság új vonásait. Ez lehetővé tette számára a dolgozók hazafias nevelésével kapcsolatos több valóban tudományos következtetés levonását és javaslat megtételét, amelyek napjainkban is aktuálisak.

V. I. Lenin a hazafiság osztálylényegéről

V. I. Lenin a hazafiság, mint társadalmi jelenség történelmi és társadalmi lényegének elemzése közben azokra a gondolatokra támaszkodott, amelyeket Marx Károly és Engels Frigyes fejtett ki ezzel a kérdéssel kapcsolatban. A tudományos kommunizmus megalapozói nagyra értékelték a hazafiságnak a proletár osztályharc fejlesztésében játszott szerepét. A dolgozó tömegek hazafiságában az elnyomók elleni harc nagy lehetőségeit látták. Ugyanakkor szükségesnek tartották a különféle reakciós erők ama kísérleteinek visszaverését is, hogy a széles néptömegek hazaszeretetét felhasználják a hazaszeretet nacionalizmussá való átváltoztatására.

Marx Károly és Engels Frigyes rámutatott arra, hogy a hazafiság a különböző osztályok érdekeinek kifejezése, az adott konkrét hazához való viszonya. A burzsoázia igyekszik úgy feltüntetni a saját osztályhazafiságát, mint a nép hazafiságát. Az ő hazafisága azonban nem képes kifejezni az adott nemzet minden osztályának érdekeit. Ez még

* Megjelent a Военно-исторический журнал 1969. 9. számában

a nagy francia forradalom után sem volt sokáig haladó jellegű. „A burzsoázia igazi patriotizmusa — írta Marx Károly — pénzügyi, kereskedelmi és ipari vállalkozásainak kozmopolita jellege miatt merő ámítássá fakult."[1]

A forradalmi harc fejlődése megkövetelte a burzsoázia olyan kísérleteinek leleplezését, hogy a munka és a tőke közötti növekvő ellentmondásokat „hazafias" jelszavakkal elpalástolja, hogy a nacionalizmus talaján elérje az antagonisztikus osztályok összebékítését. Ezt a feladatot hajtotta végre Marx és Engels, amikor A Kommunista Párt Kiáltványában felállította azt a tételt, hogy „a munkásoknak nincs hazájuk".[2] Emellett azonban rávilágítottak arra is, hogy a munkások, akik mostohagyermekek az ember ember által való kizsákmányolásán alapuló polgári társadalomban, egyáltalán nem közömbösek országuk, népük sorsa iránt. „Ha nem is tartalmában, de formájában — tanította Marx és Engels — a proletariátusnak a burzsoázia ellen folyó harca eleinte nemzeti."[3] A burzsoázia nemzetközi egyesülése esetén azonban szükséges a proletariátus nemzetközi egyesülése is. Marx és Engels kitűzte a jelszót: „Világ proletárjai egyesüljetek!",[4] amely attól az időtől kezdve a munkásosztály összes nemzeti csapatait egységes forradalmi tevékenységre szólító harci felhívássá vált.

A hazafiság és ennek történelmi szerepével kapcsolatos marxista nézetek fejlesztéséhez jelentősen hozzájárult G. V. Plehanov, amikor megírta a Hazafiság és szocializmus című művét. Ezt a rendkívül fontos elméleti és gyakorlati problémát azonban teljesen megoldani, a hazafisággal kapcsolatos marxista nézetek jobboldali reformisták és mindenféle kalandorok részéről történő hamisítási kísérleteit kellőképpen visszaverni, az imperializmus korszakában a hazafiság és internacionalizmus marxista elemzését elvégezni csak V. I. Lenin volt képes. „A hazafiság — írta Lenin — egyike a legmélyebb érzéseknek, mely elkülönült hazánk évszázados és évezredes fennállása során gyökeresedett meg."[5]

Lenin azt tanította, hogy a „hazafiság", „haza" fogalmakat dialektikusan kell kezelni. „A marxizmus egész szelleme, egész rendszere azt követeli — hangsúlyozta Lenin —, hogy minden helyzetet csak (α) történelmileg; (β) csak más helyzetekkel való összefüggésben; (γ) csak a történelem konkrét tapasztalatával összefüggésben kell vizsgálni.

A haza történelmi fogalom. Más dolog a haza a nemzeti elnyomás megdöntéséért vívott harc korszakában, vagy még pontosabban pillanatában. Ismét más abban a pillanatban, amikor a nemzeti mozgalmak már a távoli múltba tűntek."[6]

Az a marxista tétel, hogy „a munkásoknak nincs hazájuk", mutatott rá Lenin, a munkásosztály forradalmi egységére való felhívás, amely „kezdetben nemzeti keretek között kell, hogy berendezkedjen".

A proletariátus és pártja a társadalom legforradalmibb erejét alkotja.

1 *Marx—Engels Művei.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 17. köt. 515. o.
2 Uo. 4. köt. 457. o.
3 Uo. 451. o.
4 Uo. 470. o.
5 *Lenin Művei.* Budapest, Szikra Kiadó, 1952. 28. köt. 184. o.
6 *Lenin* Összes Művei. 49. köt. 329. o. (oroszul)

A tőke uralma elleni harcot mindenekelőtt nemzeti keretek között, a saját országában folytatja. A továbbiakban V. I. Lenin rámutatott: „A haza, vagyis az adott politikai, kulturális és társadalmi környezet, a proletariátus osztályharcának legfontosabb tényezője . . .” és a proletariátus számára egyáltalán nem közömbös, hogy milyen hazában él: az akkori monarchista Németországban, a köztársasági Franciaországban, vagy a despotikus Törökországban.[7]

V. I. Lenin a „hazafias” burzsoázia első világháború alatti soviniz-musát leleplezve hangsúlyozta: „. . . hogy elbolondítsák a proletariátust és elterelj ék figyelmét az egyetlen igazi felszabadító háborúról, a proletariátusnak »saját« országa és az »idegen« országok burzsoáziája ellen irányuló polgárháborújáról — minden ország burzsoáziája ennek a »nagy« célnak az érdekében hazug hazafias frázisokkal igyekszik dicsőíteni a »maga« nemzeti háborújának jelentőségét és azt próbálja elhitetni, hogy nem fosztogatás és nem területi hódítások céljából törekszik legyőzni ellenfelét, hanem azért, hogy minden más népet »felszabadítson« — saját népe kivételével.”[8]

A munkások osztályérdekei ellenére a soviniszta burzsoázia segítőtársaként lépett fel a II. Internacionálé csaknem minden pártja, amelyek a proletariátus képviselőinek tartották magukat. Szavaikban síkraszálltak az imperialista háború előkészítése és kirobbantása ellen, ugyanakkor a háború kezdetén megszavazták a hadihiteleket, ami egyenértékű volt a dolgozók érdekeinek elárulásával és a II. Internacionálé csődjét jelentette.

Az imperialista háborúban csak a lenini bolsevik párt helyezkedett a V. I. Lenin ez időben írt műveiben pontosan megfogalmazott, következetes osztály-internacionalista álláspontra. V. I. Lenin feltárta a burzsoá „honvédelem” osztálygyökereit, amikor rámutatott arra, hogy ennek alapja „. . . a kiváltságos munkások kis rétegének szövetsége saját nemzeti burzsoáziájával a munkásosztály tömegei ellen . . .”[9]

A burzsoázia a jelen körülmények között hazafiságellenes, mutatott rá Lenin. Egyes országokban, különösen azokban, amelyek nemzeti-felszabadító harcot folytatnak, néha felléphet ebben a harcban általános — nemzeti hazafias és demokratikus álláspontról, de amikor a folyamat eléri a magántulajdonát, elfelejti a haza — és függetlenség szeretetéről szóló összes frázisait. Ebben az esetben a burzsoázia eladja a hazáját és alkudozásba kezd a népe ellen bármiféle külföldivel.[10] Az orosz burzsoázia például a polgárháború alatt aktívan együttműködött a különböző nemzetiségű intervenciósokkal, hogy külföldi szuronyok segítségével vérbefojtsa az Oroszországban győzedelmeskedett szocialista forradalmat.

A polgári társadalomban az egyetlen valódi és következetesen hazafias osztály a proletariátus. Vlagyimir Iljics 1914 decemberében „A nagyoroszok nemzeti büszkeségéről” című művében, a kapitalizmus nyílt és álcázott apologetikusainak a proletariátus és pártja ellen intézett kiro-

7 *Lenin Művei.* Budapest, Szikra Kiadó, 1968. 17. köt. 176. o.
8 Uo. 21. köt. 14—15. o.
9 Uo. 22. köt. 111. o.
10 Uo. 28. köt. 11. o.

hanásait visszaverve, és visszautasítva azokat a vádakat, amelyek az elkezdődött világháborúval kapcsolatban a „hazafiság hiányáról" szóltak, arról írt, hogy a proletariátust és pártját teljesen áthatja a nemzeti büszkeség érzése és éppen ezért gyűlölik különösen a saját rab múltjukat és rab jelenüket."[11] A társadalom forradalmi átalakulása, a szabadságért, a független, demokratikus és köztársasági Oroszországért való harc — ez volt abban az időben V. I. Lenin elgondolása szerint az igazi hazafiak feladata. A bolsevik leninisták igaz hazafisága visszatükröződött a kiadott jelszavaikban is: a saját kormányuk veresége az imperialista háborúban, és az imperialista háború polgárháborúvá való átváltoztatása.[12]

A kommunisták, tanította Lenin, nem absztrakt módon, hanem konkrét-dialektikus módon kell hogy értékeljék a háborút. „Mi marxisták — mondotta Lenin — abban különbözünk a pacifistáktól is, az anarchistáktól is, hogy elismerjük annak szükségességét, miszerint minden háborút külön, történelmileg (Marx dialektikus materializmusának szempontjából) kell tanulmányozni."[13] A marxisták éppen ezért léptek és lépnek fel határozottan minden fajta igazságtalan háború ellen, és aktívan támogatják a felszabadító, imperialistaellenes, forradalmi háborúkat. Míg az igazságtalan, imperialista háborúkban a dolgozó tömegek hazafisága mély ellentmondásban van a háborúk okaival és céljaival, addig az igazságos háborúkban, és különösen a forradalmi háborúkban ilyen ellentmondás nincs, ami kiváltja a bennük részt vevő dolgozó tömegek olyan irányú rendkívül tudatos és aktív törekvését, hogy kivívják az ellenség feletti győzelmet.

Ez az igen fontos körülmény döntő befolyást gyakorol a háború menetére és kimenetelére, mivel jelenleg a háborúkat nem a zsoldosok elszigetelt kasztjai, hanem a népek folytatják. „A győzelmet minden háborúban végeredményben azoknak a tömegeknek harci szelleme határozza meg, amelyek a csatatéren vérüket ontják."[14]

V. I. Lenin már 1917 októbere előtt megalapozta a haza imperialista agresszió elleni fegyveres védelméről szóló tanítását, amikor kategórikusan elutasította a rabló imperialista háborúban a „haza védelmének" jelszavát.

V. I. Lenin a szovjet hazafiságról és annak sajátosságairól. A szocialista forradalom győzelme után kialakulnak a dolgozókban ahhoz a szocialista hazához való hazafias viszonynak elvileg új vonásai, amelyben ők „mostohagyermekekből" az ország valódi gazdáivá váltak.

V. I. Lenin, rámutatva az új, szovjet hazafiság születésére, a Szovjetek VIII. kongresszusán 1920 decemberében a következőket mondta: „Annak az embernek a hazafisága, aki inkább három évig éhezik, mintsem Oroszországot odaadja a külföldieknek, igazi hazafiság, amely nélkül három évig nem tarthattuk volna magunkat. Enélkül a hazafiság nélkül nem tudtuk volna megvalósítani a Szovjet Köztársaság vé-

11 Uo. 21. köt. 95. o.
12 Uo. 21. köt. 20. o.
13 *Lenin* Összes Művei 36. köt. 311. o. (oroszul)
14 *Lenin Művei.* Budapest, Szikra Kiadó, 1951. 31. köt. 131. o.

delmét, a magántulajdon megsemmisítését... Ez a legkiválóbb forradalmi hazafiság."[15]

A szovjet állam kialakulásával új módon vetődött fel az ország védelmének kérdése is. A kérdés éles voltát meghatározta a katonai intervenció és a belső ellenforradalom próbálkozásai. Ezért V. I. Lenin az októberi forradalom győzelme után hamarosan, 1918 márciusában kijelentette: „1917. október 25-e óta mi honvédők vagyunk. Mi a »haza védelme« álláspontján vagyunk, de az a honvédő háború, amely felé haladunk, a szocialista hazáért, a szocializmusért mint hazáért, a Szovjet Köztársaságért, mint a szocializmus világhadseregének *osztagáért* folyó háború lesz."[16] Vlagyimir Iljics kitartóan bizonyította azt, hogy „minden forradalom csak akkor ér valamit, ha meg tudja védeni magát..."[17]

A szocialista Haza védelme a dolgozók azon harcának törvényszerűsége, amelyet a világimperializmussal vívnak a proletár forradalom győzelméért és vívmányainak megszilárdításáért. V. I. Lenin a párt VIII. kongresszusán a következőket mondta: „... ha ezt a háborút fokozott erőllyel, fokozott hősiességgel folytatjuk, ez csak azért van, mert a világon először jött létre egy olyan hadsereg, olyan fegyveres erő, amely tudja, miért harcol, s a hihetetlenül súlyos áldozatokat hozó munkások és parasztok a világon először ismerik fel világosan, hogy a szocialista Szovjet Köztársaságot, a dolgozóknak a kapitalisták fölötti hatalmát, a proletár szocialista világforradalom ügyét védelmezik.[18]

Vlagyimir Iljics különös figyelmet szentelt a *szovjet hazafiság tudatos és hatékony jellegének.* „A munkástömegek — hangsúlyozta Lenin — sohasem tűrnék el ezeket a szenvedéseket, az éhségnek ezeket a gyötrelmeit, amelyekre az antant katonai beavatkozása kárhoztatja őket..., ha a munkások nem értenék meg, hogy a szocializmus ügyét védik Oroszországban is és az egész világon."[19]

Éppen a Vörös Hadseregben mutatkozott meg különösen erősen a szovjet hazafiság tudatos és hatékony jellege. A súlyos harcokban kb. 15 ezer vöröskatonát, parancsnokot és politikai munkást tüntettek ki a végrehajtott hőstettekért a köztársaság akkori legmagasabb kitüntetésével, a Vörös Zászlórenddel. Több mint 350 katonai alakulatot, csapatot és katonai tanintézetet tüntettek ki forradalmi Vörös Díszzászlóval és harci érdemrendekkel. A háborús Vörös Zászlórend díszítette a lenini Komszomol zászlaját. Ez az ifjúságnak a polgárháborúban tanúsított tömeges méretű hősiességéről tanúskodott.[20]

A párt 1919 márciusában tartott VIII. kongresszusa hangsúlyozta, hogy hadseregünk „a szó valódi értelmében vett *össznépi* hadsereggé válik, mert a szocialista közösségben nem maradnak parazita-kizsákmányoló, kulák elemek... Az ilyen hadsereg, vagyis a jól kiképzett és felfegyverzett, szocialista módon megszervezett nép, a leghatalma-

15 *Lenin* Összes Művei. 42. köt. 124. o. (oroszul)
16 *Lenin Művei.* Budapest, Szikra Kiadó, 1952. 27. köt. 152. o.
17 Uo. 28. köt. 117. o.
18 Uo. 29. köt. 219—220. o.
19 Uo. 28. köt. 457. o.
20 Lásd: «История Коммунистической Партии Советского Союза», том третий, книга вторая. М., 1953, стр. 561.

sabb hadsereg lesz azok között, amelyeket a világ ismert."[21] Az össznépi hadseregről szóló lenini tézis az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott programban testesült meg.

A szovjet nép és fegyveres erőinek egysége rendkívül szemléletes módon mutatkozott meg a Nagy Honvédő Háború évei alatt. Az egész ország katonai táborrá vált. Mind a hátország, mind a front egységes volt a fasizmussal vívott harcban. A fronton végrehajtott hőstettekért több mint 7 millió embert tüntettek ki érdemrendekkel és érdemérmekkel; 11 603 harcos kapta meg a Szovjetunió Hőse kitüntetést.[22] A szovjet dolgozók a hátországban egész tevékenységük alapjává a kommunista párt által kiadott „Mindent a front számára, mindent a győzelemért!" jelszót tették. Több mint 16 millió dolgozót tüntettek ki „Az 1941—45-ös Nagy Honvédő Háborúban végzett hősies munkáért" érdeméremmel.[23] A frontközeli kerületek lakossága a hősies munkája mellett erejéhez mérten támogatta a szovjet hadsereget, ezekben az években a Szovjetunió sok polgára fegyvert ragadva bekapcsolódott a partizánharcba. Elég megemlíteni azt, hogy a szovjet föld felszabadításáért folyó harcokban csak 1944-ben több mint 250 ezres létszámú partizánhadsereg vett részt, amelynek a tevékenységét katonai parancsnokság koordinálta. Katonáink fegyveres harca a hitlerista területrablókkal, az ellenség feletti győzelemért végzett hősi munka, tömeges partizánmozgalom az ellenség hátában — mindezek a nép hazafias hőstettének alkotórészei, annak a tudatos magatartásnak a bizonyítékai, amelyet az összes szovjet polgárok tanúsítottak a szocialista haza fegyveres védelmében.

A szovjet hazafiságnak a V. I. Lenin által többször említett fontos sajátossága *a proletár internacionalizmussal való szerves egysége.* A szovjet állam létezésének első napjaitól kezdve a kommunista párt, országunk minden dolgozója megértette azt, hogy a proletárforradalomnak a Szovjetunióban folyó szocialista építés sikereinek hatalmas nemzetközi jelentősége van, hogy ezek a világforradalmi folyamat fejlődésének igen fontos tényezőit képezik.

A breszti békéért folyó harc időszakában V. I. Lenin határozottan visszautasította a „baloldali" kalandorokat, akik megpróbálták belevonni a szovjetköztársaságot a számára halálosan veszélyes háborúba Németországgal. Lenin emellett megdönthetetlenül bebizonyította, hogy a szovjethatalom megőrzése jobb segítség a világforradalom számára, mint a „baloldaliak" hurrá-hazafias jelszavai. Nem véletlen — mondta Vlagyimir Iljics —, „hogy az orosz burzsoázia most igyekszik bennünket beletaszítani a forradalmi háborúba, mikor az számunkra teljesen lehetetlen".[24]

V. I. Lenin azt tanította, hogy meg kell erősíteni a szovjethatalmat, amely a szocializmus erős bástyája. Oroszország dolgozóinak hazafisága, akik a saját szovjethatalmukat védelmezik, egyúttal az internacionalizmusunk legfelsőbb megjelenési formája is. A világ dolgozói a Szov-

21 КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, ч. I, М., 1953, стр. 439.
22 50 лет Вооруженных Сил СССР. М., 1968, стр. 468.
23 Великая Отечественная война Советского Союза 1941—1945. краткая история. М., 1967, стр. 562.
24 *Lenin* Művei. Budapest, 1952. Szikra Kiadó. 27. köt. 171. o.

jetuniót mindig saját osztály-hazájuknak tartották. A polgárháború nak határozata mondja — „az imperialistáknak a Szovjet Szocialista Köz éveiben támogatták Szovjet-Oroszországot, és a III. Kommunista Internacionálé nem egyszer hívta fel a világ proletárjait, hogy védelmezzék a szovjet államot, mert — amint a Komintern 1928-as VI. kongresszusának határozata mondja — „az imperialistának a Szovjet Szocialista Köztársaságok elleni harcában aratott győzelme nemcsak a Szovjet szocialista Köztársaságok Szövetsége proletariátusának vereségét jelentené, hanem a nemzetközi proletariátus egész létezése alatt elszenvedett legsúlyosabb vereségét is.[25]

A Szovjetunió dolgozói a maguk részéről mindig rendkívüli figyelmet fordítottak saját internacionalista kötelességük teljesítésére. Elég megemlíteni pl. a Mongóliában, Kínában folyó nemzeti-felszabadító mozgalom segítését, a köztársasági Spanyolország támogatását, a szovjet népnek a fasizmussal vívott titáni harcát és a Szovjet Fegyveres Erők felszabadító misszióját Európában és Ázsiában az 1941—1945-ös években.

A második világháború befejezése után kialakult a szocialista világrendszer.

A Szovjetunió polgárainak hazafisága ma nem korlátozódik csak a saját hazájuk iránti szeretetre, hanem a szocialista államok egész közösségére vonatkozik. A Szovjetunió mindig kész megadni a szocialista országoknak a szükséges erkölcsi, anyagi és katonai segítséget, amelyért ezeknek az országoknak a népei igaz szeretettel és tisztelettel fizetnek. Ernst Thälmann, a német kommunisták vezére mondta annakidején, hogy a Szovjetunióhoz való viszony minden kommunista számára kritérium kell hogy legyen.[26] Az SZKP XXIII. kongresszusán Kádár János kijelentette, hogy „a Szovjetunióhoz való elvi, elvtársi viszony mindig az internacionalizmus próbaköve volt, és most is az maradt. Szovjetellenes kommunizmus nem volt, nincs és sohasem lesz".[27]

W. Gomulka a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán elhangzott felszólalásában különösen hangsúlyozta:

„A Szovjetunió az antiimperialista front fő bástyája.

Semmi és senki nem tudja kitörölni a Szovjetuniónak az antiimperialista világfronton játszott vezető szerepét . . .

Mindenki, aki a Szovjetunió ellen lép fel, akarva vagy akaratlanul az amerikai imperializmus kezére játszik."[28]

A szovjet nép közreműködik Kuba pozícióinak megerősítésében, segítette és segíti a vietnami népet, hogy kellőképpen szembeszállhasson az Egyesült Államok imperialista agressziójával, támogatja az arab né-

25 Коммунистический Интернационал в документах 1919—1932 гг. M., 1933. стр. 780.
26 Lásd: " «Красная звезда», ", 1968. december 29.
27 XXIII съезд Коммунистической партии Советского Союза Стенографический отчет т. I. M., стр. 292.
28 «Правда», 1969. június 9.

peket az izraeli agresszió következményeinek felszámolásáért folyó igazságos harcukban.

Az SZKP KB plénumának 1969. június 26-án hozott, „A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásának eredményeiről" című határozatában külön hangsúlyt kapott az, hogy „a szocialista rendszer tömörítésének ügyében fő irányzat a szocialista internacionalizmus elveinek szakadatlan megvalósítása, a szocialista államok nemzeti és nemzetközi feladatainak helyes összeegyeztetése, a testvéri kölcsönös segítés és kölcsönös támogatás fejlesztése. A tanácskozás teljes erővel jelentette ki, hogy a szocializmus védelme a kommunisták internacionalista kötelessége."[29]

V. I. Lenin a szovjet hazafiság más fontos megkülönböztető sajátosságai között említette a hazánk ellenségei ellen irányuló osztálygyűlöletet. Ellenfeleink, új katonai kalandokat készítve elő, igyekeznek ideológiai diverziók útján aláásni a szovjet embereknek az SZKP iránt megnyilatkozó bizalmát, igyekeznek kétséget kelteni körükben a kommunista társadalom felépíthetőségét illetően.

Az ideológiai diverzánsok első soraiban az Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság és néhány más állam imperialistái haladnak. Aktívan segítik őket a „baloldali" doktríner-maoisták. Ez utóbbiak a nagyhatalmi sovinizmus, az avantgardizmus útjára léptek, és a proletár internacionalizmus elvei ellenére szakadár tevékenységet folytatnak a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom soraiban, kezére játszva ezzel a világimperializmusnak.

Az SZKP XXIII. kongresszusa, V. I. Lenin végrendeletét követve, igen élesen vetette fel az ideológiai munka erősítésének, és nevezetesen a szovjet állampolgárok, különösen pedig az ifjúság katonai-hazafias nevelésének kérdését.[30] Ennek szükségességét hangsúlyozták az SZKP KB-nak a XXIII. kongresszus után tartott plénumai is. A párt, társadalmi, állami és katonai szervezetek széles körű tevékenységet bontakoztattak ki az ország lakosságának különböző rétegei körében folytatott katonai-hazafias nevelés terén.

A szovjet nép forradalmi, munka és harci dicsőségének helyeire szervezett négy össz-szövetségi menet (1965—1968), amelyeket a Komszomol központi bizottsága a DOSZAAF-fal, a szakszervezetekkel, a „Znányie" Össz-szövetségi Társulattal együtt szervezett, a szovjet állampolgárok tízmillióit vonta be a katonai-hazafias munkába. A „vörös nyomkeresők" — pionírok mozgalma, akik a saját vidékük, kerületük, városuk történetének hősi lapjait kutatják, megállapítják a haza elesett védelmezőinek nevét, a „Zarnyica" össz-szövetségi pionír katonai-sportjáték —kiszélesítették a serdülők és isolások körében folytatott katonai-hazafias tevékenység körét. A katonai dicsőség új múzeumait és emlékszobáit hozzák létre, szoros kapcsolatokat teremtenek a veteránokkal, jelentősen megerősödnek a dolgozó kollektívákkal, az oktatási intézményekkel, alkotó szövetségekkel tartott katonai-patronáló kapcsolatok.

29 Uo. június 27.

30 Lásd: „XXIII съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет", т. I, стр. 93.

Az új emlékművek, obeliszkek, öröktüzek ezrei örökítik meg a forradalmárok, a szocializmus országunkban való építőinek és védelmezőinek hőstetteit. A koszorúzások, a pionír gyűlések, a Komszomol-tagsági könyvek ünnepélyes átnyújtása, a dicsőséges hadtörténeti dátumoknak szentelt gyűlések, a harcok résztvevőivel való találkozások — mindezek ma a tömegek hazafias nevelésének általánosan elterjedt, rendkívül eredményes formái.

A dolgozók katonai-hazafias nevelésének terén fontos feladatai vannak a hadtörténet tudományának. Amint a párt Központi Bizottsága rámutat, a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus, a szovjet nép forradalmi-hazafias hagyományainak szellemében kell hogy nevelje a szovjet embereket.[31] És a szovjet hadtörténészek sikeresen valósítják meg az SZKP Központi Bizottságának útmutatásait. Tudományosan feldolgozzák a legaktuálisabb történelmi problémákat, a marxista —leninista módszertan álláspontjáról értékelik és magyarázzák az eseményeket, határozottan leleplezik a burzsoá történelemhamisítókat. Most a szovjet nép, az egész haladó emberiség arra készül, hogy méltóan ünnepelje meg V. I. Lenin 100. jubileumát. V. I. Leninnek a hazafisággal kapcsolatos eszméi és következtetései felbecsülhetetlen értéket jelentenek a marxizmus kincsestárában. Alapját képezik annak a szervező munkának, amelyet a párt folytat a dolgozók katonai-hazafias nevelése terén, elősegítik Hazánk népei erkölcsi-politikai egységének és fegyveres erőinek további erősítését.

31 Lásd: «Вопросы истории КПСС» 1969. 4. sz. 3., 4. o.

A 46. HADSEREG TEVÉKENYSÉGE 1945. MÁRCIUS 16—ÁPRILIS 4-IG A BÉCSI TÁMADÓ HADMŰVELETBEN

Nagy Gábor

A szovjet hadsereg Magyarország felszabadításáért vívott hadműveleteinek harmadik szakasza 1945. február 17-e és április 4-e között zajlott le. Néhány nappal Budapest felszabadításának befejezése után a szovjet főparancsnokság február 17-én 20 óra 25 perckor utasítást adott a 2. és 3. Ukrán Frontnak, hogy készüljön fel a bécsi támadó hadműveletre.

A direktíva azt a feladatot állította a 2. Ukrán Front elé, hogy a Dunától északra Érsekújvár, Malacki, Znojmo általános irányban mérjen csapást, ezzel egy időben a Dunától délre balszárnyával is támadjon. Foglalja el Pozsonyt és a hadművelet 20. napján vegye birtokba Brnót és Znojmot, továbbá — együttműködésben a 3. Ukrán Fronttal — foglalja el Bécset, majd fejlessze tovább támadását Plzen általános irányában.

Csapását a Dunától északra a 9. és 7. gárdahadsereggel és az 53. hadsereg jobbszárnyával mérje, amelyet erősítsen meg három áttörő tüzérhadosztállyal, nehéz rohamlöveg dandárokkal és ezredekkel. Az áttörés 1 km-es szakaszán hozzon létre legalább 200 tüzérségi csősűrűséget.

Az áttörés után a siker kifejlesztésére a Dunától északra a 6. gárda harckocsihadsereget és a Plijev lovas-gépesített csoportot alkalmazza.

A Dunától délre mérjen csapást a 46. hadsereg erőivel, amelyet erősítsen meg áttörő tüzérhadosztályokkal és a 2. gárda gépesített hadtesttel.

A 3. Ukrán Front azt a parancsot kapta, hogy három összfegyvernemi hadsereggel, két harckocsi-, egy gépesített, egy lövészhadtesttel mérjen csapást Székesfehérvár körzetéből Pápa—Szombathely általános irányban, zúzza szét az ellenség Balatontól északra levő csoportosítását és a hadművelet 15. napján érje el az osztrák—magyar határt.

Ezzel egy időben a front balszárnyán a Balaton és a Dráva között az 57. hadsereggel támadjon és foglalja el a Nagykanizsa környéki olajvidéket.

A továbbiakban a front főereje támadjon Bécsújhely—St. Pölten irányába és a 2. Ukrán Fronttal együttműködésben foglalja el Bécset. Az

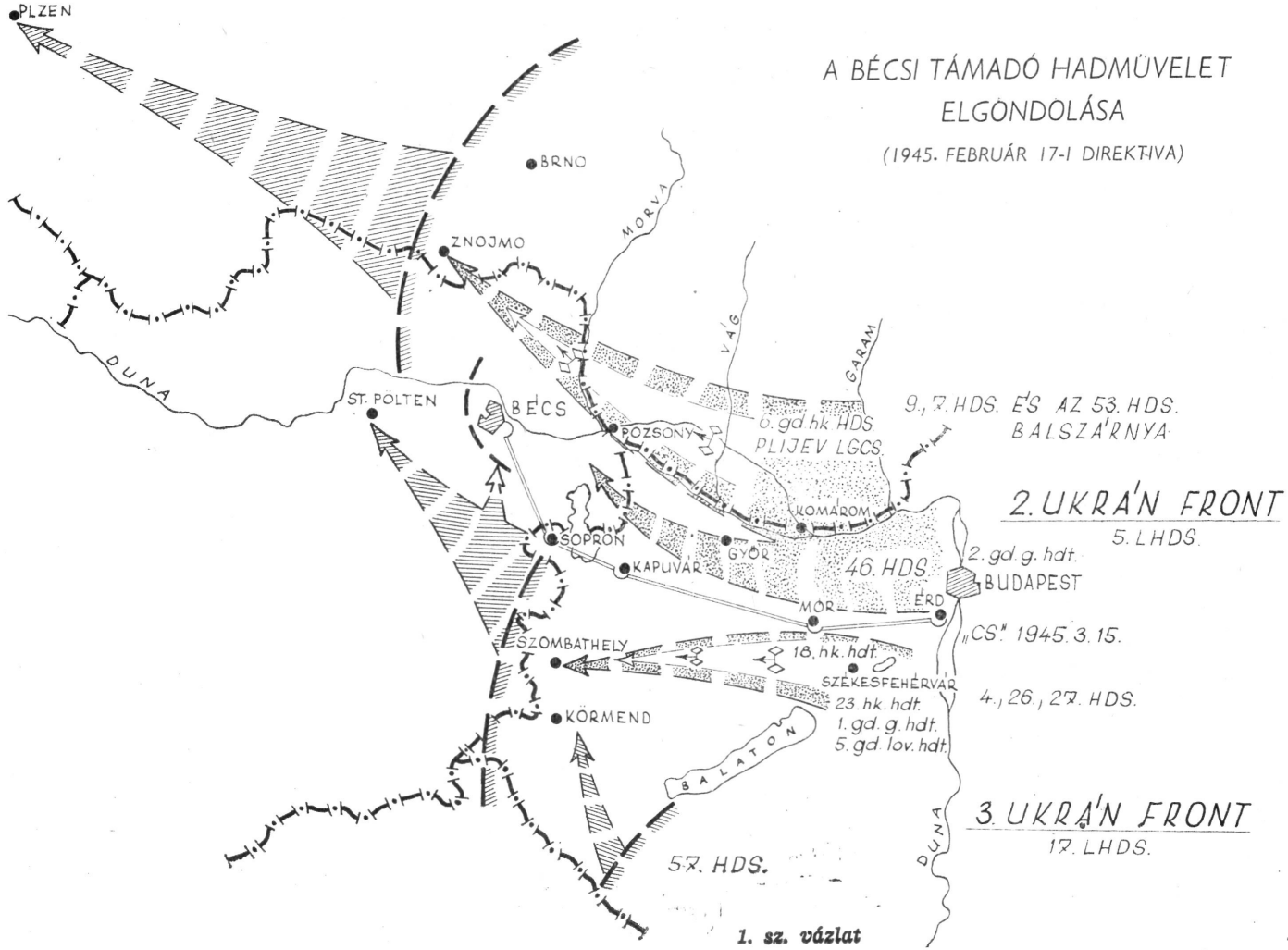
A BÉCSI TÁMADÓ HADMŰVELET
ELGONDOLÁSA
(1945. FEBRUÁR 17-I DIREKTIVA)
PLZEN
BRNO
ZNOJMO
MORVA
DUNA
ST. PÖLTEN
BÉCS
POZSONY
VÁG
GARAM
9., 7. HDS. ÉS AZ 53. HDS.
BALSZÁRNYA
6. gd. hk HDS
PLIJEV LGCS.
2. UKRÁN FRONT
5. LHDS.
KOMÁROM
SOPRON
GYÖR
2. gd. g. hdt.
KAPUVÁR
46. HDS.
BUDAPEST
MOR
ÉRD
„CS" 1945. 3. 15.
SZOMBATHELY
18. hk. hdt.
SZÉKESFEHÉRVÁR
4., 26., 27. HDS.
23. hk. hdt.
KÖRMEND
1. gd. g. hdt.
5. gd. lov. hdt.
BALATON
3. UKRÁN FRONT
17. LHDS.
DUNA
57. HDS.

1. sz. vázlat

1. Bolgár Hadsereg a Dráva északi partján támadjon és biztosítsa a front balszárnyát.[1]

A főparancsnokság döntése alapján a 2. Ukrán Frontnak ereje zömével Csehszlovákia területén kellett támadni, csak egy hadserege, a 46. vett részt Magyarország további felszabadításában. Hazánk megtisztítása a fasiszta hadseregtől a 3. Ukrán Frontra hárult, amely főcsapását Bécs irányába mérte.

A hosszan elhúzódott és rendkívül feszített budapesti hadművelet után a két front egy hónapot kapott a felkészülésre. Erre nagy szükségük volt, mert fel kellett tölteniük csapataikat friss erőkkel, ki kellett egészíteniük anyagi-technikai eszközeiket.

A hadművelet terve szerint a 46. hadseregnek a mellékirányban kellett támadnia és biztosítania a 2. Ukrán Front balszárnyát a Dunától délre, illetve a Pápa—Szombathely irányba főcsapást mérő 3. Ukrán Front jobbszárnya és a Duna közötti területen kellett megsemmisítenie a németek esztergomi-tatai csoportosítását, birtokba venni Komáromot, Győrt és részt venni Bécs elfoglalásában.

Ám az eredeti támadási tervben a németek február 17-én a Dunától északra, majd március 6-án a Balaton—Velencei-tó között indított támadása miatt (mindkét front vonatkozásában) változások következtek be. A németeknek sikerült kiszorítani a 7. gárdahadsereget a Komáromot veszélyeztető garami hídfőből. Ezzel a Dunától északra a 2. Ukrán Front lehetőségei a bécsi támadó hadművelet végrehajtására jelentősen megromlottak. Az, hogy a németek a 6. SS páncéloshadsereget átdobták a Balaton és a Velencei-tó körzetébe és ott támadásra készültek, a szovjet főparancsnokságot eredeti tervének bizonyos fokú megváltoztatására késztette. Utasította a két front parancsnokát, hogy folytassák a támadó hadművelet előkészítését, ugyanakkor a 3. Ukrán Front készüljön fel a német támadás elhárítására, állítsa meg, véreztesse el a támadó német erőket, majd menjen át támadásba.

A balatoni védelmi hadművelet idején a szovjet csapatok fő erőkifejtése a Dunántól északra lévő területről áttevődött a Dunától délre. Ezért a főparancsnokság március 9-én kiadott új direktívájában megváltoztatta a bécsi támadó hadművelet eredeti elgondolását és a főcsapás irányát áthelyezte a 3. Ukrán Front sávjába, hogy a 4. és 9. gárdahadsereggel a Székesfehérvár—Gánt terepszakaszról támadjon Pápa—Sopron irányába.[2]

Ezzel a 2. Ukrán Front helye és szerepe is megváltozott a hadműveleten belül. A Dunától északra levő hadseregek azt a feladatot kapták, hogy miután teljes hosszában elérték a Garam vonalát, menjenek át védelembe, a Dunától délre lévő 46. hadsereg pedig március 17—18-án indítson támadást, kerítse be és zúzza szét a szembenálló erőket, majd fejlessze tovább támadását Győr irányába.

1 Архив Министерство Обороны СССР (a továbbiakban Архив МО СССР) фонд (ф) 3, опис (оп) 1156, дело (д) 18, листок (л) 39—41.

2 Будапешт Вена Прага. Издательство «Наука» Москва 1965. 231. о.

A főparancsnokság parancsa után Malinovszkij marsall a 40., 53. szovjet és az alárendeltségébe tartozó két román hadseregnek azt a feladatot adta, hogy folytassák támadásukat és érjék el teljes hosszában a Garam folyót (a 7. gárdahadsereg már átment védelembe a Garam alsó folyásánál).

A frontparancsnok alapos mérlegelés után a főcsapást A. V. Petrusevszkij altábornagy 46. hadseregének sávjába helyezte át. Ezzel a 46. hadsereg jelentősége a bécsi támadó hadművelet keretén belül jelentősen megnövekedett, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a frontparancsnok a siker kifejlesztésére Dad—Győr irányába tervezte alkalmazni a 6. gárda harckocsihadsereget is.

Malinovszkij marsall március 9-én előterjesztette támadási tervét a főparancsnokságnak. A front főcsapását a 46. hadsereggel (a 10. gárda- és a 23., 68., 75., 18. lövészhadtestekkel, összesen tizenkét lövészhadosztállyal), egy tengerész gyalogosdandárral (50 rohamlöveg), a 6. gárda harckocsihadsereggel (350 harckocsi és rohamlöveg), a 2. gárda gépesített hadtesttel (96 harckocsi és rohamlöveg), az 5., 16., 30. áttörő tüzérhadosztállyal, a 11., 22. önálló páncéltörő tüzérdandárral és négy sorozvető dandárral (M—13) tervezte végrehajtani.

A 46. hadsereg terv szerint balszárnyán méri főcsapását Dad—Győr irányába, a Szár vasúti állomás, Kőhányás-puszta közötti 10 km szakaszon. Az első lépcsőben öt, a másodikban három hadosztályt, tartalékban pedig egy tengerész gyalogosdandárt alkalmaz. Az áttörési szakaszon 2100 löveget összpontosít, ez arcvonalkilométerenként körülbelül 180 löveget és aknavetőt biztosít. A hadsereg jobbszárnyán négy lövészhadosztály, ideiglenesen védelemben marad. A hadsereg gyorscsoportja, a 2. gárda gépesített hadtest Bodomér, Vértesboglár körzetében helyezkedett el, ütközetbevetését a Dad- 191,1 map. terepszakaszról tervezték Kocs—Komárom irányba.

A csapatok a terv szerint az első napon György-puszta, Nagytagyos, Bokod, Pusztavám terepszakaszra jutnak ki, a harmadik napon elfoglalják Ács, Bana és Lázi helységeket, az ötödik napon Győrt és Tétet.

A 2. gárda gépesített hadtestnek a támadás második napján el kellett foglalnia Komáromot és Ácsot, a továbbiakban biztosítani a hadsereg jobbszárnyát a Duna partján.

A front gyorscsoportjának, a 6. gárda harckocsihadseregnek Környe, Bokod, Pusztavám terepszakaszon kellett ütközetbe lépni a támadás második napján, hogy kifejlessze a 46. hadsereg által elért sikert. Az első napon elfoglalja Bana, Mezőőrs, Kisbér terepszakaszt, a másodikon Tét, Nyúlújfalut, majd tovább támad Magyaróvár—Bécs irányába. Balszárnyát egy hadtesttel biztosítja. A 46. hadsereg és a 6. gárda harckocsihadsereg tevékenységét a főirányban az 5. légihadsereg támogatja.

A dunai flottilla Neszmély körzetében 500 fős deszantot tesz partra, majd a későbbiekben biztosítja a komáromi irányban a hadsereg jobbszárnyát.[3]

[3] Архив МО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 215, л-л. 179—181

A 46. HDS. TÁMADÁSA 1945. MÁRCIUS 16 — ÁPRILIS 4-IG

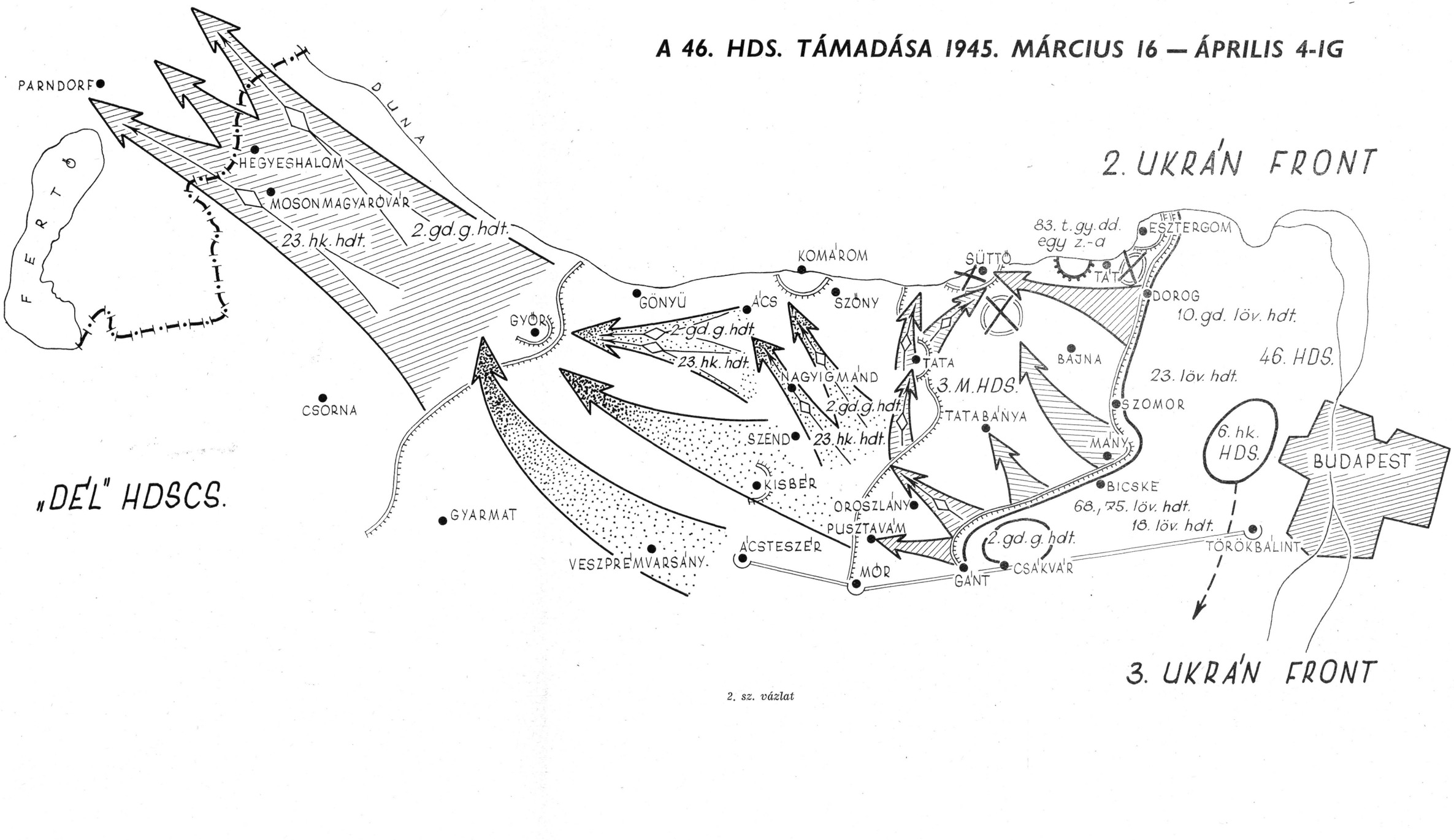

2. sz. vázlat

Ez a terv a front és a 46. hadsereg parancsnokától nagyon gondos előkészítést követelt.

A 46. hadsereg előtt, január közepe óta a 3. Magyar Hadsereg csapatai (23., 711., 96., 1. hu. ho.) védték. Védelmüket, amely három védőövből állt, a rendelkezésükre álló két és fél hónap alatt jól kiépítették.

Az első védőöv Esztergom, Dorog, Szomor, Zsámbék, Mány, Németegyháza, Szár, Gánt szakaszon összefüggő árokrendszerből kiépített géppuska és tüzérségi állásokból állt.

A második a Tatai patak és az Általér nyugati partján húzódott, míg a harmadik a Kis-Dunán és a Rába mellett. Ezenkívül külön védelmi rendszert hoztak létre Esztergom, Komárom, Győr, Tata, Kisbér megerődítésére.

A támadás várható irányaiban akadályrendszert és tábori típusú erődöket építettek ki. A peremvonal előtt az előteret harckocsi és gyalogsági akadályokkal telepítették be. Mivel nem volt elég harckocsi aknájuk, az akadályrendszerben ezeket kézigránát kötegekkel igyekeztek pótolni. Az összes hidakat aláaknázták (ezeket a visszavonulás idején felrobbantották).

A megerődített városok közül különösen Komáromra és Győrre fordítottak nagy gondot. Komáromot, amely a Dunától északra lévő 8. hadsereg és a „Dél" hadseregcsoport többi hadseregei közötti közvetlen összeköttetést biztosította, több védelmi gyűrűvel vették körül. A várostól dél felé 3—5 km-re húzódott a külső védelmi rendszer (ezt nem tudták teljesen elkészíteni), amely egy-két — egyes szakaszokon három — árokból állt. A harckocsiveszélyes irányokban harckocsiárkokat ástak. A külső védelmi öv első állása Szőny és Újszállás-puszta között félkörben húzódott, a második állást a város külső szélén építették ki. Felhasználták a régi komáromi vár megmaradt részeit. Vastag falait a keleti és déli irányban erődökként alkalmazták.

Győr védelme hasonló volt. Az első védőöv Ács és Nagyszentjános között délnyugati irányban két állásból és összekötő árkokból állt. A második védőöv első állása Duna, Győrszentiván, Sashegypuszta terepszakaszon 12 km hosszan teljesen ki volt építve. E mögött Győrszentiván nyugati szélén a második állás hossza 18 km volt. Ezenkívül Győrtől keletre a harckocsiveszélyes irányokban mindenütt harckocsiárkokat építettek ki és akadályokat telepítettek. A város közvetlen közelében húzódó védőöv és a külső védelmi övek között közbeeső állások helyezkedtek el.

A védelemben levő német—magyar csapatok tüzérségének zöme Szomor és Szár vasútállomás között foglalt tüzelőállást, hogy lezárja a Bajna—Nyergesújfalu—Tarján—Tóváros, illetve Felsőgalla—Tata irányokat.

A 3. Magyar Hadsereg csapatai március 13-án a következőképpen helyezkedtek el: a 23. magyar hadosztály Duna, 315. magassági pont, Vaskapu-hegy keleti lejtője, 299. magasági pont, Szentjános patak között.

A 711. német gyaloghadosztály arcvonala nyugatról megkerülte Dorogot, majd déli irányban, Csolnok nyugati szélén Sárisápon, Epöl-keleten át Szomor-északig húzódott. Ettől délkeleti, majd délnyugati irányban a 96. német gyaloghadosztály védett a Szomor, Felsőőrspuszta, Nándorpuszta-dél, Csabdi, Felsőgalla-kelet 3 km, Körtvélyespuszta szakaszon. Ettől délnyugat felé az 1. huszárhadosztály erői a hegygerincen a Gánttól nyugatra lévő útkiszögelésig rendezkedtek be védelembe.

A németeknek arcvonalkilométerenként egy zászlóaljuk (385 fő), 18 géppuskájuk és 6—7 lövegük volt.

A hadműveleti tartalékok Tarján és Tóváros körzetében helyezkedtek el. A támadás időpontjában a 3. Magyar Hadsereg állományába 65 harckocsi és rohamlöveg tartozott, vagyis egy arcvonalkilométerre kb. 1 harckocsi jutott. Az erők elhelyezkedése világosan mutatta, hogy a völgyek elzárására törekedtek.

Malinovszkij marsall ezért úgy döntött, hogy a Vértes hegység északi nyúlványainak hágóin keresztül töri át a védelmet, gyorsan kijut a Kis-Alföldre, ahol a terep a harckocsik alkalmazására kedvező. A hágók birtokbavétele lehetővé teszi Oroszlány, Környe elfoglalását, majd a 2. gárda gépesített hadtest, illetve a 6. gárda harckocsihadsereg ütközetbevetését. Minden más irány arra kényszerítette volna a szovjet csapatokat, hogy az erdős-hegyes terep előnyeit kihasználni tudó védőkkel hosszan elhúzódó harcokra bocsátkozzanak.

Miután a főparancsnokság jóváhagyta Malinovszkij marsall tervét, a frontparancsnok 00132. számú parancsa alapján Petrusevszkij altábornagy megkezdte a hadsereg felkészítését a támadáshoz. Erőit a frontparancsnok elgondolásának megfelelően 80 km-es arcvonalának balszárnyára csoportosította át.[4]

A hadseregparancsnok terve szerint 14 km széles áttörési szakaszon a 68. és 75. hadtestek első lépcsőjében levő öt hadosztálynak (a 180., 109., 59., 223., 52.) kellett áttörni a védelmet, vagyis negyvennégy zászlóaljnak. Egy arcvonalkilométerre három zászlóalj jutott. A főcsapás irányában második lépcső a 18. hadtest (három lövészhadosztály). A siker kifejlesztésére a 2. gárda gépesített hadtestet (63 harckocsi, 33 rohamlöveg) tervezte alkalmazni. Általános tartalékban egy tengerész gyalogosdandár volt.

Figyelembe vette azt is, hogy a frontparancsnok a 6. gárda harckocsihadsereget (feltöltés után 300 harckocsi, 119 rohamlöveg) a hadsereg sávjában tervezi ütközetbe vetni.

A hadsereg a megerősítésére kapott tüzérséget az áttörés szakaszára összpontosította, egy arcvonalkilométerre 142 löveg jutott. Mindez azt jelentette, hogy a 46. hadsereg az áttörés szakaszán élőerőben és fegyverekben abszolút fölényben volt.

A 46. hadsereg sikerkifejlesztő lépcsője a 2. gárda gépesített hadtest azt a feladatot kapta, hogy Móric-major, Csákvár, Gurdi-major körzetében foglalja el megindulási körletét és az ellenség védelmének áttö-

[4] Uo.

rése után Környe irányába fejlessze ki támadását. Az első napon foglalja el Kocs, Tata-Tóvárost, majd támadását fejlessze tovább Komárom—Ács irányába és vágja el az ellenség esztergomi csoportosításának nyugati irányú visszavonulási útját.

Malinovszkij marsall március 13-án kiadott 00133. számú parancsa szerint a dunai flottilla azt a feladatot kapta, hogy a 83. tengerész gyalogosdandár 500 főből álló deszantját tegye partra Neszmély körkörzetében, hogy a 2. gárda gépesített hadtesttel együttműködésben vágja el Szomód-Tóvárosnál az ellenség Esztergom—Szomor körzetében lévő csoportosításának visszavonulási útját nyugat felé. Egyúttal biztosítsa a 46. hadsereg Dunára támaszkodó jobbszárnyát.[5]

A készenléti időt a támadáshoz 1945. március 16-án 22 órára határozták meg. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a 46. hadsereg támadását a 3. Ukrán Front tőle balra levő 9. és 4. gárdahadseregével szemben egy nappal később tervezte megindítani.

Március 9-től nemcsak a 46. hadsereg, hanem a 3. Ukrán Front két jobbszárny hadserege is átcsoportosításokat hajtott végre és készült, hogy március 16-án reggel megindítsa a bécsi támadó hadműveletet. A Balaton és Velencei-tó között ekkor a 26., 27. Szovjet Hadseregek még védelmi hadműveleteket vívtak a 6. SS páncéloshadsereg és a Black-csoport III. páncéloshadtestének rohamozó, de mindinkább kifulladó, elvérzett hadosztályaival.

A német légifelderítés már március 13-án észlelte a 46. hadsereg sávjában a szovjet csapatok átcsoportosítását. 14-én Bicske körzetében és attól délre gépkocsi oszlopokat, továbbá gyors magasabbegységeket figyeltek meg. Zámoly körzetéből szintén csapatmozgásokat jelentettek. A földi megfigyelés Csákvár környékén és az attól északra lévő körzetben tehergépkocsikat, Szárnál 60 gépkocsit, Bicskétől északnyugatra 200, a bicske—bodoméri úton 1000 gépkocsit figyelt meg.[6]

A „Dél" hadseregcsoport-parancsnokság a szovjet csapatok mozgásából azt a következtetést vonta le, hogy a közeljövőben támadás várható Zámoly—Mór irányában. Emiatt a Gánt-nyugat és Székesfehérvár között védő IV. SS páncéloshadtest szakaszán riadóztatták a tartalékokat és felkészültek a támadás elhárítására. Hasonló intézkedéseket foganatosítottak a 3. Magyar Hadseregnél.

A napok óta tartó szovjet csapatmozgásokból a „Dél" hadseregcsoport azt a következtetést vonta le, hogy 15-én reggel Székesfehérvárnál és a Vértes hegységben a 3. Ukrán Front jobbszárny hadseregei támadásba lendülnek. Éjszaka és a kora reggeli órákban a terepet köd borította, ezért a IV. SS páncéloshadtest és a 3. Magyar Hadsereg tovább fokozta csapatainak harckészültségét. Felderítésük megállapította a 2. gárda gépesített hadtest megjelenését is.[7]

A németek harcászati tartalékaikat a Mór és Székesfehérvár közötti

5 Uo. ам. 22.
6 Hadtörténelmi Levéltár. Filmtár 1255. tekercs. Kriegstagebuch des Heeresgruppe Süd. (A továbbiakban KTB. 14. 3. 1945. 3. o.)
7 Uo. 6. o.

szakaszra igyekeztek összpontosítani. A 46. hadsereg előtt azonban nem vonultattak fel új erőket.

A szovjet támadásra azonban csak március 16-án délben került sor, miután felszállt a köd. Ekkor a 46. hadseregtől balra a 9. és 4. gárdahadsereg csapatai megrohamozták a IV. SS páncéloshadtest védelmét. A németek szívós ellenállást tanúsítottak, ennek ellenére a támadó erőknek sikerült benyomulni a védelem harcászati mélységébe. A szovjet csapatok elfoglalták Borbálapusztát és Gánttól délre 4—6 km-t nyomultak előre. A 2. magyar páncéloshadosztály szakaszán az esti órákban felszabadították Csákberényt. A 4. és 9. gárdahadsereg azonban nem tudta teljesíteni feladatát, mert Tolbuhin marsall a rendelkezésére álló 796 harckocsi és rohamlövegből a főcsapás irányában mindössze 185 rohamlöveget tudott csak nekik alárendelni. Harckocsi- és gépesített hadtesteit nem tudta a siker kifejlesztésére alkalmazni, mert azok ebben az időben elkeseredett védelmi harcokat vívtak a 6. SS páncéloshadsereg és a III. páncéloshadtest rohamozó hadosztályaival.

A két hadsereg lassú előnyomulása veszélyeztette a bécsi támadó hadművelet első szakaszának fő célkitűzését, amely szerint a Sió- és a Sárvízcsatorna között rohamozó német erőket Székesfehérvártól nyugatra a Balaton északkeleti öbléhez kellett szorítani, majd Fűzfő elfoglalásával bekeríteni és a 26. és 27. hadseregekkel együttműködésben megsemmisíteni.

A 46. hadsereg, amely március 17-én hajnalban készült támadását megindítani, 16-án este parancsot adott a hadtesteknek, hogy hadosztályonként egy-két zászlóaljjal hajtsanak végre harcfelderítést.

A zászlóaljak a 711., a 96. gyalogos- és az 1. huszárhadosztály szakaszán helyi betörést értek el, hét szakaszon 500—600 méterre benyomultak a német védelembe. Legsikeresebben az 52. lövészhadosztály harcfelderítő zászlóaljai tevékenykedtek 3 km-t nyomulva előre. Kőhányáspuszta és Várgesztes elfoglalásával a Vértes hegység északi felén átvezető két hegyi út is birtokukba került. Az 1. huszárhadosztály alegységei hátsóbb állásokba vonultak vissza, kapcsolatuk a jobbszomszéddal megszakadt. Felsőgallánál, Csabdinál és Máriahalomnál a németek ellenlökésekkel akarták visszafoglalni eredeti állásaikat.[8]

Ebben az időben a 2. Ukrán Front Bián tartózkodó parancsnoka, Malinovszkij marsall parancsot kapott a főparancsnokságtól, hogy az állományában levő és ebben a sávban alkalmazásra tervbe vett 6. gárda harckocsihadsereget adja át a 3. Ukrán Frontnak, hogy a 9. gárdahadsereg sávjában ütközetbe vetve biztosítsa a Székesfehérvártól délkeletre lévő német erők bekerítését.

Ez az intézkedés kihatott a 2. Ukrán Front balszárnyán támadó 46. hadsereg tevékenységére. Feladatának megoldásában ezután nem számíthatott sávjában a harckocsihadsereg tűz- és lökőerejére és nyomban a támadás magas ütemű kifejlesztésére. Igaz, hogy a balszomszédnál várhatóan kialakuló kedvező helyzet, meggyorsuló előretörés a későbbiekben kedvezően kellett hasson a 46. hadsereg hadműveletére is.

[8] KTB. 16. 3. 1945. Tagesmeldung. 4. o.

A hadsereg áttörési szakaszán a 16-án éjszaka elért sikerek szükségtelenné tették a másnap hajnalra tervezett teljes tüzérségi előkészítés végrehajtását. A hadsereg balszárnyán a 75. és 68. hadtest hadosztályai 30 perces tüzérségi tűzcsapás után megindították támadásukat, leküzdötték az aknamezőket és a műszaki akadályokat, majd megtörve az 1. huszárhadosztály ellenállását, 6—10 kilométert nyomultak előre a nehéz erdős-hegyes terepen. Elfoglalták Körtvélyes-pusztát, Vértessomlót, Oroszlányt, Kápolna-pusztát, Gesztest, Sikföldet és Majk-puszta, Pusztavám, Bokod, Környe felé támadtak. A hadseregparancsnok előrevonta a 18. lövészhadtestet és feladatul állította elé, hogy egy hadosztályával Pusztavám felé törjön előre.[9]

A hadsereg jobbszárny és közép hadtesteivel (10., 23.) szemben a németek szilárd ellenállást tanúsítottak. Kilenc alkalommal hajtottak végre ellenlökést Csolnok, Epöl, Felsőőrs-puszta, Nándor-puszta, Németegyháza körzetéből, hogy visszavessék a harcfelderítést végzett zászlóaljakat.

Március 17-én a 46. hadsereg sikerei jobban nyugtalanították a „Dél" hadseregcsoport parancsnokát, mint a Székesfehérvár és Mór közötti helyzet. Wöhler és Balck tábornok attól félt, hogy ha a 46. hadseregnek sikerül leküzdeni a Vértes hegységet, kijut a Kisalföldre és elfoglalja Komáromot. A 2. páncélos és 8. hadseregtől ezért az eredetileg Mór körzetébe irányított 92. motorizált dandárt és a 325. rohamlöveg dandárt a 46. hadsereg balszárnya elé csoportosították át. Ezzel egy időben Balck javaslatot tett, hogy a 356. gyaloghadosztályt vonják ki a seregélyesi hídfőből és dobják át a Vértes hegységbe.[10]

A 92. páncélgránátos dandár egy beérkezett zászlóalját Vértessomlótól északnyugatra gyülekeztették, de a támadó szovjet csapatok visszavetették Tatabánya irányába. A Felsőgallától délnyugatra levő arcvonalkiszögellést kénytelenek voltak kiüríteni.

A Balck-csoport többszöri sürgetésére végre 3 óra 50 perckor engedélyezték a 356. gyaloghadosztály átdobását a 46. hadsereg balszárnya elé.[11]

Ezek az átcsoportosítások egyelőre nem befolyásolták a 46. hadsereg támadását. Sőt a hadseregparancsnok már Csákvár, Vértesboglár körzetében összpontosította a 2. gárda gépesített hadtestet, hogy az Általér leküzdése után ütközetbe vethesse.

Március 18-án reggel 9 óra 30 perckor 30 perces tüzérségi előkészítés után a 46. hadsereg 75., 68. lövészhadteste és 297. lövészhadosztálya (18. lövészhadtest) felújította támadását. Elkeseredett harcot vívtak a német erőkkel és visszaverték az ellenség Csabdi, Felsőgalla, Tatabánya, Környe körzetéből indított ellenlökéseit. A hadosztályok Császár irányában tért nyertek és a nap folyamán 10 km-t nyomultak előre. Elfoglalták Pusztavámot, majd Csákvártól északnyugatra megsemmisítették a Bokodon védekező német helyőrséget és birtokba vették a

[9] Архив МО СССР ф. 240, оп. 1769, д. 215, л. 140.
[10] KTB. 17. 3. 145. 18. o. Ia Nr. 977/45. g. Kdos.
[11] Архив МО СССР ф. 240, оп. 1769, д. 215, л. 150

falut. Az északnyugati irányba támadó hadosztály elfoglalta Dadot, míg az Oroszlány, Majk-puszta körzetéből támadó ezredek kiverték Kecskédről a németeket és visszaszorították a Környétől délkeletre védekező 92. motorizált dandárt.

Felsőgallát déli irányból érték el, ahol a 96. gyaloghadosztályt kényszerítették visszavonulásra és a bányavidék előtt több uralgó magaslatot megszálltak.

18-án a 10. gárda- és a 23. hadtestek támadási sávjában a szovjet csapatoknak nem sikerült jelentős sikert elérni. A védelemre jól előkészített erdős-hegyes terepen harckocsikkal megerősített ellenlökő csoportok megállították a támadó erőket.

A főcsapás irányába elért eredmények azonban biztosították a támadó hadművelet feladatának teljesítését. A Bokod—Dad szakaszon betörtek a németek második védőövébe és átkeltek az Általér patakon.

A Felcsúton tartózkodó Malinovszkij marsall, amikor március 17-én este meghallgatta a 46. hadsereg parancsnokának jelentését, megelégedését fejezte ki a támadó csapatoknak, majd elhatározta, hogy 19-én reggel a 191. magassági pont és Dad közötti terepszakaszról, a 68. lövészhadtest sávjában ütközetbe veti a 2. gárda gépesített hadtestet.

Ezzel egy időben (18 órakor) utasította a dunai flottilla parancsnokát és a 83. tengerész gyalogosdandárt, hogy az 1696. folyamkilométernél 20-án hajnalban Tát községtől nyugatra tegyenek partra zászlóalj erejű deszantot, majd a 46. hadsereggel együttműködésben semmisítsék meg a németek esztergomi csoportosítását. Egyidejűleg a 83. tengerész dandárnak és a 10. gárda lövészhadtestnek nyugati irányban kellett támadni és egyesülni a táti hídfőben lévő deszanttal.[12]

Itt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy Tóth Sándor: „A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon" és Malahov: „A Balatontól Bécsig" című munkájában Tát helyett Tata szerepel. Ez sajtóhiba, illetve a helytelen fordítás tréfája. Talán legfeljebb légideszantot lehetett volna ledobni. A dunai flottilla hajói sem a Fényes, sem a Tatai patakon nem tudtak volna felhajózni. Malinovszkij marsall eredeti tervében (márc 13.) Neszmély körzetében vette tervbe a deszant partratételét. 17-én azonban figyelembe véve, hogy a Duna déli és északi partja a németek kezében volt, Tát körzete mellett döntött. A deszant kirakását 20-án hajnalban végrehajtották. Abban reménykedtek, hogy a hídfőben lévő erők és a támadó 83. tengerész gyalogdandár, illetve a 10. gárda lövészhadtest hadosztályai még ezen a napon elérik Tátot.

A döntésnek megfelelően, amikor a 68. hadtest elfoglalta Dadot és Bokodot, a 2. gárda gépesített hadtest végrehajtotta az előrevonást. A német felderítés azonnal észlelte és jelentette, hogy „... 700—1000 jármű haladt keresztül a Csákvár, Kőhányás-puszta, Oroszlány irányába vezető hegyi úton ... az ellenség egy gyors magasabbegységet vont keresztül a Vértes hegységen."[13]

[12] Архив МО СССР. ф. 240, оп. 1769, д. 215, л. 37.
[13] KTB. 18. 3. 1945. 6. o.

A német légierő 18-án éjszaka kis csoportokban több repülőgéptámadást intézett a gépesített hadtest összpontosítási körlete ellen. A hadtest parancsnoka a német felderítő gépek megjelenése után azonban időben kivonta a harckocsikat ebből a körzetből, így a német bombák puszta területre hullottak.

A Seregélyes körzetéből kivont 356. német gyaloghadosztályt gépkocsi szállítással északra indították útba, de a 9. gárdahadsereg előretörése következtében már nem tudott Móron keresztül Kisbér-észak körzetébe eljutni és kénytelen volt Győr—Komáromon át megközelíteni rendeltetési helyét.

A 68. és 75. lövészhadtestek gyors előrehaladása arra kényszerítette Hitlert, hogy engedélyt adjon, a 356. gyaloghadosztály északra való átdobása után, a 6. páncéloshadosztály útbaindítására Kisbér körzetébe, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok előnyomulását Komárom irányába. Ezzel egy időben utasította a 8. hadsereget, hogy a „Feldherrnhalle" páncéloshadosztály feltöltött részeivel vegye át a dél-komáromi hídfő védelmét.[14]

18-án délután Wöhlerhez a helyzet kritikusabbá válásáról futottak be jelentések. A Balck-csoport közölte, hogy a IV. SS páncéloshadtest és a 3. Magyar Hadsereg között megszakadt az összeköttetés. Pusztavám után újabb falvak estek el. „Kömlöd lángokban, a magyarok fejvesztetten hátrálnak, harcértékük a nullával egyenlő, a szovjet csapatok Császárt délkelet irányból megközelítették." Itt egy német felderítő osztály és a 325. rohamlöveg dandár részei kapaszkodtak meg. Mindez azt jelentette, hogy a németek helyzete Komárom és Kisbér között rendívül kritikussá vált .A „Dél" hadseregcsoport-parancsnokság 18-án este a komáromi hídfőben harmadfokú harckészültséget rendelt el és újabb erőket irányított a város védelmére.[15]

A Sió- és Sárvíz-csatorna közötti szakaszról az I. SS páncéloshadtestet Várpalota körzetébe vonták ki. Lerövidítették az arvonalat és a II. SS páncéloshadtest 2. SS páncéloshadosztályát Győrön keresztül szintén útbaindították a Komárom—Tárkány közötti szakaszra. Egyúttal a 46. hadsereg előtt levő arcvonalszakaszt 19-én átadták a 6. SS páncéloshadseregnek.

Március 19-én a 46. hadsereg balszárnya tovább folytatta támadását és 15 km-t nyomult előre. Az áttörést 55 km-re szélesítette és 30 km-re mélyítette.

A „Dél" hadseregcsoport kénytelen volt megállapítani: a 46. Szovjet Hadsereg csapatai kijutottak a sík vidékre és az áttörésbe Komárom előtt gyorscsoportokat vetettek be. Ezért gyors intézkedésekkel a Kisbér—Nagyigmánd—Mocsa—Naszály terepszakaszon kísérelték meg feltartóztatni a támadó szovjet erőket.[16]

A németek helyesen értékelték a Komárom előtt kialakult helyzetet. 18-án délután a 2. gárda gépesített hadtest két pontonhídon valóban átkelt az Általéren és 19-én reggel a 46. hadsereg tüzérségének 10 per-

[14] Uo. 7. 11. o.
[15] Uo. 11.
[16] Uo. 19. 3. 1945. 1. o.

ces tűzcsapása után és az 5. légihadsereg egy csatarepülő hadtestének a támogatásával 7 óra 30 perckor a terveknek megfelelően Kömlődnél, Dad 182. magassági pont között két menetvonalon, két lépcsőben ütközetbe lépett.

A 2. gárda gépesített hadtest ütközetbe vetésével egy időben felújította támadását a 68. lövészhadtest és egy órával később, 8 óra 30 perckor a 75. hadtest is.

A támadó lövészhadosztályok harcrendjén áthaladva a 2. gárda gépesített hadtest első lépcsőjében lévő 4. és 6. gárda gépesített dandár észak-északnyugati irányba tört előre. Az egyik támadó csoport elfoglalta Kocsot, míg a másik már a reggeli órákban elérte Tatát és 9 órára menetből birtokba vette Tóvárost, majd támadását tovább folytatta Naszály, Dunaalmás felé.[17]

A 75. lövészhadtest délről Szár irányából támadta a bányavidék falvait és rohamozta Bánhidát. A 68. lövészhadtest Tatától délnyugati irányba elfoglalta Szákot, Szendet és Ete felé tört előre. A hadsereg balszárnyán támadó 18. hadtest egy hadosztálya elfoglalta Császárt és megtisztította a németektől a falutól délkeletre levő erdőséget.

A szétvert 92. motorizált dandár az „Ameiser" harccsoport megmaradt részeivel Bánhida és a Tatai-tó déli szélén hevenyészett védelmet foglalt. A többi német és magyar erő Kisbér, Nagyigmánd, Mocsa, Naszály terepszakaszon ásta be magát.

A gyors szovjet sikerekből a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka arra következtetett, hogy ezen a szakaszon a 6. gárda harckocsihadsereg jelent meg. Ezért Dietrichet, a 6. SS páncéloshadsereg parancsnokát siettette, hogy a Győrön keresztül útbaindított 2. SS páncéloshadosztályt bontakoztassa szét Nagyigmánd körzetében és az ottlévő hadosztályokkal együtt vesse vissza az előretörő szovjet erőket az Általéren. „Mindent el kell követni — mondotta —, hogy megakadályozzuk Komárom elfoglalását és a 3. Magyar Hadsereg Esztergom, Tata között lévő részeinek a bekerítését."[18]

Azt a feladatot állította a menetben levő 2. SS páncélos-, a 6. páncélos- és a már itt harcoló 356. gyaloghadosztály elé, hogy állítsák meg a szovjet csapatok előnyomulását Komárom irányába, majd a 6. páncéloshadosztály Kisbér, a 2. SS páncéloshadosztály Nagyigmánd körzetéből mérjen ellencsapást és érje el az Általért. Ezzel egy időben Mór körzetéből az I. SS páncéloshadtest tervezett csapást északkelet irányba, hogy megteremtse az összeköttetést az Általérnél a 3. Magyar Hadsereggel.[19]

A Nagyigmánd, Mocsa, Füzítő-puszta közötti védelmi szakaszt átadták a XXXXIII. hadtest parancsnokságának, azzal a feladattal, hogy minden eszközzel akadályozza meg, hogy a szovjet csapatok Füzítő és Dunaalmás körzetébe elérjék a Dunát és elvágják a főerőktől az attól keletre lévő csapatokat.

[17] Архив МО СССР ф. 240, оп. 2774, д 1849, л-л 153—155
[18] КТВ. 19. 3. 1945. 10. o.
[19] Uo. 8. o.

A „Dél"' hadseregcsoport parancsnoka a komáromi hídfőhöz csatolta a szőnyi és almásfüzítői olajfinomítók védelmét is és a 8. hadsereg, valamint a „Feldherrnhalle" páncéloshadosztály erőivel kívánta biztosítani.[20] A hídfő parancsnokává Pape tábornokot nevezte ki, és követelte, hogy minden erejével védje meg a német fegyveres erők szempontjából rendkívül fontos olajfinomítókat.

Wöhler 19-én jelentette Guderiannak, hogy az alárendeltségébe tartozó magyar csapatok teljesen elvesztették harcértéküket, nem akar velük több katasztrófát megélni. Egyedül a német erőkre támaszkodhat csak.[21]

A március 20-ra tervezett német ellenintézkedésekkel egy időben Malinovszkij marsall is több utasítást adott ki a fasiszta erők megsemmisítésének meggyorsítására. 19-én 16 órakor parancsot adott a dunai flottillának, hogy hajtsa végre a tervezett deszant-műveletet.[22]

A flottilla hajói 19-én este 20 órakor a parancsnak megfelelően Visegrádnál összpontosultak és megkezdték feladatuk végrehajtását. A hajóknak a kirakás helyéig 14 km-t kellett megtenni olyan folyószakaszon, amelynek mindkét partján ellenséges erők tartózkodtak. A nehézséget fokozta, hogy sötét éjszaka a felrobbantott esztergomi híd roncsai között kellett áthajózniuk Tát nyugati szélére. A deszant tevékenységet az 5. légihadsereg biztosította, amely 21 órától 30 percen át bombázta Esztergomot, Párkányt és Tátot. 21.45-kor megindultak a hajók és 23 óra 48 perckor elérték az esztergomi hídroncsokat. A légierő, hogy elterelje a németek figyelmét a hajókról, gépeivel állandóan körözött Párkány és Esztergom felett és bombázta a német tüzérségi állásokat. Ennek ellenére, amikor a hajók 100 méterre megközelítették a hídroncsokat, az ellenség felfedezte őket és tüzérségi, valamint aknavető tüzet zúdított a deszantot szállító flottilára.

A hajók nem viszonozták a tüzet, hanem teljes sebességgel haladtak tovább a folyón felfelé. Fél óra alatt az egész osztag túljutott a veszélyes szakaszon, mindössze egy hajó szenvedett nagyobb sérülést, de személyzetét sikerült megmenteni.

20-án 01 óra 20 perckor a deszant Táttól 3—4 km-re nyugatra megkezdte a partraszállást. 40 perc alatt hídfőt foglaltak, anélkül hogy az ellenség ellenállásába ütköztek volna. Ezután a zászlóalj délkeleti irányba nyomult előre, átvágta az országutat és vasútvonalat és ezzel megakadályozta, hogy az Esztergom körzetében lévő erők nyugat felé visszavonuljanak. Reggelre a hídfő 3 km széles és 4 km mély volt.[23]

Wöhler 20-án hajnalban a 6. SS páncéloshadseregtől ezt a jelentést kapta: „Tátnál 70 ellenséges hajó partot ért. Az ellenség tevékenységéről közelebbit nem tudunk."[24]

[20] KTB. Ia. Nr. 1010/45. Kdos. Az OKH 1945. 3. 15-én kelt 15934/45. geh. sz. rendeletével a „Feldherrnhalle" pc. gr. ho. pc. hadtestté szervezését rendelte el.
[21] KTB. 19. 3. 1945. 10. o.
[22] Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л. 47.
[23] И. И. Локтинов: Дунайская Флотилия в Великой Отечественной Войне. Воениздат. Москва. 1962. 230—235. o.
[24] KTB. 19. 3. 1945. 18. o.

Malinovszkij marsall 19-én éjfél előtt kivont a 46. hadsereg áttörési szakaszáról 16 tüzérosztályt és front tartalékába összpontosította, hogy a Dunától északra tervbe vett támadásnál alkalmazza.[25] Ez az intézkedés komolyan csökkentette a hadsereg harci lehetőségeit.

Március 20-án reggel a 2. gárda gépesített hadtest tovább folytatta támadását. A 6. gárda gépesített dandár és 37. gárda harckocsidandár Komárom előterét támadta Csép, Thaly-puszta, Nagyigmánd-délkelet szakaszon. A Kocsból Mocsába vezető út két oldalán visszaszorította a 356. gyaloghadosztályt és elfoglalta a Mocsától délre 2 km-re lévő 130. magassági pontot. A 3. és 5. gárda gépesített dandár Tata-Tóváros körzetéből északi irányba támadva elfoglalta Naszályt, majd a déli órákban Almásfüzitő és Dunaalmás között elérte a Dunát és ezzel elvágta a 3. Magyar Hadsereget a XXXXIII. hadtesttől, és megkezdte délkeleti irányból a komáromi hídfő ostromát. Elfoglalták Boldogasszonypusztát is és Füzitő közvetlen közeléből lőtték az olajfinomítókat.[26]

A 2. gárda gépesített hadtest jobbszárnyon támadó két dandára Szomód felszabadítása után betört Dunaszentmiklósra, majd erős tüzérségi és légicsapások után felszabadult Baj és Vértesszőllős is.

A bányavidék megtisztítását a 75. hadtest hadosztályai végezték, elfoglalták Bánhidától északra a Csúcshegyet és súlyos utcai harcokat vívtak a 96. gyaloghadosztály kelet felé visszavonuló erőivel.

A 46. hadsereg jobbszárnyán és közepén támadó 10. gárda és 23. lövészhadtestek nem tudták teljesíteni feladatukat. Dorog—Bajna között eredménytelenül rohamozták a 711. gyaloghadosztály védelmét. A 83. tengerész gyalogosdandár a 10. gárda lövészhadtest jobbszárny hadosztályaival nem tudta felszabadítani Esztergomot és így Tátnál nem egyesült a folyami deszanttal.

A 711. gyaloghadosztály egy 30 harckocsival és rohamlöveggel megerősített harccsoporttal megkísérelte visszafoglalni a táti hídfőt, de a tengerészgyalogosok szilárdan tartották állásaikat, sőt tovább bővítették hídfőjüket.[27] Harcukhoz komoly segítséget kaptak a Garam és Duna partján lévő 7. gárdahadsereg és a folyami flottilla tüzérségétől.

A németek ellenállása a nap folyamán Kisbér és Nagyigmánd között fokozatosan erősödött, mert egymásután érkeztek be a 6. páncélos- és 2. SS páncéloshadosztály részei Tárkány—Nagyigmánd—Kisbér körzetébe.[28] Ugyanakkor a 18. lövészhadtestnek sikerült Kisbértől délre elfoglalni Akát és több helyen rést ütni a német védelembe.

Március 20-án este a 46. hadsereg feladatának első részét teljesítette, tovább szélesítette és mélyítette az áttörést. Bekerítette a németek esztergom-tóvárosi csoportosítását a bekerítés külső arcvonalát nyugati irányba tovább vitte és megkezdte a bekerített erők felszámolását.

Guderian minden követelése ellenére a 96. gyaloghadosztály kiürítette Tatabányát, hiába hivatkozott a szárazföldi erők vezérkari főnöke arra, hogy a dél-német, magyar és szlovák vasutak üzemeltetéséhez

[25] Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л. 49.
[26] Uo. л. 50.
[27] KTB. 20. 3. 1945. 6. o.
[28] Uo. 14. o.

életbevágó a bányák további kézbentartása. A gondokat tetőzte még Heszlényi, a 3. Magyar Hadsereg parancsnoka, aki engedélyt kért Esztergom kiürítésére, mert — mint mondotta — a túlerőben levő szovjet csapatokkal szemben nem tudja tartani a kiszögellést. Guderian azonban kategorikusan megtiltotta, hogy feladja a várost.[29]

A 46. hadsereg 21-én ennek ellenére sem tudott a főcsapás irányába (Győr) gyorsan előretörni, mert a bekerítésbe került és az erdőshegyes terepen kedvező körülmények között védekező több mint 20 ezer fős ellenséges csoportosítás megsemmisítése lekötötte a 10. gárda-, 23. és 75. lövészhadtesteit, továbbá a 2. gárda gépesített hadtest két dandárát.

Most érződött igazán a 6. gárda harckocsihadsereg hiánya. 21-én a 46. hadsereg saját erőivel már nem tudta olyan mértékben növelni csapásának erejét, hogy ellensúlyozza a beérkezett német erők fokozódó ellenállását, sőt fokozza a támadás ütemét Győr irányába. Ez lehetőséget adott a 6. SS páncéloshadsereg balszárnyának, hogy Kisbér—Csép—Nagyigmánd terepszakaszon megszilárdítsa védelmét és ellenlökésekkel megállítsa a szovjet lövészhadosztályok előnyomulását.

A bekerített csoportosítás körül a szovjet csapatok összeszorították a gyűrűt. A 96., 711., 23. magyar gyalogos- és 37. SS lovashadosztály (Ameiser harccsoport), valamint a 92. motorizált dandár körülzárt maradványai Esztergom felszabadulása után Bajna, Tarján, Peskőhegy gerincén Tolna, Tardos, Neszmély-téglagyár terepszakaszon igyekeztek megkapaszkodni. A Dorog, Sárisáp szakaszról támadó 10. gárda lövészhadtestnek nem sikerült megteremteni az összeköttetést a táti hídfővel. A 83. tengerész gyalogosdandár hídfőben lévő zászlóaljának helyzete közben nehézzé vált, mert csak két napra való lőszere és élelmiszere maradt. A második deszantnak nem sikerült partraszállni. Ezért a dunai flottilla parancsnoka légúton akarta az ellátást megoldani, de a március 22 és 23-án ledobott élelmiszer és lőszer nagyobb része a németek kezébe került. Ennek ellenére a zászlóalj kitartott mindaddig, míg a 83. tengerész gyalogosdandár és a 10. gárda lövészhadtest csapatai be nem érkeztek.

Malinovszkij marsall parancsot adott az 5. légihadsereg parancsnokának, hogy éjjel-nappal tartsa megfigyelés alatt a bekerített erőket és akadályozza meg a kitörésüket a Duna északi partjára.

A 6. SS páncéloshadsereg parancsnoka látva a Sütő, Piszke, Nyergesújfalu körzetébe visszavonuló német erők reménytelen helyzetét, javasolta Guderiannak, hogy vonják ki a csapatokat a Dunától északra.

Hitler elutasította a kérést és megparancsolta, harc nélkül egy talpalatnyi földet sem szabad feladni, sőt azt követelte, hogy nyugati irányból mért csapással állítsák helyre az összeköttetést a bekerített csapatokkal.[30]

A 2. Ukrán Front parancsnoka 21-én 17 órakor 00136. számú parancsában azt követelte a 46. hadsereg parancsnokától, hogy tevékeny-

[29] Uo. 21. 3. 1945. 18. o.
[30] Uo. 9. o.

kedjen határozottabban és számolja fel az ellenség Tokod, Lábatlan, Tarján körzetében lévő erőit.[31]

Ennek megfelelően 22-én reggel a 3. Magyar Hadsereg szakaszán a 10. gárda-, a 23. és 75. hadtestek az 5. légihadsereg hatékony támogatása mellett széles arcvonalon támadásba lendültek. Több szakaszon áttörték a német védelmet. Tarjánon keresztül támadva elfoglalták Héreget, míg Bajnától északra Nagysápig jutottak előre. Sárisáp, Dorog irányából Nyergesújfalu felé igyekeztek elérni a táti hídfőben hősiesen harcoló tengerész gyalogoszászlóaljat. Sikerült elfoglalni Szarkást és ezzel a Tokod körzetében lévő német zászlóaljakat bekerítés fenyegette. Ezzel egy időben nyugatról Dunaszentmiklós körzetéből Süttő felé szorították vissza a német hadosztályok maradványait.

A 6. SS páncéloshadsereg vezérkari főnöke 22-én délelőtt 10 órakor jelentette az OKH-nak, hogy kénytelenek a hídfőt délről szűkíteni, a Gerecse áttekinthetetlen völgyeinek további tartása lehetetlen, ha nem ürítik ki időben, két hadosztályt pusztulásra ítélnek. Minden sürgetés ellenére Guderian megtiltotta a hídfő feladását, majd közölte Hitler döntését: az itt levő csapatokat alárendeli a 8. hadseregnek és a hídfőt az utolsó töltényig tartani kell.[32]

A 46. hadsereg a balszárnyán is tovább folytatta támadását és az Ácsteszér, Hánta közötti erdőségen keresztül előrevetett részei elérték Réde körzetét és birtokba vették az attól délnyugatra lévő területet. A 2. SS páncéloshadtest felderítő osztaga Románd, Bánk előtt igyekezett megvetni a lábát, és útját állni a 18. hadtest csapatainak.

A 18. és 68. hadtest, továbbá a 2. gárda gépesített hadtest Győr irányába támadó csapataival szemben a Kisbér—Mocsa terepszakaszon fokozódott a német ellenállás. Mocsa, Nagyigmánd, Csép-észak és Etenyugat körzetében mind erősebb ellenlökések bontakoztak ki. Itt a 6. páncélos-, 2. SS páncéloshadosztály több mint 100 harckocsival és rohamlöveggel visszaszorította a támadó szovjet hadosztályokat a 162. magassági pont, Szarka-tanya, 160 magassági pont, Markovics-tanya, Makk-pusztától és Etétől keletre egy km-re.[33]

46. hadsereg parancsnoka ezért a Süttő felé támadó 4. és 5. gépesített dandárt kivonta, támadási sávjukat átadta a 75. hadtestnek, majd Kocs-délre csoportosította őket. A főparancsnokság pedig a 3. Ukrán Front állományából a 23. harckocsihadtestet átalárendelte a 2. Ukrán Front 46. hadseregének és utasította, hogy 16 órára Szák—Szend körzetébe összpontosuljon.

A 68. lövész- és a 2. gárda gépesített hadtest Kisigmánd, Mocsa, irányában rohamozta a XXXXIII. hadtest állásait és néhány szakaszon közelebb került Komáromhoz.

Malinovszkij marsall utasította a 46. hadsereg parancsnokát, hogy a 10. gárda lövészhadtest Nagysáp körzetéből mérjen erős csapást Mogyorós-bánya irányába és 23-án reggel egyesüljön a deszanttal, a 83. tengerész gyalogosdandár pedig foglalja el Tátot.

[31] Архив МО СССР ф. 240, 1779, д. 122, л. 57.
[32] КТВ. 22. 3. 1945. 4—14. о.
[33] Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л. 59.

A Kisbér—Nagyigmánd—Mocsa körzetében kialakult helyzet, a német ellenlökések erősödése arra kényszerítette a front parancsnokát, hogy tartalékából az 53. lövészhadosztályt Kecskéd, Bokod, Oroszlány és a 30. önálló páncéltörő tüzérdandárt Bokod körzetébe dobja át és alárendelje a 46. hadseregnek.[34]

Miközben a 6. SS páncéloshadsereg Kisbér—Mocsa között ideiglenesen megszilárdította arcvonalát, a 46. hadseregtől balra a 3. Ukrán Front csapatai 20-tól a Balaton—Vértes hegység közötti arcvonalon gyors ütemben törtek előre, bekerítették és szétverték a két tó között védekező német erőket, mélyen benyomultak a Bakony hegységbe és Balatonkenese, Berhida, Veszprém, Zirc, Olaszfalu, Bakonyoszlop terepszakaszra vetették vissza az ellenséget. Wöhler a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka végső erőfeszítésre szólította fel a fasiszta csapatokat. Kijelentette, hogy most már egész Magyarország, Bécs és a birodalom déli része forog veszélyben. Parancsot adott, hogy minden erőt és eszközt vegyenek igénybe és állítsák meg a szovjet csapatok további előnyomulását. Újból aláhúzta, hogy harc nélkül egy talpalatnyi földet sem szabad átengedni.[35]

Március 23-án a németek minden erőfeszítés ellenére képtelenek voltak a 3. Ukrán Front hadseregei előtt összefüggő védelmet létrehozni. A front csapatai a Balatontól északra megkezdték a 6. tábori és 6. SS páncéloshadsereg üldözését. A németek védelme mindenütt felszakadozott. A 26., 27., 4. és 9. gárda és a 6. gárda harckocsihadsereg, továbbá a harckocsi- és gépesített hadtestek gyors ütemben szabadították fel a Dunántúl falvait és városait és a Bakony hegység nyugati kijáratához közeledtek.

A 46. hadseregnek 23-án nem sikerült követni a 3. Ukrán Front hadseregeinek példáját. Erejének egy részét továbbra is lekötötte a körülzárt és elkeseredetten védekező német erők felszámolása. A déli és keleti irányból előretörő szovjet hadosztályok fokozatosan részekre szabdalták a németek hídfőjét. Tokod körzetében bekerítették a 711. gyaloghadosztály öt zászlóalját, felszabadították Tátot, Tokodot, Annabányát, Mogyorós-bányát, Pusztamarót, Felsőbikolt. A német hadosztályok maradványai Süttő, Piszke, Lábatlan, Nyergesújfalu és az attól délre levő magaslatokra húzódtak vissza és ezzel a 83. tengerészdandár deszant zászlóalja egyesülhetett a 10. gárdahadtest csapataival.[36]

Most már az OKH is beleegyezett a hídfő kiürítésébe, azonban ennek végrehajtására meg kellett várni Hitler engedélyét. Az 5. Szovjet Légihadsereg állandóan bombázta a hídfőben levő németeket és így a csapatok átszállítása[37] súlyos veszteségekkel járt.

23-án reggel Nagyigmánd és Pula-puszta között a 6. páncélos- és 2. SS páncéloshadosztályok 8—10 harckocsival és rohamlöveggel megerősített harccsoportokkal ellenlökéseket hajtottak végre. A 46. hadsereg 18., 68. hadtesteinek hadosztályai az átcsoportosítások végrehajtá-

34 Uo. л. 61.
35 KTB. 22. 3. 1945. 14. o.
36 Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л. 63. KTB. 23. 3. 1945. 5. o.
37 KTB. 23. 3. 1945. 8. 16—17. o.

sa után 14 óra 30 perckor, 30 perces tüzérségi előkészítés után rohamra indultak. Visszafoglalták Szarkást, Gichy, Thaly, Milkovich-pusztát, de a 2. SS páncéloshadosztály védelmét nem tudták áttörni. A 2. gárda gépesített hadtest dandárai tért nyertek ugyan Kisigmánd és Mocsa körzetében, de itt sem sikerült benyomulni az ellenséges védelem mélységébe.

A 46. hadsereg parancsnoka a felzárkózott lövészhadosztályok beérkezése után 23-án este kivonta a 2. gárda gépesített hadtestet és Kocs körzetébe összpontosította azzal a feladattal, hogy 24-én legyen kész ütközetbe vetésre a 68. lövészhadtest sávjában Mocsa, Nagyigmánd terepszakaszról és fejlessze tovább a támadást Győr irányába és a 23. harckocsihadtesttel együttműködésben foglalja el Győrt.

A 46. hadsereg 23 óra 25 perckor a 00139. számú parancsából arról értesült, hogy a főparancsnokság március 25-én 24 órától a 3. Ukrán és a 2. Ukrán Front között megváltoztatta a sávhatárt: amely most Csákvár, Kisbér, Csorna vonalában húzódik.[38] Ezzel keskenyebbé vált a 46. hadsereg támadási sávja. A 4. gárdahadsereg Székesfehérvár felszabadítása után a 46. és 9. gárdahadsereg között lépett ütközetbe.

Március 24-én a 46. hadsereg csapatai tovább folytatták támadásukat. Hajnali háromnegyed kettőkor a 8. hadsereghez megérkezett Hitler engedélye, hogy fokozatosan kiüríthetik a lábatlan-nyergesújfalui hídfőt.[39] A szovjet 5. légihadsereg bombázó kötelékei, a 10. gárda lövészhadtest tüzérségének csapásai és a szüntelenül rohamozó lövész csapatok megnehezítették a Duna északi partjának elérését. A kivonásra került német és szálasista erőket a komáromi hídfő megerősítésére tervezték alkalmazni.

24-én reggel Réde és Kisbér között szovjet harcfelderítő zászlóaljak tevékenykedtek. Etétől északra a támadó erők benyomultak a 2. SS páncéloshadosztály védelmébe és végleg felszabadították Csepet.

14 órakor a 46. hadsereg parancsnoka, hogy kicsikarja az áttörést, Kisigmánd körzetében ütközetbe vetette a 2. gárda gépesített hadtestet, amelynek ekkor 75 harckocsija és rohamlövege volt. A 356. gyaloghadosztályt visszavetették Öregcsém és Bartusek-pusztához és felszabadították Mocsát. A németek minden ellenlökését visszaverték. Közben Almáspuszta felől is fokozták a nyomásukat a komáromi hídfő ellen.

Guderian délelőtt 11 órakor közölte Wöhlerrel Hitler parancsát, hogy mindenkit ,aki harcolni tud, előre kell vinni az első vonalba. Magyarországot, az olajforrásokat tartani kell, mert ha a harcok áttevődnek Bécs körzetébe, annak beláthatatlan következményei lesznek. Majd utasította a „Dél" hadseregcsoport parancsnokát, hogy a sereg- és csapatvonatokról is szedjenek mindenkit össze. Ne fogadjon el semmi kifogást, mert ha elvesztik Magyarország még kezükben levő részeit, akkor a háborút elvesztették.[40]

A német hadosztályokon ez már nem sokat segített. A 6. SS páncéloshadsereg parancsnoka a fokozódó nyomás hatására 24-én délután je-

[38] Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л. 66.
[39] KTB. I Nr. 116/45. g. Kdos.
[40] KTB. 24. 3. 1945. 9. o.

lentette Wöhlernek, hogy ha nem kap új erőt, képtelen a védelmi harcokban elvérzett még meglévő csapataival tartani arcvonalát.[41] A 356. gyaloghadosztály gránátos ezredeinek létszáma nem érte el a háromszáz főt, a műszaki zászlóaljban sem volt több százhúsz embernél.[42] 24-én este Dietrich azt javasolta, vonják vissza a II. SS páncéloshadtestet Győrhöz és a Rába folyóhoz. Érezték, hogy nem sokáig lesznek képesek ellenállni a 46. hadsereg rohamainak. A német hadseregparancsnokok azt jelentették, hogy csapataik szellemileg és fizikailag teljesen kimerültek. Wöhler megszemlélte a XXXXIII. hadtestet és a II. SS páncéloshadtest védelmét és kénytelen volt megállapítani, hogy az már kismélységű, laza támpontok láncolatából áll, amely bármely pillanatban részeire szakadozhat.

Március 25-én a Dunától északra az 53. és a 7. gárdahadsereg is megindította támadó hadműveletet, átkeltek a Garamon és 6 km-t nyomultak előre. A 46. hadseregtől délre pedig a 3. Ukrán Front hadseregei az Akali, Nagyvázsony, Pápa, Bakonytamási terepszakaszra futottak ki. A visszavonuló német hadosztályok a Marcal-csatorna és a Rába folyó felé menekültek.

A 46. hadsereg 25-én reggel felújította támadását a németek süttő—nyergesújfalui hídfőjét rohamozták. Mogyorós-bánya körzetében 2000 német katonát bekerítettek, a csoport felszámolása után 800 foglyot ejtettek és elfoglalták Nyergesújfalu vasúti állomást.

A komárom—kisbéri arcvonalszakaszon a II. SS páncéloshadtestet visszaszorították a vasútvonal mögé, Bartusek- és Boldogasszony-pusztánál a védekező németeket Komárom irányába vetették vissza.

A 46. hadsereg balszárnyán felszabadították Gyirmótot és Sikátort, majd a 18. lövészhadtest tovább folytatva támadását Gic, Lázi, Bakonybánk terepszakaszt érte el és megkezdte Kisbér bekerítését.

A 8. Német Hadsereg helyzete a Dunától északra kritikussá vált, ezért előkészületeket tett, hogy 26. és 27-én éjszaka kiürítse a Dunától délre lévő hídfőjét. Az 54. és 7. gárdahadsereg csapásai arra kényszerítették, hogy kérje a komáromi hídfő védelmének átadását a 6. SS páncéloshadseregnek, amely ugyanakkor sürgette elöljáróinál balszárnyának visszavonását a Rába mögé, mert attól félt, hogy bekerítésbe kerül.

Március 25-én 24 órakor a 4. gárdahadsereg átvette a 46. hadsereg Kisbértől délre lévő arcvonalát és 26-án Lázi, Románd körzetében indított támadással elérte Mórichidát, Rábaszentmihályt, Győrszentmártont, Romándot, Győrasszonyfát, Tápszentmiklóst és benyomult Kisbérbe, vagyis délről hátába került a 46. hadsereg előtt álló II. SS páncélos- és XXXXIII. hadtestnek.

A 10. gárda lövészhadtest tovább folytatta a Nyergesújfalu, Lábatlan, Süttő körzetében védekező német csapatok megsemmisítését.

A hadsereg a jobbszárnyon és a középen felszabadult hadosztályait megkezdte átcsoportosítani Komárom, Győr felé. A német csapatokat lassan nyugati irányba, illetve a komáromi hídfőbe szorították vissza.

41 Uo. 13. o.
42 Uo. 14. o.

Dietrich, a 6. SS páncéloshadsereg parancsnoka kétségbeesetten kérte, hogy balszárnyát visszavonhassa Győrhöz és a Rába folyóhoz, mert a 4. gárdahadsereg sikerei következtében új bekerítéstől félt. Az I. és II. SS páncéloshadtestek között megszakadt az összeköttetés. Marcaltő és Románd között hatalmas hézag keletkezett, amelyen keresztül gyors ütemben törtek előre a 4. gárdahadsereg csapatai. Az ebben a sávban támadó 1. gárda gépesített hadtesttel szemben képtelenek voltak megfelelő erőket szembeállítani. Valószínű, hogy 26-án éjszaka — jelenti Dietrich — a 46. hadsereg áttöri Kisbér—Nagyigmánd között arcvonalát, mert a csapatok üzemanyag-, harckocsi és lőszerhiány miatt képtelenek a védelmet tartani. Leharcolt csapatai további ellenállásra képtelenek. Üzemanyagban olyan hiányt szenvednek, hogy már a visszavonulásra sem elég, a páncélosainak a helyzete katasztrófális.[43] A 8. hadsereg parancsnoka is azt jelentette, hogy Komáromot, Szőnyt és Almásfüzitőt nem képes tartani, javasolja gyors kiürítésüket. Az olajfinomítók már értéktelenek, a szovjet tüzérség lövi a két gyártelepet. Éjszaka a lábatlan-nyergesújfalui hídfőt kiüríti.[44]

Március 27-én a 46. hadsereg is megtörte a németek ellenállását. Felszámolta a németek süttő—nyergesújfalui hídfőjét. A 18. és 68., a 2. gárda gépesített és 23. harckocsihadtest áttörte a II. SS páncélos hadtest védelmét Komárom és Kisbér között és 18—20 km-t nyomult előre. A visszavonuló német csapatok a Bakonyér nyugati partján kísérelték még utóvédekkel biztosítani csapataik visszavonását a Rába mögé.

A 46. hadsereg hadtestei felszabadították Nagyigmándot, Tárkányt, Etét, Bábolna-pusztát, Ácsot, Banát, Bönyrétalapot, Mezőőrsöt, Pázmándfalut, majd Gönyűnél elérték a Dunát. A németek Győr második védelmi övében Ménfőcsanak, Nyúlfalu, Győrszentiván vonalában igyekeztek megkapaszkodni.[45]

Komáromot a szovjet csapatok Szőny és Almásfüzitővel együtt félkörben körülzárták. A 8. hadsereg parancsnoka jelentette Wöhlernek, hogy a komáromi hídfő további tartása értelmetlen. Minden intézkedést megtett a csapatok kivonására, a hidakat aláaknázta, szabad kezet kér a robbantásra.[46]

A „Dél" hadseregcsoport parancsnoka azonban 17 óra 55 perckor közli vele Hitler parancsát: „A komáromi hídfőt a Dunától délre tartani kell." A 8. hadsereg parancsnoka újólag jelenti, hogy a szovjet csapatok körülzárták Komáromot, Szőnyt, Almásfüzitőt, a gyárak romokban hevernek, termelésük megszűnt.[47]

A 2. Ukrán Front hadseregei a Dunától északra és délre gyors ütemben törtek előre. Malinovszkij marsall, hogy meggyorsítsa a 7. gárdahadsereg előnyomulását, a 00145. számú parancsával 27-én 24 órakor a folyami flottilla egy részét Dömösből Neszmély körzetébe gyülekeztette, hogy a Duna jobb partjáról Radvány, Dunamocs körzetében

43 Uo. 25. 3. 1945. 13. o.
44 Uo. 15. o.
45 Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л. 92.
46 KTB. 27. 3. 1945. 12. o.
47 Uo. 14. o.

deszantot tegyen partra.[48] A 21 hajóból álló osztag feladatát bonyolult viszonyok között oldotta meg, mert a Duna északi partja Ebedtől kezdve még a németek kezében volt, és mert az együttműködés hiányos megszervezése következtében az 54. szovjet lövészhadosztály tüzérsége Süttő körzetéből tüzet nyitott a hajókra.

A deszant ezért csak 28-án reggel 9 órakor érte el Neszmélyt és 12 órakor hajózták ki Radvány körzetében a 83. tengerész gyalogosdandár egy zászlóalját. Az áthajózást a Duna déli partjáról Süttő körzetéből a tüzérség és az 5. légihadsereg biztosította. Egy órás tüzérségi és légielőkészítés után elfoglalták Radványt, majd 4 km széles és 3 km mély hídfőt foglaltak 18 óra 30 percre már 1700 katona, 49 löveg és aknavető és a 83. dandár egész fegyverzete a hídfőben volt. A szovjet csapatok váratlan megjelenése a 8. Német Hadsereg jobbszárnyának a hátában meggyorsította a 7. gárdahadsereg előnyomulását nyugat felé.

Március 28-án a 46. hadsereg tovább folytatta támadását. Elkeseredett utcai harcok után megtisztította Komáromot. A visszavonuló németek 19 óra 15 perckor felrobbantották a komáromi hidat. A nyugati irányba támadó csapatok reggel kiverték Győrszentiványból a 6. páncélos- és 2. SS páncéloshadosztályt, majd a 4. gárdahadsereg alárendeltségébe tartozó 1. gárda gépesített hadtesttel, amely 27-én este már elérte Győr külvárosát, kiűzték a német erőket a városból a Rába, Kis-Duna mögé. Ezzel Győr felszabadult.[49]

A 46. hadsereg ezzel megtisztította a Duna jobb partját Esztergomtól a Kis-Dunáig. A déli partot a 75. hadtest biztosította, míg a 7. gárdahadsereg az északi parton el nem érte Győrt.

A 68. lövészhadtest Gönyű—Győr, a 18. hadtest Gyirmót— Koroncó, a 10. gárda lövészhadtest pedig Győr irányába menetelt. A 2. gárda gépesített és 23. harckocsihadtest Győr körzetében felkészült az átkeléshez a Kis-Dunán.

A 2. Ukrán Front parancsnoka 28-án 18 óra 30 perckor utasította a 46. hadsereg parancsnokát, hogy erőteljesen folytassa támadását Magyaróvár—Bécs irányába, és március 31-ig foglalja el Rajkát, Hegyeshalmot, Mosonszentpétert. A 2. gárda gépesített hadtest vegye birtokba Köpcsént, a 23. harckocsihadtest pedig Parndorfot. A 23. lövészhadtest két hadosztálya keljen át Komáromnál a Dunán és foglalja el Gútát és Megyert.[50]

Március 29-én a 46. hadsereg átcsoportosításokat hajtott végre, hogy Malinovszkij parancsának megfelelően tovább folytassa az ellenség üldözését. A csapatok éjszaka átkeltek a Kis-Dunán és a Rábán, sikeresen hídfőt foglaltak. Reggel ennek kiszélesítéséért harcoltak és Ásványráró felé támadtak. Felszabadították Véneket, Nagybajcsot, Alsóvámost, Bacsát, Révfalut.

A 23. harckocsihadtest Győrnél átkelt a Dunán, míg a 2. gárda gépesített hadtest Gáspárháza—Koroncó körzetében készült fel a Rábán való átkeléshez.

48 Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л-л. 94—95.
49 Uo. л-л. 97—103.
50 Uo. л. 108.

A 2. gépesített és a 23. harckocsihadtest a tíz napig tartó harcokban jelentős veszteségeket szenvedett. A 2. gárda gépesített hadtest állományában mindössze 38 harckocsi és 19 rohamlöveg, a 23. harckocsihadtest állományában 32 harckocsi volt.[51]

A visszavonuló németek felrobbantották a medvei hidat és erős utóvédet hátrahagyva főerőiket fokozatosan visszavonták az osztrák—magyar határ felé.

A német 6. páncélos- és 2. SS páncéloshadosztály harckocsi és rohamlöveg állománya csak néhány darabot tett ki. Ellenállásuk már csak ellenlökésekben és erős utóvéd harcokban nyilvánultak meg.

Közben a 46. hadseregtől délre a 3. Ukrán Front 6. gárda harckocsi- és 9. gárdahadserege elfoglalta Szombathelyt, Kőszeg körzetében 29-én 11 óra 5 perckor átlépték az osztrák határt, Kloster—Marienburgtól északra és Bécsújhely felé nyomultak előre. A 27. hadsereg Zalaegerszeg elfoglalása után Szentgotthárd felé támadott. A német főparancsnokság, a 46. hadsereg elé, a Fertő és a Duna közötti szakaszra előrevonta tartalékait, hogy Bécs közvetlen veszélyeztetését elhárítsa. A „Dél" hadseregcsoport súlyos veresége és a más arcvonalszakaszokon kialakult helyzet következtében Hitler menesztette Guderiant és Krebs tábornokkal kívánta megállítani a végzetet.[52]

Március 30-án a 46. hadsereg jobbszárny csapatai Komáromtól nyugatra átkeltek a Dunán, felszabadították a várost. A balszárny hadtestek 10 km-t nyomultak előre. Elfoglalták Mártonházát, Győrzámolyt, Bősárkányt. A szovjet csapatok Tárnokréttől keletre hídfőt foglaltak a Hanság-csatorna északi partján.[53]

Malinovszkij marsall 30-án éjjel a 23. lövészhadtestet alárendelte a 7. gárdahadseregnek. Március 31-én a 46. hadsereg csapatai átkeltek a Répcén, a Hanság-csatornán és 10 km-t nyomultak előre. Visszaverték a németek ellenlökéseit Ásványráró körzetében. A II. SS páncéloshadtest csapatai Ötövény, Lébény, Mosonszentmiklós, Sándor-major vonalán kíséreltek meg szervezett ellenállást kifejteni.

Április 1-én a hadsereg 10 km-t nyomult előre. A 23. harckocsihadtest Csókaháza körzetéből előretört Mosonszentpéterig, míg a 2. gárda gépesített hadtest felszabadította Mosonmagyaróvárt.[54]

Április 2-án a 46. hadsereg 18 km-rel szorította vissza a II. SS páncéloshadtest csapatait, elfoglalta Hédervárt, a Duna vonalát és Mosonszentpétert.

Április 3-án a 46. hadsereg sávjának teljes szélességében átlépte az osztrák határt, 30 km-t nyomult előre és ezzel a Fertő-tó és a Duna közötti területről kiűzte a németeket és felszabadította Győr-Moson-Sopron megye utolsó falvait. Ezzel lezárult a bécsi támadó hadművelet Magyarország területére eső szakasza, a továbbiakban a 46. hadsereg Bécs elfoglalásáért indult harcba.

51 Uo. л. 110.
52 КТВ. 29. 3. 1945. 18. о.
53 Архив МО СССР ф. 240, оп. 1779, д. 122, л-л. 105—108
54 Архив МО СССР ф. 240, оп. 2779, д. 1881, л-л. 1—2

НАДЬ ГАБОР:

ДЕЙСТВИЯ 46-ОЙ АРМИИ В ВЕНСКОЙ НАСТУПАТЕЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ С 16 МАРТА ПО 4 АПРЕЛЯ 1945 ГОДА

Резюме

Автор в своей работе — на основании советской и немецкой оперативной документации — показывает, какую роль играла 25 лет тому назад 46 армия, входившая в состав 2-го Украинского Фронта, в венской наступательной операции и в том числе в освобождении Северного Задунайского Края.

Во вводной части статьи автор излагает директиву советского главнокомандования, изданную 17 февраля 1945 г. 2 и 3 Украинским Фронтам на подготовку и проведение Венской наступательной операции. Затем анализирует, какое влияние оказало наступление немцев, начатое 17 февраля к северу от Дуная, затем наступление 6 марта на территории между озером Балатон и Веленце, на формирование окончательных планов Венской наступательной операции, и в том числе на определение задач 46-ой армии.

Во время оборонной операции у озера Балатон основные усилия советских войск были перенесены к югу от Дуная. В плане наступательной операции направление главного удара было перенесено на линию фронта 3-го Украинского Фронта. В связи с этим изменились также место и роль 2-го Украинского Фронта. Маршал Малиновский главный удар фронта переместил в полосу 46-ой армии. После изложения наступательных планов армии и планов обороны немцев автор основное внимание уделяет окружению немецкой эстергомской группировки, описанию принятых немцами контрмер. Подробно занимается описанием боев, направленных на уничтожение окруженных сил, и отражением немецких контратак, предпринятых на участке линии фронта Комаром—Кишбер.

Заключительная часть работы описывает освобождение города Дьёр и преследование II. танкового корпуса СС 6-ой танковой армии СС, отступавшего в направлении Вены. В своей работе автор стремился к тому, чтобы на основании анализа архивных материалов подробно показать лишь схематично известные до сих пор части боев советских войск за освобождение Венгрии.

GÁBOR NAGY:

DIE TÄTIGKEIT DER 46. ARMEE VON 16. 3. 1945. BIS ZUM 4.. 4. 1945.

Resümee

Aufgrund von sowjetischen und deutschen Operationsdokumenten wird die Rolle der 46. Armee innerhalb der 2. Ukrainischen Front während der Wiener Operation und der Befreiung des nördlichen Gebietes Transdanubiens geschildert.

In der Einleitung beschreibt der Verfasser die am 7. Februar zur Vorbereitung und Ausführung der Wiener Operation erlassene Direktive der 2. und 3. Ukrainischen Front. Er zeigt auch was für Wirkung die deutschen Angriffe vom 17. Februar nördlich der Donau und am 6. März zwischen dem Plattensee und dem Velence Teich auf die Ausarbeitung der entgültigen Pläne der Wiener Operation ausübten und wie sich dem entsprechend die Aufgaben der 46. Armee gestalteten.

Während der Verteidigung am Plattensee wurde der Hauptkraftaufwand der sowjetischen Truppen südlich der Donau Konzentriert. Die Richtung des Hauptschlages wurde im Angriffsplan auf die Kampflinie der 3. Ukrainischen Front übersetzt. Damit hat sich auch die Rolle der 2. Ukrainischen Front verändert. Marschall Malinowskij übersetzte die Hauptstosskräfte in die Zone der 46. Armee. Nach der Beschreibung des sowjetischen Angriffsplanes und der deutschen Ver-

teidigung konzentriert sich die Abhandlung auf die Einkesselung der deutschen Truppen bei Esztergom und auf die deutschen Gegenmassnahmen. Ausführlich berichtet die Studie über die Liquidierung des Kessels und beschreibt die Abwehr der deutschen Gegenstösse bei Komárom — Kisbér.

Der Verfasser beendet seinen Bericht mit der Befreiung der Stadt Győr und der Verfolgung des 2. SS Panzerkorps der 6. SS Panzerarmee. Mit dieser Studie wurden die bisher nur skitzenweise gezeigten Abschnitte der Befreiungskämpfe der sowjetischen Truppen in Ungarn durch gründliche Analyse der Archivalien ergänzt.

A 2. UKRÁN FRONT BUDAPESTI TÁMADÓ HADMŰVELETÉNEK II. SZAKASZA*

(1944. november 4—26.)

Szabó Balázs

A szovjet hadvezetés Budapestnek menetből való elfoglalására a 2. Ukrán Front balszárnyán tett első kísérlete után november 4-én úgy döntött,[1] hogy leállítja a támadást, s nagyobb erők bevonásával, fő erőkifejtésének a 46. hadsereg sávjából a 7. gárdahadsereg szakaszára való áthelyezésével legkésőbb november 7-én főcsapást mér Cegléd—Szolnok térségéből Jászapáti általános irányban. Ezzel eléri az ellenség budapesti csoportosításának északi szárnyát. A támadás sikeres kibontakozása esetén az ellenség budapesti csoportosítását északról, északkeletről és délről egy időben mért csapásokkal szétzúzza és felszabadítja a fővárost.

A csapásmérő erők tevékenységének elősegítésére ugyanakkor a Tisza vonaláról támadást indít a front jobbszárnyán a 40., 27. és 53. hadseregekkel Miskolc—Eger—Gyöngyös általános irányokban. Ezzel kettévágja az ellenség „Dél" hadseregcsoportját és megtisztítja a fasisztáktól Magyarország északnyugati részét.

A szovjet hadsereg hazánk e jelentős területének felszabadításáért 1944. november 4-től 26-ig tartó nehéz küzdelmeit teljes egészében mind ez ideig nem dolgozták fel. Ismeretlenek azok a német eredetű dokumentumok is, amelyek a Szálasi-kormány hadseregének felaprózását és a német hadosztályokba való beolvasztását írták elő.

De nem fejeződött be hazánk földjén e harcokban született hadművészet-történeti tapasztalatok feldolgozása sem.

E tanulmányban — egykorú szovjet és német okmányokat felhasználva — igyekszünk bemutatni a 2. Ukrán Front seregtesteinek hazánk e fontos területén 1944. november 4—26-a között lezajlott harc-

* Részlet a szerzőnek „A 2. Ukrán Front folyamatos támadó hadműveletei és hadművészet-történeti tapasztalatai" című kandidátusi értekezéséből. A tanulmány I. része megjelent lapunk 1969. évi 4. számában (a Szerk.).

1 Архив Министерства Обороны СССР. (a továbbiakban Архив Мо СССР. фонд (ф.) 240, опись (оп.) 2779, дело (д. 1197, лист (л.) 5.

cselekményeit; rámutatni a küzdelmek szokatlanul lassú ütemű alakulásának okaira; és végül a hadműveleten belül a szünethez vezető okok ismertetésén keresztül levonni a harcokban szerzett és a hadművészet számára is hasznosítható tanulságokat.

A hadművelet újjászervezése és alatta lezajlott események (1944. november 4—11.)

A szovjet főparancsnokság november 4-i direktívájában rögzítettek alapján Malinovszkij marsall törzse hozzákezdett a budapesti ellenséges csoportosítás szétverésére irányuló támadó hadművelet újjászervezéséhez, új támadó csoportosítás kialakításához.[2] (A 2. Ukrán Front parancsnokának elhatározását és ez alapján létrehozott támadó csoportosítást lásd az 1. sz. vázlaton.)

A kiadott utasításoknak megfelelő csoportosítás kialakítása és a 7-én megindítandó támadással kapcsolatos előkészületek azonban nem mentek zökkenőmentesen. Éppen ezért a támadás újjászervezése és lefolyása, vagyis november 4—11-e között lejátszódó események figyelmet érdemelnek.

Guderian, a német szárazföldi erők vezérkari főnöke felismerte a 2. Ukrán Front balszárny csapatainak keskeny sávban Budapestig (Vecsés—Rákóczifalva) való előretörésének veszélyét, de azt is látta, hogy a cegléd—szolnoki arcvonalon védő LVII. és a IV. német páncéloshadtestek páncélos- és páncélgránátos hadosztályaival Kecskemét irányában mérendő csapással elvághatják a Budapestet délről elért szovjet erőket. Ennek végrehajtása érdekében november 4-én Frissnernek azt az utasítást adta, hogy „... a »Dél« hadseregcsoport erőivel Cegléd—Szolnok térségéből erősen összpontosított támadást kell végrehajtani Kecskemét irányába, a Budapestig előre tört ellenség szárnyára és mélyen a hátába."[3] A támadó csoportosításban alkalmazza Budapest előterében levő 13. páncélos- és „Feldhernhalle" páncélgránátos hadosztályokat is.

Friessner az események túlhaladott állapotára hivatkozva le akarta beszélni Guderiant erről az ellentámadásról. November 5-én 01,40 perckor felterjesztett jelentésében érveit ezzel kapcsolatban a következőkkel próbálta bizonygatni:

„... az ellenség már jelenleg négyszeres fölényben van... Hamarosan a 6. harckocsihadsereg és a Plijev-csoport behatásával is számolni kell... A Duna—Tisza közén rendelkezésre álló 40 hadrafogható páncélos és 50 rohamlöveggel rendelkező páncélos- és páncélgránátos hadosztályok állapota a nagy menetek és szakadatlan feszí-

2 Архив Мо СССР. ф. 240, оп. 2769, д. 180, л-л. 302—303.

3 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL.) Filmtár. KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs I. a. 440673/44. g. Kdos. sz. irat. — A HK. 1969. 4. számában megjelent tanulmányom 11. sz. jegyzetében a 8. SS lovas- és 18. SS páncélgránátos hadosztályokra vonatkozó megállapításom téves. A 8. SS lovashadosztály a Wöhler-csoporttól) — hadseregcsoporton belüli átcsoportosítással — (a 4227/44. g. Kdos. sz. irat), a 18. SS páncélgránátos hadosztály pedig Altsohl—Neusohl (Szlovákia) körzetéből került a „Dél" hadseregcsoport állományába (Ia. 4283344. g. Kdos. sz. irat).

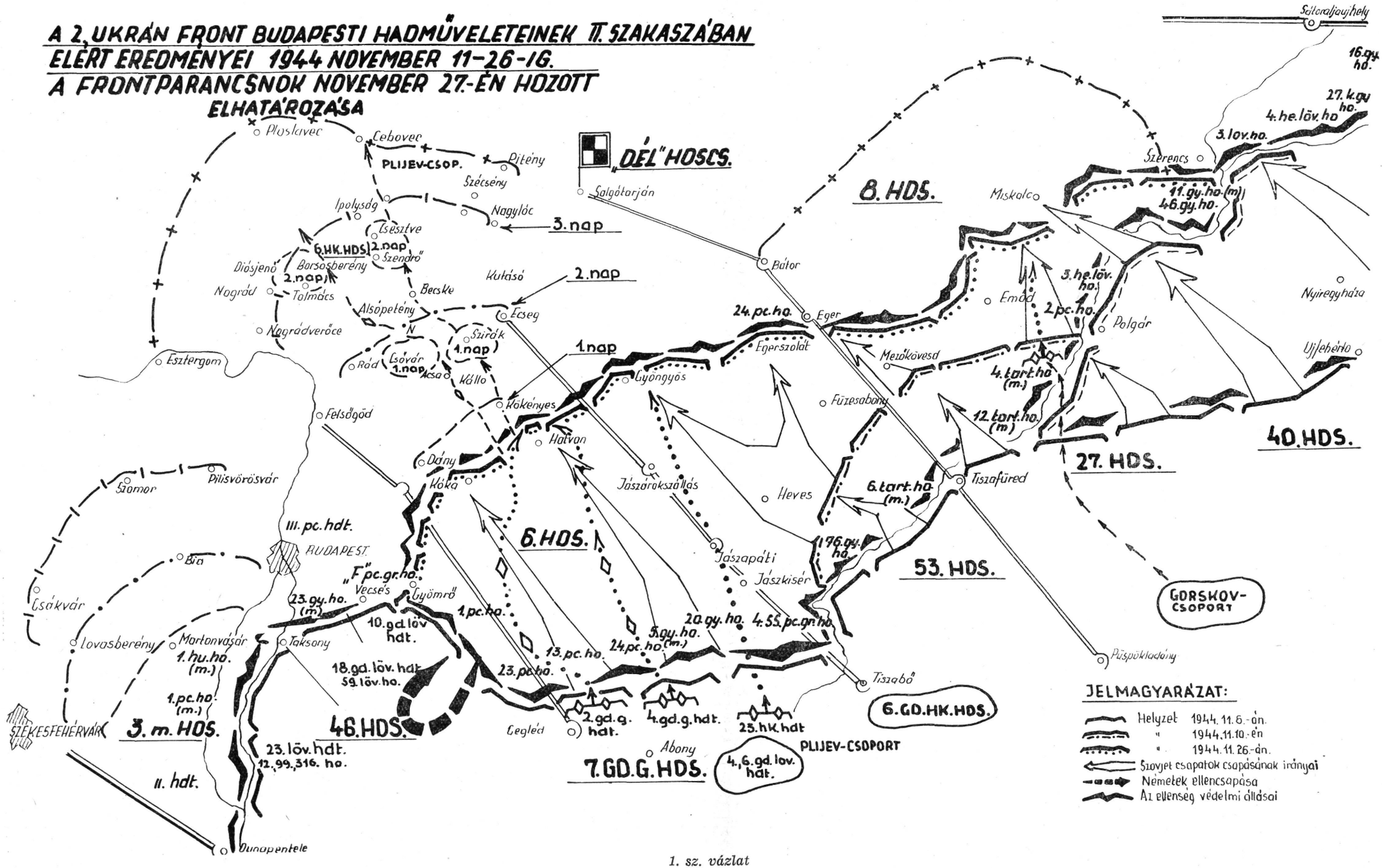

JELMAGYARÁZAT:

- Helyzet 1944. 11. 6.-án.
- " 1944. 11. 10.-én
- " 1944. 11. 26.-án.
- Szovjet csapatok csapásának irányai
- Németek ellencsapása
- Az ellenség védelmi állásai

1. sz. vázlat

tett harcok alatt leromlott... Továbbá, hogy Budapest előteréből a 13. páncélos- és „Feldhernhalle" páncélgránátos hadosztályok kivonása és ellentámadásra való alkalmazásuk egyet jelentett az ellenségnek Budapestre való beengedésével."

Friessner jelentésének összefoglaló részében pedig ez olvasható:

„... a saját csapatok állapotát megítélve nem várható sem Kecskemétig való előretörés sikere, sem az, hogy ez a támadás gyors és közvetlen hatást tudna gyakorolni az események menetére..."[4]

Friessner érvei nem győzték meg az OKH-t, Guderian követelte az ellentámadás azonnali megindítását. Az ellentámadásból azonban pusztán ellencsapás lett. Az események túlhaladott állapota miatt nem Cegléd—Szolnok térségéből Kecskemét irányába, hanem csak Pilis—Albertírsa arcvonalszakaszról Újhartyán irányába. A harccselekményt csak november 5-én délután tudták megindítani. Ezt a csapást később Bugyi—Alsónémedi irányában szándékoztak kifejleszteni.

Az 1. és 23. páncéloshadosztályok (50 db harckocsi és rohamlöveg) a gyalogság támogatásával megindított ellencsapása 6-án átcsoportosítás közben érte a 2. és 4. gárda gépesített hadtesteket[5], amelyek Budapest alól Cegléd irányában menetet hajtottak végre.

Az ellenség ezzel egy időben, amint észre vette a gépesített hadtestek kivonását Vecsés—Rákócziliget arcvonalszakaszról, az 1., a 22. SS és a 18. SS lovashadosztályokkal azonnal támadásba lendült és kiszorította a hadművelet első szakaszában a fővárost körülvevő védelmi állásokba beékelődött szovjet erőket.[6]

Malinovszkij marsallt a német páncélos erőkkel végrehajtott ellencsapás nem érte váratlanul. Azonnal utasította a 2. és 4. gárda gépesített hadtestek parancsnokait, hogy kapcsolódjanak be az ellenség ellencsapásának elhárításába. A 27. és 53. hadseregeket pedig arra, hogy a november 1-én meghatározottak szerint azonnal indítsák meg a támadást.[7] Ezek november 7-én közös szárnyon mért csapás után november 10-re áttörték a IX. magyar hadtest[8] védelmét a Tisza vonalában és Tiszatarján—Mezőkeresztes—Füzesabony—Átány—Pély Tiszasüly vonalát érték el. (A csapatok helyzetét lásd az 1. sz. vázlaton.)

A front vezetésének a kialakult helyzetben hozott elhatározása és a két hadsereg közös szárnyán Tiszafüred—Eger általános irányában indított támadása helyesnek bizonyult. Bár ez az előretörés nem volt nagy mélységű — Friessner szavait idézve —, mégis krízist[9] idézett

[4] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs I a. 4322/44. g. Kdos. sz. irat.
[4] *Ганс Фриснер:* Проигранные сражения. Москва, Воениздат, 1966 című könyvének 68. oldalán azt állítja, hogy Budapest előtt a szovjet csapatok támadását a német páncéloshadosztályok Pilis—Újhartyán—Dabas irányú ellencsapása állította meg. A valóságban a 46. hadsereg csapatai a gépesített hadtestek az utasítás szerint a támadást november 4-én beszüntették. A német páncélos erők ellencsapása az említett irányban 5-én délután, illetve 6-án bontakozott ki. (Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2769, д. 180, л-л. 302—303.)
[6] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs I a. 5360/44. titkos, I a. 5392/44. titkos sz. iratok, továbbá a hadműveleti napló november 5—7. bejegyzései.
[7] Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027, л-л. 210—214.
[8] Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027, л-л. 210—214.
[9] *Ганс Фриснер:* I. m. 170. o.

elő a „Dél" hadseregcsoport arcvonalán. Északról bekerítéssel fenyegette Besenyszög—Abony észak körzetében védő IV. páncéloshadtest, valamint a 25. és 76. német gyalogoshadosztályok erőit.

A kialakult helyzet határozott intézkedésekre késztette a „Dél" hadseregcsoport törzsét. Utasította Fretter Pico tábornokot, a 6. Német Hadsereg parancsnokát[10] a 46. hadsereg elvágására indított ellencsapás — ez a támadó csoport november 8-ra Örkénynél délnyugat irányban átvágta Kecskemét—Budapestet összekötő műút vonalát — leállítására, a 24. páncélos-, majd ezt követően az 1. páncéloshadosztályoknak Heves körzetébe való azonnali átdobására. Ezekkel az erőkkel Heves—Átány arcvonalról Pély—Kömlő irányú támadást terveztek végrehajtani. Ezzel az előretört szovjet csapatokat Tiszafüred—Tiszasüly vonalába akarták visszavetni.

A kiadott utasításokkal egyben Friessner arról is tájékoztatta Fretter Picót, hogy a szovjet főerők támadásának előkészületei cegléd—szolnoki arcvonalon „... befejezés felé közelednek".[11] Ez azt is jelentette, hogy a szovjet erők támadásának előkészületeiről, amely Budapestnek északról történő megkerülésére irányult, az ellenség már november 8-án tudomást szerzett. Elhárítására tehát időben rendszabályokat foganatosíthatott.

November 4-e és 8-a között az ellenség elkeseredett ellenállása, a gyorsan mozgó seregtesteivel végrehajtott ellencsapásainak elhárítása, azok következményének felszámolása lelassította az új irányban támadásra készülő szovjet főerők összpontosításának ütemét. Ezért a front csapásmérő csoportosításának november 7-re tervezett támadást csak 11-én lehetett megindítani.

Ennek ellenére a 2. Ukrán Front parancsnoka a 27. és 53. hadseregekkel Polgár—Tiszasüly arcvonalról Miskolc—Gyöngyös irányban megindított támadással meghiúsította az ellenség ama szándékát, hogy páncéloshadosztályaival elvágja a 46. hadsereget. Ugyanakkor arra kényszerítette, hogy onnan erőit visszavonva — mivel azokat a bekerítés veszélye fenyegette — azok egy részét az újonnan kibontakozó szovjet támadás elhárítására mozgassa át. Ezzel meggyöngült az ellenség Besenszög—Hatvan irányt védő csoportosulása, mely egyben kedvező feltételeket teremtett a főcsapást mérő csoportosításnak éppen ebben az irányban készülő támadásához.

Malinovszkij marsall a november 8-án kialakult helyzet értékelése alapján arra az elhatározásra jutott, hogy folytatja a támadást Miskolc—Gyöngyös irányokban. Ezzel elszigeteli egymástól a „Dél" hadseregcsoport 6. és 8. Német Hadseregét. A siker kifejlesztésre itt alkalmazza Gorskov lovas-gépesített csoportját. Főerőivel Szolnok—Jászberény—Hatvan irányban mér csapást és kijut az ellenség budapesti csoportosításának északi szárnyára,[12] majd a támadás délirányú folytatásával, és ezzel egy időben a 46. hadsereg balszárny seregtesteinek Budapesttől délre a Dunán való átkelése és északnyugati irá-

10 HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs I a. 4361/44. g. Kdos. I a. 5442/44. geh.; Ia. 5461/44. titkos sz. iratok.

11 Uo.

12 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 992, л. 151.

nyú támadásával elvágja visszavonulási útvonalait. Sikeres végrehajtására a 7. gárdahadsereg sávjában összpontosítja[13] a 2. és 4. gárda gépesített hadtesteket és Plijev lovas-harckocsi csoportját (kb. 300 db harckocsi és rohamlöveg), valamint az 53. hadseregtől az 5. áttörő tüzérhadosztályt és a 30. páncéltörő tüzérdandárt.

A frontparancsnok október 8-án utasította a 7. gárdahadsereg parancsnokát[14] „... hogy Újszász—Cegléd arcvonalszakaszon (a hadsereg jobbszárnyán) 1600 löveggel (a 45 mm-en aluliak kivételével) készüljön fel november 11-én, 20 perces tüzérségi előkészítés (0,3 lőszerjavadalmazás felhasználásával) utáni támadás végrehajtására. Az ellenség védelmének áttörését követően még aznap jusson ki Jászdózsa—Zsámbok—Dány terepszakaszra. Az áttörés gyors ütemű végrehajtásával teremtsen kedvező feltételeket a Plijev-csoport (23. harckocsi, a 4. és 6. gárda lovashadtestek),[14/a] valamint a 2. és 4. gárda gépesített hadtestek ütközetbe vetéséhez."[15]

Plijev tábornok azt az utasítást kapta, hogy november 11-én lépjen ütközetbe Jászapáti általános irányban és 12-én estére vegye birtokba Karácsond—Vámosgyörgye—Jászárokszállás—Nagyfüged körzeteket.

A 4. gárda gépesített hadtest az áttörésnek Jászberény irányába történő kimélyítésére és 11-én Hatvan körzetének birtokbavételére, a 2. gárda gépesített hadtest pedig Nagykáta irányában a siker kifejlesztésére, Zsámbok—Kóka—Szentlőrinckáta terepszakasz elfoglalására kaptak utasítást. Malinovszkij marsall külön felhívta a gyorsan mozgó seregtest parancsnokainak a figyelmét arra, hogy ütközetbe vetésük rendjét, erőik csoportosítását és idejét személyesen a helyszínen határozza meg.

A 7. gárdahadsereg szomszéd hadseregei egy-egy hadtest erővel a csatlakozó szárnyakon való támadásra kaptak feladatokat. A 46. hadsereg például jobbszárny hadtestével Dány—Isaszeg, Pécel—Rákosliget—Vecsés arcvonalra, balszárnyon a Solt—Budapest között a csepeli Dunaág elérésére kapott utasítást.

Az 5. légihadsereg feladata az volt, hogy vadászhadosztályaival biztosítsa a csapástmérő főerő összpontosítását. A támadás megindításakor bombázó hadosztályaival mérjen csapást az ellenség védelmére. Csatarepülő magasabbegységeivel pedig működjön együtt a gyorsan mozgó seregtestekkel.

13 Uo. оп. 2769. д. 180. л. 313.

14 Uo.

14/a Plijev lovas-harckocsi csoportja (LHKCS) 1944. november 4-én 1. gárda LHKCS elnevezést kapta. (HK. 1965. 159. o.)

15 A 7. gárdahadsereg alárendeltségébe, annak balszárnyán támadó 7. román hadtest harcairól *Csima János* a Hadtörténelmi Közlemények 1965. 1. számában írt cikket. A szerző tanulmányának összeállításakor csak román archiv anyagra támaszkodott. A szovjet és német levéltári dokumentumok nem álltak rendelkezésre. Ennek következtében írásába több hiba került. Így például teljesen félrevezető a budapesti hadművelet kibontakozásakor kialakult hadászati hadművelettel foglalkozó része (38—39. o.). A támadó harc megvívását tárgyaló soraiból is az tűnik ki, hogy a szerző nem tisztázhatta kellően a hadtest támadási sávját. Ennek tudható be, hogy olyan sikereket is a hadtest javára írt, amelyet szomszédjai értek el. A német anyag ismerete nélkül a hadtest arcvonala előtt olyan ellenséges hadosztályokat is feltételez, amelyek ott sem voltak. Az események időpontjai vonatkozásában is 5—10 napos eltéréseket találunk. Az egyébként értékes tanulmány a 7. gárdahadsereg balszárnyán lejátszódott eseményekről — a szerző önhibáján kívül — nem nyújt valós képet. (Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 992, л-л. 322—324.)

A hadművelet fő feladatának megoldására hivatott szovjet erők támadó tevékenységének bemutatása előtt célszerű röviden áttekinteni a „Dél" hadseregcsoport parancsnokságának november 7—15. közöti helyzetértékeléseit és ezek alapján kiadott utasításait is.

A „Dél" hadseregcsoport törzsében ez idő alatt készült okmányokból[16] kiderül, hogy Friessnerék a szovjet csapatok támadását alapvetően két irányban tételezték fel.

Fő iránynak tartották Cegléd—Szolnok körzetéből Jászberény—Hatvan általános irányban készülőben levő támadást, amelynek célja feltételezésük szerint a budapesti csoportosításnak északkeletről való átkarolása lesz. Polgár—Ároktő arcvonalról már folyamatban levő támadás célját elsősorban a miskolc—gyöngyösi útvonal elvágásában, a Mátra és a Bükk hegységek elérésében vélték felismerni. November 8-án például azt is pontosan megállapították, hogy az első irányban támadásra készülő szovjet csapatok átcsoportosítása hamarosan befejeződik. A Miskolc—Eger irányú támadás ekkor már folyamatban volt.

Ezek szerint a német hadvezetés tökéletesen tisztázta Malinovszkij marsall elgondolását és tervezett, illetve már kibontakozóban levő csapásainak irányait. Elhárításukra — amint az események vizsgálatánál látni fogjuk — hatékony ellenrendszabályokat is foganatosított. A továbbiakban célszerű rámutatnunk arra is, miért volt annyira fontos a fasiszta hadvezetésnek ez a két irány, miért is folytak éppen ebben az irányokban elkeseredett küzdelmek?

Figyelmet érdemelnek a szovjet csapatok feltételezett fő erőkifejtése irányain keresztül a német—magyar viszony, a Szálasi-kormány és pártja szerepének, a magyar hadsereg harci szellemének megítélésével kapcsolatos német értékelések, ezek ugyanis jelentősen meghatározták az események további alakulását.

E napokban a magyar katonai és politikai vezetők többször kijelentették, hogy amennyiben Budapest elesik, Magyarország széthull, és akkor hadseregével már nem lehet számolni. A Szálasi-kormányról Friessnernek az volt a véleménye, hogy az „. . . nem képes befolyást gyakorolni Magyarország megmaradt részén lakó népre". A nyilaskeresztes párt tagjait, akikre a hadseregcsoport támaszkodhatott, „Magyarország labilis elemeinek"[17] tartotta. Nap mint nap meggyőződhettek arról is, hogy a német parancsnokság alárendeltségébe erőszakkal utalt magyar alakulatok megelégelték a háborút, harcértékük egyre csökken, mégis mindent elkövettek szétesésének megakadályozására.

Ennek az a magyarázata, hogy az ellenség hadseregcsoportjának állománya mind élőerő, mind harci technika tekintetében az addigi harcokban nagyon megfogyatkozott. Ehhez hasonlóan állt az egész fasiszta hadigépezet is. Friessner veszteségei pótlására felterjesztett

[16] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs 1944. november 7-én készült 15757. sz. akta anyaga; Ia. 4361/44. g. Kdos. sz. irat.
[17] Uo. Ia. 2150/44. sz. titkos és Ia. 4368/44. g. Kdos. sz. iratok.

kérelmére hadszintere miatt kapott általában elutasító válaszokat.[18] Az arcvonal megtartását elrendelő OKH-utasítások pedig egymást követték. Ezek a „Dél" hadseregcsoport parancsnokságát arra kényszerítették — bár azelőtt többször éltek javaslattal az OKH felé a magyar alakulatoknak az arcvonalból történő kivonására —, hogy mindent megtegyenek a magyar erők megtartására, harci szellemük növelésére. De ehhez a fővárosnak mindenáron való megtartására, illetve a szovjet csapatok támadásának megállítására volt szükség.

A harci technika terén is nehéz helyzetbe került hadseregcsoport amellett, hogy mindent elkövetett a zsákmányolt fegyverek felhasználására, nagy gondot fordított a saját megrongálódott páncélosok, repülőgépek, lövegek és gépkocsik megjavítására. A budapesti irány fontosságát többek között jelentős mértékben ez növelte. A fővárosban voltak ugyanis a hadseregcsoport harckocsi, repülőgép és más harci technikai nagyjavító műhelyei. Ezek megtartásával igyekezett katasztrófális helyzetén javítani.[19]

A miskolci irány megtartásának is megvolt a maga hadműveleti jelentősége. Szovjet és német forrásanyagokból ugyanis egyaránt kitűnik, hogy 1944. szeptember közepétől a „Dél" hadseregcsoport a tüzérségi lövedékekhez, aknákhoz, különböző gránátokhoz és lőszerekhez szükséges lőport a miskolci gyárból pótolta. Addig ezt a töltetfajtát Németországból szállították. Az angol és amerikai légierőnek a német szállítási főútvonalak ellen folytatott „Clarion" (Harsona) hadművelete akadályozta a lőszerszállítást. A fasiszták ezért kezdték el Miskolcon nagyűrméretű lövegekhez szükséges töltetek gyártását. Ezek szerint Miskolc elvesztése azt jelentette volna, hogy a „Dél" hadseregcsoport az említett töltetfajta hiánya miatt katasztrófális helyzetbe jut.

Friessnernek e két irány értékeléséből és a magyarokkal kapcsolatos problémák tisztázásából kitűnik, hogy — október vége és november elejéhez hasonlóan — a „Dél" hadseregcsoport feladatát Budapestnek mindenáron való megtartásában jelölte meg, ennek rendelte alá seregeinek minden tevékenységét. Sereg(test)csoport-parancsnokainak[20/a] ezekben a napokban a következő utasításokat adta: „... a magyar alakulatokat sokkal jobban be kell osztani a német magasabbegységekbe, mint ez ideig történt... nincs helye kíméletnek... kövessenek el mindent a harcértékük növelése érdekében. Aki a harcban gyáván viselkedik, legyen az német, vagy magyar — rendfokozat és beosztásra való tekintet nélkül — eljátszotta életét... rögtönítélő bíróság elé kell állítani.[21]

18 Uo. KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs 1944. november 13-án *Guderian* és *Friessner* közti telefonbeszélgetést tartalmazó irat.

19 Uo. *Grolman* jelentése az OKH-ra 1944. 10. 28. 12,45-kor.

20 Р. Я. Малиновский: Будапешт—Вена—Прага. Москва, Изд. «Наука», 1965, стр. 88.

Ezzel kapcsolatban Friessner idézett művének 176. oldalán azt írja, hogy amikor kétezer miskolci lőszergyári munkás sztrájkba lépett „... az eddigi nehézségeinkhez egy újabb olyan csatlakozott, amivel ez idáig egyáltalán nem számoltunk".

20/a A HK. 1969. 4. számában megjelent tanulmányomban a „Dél" hadseregcsoportot képező Wöhler (1. Magyar és 8. Német Hadsereg) és a Fretter Pico (2., 3. Magyar és 6. Német Hadsereg) csoport, illetve sereg(test)csoport helyett tévesen hadseregcsoport megnevezést használtam.

21 HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs 4414/44. g. Kdos. sz. irat.

Ettől kezdve a német hadseregcsoport-parancsnokok az eddig még „magyar" állományú hadosztályokat is jobban felosztották és fokozottabb mértékben beosztották a német magasabbegységekbe, harci szellemük növelése és az átállások megakadályozása érdekében.

A „Dél" hadseregcsoport parancsnokának november 8-i elhatározása a következő volt: „... *a hadseregcsoport fő feladata — összefüggő arcvonal megtartására törekedve — megakadályozni az ellenség előretörését Budapest—Hatvan—Miskolc irányokban.* Ezt a gyalogság szívós, végsőkig kitartó védelmének a páncélos kötelékek támadó jellegű tevékenységével összehangolva kell megoldani...

Amennyiben a hadművelet alatt felismernek egy ellenséges támadó súlypontot, azonnal a kevésbé veszélyeztetett arcvonalszakaszról kíméletlenül, mégpedig időben, erőket kell átcsoportosítani és menetből indított ellenlökésekkel visszavetni a támadót."[22]

Utasította Fretter Pico tábornokot arra, hogy Heves körzetében a lehető legerősebb páncéloshadosztályokból képezzen olyan beavatkozó tartalékot, amellyel a támadó ellenségnek a lehető legnagyobb veszteséget okoznak.

A „Dél" hadseregcsoport parancsnokságának helyzetértékelését és ez alapján foganatosított rendszabályokat mérlegelve azt látjuk, hogy azok a szovjet elgondolás és fő erőkifejtés tervezett irányainak ismeretén alapultak. Ezért azok meghiúsítását tűzhették célul.

Mindez arról tanúskodik, hogy Malinovszkij marsall törzse vagy nem foganatosított kellő mérvű álcázási rendszabályokat az új támadó csoportosítás létrehozás idejére, vagy ha igen, akkor a seregtest-parancsnokok nem tettek meg mindent azok szigorú betartására. Az is valószínű, hogy ebben nagy szerepet játszott a front — kis mélységű — egylépcsős hadműveleti felépítése, mely nehezítette az új irányban szükséges erők és eszközök rejtett arcvonal menti átcsoportosítását.

Tény az, hogy a 2. Ukrán Front törzse az ellenség budapesti csoportosításának északkeletről történő átkarolására hivatott csapás előkészítésénél nem tudott olyan körülményeket kialakítani, melyek biztosították volna az elgondolás végrehajtását. Emiatt a front főcsapást mérő csoportosításának támadása a budapesti hadművelet második szakaszában rendkívül sajátos módon alakult. Ez megnyilvánult a támadás alacsony ütemében, amely végül a front csapatai előretörésének leállásához vezetett — még a kitűzött feladatok teljesítése előtt.

A küzdelemnek ezt a szakaszát Friessner visszaemlékezésében nagyon találóan a következőképpen jellemzi: „... minden nap egyre rosszabbodó időjárási viszonyok közepette hatalmas ütközet sorozatból állt..., amelyben... a harctevékenységek mozgó védelem jelleget öltöttek, vagyis a küzdelemnek olyan formájához vezettek, amelyhez csapataink kiválóan értettek — ugyanakkor hozzáfűzi azt is, hogy —, ez a küzdelmi forma a fele kerői jelentős részének kimerüléséhez vezetett".[23]

[22] Uo. Ia. 4361/44. g. Kdos. sz. irat.
[23] *Ганс Фриснер:* I. m. 172., 174., 178. o.

A hadművelet második szakaszának megvívása (1944. november 11—26.)

A front csapásmérő csoportosításának támadása Cegléd—Szolnok körzetéből Hatvan irányában Budapestnek északról történő megkerülésére november 11-én 08,50-kor kezdődött. A 7. gárdahadsereg csapatai, Plijev lovas-gépesített csoportja, a 2. és 4. gárda gépesített hadtestek 20 perces tüzérségi és légi előkészítés után még aznap 20 km-es arcvonalon áttörték az ellenség védelmét. Ez alatt 5—12 km mélységű sikert értek el.[24] Malinovszkij marsall törzsében az elért eredmények mérlegelése alapján az a vélemény alakult ki, hogy ez alkalommal a csapásmérő csoportosítás gyors ütemben kijut az ellenség budapesti csoportosításának hátába, és teljesíti a kitűzött feladatokat.

A következő napok eseményei azonban egészen másképpen alakultak. Az ellenség ellenállása minden várakozást felülmúlt. A hadművelet első napján Ceglédbercel—Tápiógyörgye vonalában kiépített állásaikból kiszorított 23. páncélos-, a 4. SS páncélgránátos hadosztályok már 11-én este felkészültek a támadás elhárítására. Az egymást követő ellenlökések és ellencsapások hatására a csapásmérő csoportosítás előremozgási üteme egyre csökkent. Egyelőre azonban megfeszített küzdelmek árán november 13-ra megtörték a 46. gyalogos és a 4. SS páncélgránátos hadosztályok ellenállását és kijutottak Tápiószentmárton-dél körzetébe. Megtisztították a fasisztáktól Tápiószele, Tápiógyörgye, Jászladány lakott helységeket.

Bár a Plijev-csoport, valamint a 4. gárda gépesített hadtest dandárainak Tápiószentmárton irányában folytatott támadása lassú ütemben bontakozott ki, mégis észak felől átkarolással fenyegette az ellenség LVII. páncéloshadtestét. Fretter Pico ezt a veszélyt időben felismerte. Újabb délirányú ellenlökések végrehajtására utasította a 4. SS páncélgránátos és a 46. gyalogoshadosztályait. Az XVII. páncéloshadtest 23. páncéloshadosztály parancsnokának azt az utasítást adta, hogy Jászberény körzetébe vonuljon vissza, ezzel akarta megmenteni a bekerítéstől.

Ugyanakkor Pilis—Albertírsa körzetéből november 12—13-án az 1. páncéloshadosztályt Heves körzetébe, Gyöngyös területéről, a 2. magyar páncéloshadosztályt pedig ettől délre Pély—Kisköre területére, a 24. páncéloshadosztályt Kömlő—Poroszló körzetébe csoportosította át.[25]

Az ellenség, amint látjuk, ez idő alatt jelentős átcsoportosításokat hajtott végre. Erre időben felkészülhetett, mivel már november 8-án tudomást szerzett Malinovszkij marsall elgondolásáról, meg is győződhetett ennek valóságáról november 11-én a támadás megindításakor. Ez lehetőséget nyújtott számára ahhoz, hogy egyik ellenlökést a másik után hajtsa végre.

A következő napokban az ellenség ellenállásának fokozódásában nagy szerepet játszott az is, hogy Fretter Pico erőinek Ceglédbercel—

[25] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. Prüfnr. 1146/44. sz. irat.

Abony—Tiszaroff arcvonalszakaszról Gomba—Nagykáta—Jászladány vonalra való visszavonásával lerövidült védelmi arcvonala. Tömörült ezzel csapatainak harcrendje és ennek arányában fokozódott ellenállóképessége. Többek között ezért tudott a Plijev-csoport ellen Jászladány—Jászladánygyörgye—Jászkisér—Jákóhalma—Jászapáti körzetekben; a 4. gárda gépesített hadtest ellen Tápiógyörgye—Jászberény—Nagykálló; a 2. gépesített hadtest dandáraival szemben Farmos—Nagykálló—Szentmártonkáta—Tóalmás irányokban védekezni.[26]

Ezekben a napokban különösen nehéz harcokra került sor Jászberény birtokba vételéért, ahol a 7. gárdahadsereg 27. lövész- és 4. gárda gépesített hadtest magasabbegységei[27] három napon keresztül egyik rohamot a másik után indították, míg végül 15-én sikerült bekeríteniük és még aznap megsemmisíteniük a várost védő ellenséges csoportosítást. A hadsereg balszárnyán támadó 7. román hadtest a 2. gárda gépesített hadtest dandáraival együttműködve, a „Feldherrnhalle" páncélgránátos és 23. páncéloshadosztályok sorozatos ellenlökéseit elhárítva, lassú ütemben törtek előre. Megközelítették Dány—Zsámbok községeket, felszabadították Tápiósápot.

A 7. gárdahadsereg magasabbegységei a gyorsan mozgó seregtestekkel együttműködésben nehéz harcok árán november 15—16-ra[28] körülbelül 60 km mélységű sikert értek el, és Jászárokszállás—Tóalmás-észak—Dány-dél—Pusztamonostor—Tápiósáp—Gyömrő általános vonalában vívták harcukat.

A Plijev-csoport Jászapáti felszabadítása után Gyöngyös felé folytatta támadását, de már az 53. hadsereg sávjában. Az ellenség 24. páncélos-, a 8. vadászhadosztály és a 25. magyar gyalogoshadosztályok maradványaival Tarnaméra községből délkelet irányba több ellenlökést hajtott végre. Mindenáron vissza akarta foglalni az 53. hadsereg csapatai által már birtokba vett Heves városát. Plijev tábornok csoportja az 53. hadsereg 49. lövészhadtestével együttműködve elhárította az ellenség rohamait és megtartotta a várost. Majd terepszakaszról terepszakaszra fokozatosan megtörték az ellenség ellenállását és lassú ütemben nyomultak előre. A hadsereg 57. lövészhadteste Mezőtárkány—Besenyőtelek vonalát érte el. A hadsereg csapatai ezzel mintegy 10—40 km-t törtek előre.

Erre az időre a 27. hadsereg magasabbegységei a Gorskov-csoporttal átvágták a budapest—miskolci vasútvonalat Csincse tanyánál, Mezőkövesdnél és Emődnél. A jobbszárnyon támadó 40. hadsereg sávjában elkeseredett harcok folytak a Tisza nyugati partján foglalt hídfők kiszélesítéséért.

Amint látjuk, ez idő alatt a front csapatai jelentős veszteséget okoztak az ellenségnek. November 12-re kitűzött feladatokat azonban még

[26] Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027, лл-лл. 232—245.

[27] *Tóth Sándor:* A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon c. könyvének 135. oldalán azt állítja, hogy Jászberényt a Plijev-csoport szabadította fel. A csoport támadási sávjából a jelzett város kiesett. Ezért a város felszabadulásáért vívott h arcokban nem vehetett részt. (Lásd: Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027, л-л. 230245.)

[28] A felek nov. 15—16-i helyzetét lásd: Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027, л-л. 249—254; HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs hadműveleti napló november 15—16-i bejegyzéseit és Frünfnr. 1161/44. sz. hadműveleti térkép.

15-re sem oldották meg. A front törzsét rendkívül izgatta a harcok elhúzódása és a támadás lassú ütemű alakulása. S közben arra gondoltak, hogy ennek az az oka, hogy az ellenség időben tudomást szerzett elgondolásukról.

A front vezető apparátusának ez a feltételezése helyes volt. A támadó hadművelet lassú ütemű alakulásában ezenkívül döntő szerepet játszott az is, hogy a gyorsan mozgó seregtestparancsnokok nem törekedtek gyors ütemű előretörésre. Nem adtak ezért a támadásnak lökő erejükkel nagy lendületet. Inkább a lövész erőkkel egyvonalban lassú ütemben támadtak. Ezzel lehetőséget nyújtottak az ellenségnek manőverek végrehajtására, átmozgatott erőikkel újabb és újabb ellenállás kifejtésére.

Gyakran előfordult az is, hogy a hadosztály- és hadtestparancsnokok megfeledkeztek a szárnyak biztosításáról. Az ellenség így bejuthatott a hátukba. Az egylépcsős hadműveleti felépítésben támadó seregtestek ezek felszámolására tartalékokkal, második lépcsőkkel nem rendelkeztek. Ez a feladat is az első lépcsőkre hárult. Ehhez viszont a támadást gyakran le kellett állítaniuk.

Ezek szerint a front csapatai a hadművelet első öt napja alatt a kitűzött feladatokat nem oldották meg. Ebben szerepet játszottak az előbb említett hiányosságok, de ezen túlmenően az is, hogy a front vezetése a hadművelet kezdetére nem tudta megteremteni a sikeres támadás előfeltételeit. Ezért az ellenség szándéka is érvényesülhetett.

A szovjet főparancsnokság a 2. Ukrán Front arcvonalán kialakult körülmények értékelésekor tisztázta, hogy Magyarországnak a háborúból való kiléptetése már csakis katonai erővel lehetséges, s az előzőekben vélt politikai fordulatról már szó sem lehet. Ugyanakkor azt is világosan látta, hogy a 2. Ukrán Front lehetőségei mindinkább csökkennek, s hogy Budapest bevétele, illetve Magyarország felszabadítása már felülmúlja a front lehetőségeit. Ezzel bizonyára elismerte a front parancsnokának már a debreceni hadművelet végén tett ama jelentéseit, amelyekben a csapatai legyengült állapotáról számolt be, több esetben erősítést kért még annak idején, de a támadás leállítására is tett javaslatot.

Ezenkívül azt is, hogy Budapest birtokba vételére, Magyarország felszabadítására meg kell gyorsítani a 3. Ukrán Front seregtesteinek Jugoszláviából északnyugat irányú előrenyomulását.

A kialakult helyzetnek ilyetén való értékelése után utasította Tolbuhin marsallt, a 3. Ukrán Front parancsnokát arra, hogy csapatait Jugoszláviából gyors ütemben csoportosítsa át és a Dunán Bajától délre keljen át a Dunántúlra. A támadását északnyugat irányban gyors ütemben folytassa.

1944. november 14-én kelt 220264. sz. direktívájában értesítette Malinovszkij marsallt arról, hogy megerősítésére, illetve veszteségei pótlására 40 000 főt és 200 db harckocsit kiutalt. Ugyanakkor utasította arra is, hogy a nagy veszteséget szenvedett Gorskov-csoportot legkésőbb november 27-én bocsássa a 3. Ukrán Front rendelkezésére.[29]

[29] Архив Мо. СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1197, л-л. 5—6.

A 2. Ukrán Front parancsnoka megállapította, hogy a november 8-án hozott elhatározása alapján kitűzött feladatokat csapatai nem teljesítették. Az események lassú ütemű alakulásának okait vizsgálva tisztázta azt is, hogy a front fő erőkifejtését továbbra is az ellenség budapesti csoportosításának északnyugatról való átkarolására kell összpontosítania. Ezért november 8-án hozott elhatározásán nem változtatott.

Úgy döntött, hogy a támadás folytatása alatt a főparancsnokság által kiutalt erőkkel és eszközökkel feltölti seregtesteit. A hadseregek és gyorsan mozgó seregtestek támadását meggyorsítja. Szigorú rendszabályokat hozott a vezetés és a harctevékenységek megvívása terén észlelt hiányosságok kiküszöbölésére.[30] Ezekkel az erőfeszítésekkel igyekezett megfosztani az ellenséget annak lehetőségétől, hogy összefüggő védelmet létesítsen.

Döntésének megfelelően november 15-én utasította addig tartalékát képező 6. gárda harckocsihadsereg parancsnokát Szolnok—Abony—Cegléd irányú menet végrehajtására és erőivel november 18-án Nagykáta—Tápióbicske—Tápiószele körzetben való összpontosításra.[31] Tájékoztatta Kravcsenko tábornokot arról is, hogy a kijelölt körletben megerősítésére 200 db harckocsit kap. Ezt követően készüljön fel hadseregével a 7. gárdahadsereg sávjában siker kifejlesztésével kapcsolatos feladatok megoldására.

Ugyanezen a napon valamennyi seregtest parancsnokának az alábbi utasításokat adta:

„A támadás ütemének meggyorsításával november 19-re a 7. gárdahadsereg jusson ki Szécsény—Balassagyarmat—Surány, az 53. hadsereg Kisterenye—Pétervására—Pásztó, a 46. hadsereg Gödöllő—Mogyoród—Rákosszentmihály—Kispest—Dunaharaszti terepszakaszra, a 27. hadsereg vegye birtokba Miskolcot és jusson ki Szuhakálló—Bátor, a 40. hadsereg Vámosújfalu—Boldva arcvonalszakaszra. Erre az időre a 4. gépesített hadtest vegye birtokba Vadkert—Rétság—Romhány, a 2. gárda gépesített hadtest Őrszentmiklós—Szada—Csomád, a Plijev-csoport pedig Gyöngyös körzetét."[32]

A frontparancsnok utasításaiból kitűnik, hogy csapataival november 19-re birtokba akarta venni a Mátra—Bükk—Naszály hegyvonulatot, ezt követően a 6. gárda harckocsihadsereg ütközetbe vetésével pedig csapást kívánt mérni nyugat, majd délnyugat irányában azzal a céllal, hogy átkarolja a zellenség budapesti csoportosítását északról.

A front csapatai a kapott utasításoknak megfelelően a rendkívüli esős időjárás ellenére — igaz, hogy csak utak mentén — folytatták a támadást. Az ellenség ellenállása azonban a Mátra, a Bükk előhegyeinél, Hatvan—Aszód—Gyömrő vonalában, főleg az utak megtartására tovább erősödött. Egy-két gyalogoszászlóalj 10—20 harckocsival támogatva végrehajtott ellenlökések, s páncéloshadosztályaival indított ellencsapások miatt a támadás üteme továbbra sem javult. Sőt, az el-

30 Uo. д. 992, л-л. 139—161.
31 Uo. оп. 2769, д. 180, л. 333, továbbá ф. 339, оп 5579, д. 58, л-л. 107—109.
32 Uo. оп. 2769, д. 180, л-л. 334—336.

lenség a Plijev-csoportot Gyöngyös alatt, a 2. gépesített hadtestet Zsámbok—Valkó terepszakaszról november 15—16-án visszavetette.

A támadás lassú ütemű alakulása ellenére a „Dél" hadseregcsoport hadműveleti naplójának november 15—17-i bejegyzéseiből[33] arról szerzünk tudomást, hogy a szovjet csapatok erőteljes rohamait már csak rövid ideig tudják feltartóztatni. Súlyosnak ítélték meg az elszenvedett veszteségeket. A hadtestparancsnokok jelentéseiből értesültek arról, hogy a zászlóaljak létszáma 100—200 főre csökkent. A 13. és 24. páncéloshadosztály parancsnokai 10—15 üzemképes harckocsi meglétéről számoltak be elöljáróiknak.

A szovjet csapatok egyre nehezedő nyomása és a nagy veszteségek arra késztették Friessner törzsét, hogy november 16-án elrendelje csapatainak a „Karola I." védelmi vonalra való visszavonását.[34] A hadseregcsoport parancsnoksága ennek elrendelésekor mégis abban reménykedett, hogy ezen a védelmi vonalon megállítja a szovjet csapatok előretörését. Ezzel egyidejűleg jelentős átcsoportosításokat, átalárendeléseket hajt végre.

Friessner idézett művének 175. oldalán, mint azelőtt többször, e kérdés megítélésében sem tudott az objektivitás talaján maradni. Fejtegetéseivel azt akarja bizonygatni, hogy Hitler alkalmatlannak minősült az arcvonalon kialakult helyzet megértésére. Ezért a címére felterjesztett arcvonal megrövidítésére vonatkozó javaslatot elutasította. Pedig a kialakult helyzet logikusan az arcvonal hátravonását követelte. Szerinte, amennyiben a politikai vezetés nem korlátozza hadvezéri szabadságában és csapatait időben visszavonhatja, meg tudta volna állítani a szovjet csapatok támadását ezen a vonalon. Mivel ehhez időben hozzájárulást nem kapott, ezért magának kellett döntenie e vonal elfoglalását illetően.

Friessner itt céltudatosan — hogy mentse önmagát a védelmi vonal elvesztéséért járó felelősség alól, és azt a politikai vezetés nyakába varrja — megfeledkezik a „Karola I." védelmi vonal kiépítésére október végén készített tervéről. Ezt jóváhagyásra az OKW és OKH-ra felterjesztette. Ezt nem azért tette, hogy elöljárói ezzel rendelkezzenek, hanem azért, hogy szükség esetén csapatainak a védelem mélységében kiépített állás álljon rendelkezésre. Állításának valótlanságát bizonyítják törzsének iratanyagában található feljegyzések is. 1944. november 13-án 21,25-kor Friessner és Guderian között lefolyt telefonbeszélgetést tartalmazó irat szerint Friessner azt jelenti Guderiannak, hogy „az arcvonal ívének a Wöhler-hadseregcsoport északi szárnyának visszavonulása (a „Karola I." vonalra — Kiemelés tőlem: Sz. B.) — még nem ajánlatos". Ez az idézet is azt bizonyítja, hogy mivel 13-án az arcvonal visszavonását még korainak tartotta, ezért nem is kért engedélyt erre elöljárójától. Visszaemlékezésében azt állítja, hogy 16-án magának kellett döntenie ebben a kérdésben.

Ezután tehát megállapítható, azért, hogy csapatai későn értek a

[33] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs hadműveleti napló november 16-i bejegyzései, továbbá a hadseregcsoport helyzetét lásd Prüfnr. 1161/44. sz. hadműveleti térképen.
[34] Uo.

„Karola I." vonalba, a felelősség nem a felső vezetést, hanem Friessnert terheli, mert nem úgy irányította csapatai tevékenységét, hogy azok megfelelő ütemben azt megszállják.

A „Karola I." védelmi vonal kiépítéséhez az ellenség már a Tiszáért vívott harcok idején hozzákezdett. Általánosságban Kassa—Hidasnémeti—Szikszó —Miskolc —Mezőkövesd —Karácsond—Hatvan—Dány vonalában épült. Mivel a szovjet csapatok fő erőkifejtése Hatvan és Aszód közötti szakaszon, továbbá a Mátra és a Bükk közti átjárón való átjutás és Miskolc elérésére irányult, Friessnerék ezeknek az irányoknak a megtartására építették sürgős ütemben védelmüket.[35] Fontosabb terepszakaszokon ez a védelmi vonal egy-egy harcárokból, előtte aknamezőkből, de leginkább lövészgödrökből állt.

E védelmi vonal megtartását illetően a hadsereg fő törekvése az volt, hogy időt nyerjen a nagy veszteségeket szenvedett egységek feltöltésére, soraik rendezésére, megfelelő átcsoportosítások végrehajtására és végül védelmi állásaik további tökéletesítésére.

Az ellenséget elkeseredett ellenállás kifejtésére ezen az arcvonalszakaszon az is kényszerítette, hogy a hatvan—miskolci vasútvonal szakaszon részben vagonokban, részben raktárakban a harc folytatásához fontos anyagi tartalékaik voltak.[36] Ezek kirakásához is időt akartak biztosítani.

November 16—25 között ezen az arcvonalon újabb véres összecsapásokra került sor. Az ellenség mindent elkövetett, hogy védelmét a budapest—miskolci vasútvonal mentén stabilizálja. Ezért, ahogy a front csapatai ehhez a vonalhoz közeledtek, annak arányában fokozódott aktivitásuk. Tevékenységüket főleg az arcvonal középső szakaszán elősegítette a Mátra és a Bükk hegyes vidéke.

Figyelemre méltóak a front csapásmérő csoportosításának ez idő alatt vívott küzdelmei. Plijev lovas-harckocsi csoportja (23. harckocsi-, a 4. és 6. gárda lovashadtestek) a 49. lövészhadtest erőivel együttműködve folytatta Gyöngyös irányú előretörését. Az ellenség november 16—17-én Jászárokszállás—Visznek arcvonalszakaszán mindkét szárnya ellen az 1. páncélos-, a 76. gyalogoshadosztályával, a 2. magyar páncéloshadosztály egy részével, valamint a 25. gyalogoshadosztály maradványaival végrehajtott ellencsapásokkal megállásra kényszerítették. A csoport helyből vezetett tűzzel hárította el az ellenség rohamait. Majd, amikor megtört az ellenség ellenállása, folytatta támadását és november 17—18-án nehéz harcok árán felszabadította Gyöngyöst.[37]

Hasonló nehéz harcot vívtak a 2. gépesített hadtest dandárai is a 30. lövész-, a 7. Román Hadsereg közvetlen hadtestekkel együttmű-

35 Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1798, л-л. 1—151.
36 Uo. továbbá Р. Я. Малиновский: I. m. 85. o., valamint *Ганс Фриснер:* I. m. 174. o.
37 Архив МО СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027, л-л. 249—264;
HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz .tekercs, hadműveleti napló november 16—18-i bejegyzései. — *Tóth Sándor* idézett művének 135. oldalán Gyöngyös felszabadításával kapcsolatos fejtegetéseiben — bár szovjet levéltári anyagokra hivatkozik — azt állítja, hogy a Plijev-csoport november 19-én több irányból behatolt a városba és még aznap felszabadította. A valóságban a várost 18-án szabadították fel.

ködve Zsámbok—Valkó—Dány arcvonalszakaszon. Az ellenség a „Feldherrnhalle" páncélgránátos, a 46. gyalogos-, valamint az újonnan felállított 12. magyar gyalogoshadosztályokkal mindkét szárnya ellen végrehajtott ellencsapásokkal megállásra kényszerítette. Az előbbi szovjet erők az ellenség megismételt heves rohamait több napon keresztül feltartóztatták. A gépesített hadtest és a 6. román lovashadosz utasításának megfelelően Hatvan irányában folytatta előrenyomulását. A 4. gárda gépesített hadtest Jászberény felszabadítása után november 16—17-én felzárkózott Hatvan keleti és délkeleti peremére.

A hadművelet e szakaszában tanulságos Sumilov vezérezredesnek, a 7. gárdahadsereg parancsnokának elhatározása Hatvan birtokba vételére, továbbá ennek érdekében seregtesteivel nagyszerűen végrehajtott manőverei.

November 16-án úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Hatvan birtokba vétele meghaladja a 4. gárda gépesített és a 27. lövészhadtestek lehetőségeit. Úgy döntött, hogy Zsámbok—Valkó arcvonalszakaszról — mivel az ellenség ott is erős ellenállást fejtett ki — átmanőverezteti a 2. gárda gépesített hadtest erőit és a 30. lövészhadtest zömét Turakelet térségébe. Ezt követően a 4. gárda gépesített hadtesttel keletről megkerüli a várost és északkeletről mér csapást az ellenség hátába. A 2. gépesített hadtesttel megtöri az ellenség ellenállását Hatvan—Tura között, majd északnyugatról átkarolja a várost védő csoportosítást. A lövész erőkkel ezzel egy időben délnyugat irányban támadja az ellenség LVII. páncéloshadtest várost védő csoportját.

A hadseregparancsnok helyzetmegítélését és az ésszerű elhatározását az események igazolták. A 4. gárda gépesített hadtest támadása ugyanis Hatvan délkelet térségében az ellenség határozott ellenlökéseiben november 18-án el is akadt. A kiadott utasításoknak megfelelően november 22-re beérkeztek a 2. gépesített hadtest dandárai és a 30. lövészhadtest erői. Tevékenységük összehangolása után a 4. gárda gépesített hadtest keletről, a 2. gépesített hadtest nyugatról észak irányban, a lövész erők délről mért egyidejű csapásával 25-én átkarolták az ellenség Hatvant védő csoportosítását, birtokba vették a Zagyva-hídat, vagyis elvágták visszavonulási útvonalait. November 26-án megtörték a városban rekedt ellenséges csoport ellenállását és még aznap felszabadították Hatvant.[38]

Gorskov lovas gépesített csoportja (7. gárda gépesített és 5. gárda lovashadtest) Polgár—Miskolc irányában lassú ütemben nehéz harcok árán mozgott előre, jelentéktelen sikert ért el. Nagy veszteségei miatt nem képviselt komoly ütőerőt. Ezért a kitűzött feladatának teljesítése

38 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 1027. л-л. 294—297, — *Tóth Sándor* idézett könyvének 135. oldalán Hatvan felszabadításával kapcsolatban azt írja, hogy „a 7. gárdahadsereg főerői együttműködve a 6. gárda harckocsihadsereg magasabb egységeivel, Hatvan alatt megtörték a szívósan védekező ellenség ellenállását, majd november 25-én behatoltak a városba, és ... 26-án felszabadították a várost." A 6. gárda harckocsihadsereg november hónapban nem vett részt a hadműveletben. Október második felétől december 5-ig feltöltés alatt a front tartalékát képezte. (Lásd Архив МО СССР. ф. 339, оп. 5179, Uo. л. 58, л 102/1944. 10. 26; л-л. 152—165 — hadseregparancsnokának elgondolása a támadásra 1944. november 28.)

előtt november 20—21-én arcvonalszakaszát átvette a 27. hadsereg. A csoport a 3. Ukrán Front alárendeltségébe került.[39]

Ez idő alatt a front seregtestei alapvetően Ricsa—Cigánd—Kenézlő—Taktaharkány—Gesztely—Miskolc-dél—Sály—Eger-dél—Gyöngyös—Heréd—Hatvan—Aszód-dél—Vecsés—Rákócziliget — Dunaharaszti—Dömsöd vonalát érték el. Itt az ellenség előre kiépített állásokban megkapaszkodott és elkeseredeten védekezett. A szovjet és román csapatok többször megismételt rohamai — a megfeszített erőkifejtés ellenére sem vezettek döntő eredményhez. Az ellenség rendkívül heves és gyakori ellenlökésekkel és a vártnál jóval nagyobb ellenállással megtartotta állásait.

A front parancsnoka a kisegítő irányban támadó 40., 27. hadseregek seregtesteinek lassú ütemű előremozgását és az általuk elszenvedett veszteségeket mérlegelve, már november 18—24-e között arra az elhatározásra jutott, hogy a támadási ütem meggyorsítására menet közben változtat a hadseregek addigi csoportosításán. Pótolja azok veszteségeit és ellátja anyagiakkal.

Utasította[40] a 40. hadsereg parancsnokát arra, hogy „. . . a román hadsereg négy gyalogos, az 50. lövészhadtest három lövészhadosztályával november 25-én törje át az ellenség védelmét Bodrogszegi—Gesztely arcvonalszakaszon. Tiszadada—Sajószentpéter irányában mérjen csapást és november 30-ra érje el Cekeháza—Vámosújfalu terepszakaszát. Az 51. lövészhadtestét (két lövészhadosztály) 26-án adja át a 27. hadseregnek."

A 27. hadsereg parancsnokának azt az utasítást adta, hogy „. . . az 51. lövészhadtest erőit is beleszámítva, legalább öt lövészhadosztállyal november 29-én újítsa fel a támadást. Törje át az ellenség védelmét Onga—Miskolc arcvonalszakaszon. Karolja át az ellenség Miskolcot védő csoportosítását délkeletről. November 30-án vegye birtokba a várost és érje el Boldva—Alacska—Varbó általános vonalát."

Malinovszkij marsall november 20—21-én a főparancsnokság november 14-i direktívájában rögzítetteknek megfelelően utasításokat adott a Gorskov-csoportnak a harcból való kivonására és Füzesabony—Heves—Cegléd—Kecskemét—Kiskőrös útvonalon menet végrehajtására.[41]

A front jobbszárnyán kisegítő szerepet játszó 40. és 27. hadseregek a kapott utasításoknak megfelelő átcsoportosítások végrehajtása és a támadás felújítása érdekében végzett előkészületek idején egészen november 29-ig csupán harcászati méretű sikereket értek el. Alapjában véve leálltak.

A front fő feladatának megoldására hivatott 7. gárda-, az 53. és a 46. hadseregek arcvonalán kialakult körülmények azonban már arra kényszerítették Malinovszkij marsallt, hogy november 25-én a főparancsnokság engedélyét kérje a támadás leállítására.

39 Архив МО. СССР. ф. 20, оп. 2779, д. 1027, л-л. 264—272.
40 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2769, д. 180, л-л. 337—339; 342—344; 346—347; 349—351.
41 Uo. л-л. 338—339; 342.

A front parancsnokát erre az elhatározásra nem az általános erő- és eszközviszonyok megváltozásai kényszerítették. Erről szó sincs. Tudatában volt annak, hogy csapatai fölényben vannak és hogy a főparancsnokság tartalékai hamarosan beérkeznek. Tehát a támadás folytatásához lehetőségekkel rendelkezik. Ezért a támadás leállítására vonatkozó kérelmével együtt a főparancsnokságra felterjesztette a veszteségek pótlására, új támadó csoportosítás létrehozására és a hadművelet továbbfolytatására vonatkozó javaslatát is.

A főparancsnokság a felterjesztésnek a támadás leállítására vonatkozó részével egyetértett. Az elgondolásnak a támadás felújítására javasolt hadműveleti felépítésével azonban már nem. November 26-án kelt 220273. sz. direktívájában[42] rámutatott: „A front csapatai támadásának lassú ütemű alakulása abból eredt, hogy a meglevő erőket és eszközöket főleg az áttörő tüzér és harckocsi, illetve gyorsan mozgó seregtesteket a főcsapás irányában döntő fölény megteremtése helyett a front vezetése elaprózta . . .” Megparancsolta, hogy „. . . a 7. gárdahadsereg sávjában a siker érdekében legalább két áttörő tüzérhadosztályt összpontosítson. A 6. gárda harckocsihadsereget és a Plijev-csoportot is itt alkalmazza. A 46. hadseregnek a 7. gárdahadsereg sávjából ne kettő, hanem csak egy gépesített hadtestet adjon át. A 7. gárdahadsereg arcvonalszakaszát az 53. hadsereg rovására szűkítse le. Ez egyben lehetőséget is biztosít az 53. hadseregnek a Mátra hegység dél, délnyugatról történő megkerülésére . . .”[43]

Utasította a front parancsnokát az észrevételek, illetve megjegyzések figyelembevételével új elgondolás és támadó csoportosítást tartalmazó javaslat felterjesztésére. A direktívában feltárt hiányosságokat Malinovszkij törzse is felismerte. Megszüntetésére már november 16—25-e között egy sor intézkedést foganatosított.[44]

Ezek, valamint a főparancsnokság direktívájában feltárt hiányosságok és utasítások figyelembevételével november 27-én összeállított elgondolását jóváhagyásra felterjesztette. Ebben a következőkre tért ki: „. . . a front főcsapását a 7. gárdahadsereg sávjában méri. Az ellenség védelmét 8 km-es szakaszon töri át. Első lépcsőben hat, második lépcsőben két lövészhadosztályt alkalmaz. A csapásmérő csoportosítás támogatására — megerősítésre utalt 5. és 12. önálló áttörő tüzérhadosztály lövegeit is beleszámítva — rendelkezésre áll 2074 db löveg és aknavető.

Az áttörés szakaszán veti be a 6. gárda harckocsihadsereget 350 db harckocsival. Jobbszárnya mögül kerül ütközetbe vetésre Plijev lovasgépesített csoportja. Állományába tartoznak a 4., a 6. gárda lovas- és a 4. gárda gépesített hadtestek, amelyek 90 db üzemképes harckocsival rendelkeznek. Az utasítás értelmében ezenkívül a gyalogság közvetlen támogatására rendelkezésre áll a 27. önálló harckocsidandár 70 db harckocsival.

42 Uo. on. 2779, д. 1197, л-л. 6—7.
43 Директива Ставки ВГК. № 220273 от 26. II. 1944 г. Командующему 2-го Украинского Фронта.
44 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2769, д. 180, л-л. 343—355.

A főcsapás irányában ezek szerint arcvonal kilométerenként 260-as lövegsűrűséget biztosítunk. A harckocsicsoport 510 db harckocsiból áll.

Az 53. hadsereg balszárnyán 7 km-es arcvonalon négy lövészhadosztállyal töri át a zellenség védelmét. Egy arcvonalkilométeren 100 löveg összpontosul. A hadsereg harckocsival nem rendelkezik.[45]

46. hadsereg fő erőkifejtését a Duna (Budapest—dél) leküzdésére és a fővárosnak délnyugatról való átkarolására összpontosítja. A hadsereg alárendeltségébe kerül a 2. gárda gépesített hadtest 160 db harckocsival és rohamlöveggel. A Duna leküzdésének tüzérségi biztosítását 1300 csövet magába egyesítő különleges tüzércsoport látja el.

Az átkelés műszaki biztosítására rendelkezésre áll: hét db 50 tonnás és 18 db 30 tonnás komp. Az átkelés tervezett szakaszán van egy 50 tonnás Krupp gyártmányú úszóhíd. Ezenkívül felépítenek egy 16 tonnás úszóhídat DMP típusú elemekből.

A 40. és 27. hadseregek közös szárnyon mért csapással birtokba veszik Miskolcot. A feladat sikeres teljesítése után a front balszárnya a jobbszárny rovására 6—7 lövészhadosztállyal megerősíthető."[46]

A főparancsnokság ezzel a felterjesztéssel egyetértett. A front törzse ennek alapján november 27—28-án egy sor intézkedést adott ki az ezt megelőzőek módosítására, illetve pontosítására.[47] (Ezek lényegét lásd a 2. sz. vázlaton.)

Az eddigiek alapján azt látjuk, hogy bár a 2. Ukrán Front csapatai jelentős sikereket értek el, az ellenségnek nagy veszteséget okoztak. Erre Friessner a hadseregcsoport volt parancsnoka a következőképpen emlékezik: „. . . kedvezőtlenül alakult helyzetünk, különösen harckocsik tekintetében. A 13. páncéloshadosztály egy-egy T—IV. és T—V. típusú üzemképes harckocsival rendelkezett. A 24. páncéloshadosztálynak egyetlen harckocsija sem maradt. Állományába csupán 8 db páncélozott szállító jármű tartozott. Legütőképesebb páncéloshadosztályok 8 db, de zömüknél 4—5 db harckocsi maradt."[48]

Hasonlóan megcsappant az ellenség gyalogoshadosztályainak állománya is. A gyalogoszászlóaljak létszáma 80—150 főre fogyatkozott. Példaként említhető Tiszafüred-dél területén teljesen feltöltött állománnyal bevetett 4. gépesített ezred, amely a Miskolc irányú visszavonulás alatt teljesen megsemmisült. Minden harceszközét elhagyta.

„A LVII. páncélos hadtest ez idő alatt 3900 harcost, 98 tisztet veszített."[49] „Erőink a szó legszorosabb értelmében elolvadtak, elapadtak . . . a szovjet csapatok csapásai alatt"[50] — írja visszaemlékezésében Friessner.

[45] *Dimitrij Fjodorovics Loza*: „A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében. 1944. december" (Hadtörténelmi Közlemények 1967. 4. sz.) cikkében azt írja, hogy az 53. hadsereg sávjában egy arcvonal km-re 160 db harckocsi és rohamlöveg jutott. A dokumentumok szerint a hadsereg harckocsi megerősítést nem kapott. (Lásd a front parancsnokának 1944. december 5-én induló támadásra vonatkozó parancsát: Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2769, д. 180, л-л. 362—365.)

[46] Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2769 д. 180, л-л. 366—368.

[47] Ezek közül alapvetőek a front parancsnokának a november 25-én kelt 00735. sz. és a november 27-én kiadott 00745. sz. direktívái.

[48] *Ганс Фриснер:* I. m. 175. o.

[49] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz .tekercs. Ia. 4587/44. vk. sz. irat.

[50] *Ганс Фриснер:* I. m. 174. o.

Mindezek ellenére a front csapatai még november 25-re sem teljesítették a főparancsnokság november 4-én kiadott direktívájában meghatározott feladatokat. A front csapatai az ellenség egyre fokozódó ellenállásának hatására — amihez nagyban hozzájárultak a front vezetése részéről és a csapatoknál elkövetett hiányosságok is — megállásra kényszerültek. Ezzel a hadműveleten belül szünet következett be. A front jobbszárny csapatainál ez alapvetően november 20—29, a csapásmérő csoportosításnál pedig november 25-től december 5-ig tartott.

A 8—10 napos megállás azonban csak viszonylagosan fogható fel szünetnek, mégpedig azért, mert a front erő- és eszközfölényben volt. A hadászati kezdeményezést is uralta. A szünet csupán az ellenségre gyakorolt ráhatásra vonatkozott. A front törzsében ez idő alatt megfeszített munka folyt az új támadó csoportosítás kialakítására, veszteségek pótlására, szükséges anyagi tartalékok létrehozására. Ugyanakkor rendszabályokat foganatosítottak a támadás alatt előfordult hiányosságok megszüntetésére.

A támadás újjászervezése után a 2. Ukrán Front jobbszárny 40. és 27. hadseregeinek támadása november 29-én, a csapásmérő csoportosítású december 5-én kezdődött és alapvetően december 9-ig tartott. Ez a támadás azonban a front budapesti hadműveletének *harmadik szakaszába* esik. Éppen ezért ennek csak rövid összefoglalását adjuk.

A front új támadó csoportosításban ez alkalommal újabb kísérletet tett Budapest elfoglalására. Ezúttal nem arctámadást indított, hanem északról és délnyugatról átkarolást kísérelt meg, de ez is eredménytelenül végződött, bár csapatai lényegesen megjavították helyzetüket. A front közepén működő csapásmérő csoport elérte az Ipoly völgyét, Budapesttől északra a Dunát, és északkeletről átkarolta a budapesti ellenséges csoportosítást. A front balszárnyán a 46. hadsereg nagy veszteségek árán átkelt a Dunán és Érdtől délnyugatra megközelítette a „Margit' védelmi vonalat. A 27 .hadsereg betört Miskolcra. (A front arcvonalán december 9-re kialakult helyzetet lásd a 2. sz. vázlaton.)

Ettől kezdve a budapesti hadműveletet a 2. és 3. Ukrán Frontok seregtestei közös erőfeszítéssel 1945. február 13-ig fővárosunk teljes felszabadításáig folytatták.

A továbbiakban a front november 11—25-ig tartó hadművelete alatt a lassú támadási ütemben szerepet játszó és a szünethez vezető okok bemutatására, majd az ezzel kapcsolatos hadművészet-történeti tapasztalatok levonására törekszem.

A támadás lassú ütemű alakulásának néhány tényezője

A hadműveleten belüli megállással kapcsolatban — amely a front jobbszárny seregtesteinél november 20—29, a csapásmérő csoportosításnál november 26-tól december 5-ig tartott — a Nagy Honvédő Háború története 4. kötet 320. oldalán azt olvashatjuk, hogy „A szovjet csapatok december 5-ig beásták magukat az elért terepszakaszon." A

szerzők ezt a megállapítást félreérthetetlenül a front valamennyi seregtestére vonatkozóan értették.

Ez az idézet annak ellenére, hogy a front hadműveletén belüli szünet tényét igazolja, módosításra szorul. Ez a megállapítás teljes egészében csak a csapásmérő csoportosításra érvényes. A 40. szovjet, a 4. román és a 27. hadseregekre, továbbá a 46. hadsereg balszárny 23. hadtestére vonatkozóan nem teljesen fedi a valóságot. Már említettük, hogy ezek az erők november 29-én felújították a támadást. A 40. Szovjet és 4. Román hadseregek kijutottak a Bodrog folyóhoz, jobbszárnyon átkeltek azon. A 40. és 27. hadseregek birtokba vették Miskolcot és elérték Szerencs—Monaj vonalát. A 27. hadsereg balszárny hadteste elfoglalta Egert. A 23. hadtest ez idő alatt átkelt a csepeli Duna-ágon és megtisztította az ellenségtől Csepel-szigetét. Tehát, amint látjuk, ezek nem ásták be magukat, hanem ez idő alatt támadtak és jelentős sikert értek el. (Arcvonalukon kialakult helyzetet lásd a 2. sz. vázlaton.)

A „Dél" hadseregcsoport vezetése a front csapásmérő csoportosítása támadásának leállását még november 26-án úgy értékelte, hogy „. . . a tartós eső, rossz időjárás okozta nehézségek miatt az ellenség csak helyi jellegű zászlóalj, ezred erejű támadásokat indít".[51] November 27-én azonban már egyértelműen azt a megállapítást tette, hogy „. . . a 14 napig tartó (november 11—25) sikeres védelmi harcokkal meghiúsult az ellenségnek az a szándéka, hogy a hadseregcsoport arcvonalát Budapest és a Mátra hegység között északnyugat felé áttörje".[52]

A hadseregcsoport vezetősége ezzel ama meggyőződését fejezi ki, hogy a védelmi hadművelettel megoldotta a kitűzött feladatokat — azaz meghiúsította a szovjet csapatok célkitűzéseit.

Az, hogy az ellenség mennyiben érte el célját, azt maguk a tények döntötték el. Élőerőben, harci technikai eszközökben hatalmas veszteséget szenvedett, jelentős területet vesztett, valamennyi ellencsapása meghiúsult. A Tisza vonalát megtartani nem tudta. A véglegesnek kikiáltott „Karola I" védelmi vonalba is 25-ére több helyen beékelődtek a szovjet csapatok. Ez mind jelentős sikernek könyvelhető el.

Tény azonban az is, hogy a front csapatai a kitűzött feladat végrehajtása előtt leálltak, mégpedig a frontparancsnok utasítására. Malinovszkij marsall úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a támadás sikeres továbbfolytatásához szükséges átcsoportosításokat, elszenvedett veszteségek feltöltését, a csapatoknak anyagi tartalékokkal való ellátását *menet közben megoldani nem tudja.* Ugyanakkor a támadás szervezettségében is hiányosságokat tapasztalt.

A támadó hadművelet alatt felismerni azt a pillanatot, amikor célszerűbb megállni, mint a támadást folytatni az esetleges katasztrofális következmények elkerülése végett, ugyancsak magas színvonalú ve-

[51] HL. Filmtár: KTB/H. Gr. Süd. 1252. sz. tekercs. Ia. 5666/1944. vk. sz. irat.
[52] Uo. Ia. 4587/1944. vk. sz. irat.

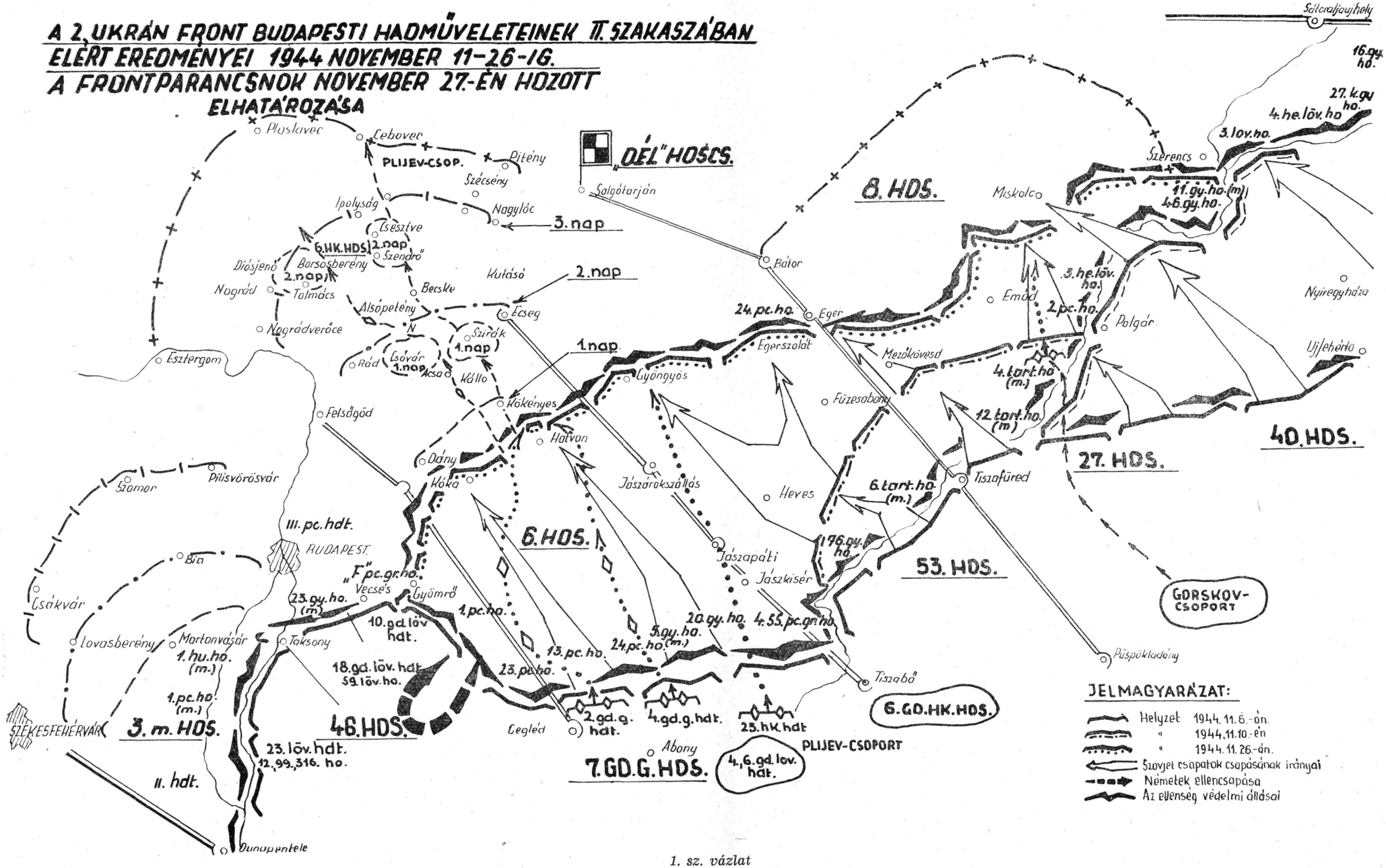
A 2. UKRÁN FRONT BUDAPESTI HADMŰVELETEINEK II. SZAKASZÁBAN ELÉRT EREDMÉNYEI 1944 NOVEMBER 11-26-IG.
A FRONTPARANCSNOK NOVEMBER 27-ÉN HOZOTT ELHATÁROZÁSA
Sólyomkő
Plaskovec
Cebovec
PLIJEV-CSOP.
Pitény
Szécsény
Ipolyság
Nagylóc
Csesztve
6.HK.HDS
2.nap
Szendro"
Diósjenő
Borsosberény
2.nap
Nagrád
Tolmács
Becske
Alsópetény
Nagrádverőce
Esztergom
Rád
Csővár
1.nap
Acsa
Kálló
Szirák
1.nap
Kulásó
2.nap
Ecseg
1.nap
Kékenyes
Felsőgöd
Halvan
Dány
Kóka
Jászárokszállás
Szamor
Pilisvörösvár
III. pc. hdt.
BUDAPEST
Bia
Csákvár
F" pc.gr.ho.
Vecsés
Gyömrő
23.gy.ho. (m)
1.pc.ho.
10.gd.löv hdt.
Lovasberény
Martonvásár
Taksony
1.hu.ho. (m.)
18.gd.löv.hdt
59.löv.ho.
1.pc.ho (m.)
3. m. HDS.
SZEKESFEHÉRVÁR
46.HDS.
23.löv.hdt.
12.99.316.ho.
II. hdt.
Dunapentele
Gegléd
2.gd.g. hdt.
4.gd.g.hdt.
23.hK.hdt
Abony
7.GD.G.HDS.
4.,6.gd.lov. hdt.
PLIJEV-CSOPORT
6.GD.HK.HDS.
Tiszabő
Püspökladány
DÉL" HOSCS.
Salgótarján
3.nap
8. HDS.
Bátor
Miskolc
Szerencs
16.gy. ho.
27.k.gy ho.
4.he.löv.ho
3.lov.ho.
11.gy.ho.(m)
46.gy.ho.
3.he.löv. ho.
Emod
2.pc.ho.
Palgár
Nyíregyháza
Ujfehértó
24.pc.ho.
Eger
Egerszólát
Mezőkövesd
4.tart.ho (m.)
Füzesabony
12.tart.ho (m)
40.HDS.
27. HDS.
Gyöngyös
Heves
6.tart.ho (m.)
Tiszafüred
176.gy.ho
53. HDS.
Jászapáti
Jászkisér
GORSKOV-CSOPORT
5.gy.ho.
24.pc.ho.(m.)
13.pc.ho.
23.pc.ho.
2a.gy.ho.
4.55.pc.gr.ho.
JELMAGYARÁZAT:
Helyzet 1944.11.6.-án.
" 1944.11.10.-én
" 1944.11.26.-án.
Szovjet csapatok csapásának irányai
Németek ellencsapása
Az ellenség védelmi állásai

1. sz. vázlat

zetői készséget igényel. A kialakult helyzetben a front parancsnokának ez a döntése is erről tanúskodik.

Annak ugyanis, hogy az ellenség ellenállása egyre fokozódhatott, hogy a hadműveleti felépítés megváltoztatására, a támadás szervezettségének megőrzésére erő- és eszközfölény megléte esetén is le kellett állni — amely ha nem is volt tízszeres, amint azt Friessner állítja,[53] hanem csak három-négyszeres — több oka volt.

Ezek közül talán első és legfontosabb az, hogy ez a hadművelet a front csapatainak negyedik hadműveletét alkotta. Normális körülmények között már régen le kellett volna állítani és a front személyi állománynak pihenőt adni. Több, mint négyhónapos szakadatlan harcban ugyanis a front csapatai kimerültek. Mivel a főparancsnokság felismerte az idő tényező hadászati jelentőségét a kialakult helyzetben — márt mint a főváros gyors ütemű elfoglalását illetően — pihenőt nem engedélyezett.

A kellő megerősítés elmaradásának valószínüleg az lehetett az oka, hogy a szovjet főparancsnokság a fasiszta magyar kormány helyzetét úgy ítélte meg, hogyha a front csapatai, ha csak egy hadsereggel is elérik a fővárost, Magyarországon fordulat következik be. Ezért a front törzsének még arra sem engedélyezett kellő időt, hogy csapataikkal a támadó csoportosítást teljesen felvegyék, tevékenységüket a szükséges módon öszehangolják és a sikeres támadáshoz nélkülözhetetlen anyagiakat előremozgassák. A front helyzetének megjavulását nyilván a magyar fordulatra alapozta. Ennek esetleges bekövetkezése után Malinovszkij csapatait képesnek tartotta arra, hogy Magyarországon ráháruló, illetve a megmaradt német fasiszta erők szétesésével kapcsolatos feladatokat megoldja.

A szovjet főparancsnokság a budapesti hadműveletnek menetből történő indításával arra is törekedett, hogy megelőzze az arcvonal északi szakaszáról Budapest védelmének megerősítésére igyekvő fasiszta erőket.

Malinovszkij marsall törzse a budapesti hadműveletet ezért menet közben készítette elő. Törzse a menetből történő előkészítéssel kapcsolatos tervezési és szervezési nehézségekkel még sikeresen megbirkózott. A támadás kezdetére azonban az új támadó csoportosítást csak részben tudta kialakítani. A támadásra hivatott erők egy része ugyanis az akció kezdetekor 80—100 km távolságon menetet hajtott végre. Ezt az erőt is beleszámítva — a 2. Ukrán Front balszárnya háromnégyszeres fölényben volt ugyan, de mivel fokozatosan került ütközetbe vetésre, erőkifejtése egyszerre nem érvényesülhetett. Ily módon az első csapás, amely a sikeres gyors ütemű támadás előfeltételeinek megteremtésére lett volna hivatva, nem érte el célját.

Az e téren megnyilvánult hiányosság több más probléma forrásává vált. Ezek összességükben a támadás lassú ütemű alakulásához vezettek. Mint ismeretes, az ellenség átmozgatott tartalékaival november 3—4-én megszállta Budapest előterében kiépített védelmi öveket, ahol

53 *Ганс Фриснер:* I. m. 178. o.

meghiúsította az első felszabadítási kísérletet, majd november 11—25 között indított másodikat is. Az említett hiányosságok következményeként a későbbiek folyamán még a két ukrán frontnak is huzamos, nagy véráldozatot követelő harcokat kellett vívniuk Budapest felszabadításáért.[54]

A támadás ütemének lassulása arányában növekedett a front lőszerfogyasztása, a harci technika megsérülése és hasonlóan a személyi veszteség is, amelynek mérvét az alábbi táblázat szemlélteti. (A 46. hadsereg december 5.—január 15. közötti veszteségei például 370 000 fő volt.) Mindez az utánszállítás addigi ütemének gyorsítását követelte volna.

1. számú táblázat

A front állományába tartozó szovjet lövészhadosztályok száma és létszámuk változása 1944. november 1—december 1 között

1944	Hadosztályok száma	Hadosztályok létszáma									
		3000 fő	3500 fő	4000 fő	4500 fő	5000 fő	5500 fő	6000 fő	6500 fő	7000 fő	7500 fő
Nov. 1-én	43	1	1	3	4	12	10	3	2	4	3
Nov. 5-én	43	–	1	1	4	18	6	4	4	4	1
Nov. 10-én	43	–	1	2	7	19	6	3	4	1	–
Nov. 15-én	43	–	1	2	15	12	5	5	2	1	–
Nov. 20-án	45	–	–	9	20	6	5	4	–	1	–
Nov. 25-én	45	–	4	12	14	6	6	2	–	1	–
Dec. 1-én	45	–	2	17	11	7	4	3	1	–	–

Megjegyzés: a front november 20—30. között 40 000 fő feltöltést kapott. Ez — amint a táblázaton látható — az egyes hadosztályok létszámának alakulásában a nagy veszteségek miatt nem okozott jelentős változást.
(Архив МО СССР, ф. 240, оп. 2779, д. 992, л. 145.)

A közút és vasút hálózatban szegény hadszíntéren a Kárpátokon keresztül, Marosesti körzetében települt frontraktárakból szállították a csapatoknak a harchoz szükséges lőszert, harci technikai alkatrészeket. A front javító műhelyeinek is csak egy része települt át a Kárpátoktól nyugatra.

A lőszer- és anyagi szállítások elősegítésére igénybe vették a dunai folyami flottilla hajóinak egy részét is. Ezek nagyon lassan értek el a megjelölt kikötőkbe.

[54] Архив МО. СССР. ф. 243, оп. 2912, д. 124, л-л. 1—6, 69, 71, 186—187.

Nem kisebb problémát okoztak a sebesülteknek és betegeknek 1300—1400 km-re (Ukrajna, Moldva körzetekben) lemaradt frontkórházakba való hátraszállítása. A támadás ütemének csökkenése arányában ugyanis az előzőekhez viszonyítva többszörösére növekedett a sebesültek száma. Ehhez még hozzájárult az őszi hideg, esős időjárás is, amely fokozta a megbetegedettek számát. A 200—400 km-re (Arad—Gyula—Nagyvárad körzetében) települt hadseregkórházak 125—350 százalékos zsúfoltsága nehezítette a könnyebb betegek szakszerű gyógyítását, hogy azok rövid idő alatt visszatérjenek a harcba.[55]

A támadás lassú ütemének alakulásában hadászati szinten ezek meghatározó jellegűek voltak. A „Dél" hadseregcsoport parancsnoksága ez idő alatt gyors ütemben építette védelmi állásait: a Balkánról kiszorult erőkből, Németországból a szovjet—német arcvonal középső szakaszáról kapott megerősítéssel, újonnan felállított magyar alakulatokkal, illetve hadseregcsoporton belüli átcsoportosítások végrehajtásával jelentős ellenállást tudott kifejteni.

Ezenkívül a hadművelet megvívása alatt a támadás lassú ütemű alakulásában fontos szerepet játszott az állandó esős idő, mely minden kerekes járművet burkolt felületű utakra terelt. A nehéz harci technika ezért csak az utak közelében támadó lövész erőknek tudott támogatást nyújtani. Ugyanakkor az ellenség éppen ezeknek az utaknak a megtartására összpontosította fő erőkifejtését, ennek érdekében hajtotta végre ellenlökéseit, ellencsapásait.

A sártengerré vált hadszíntéren nagyon lelassult a mozgás üteme. Az utak is hamar használhatatlanokká váltak. Megnehezült a hadseregraktárakból az utánszállítás és a csapatoknak lőszerrel való ellátása. Az alakulatok ezért gyakran lőszerhiányt éreztek. Az időjárás korlátozta a légierő tevékenységét is. November hónapban ugyanis a légierő rossz időjárási viszonyok miatt csak 6 nap vehetett részt a támadó csapatok támogatásában.[56] A légitámogatás hiányát főleg a gyorsan mozgó seregtestek érezték legjobban.

E nehézségekről mindkét fél hadműveleti okmányaiban találunk feljegyzéseket. Friessner visszaemlékezésében ezzel kapcsolatban találóan azt írja, hogy „... a novemberi szakadatlan eső és hideg a harcot folytonos kínlódássá változtatta át."[57]

A támadás lassú ütemű alakulására az előbbieken kívül hatottak olyan tényezők is, amelyek a védő fél tevékenységét elősegítették, a támadóét viszont nehezítették. A Tisza leküzdésekor, vagy az Alföldről a Mátra és a Bükk hegységekbe visszaszorult ellenség tevékenységét a terep elősegítette, ellenálló képességét fokozta. A szovjet csapatok támadását a Tiszán való átkelésnél, vagy a hegyekben folytatott támadásnál nehezítette. Ugyanakkor a terep domborzata lassította az elhatározásnak megfelelő átcsoportosítások végrehajtását. Ezek mind a támadás ütemének csökkenését eredményezték.

55 *Каниловин* А. Б. и *Патулов* Б. М.: Некоторые вопросы организации медицинского обеспечения войск 2-го и 3-го Украинских фронтов в Будапештской операции. Военно-медицинский журнал, 1965, № 2, стр. 9—16.

56 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 992, л. 54.

57 *Ганс Фриснер:* I. m. 172. o.

A támadás lassú ütemű alakulásában jelentős szerepük volt a vezetés és a csapatok által elkövetett mulasztásoknak is. A front vezetése nem törekedett a gyorsan mozgó seregtestek tömeges alkalmazására, a főirányban a döntő fölény megteremtésére. Erőit felaprózta, részenként alkalmazta. A főparancsnokság a sikertelenség, vagyis a szünet bekövetkezéséhez vezető okok vizsgálatánál is ezt minősítette a legnagyobb hibának. November 26-i direktívájában is erre a hiányosságra hívta fel Malinovszkij marsall figyelmét. Friessner ezzel kapcsolatban a már idézett könyvében megjegyzi: „... az ellenfél igényeinknek megfelelően erőit felaprózva támadott... Amennyiben azokat mondjuk Hatvan irányában tömegesen alkalmazza, az arcvonal megtartása felülmúlja lehetőségeinket".[58]

A szovjet gyorsan mozgó seregtestek parancsnokai sem követelték meg a gyors ütemű előretörést. Helyette seregtesteikkel — a gyalogsággal egyvonalban — lassú ütemben támadtak. Ezzel megfosztották a gyorsan mozgó seregtesteket rendeltetésszerű alkalmazásuktól.[59]

A támadás lassú ütemű alakulásában szerepet játszott az is, hogy a seregtestparancsnokok 3—4-szeres fölény megléte esetén is az ellenség ellenlökéseinek elhárítására leállították a támadást. Vagyis éppen azt tették, amire az ellenség törekedett.[60]

A gyorsan mozgó szovjet seregtesteknek az előbbi módon való alkalmazásával kapcsolatban Friessner azt a megállapítást tette, hogy a szovjet vezetés a debreceni, nyíregyházi bekerítésből tanult, és ezért most már óvatosabb. Harckocsijai nem szakadnak el a gyalogságtól és a tüzérségtől.[61]

Malinovszkij marsall november 21-én kelt 00729. és 00730. sz. harcintézkedéseiből[62] az is kiderül, hogy a magasabbegységek és seregtestek parancsnokai gyakran megfeledkeztek a csatlakozások biztosításáról. Emiatt az ellenség kisebb csoportjai bejutottak a támadó egység és magasabbegységek hátába. Zavarták a vezetést és a csapatok előremozgását. Arra kényszerítették az egylépcsős hadműveleti felépítésben tényked seregtesteket, hogy ne az előttük védő, hanem a hátukba került ellenség felszámolásával foglalkozzanak.

Ezenkívül gyakori jelenség volt a csapatok rejtett vezetésével kapcsolatos előírás megsértése is. Az ellenség ezért nemcsak a szovjet csapatok csoportosításáról szerezhetett tudomást, hanem a vezető szervek elgondolásáról és szándékáról is.[63]

58 Uo. 173. o.
59 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 992, л. 354.
60 Uo.
61 *Ганс Фриснер:* I. m. 167. o. — *Borus József:* „A magyarországi hadműveletek jelentősége a második világháború történetében". (Hadtörténelmi Közlemények, 1964. 3. sz.) című cikkében (a 435. o.) Friessnernek ezt a megállapítását a 46. hadsereg Kecskemét—Budapest irányú támadás időszakára vonatkoztatva is értelmezi. Szovjet levéltári dokumentumok szerint a budapesti hadművelet első időszakában (október 29—november 4.) a 46. hadsereg sávjában a 2. és 4. gárda gépesített hadtestek merészen, a gyalogságtól leszakadva, nagy ütemben támadtak. A Friessner-féle megállapítás is a szovjet gyorsan mozgó seregtestek működését illetően — ellentétben Borus értelmezésével — a budapesti hadművelet második időszakára (november 11—26) Miskolc—Gyöngyös—Hatvan irányú támadás időszakára vonatkozik. A hadműveletnek ebben az időszakaiban a gyorsan mozgó szovjet seregtestek tevékenységében ez a probléma kétségtelenül fennállt.
62 Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2769, д. 180, л-л. 343—344.
63 Uo. оп. 2779, д. 992, л. 161.

E tényezők összhatásának eredményeként volt alacsony a támadás üteme, mely végül a csapatok leállásához vezetett. A támadás biztonságos továbbfolytatásához csakis annak újjászervezése után kerülhetett sor.

Eredmények, hadművészet-történeti tapasztalatok és tanulságok

A budapesti hadművelet második szakaszának legfontosabb katonapolitikai eredménye az volt, hogy a front csapatai átkeltek a Tiszán Csap—Szolnok között, balszárnyon felzárkóztak Budapest védelmi öveire. Konkrétan Bodrog folyó—Szerencs—Miskolc-dél—Eger-dél—Gyöngyös—Hatvan—Dány—Gyömrő—Rákócziliget — Taksony —Dunavecse vonalát érték el. A front jobbszárnyán támadó csapatok ez idő alatt 25, a középen támadó seregtestek 45—70 km-t törtek előre. Ezzel hazánk jelentős részét megtisztították a fasisztáktól. Nagy veszteségeket okoztak a 6. és a 8. Német, a 2. és 3. Magyar Hadseregnek. 22 000 foglyot ejtettek. Az elért sikerek eredményeként a háborút megelégelt, kilátástalan helyzetbe került magyar alakulatok harci szelleme egyre csökkent.

A hadművelet további eredménye az volt, hogy a front arcvonalának közepén Gyöngyös birtokbavételével kettészakadt az ellenség hadseregcsoportja. Ettől kezdve az arcvonal északi szakaszáról a budapesti irány megerősítésére csak a Mátra és a Bükk hegységek megkerülésével dobhatott át erőket. A front csapatai által elért eredmények a lassú ütem, a szünetek ellenére is élesen megváltoztatták a szovjet—német arcvonal déli szárnyán a hadászati-hadműveleti helyzetet.

A hadművészet számára tanulságosak a hadművelet menet közbeni előkészítése terén szerzett tapasztalatok. A front törzse a hadművelet tervezését, a támadó csoportosítás létrehozását rendkívül rövid idő alatt és bonyolult hadműveleti helyzetben, a támadás irányításával egyidejűleg, több irányú munka párhuzamos, a törzsön belül végzett célszerű munkamegosztással oldotta meg. A támadás előkészítésének e változatával érték el azt, hogy a megerődített budapesti hídfőn kívül a fasiszta parancsnokság nem volt képes erős védelmet kiépíteni a Tiszán és a Dunán, de arra sem volt módja, hogy rendezze sorait, kialakítsa tervbe vett védelmi csoportosítását. Ennek köszönhető az is, hogy az ellenség célkitűzésének végrehajtására készített tervei a szovjet csapatok aktív támadásának hatására állandóan változtak, illetve a gyakorlatbani végrehajtásban elkéstek. Egyszóval: védelmi tevékenységük állandóan a szovjet csapatok támadásához való igazodást jelentette. Ezt bizonyították Dunapataj—Újkécske terepszakaszról Szeged irányában, Pilis—Cegléd arcvonalról Kiskunlacháza, vagy Heves—Átány terepszakaszról Kisköre irányokba tervezett ellencsapások tapasztalatai. Mindez arról tanúskodik, hogy az idő tényező már a Nagy Honvédő Háború hadműveletei alatt hadászati jelentőségű szerepet játszott.

Az időnyerésre való törekvés terén szerzett tapasztalatok azonban

arra is figyelmeztetnek, hogy az ellenség megelőzésének csak akkor van értelme, ha ennek feltételei biztosítottak.

A hadműveletnek menetből történő előkészítésével és szünet nélküli kibontakoztatásával a front vezetése számolt azzal, hogy az ellenség nem rendelkezik összefüggő védelemmel, ezért nem törekedett mélyen lépcsőzött támadó hadműveleti felépítés létrehozására. Így a front és hadseregek hadműveleti felépítései általában egylépcsősek, támadási sávjuk a megszokottnál jóval szélesebbek voltak.

A hadművelet menet közbeni előkészítésénél tanulságosak a törzs szervező-tervező munkaideje lerövidítésének terén elért eredmények (grafikus okmányok készítése), továbbá feladatok eljuttatásának módja (összekötő tisztekkel térképen) és a csapatok irányítása során alkalmazott eljárások.

A front törzse hasznos tapasztalatokkal gazdagította a hadművészetet az egylépcsős hadműveleti felépítésből a főcsapás irányába szükséges fölény létrehozása terén elért eredményekkel. A hadművelet menet közbeni előkészítésekor, de annak megvívása alatt is, mivel erre a célra jelentős második lépcsők, vagy tartalékok nem álltak rendelkezésre, ezért ezt általában egyrészt az első lépcsők szélességi kiterjedésének szűkítésével, másrészt arcvonal menti átcsoportosításokkal oldották meg.

Az egylépcsős hadműveleti felépítésből a főirányban szükséges erő- és eszközfölény megteremtésével járó nehézségekkel a front törzse bár megbírkózott, de ez lassította az ellenségre gyakorolt ráhatás ütemét. Ugyanakkor az arcvonal menti átcsoportosításokat az ellenség is könnyen felismerhette, amihez még hozzájárultak a front vezetése részéről azzal, hogy gyakran megsértették a csapatok rejtett vezetésével kapcsolatos előírásokat, és megfeledkeztek a csatlakozások biztosításáról. A gyorsan mozgó seregtesteket sem mindig a rendeltetésüknek megfelelő módon alkalmazták. A csapatoknak lőszerrel való ellátása sem volt folyamatos. Ezek a problémák, amint a harctevékenységek tapasztalatai mutatják, kedvezőtlenül alakították a támadás ütemét. A budapesti hadműveletnek ebből adódóan egyik sajátossága az alacsony támadási ütem volt, amely nem haladta túl a napi 0,5—3,5 km-t.

A hadműveleti szüneteket a front parancsnoka a támadás negatív jelenségének tartotta, mégis időben rendelte el a támadás szervezettségének fenntartása és a hadászati kezdeményezés kézben tartása érdekében. A szünet alatt — bár az ellenség lélegzetvételnyi időhöz jutott — létrehozott új támadó csoportosítás biztosította a támadás továbbfolytatását.

Mint a budapesti hadművelet tapasztalatai mutatják, egylépcsős hadműveleti felépítésben a front a főparancsnokságtól kapott feladatokat szünetek beiktatásával is teljesítheti erő- és eszközfölény megléte esetén.

A fenti körülményekből adódott e hadművelet ama sajátossága, hogy a front a kapott feladatokat kisebb-nagyobb idő eltéréssel egymás után következő, egy-két hadsereg erővel megvívott, viszonylag önálló hadműveletekből állott. Ahol a front parancsnoka a támadás

sikeres folytatásához szükséges erő- és eszközfölényt a főirányban a hadsereg-hadműveltek közti szünet alatt teremtette meg, kisegítő arcvonalon védelmet folytató, vagy alárendelt feladatot megoldó hadsereg(ek) rovására.[64]

A front csapatai a Tiszán, a Bodrogon és a Garamon általában menetből keltek át. Ezek során figyelemre méltó tapasztalatokra tettek szert.

Mint a budapesti hadművelet első és második szakaszának tapasztalatai mutatják, a négyhónapos szakadatlan harcban kifáradt erőkkel is eredményt értek el. Ezt a csapatok jó politikai és erkölcsi állapotának köszönhették.

САБО БАЛАЖ:

ВТОРОЙ ПЕРИОД БУДАПЕШТСКОЙ НАСТУПАТЕЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ 2-ГО УКРАИНСКОГО ФРОНТА

Резюме

Автор продолжает свою работу, опубликованную в 4-ом номер нашего журнала за прошлый год. В этой части он показывает бои советских войск за освобождение территории участка Чоп—Сольнок по течению Тисы, окруженного горами Бюкк—Матра—Бёржёнь. В том числе излагает замысли, директивы и приказы генеральных штабов воющих сторон, затем в некоторых случаях описывает сражении, проводимые в интересах осуществления их (на основании архивных и библиографических советских и немецких источников).

Достойны внимания те части работы автора, где перед читателем раскрываются такие документы немцев, которые свидетельствуют о дальнейшем раздроблении армии правительства Салаши, содержат мероприятия по включению венгерской армии в состав немецких дивизий и по предупреждению возможного перехода на сторону советских войск.

Многосторонне изучая исторические события, автор показывает, как провалились один за другим замыслы фашистского военного командования и какими методами сумело добиться таких результатов советское военное командования. Анализируя причины успехов, автор показывает, что наряду с общим превосходством сил и средств маршал Малиновский наносил удар по противнику всегда на том участке фронта, благодаря которому вынуждал противника к сдаче и на остальных участках линии фронта.

[64] A főcsapások irányában az erő- és eszközfölény hadművelet alatti fenntartása érdekében a 2. Ukrán Front parancsnokának elhatározása, illetve a főparancsnokság intézkedésére az alábbi átcsoportosításokra került sor: a *front állományán belül:* 1-én a 4. Román Hadseregtől az 1. román hadosztály a 27. hadsereghez utalva, majd onnan a fronttartalékába került. 2-án az 55. lövészhadtest a 27. hadseregtől a 40. hadseregnek alárendelve. 4-én a 6. gd. légideszant hadosztály a fronttartalékából a 7. gárdahadsereg állományába került. 7-én a 2. és 4. gárda gépesített hadtest a 46. hadseregtől a 7. gárdahadseregnek alárendelve. 26-án az 51. lövészhadtest a 40. hadseregtől a 27. hadsereghez utalva. 27-én a 25. gárda lövészhadosztály a front tartalékából a 6. gárda hadsereg alárendelt, 28-án a 297. lövészhadosztály a 7. gárdahadseregtől fronttartalékába utalva, a 24. gárda lövészhadtest a 7. gárdahadsereg támadási sávjából az 53. hadsereghez csatolva. A 7. gárda gépesített hadtest a Plijev-csoportból a Gorskov-csoportba, Gorskov-csoportból a 23. harckocsihadtest fronttartalékába került. 29-én a 180. lövészhadosztály a fronttartalékából a 46. hadsereg alárendeltségébe utalva. A 30. lövészhadtest fronttartalékából a 7. gárdahadsereg állományába került. 5. áttörő tüzérhadosztály és a 30. páncéltörő tüzérdandár az 53. hadseregtől a 7. gárdahadsereghez alárendelve.

A front államányában, a 3. Ukrán Frontnak november 1-én átadva a 18. harckocsihadtest; 18-án a 46. hadseregtől a 31. lövészhadtest; 21-én a Gorskov-csoport. A 4. Ukrán Front állományából november 24-én a 2. Ukrán Fronthoz került a 18. gárda és 30. lövészhadtest. A 2. Ukrán Front december 12-én átadta a 46. hadsereget a 3. Ukrán Frontnak.
(Архив МО. СССР. ф. 240, оп. 2779, д. 992, л-л. 144—145.)

Автор работы не обходит молчанием и первоначальных неудач. Он устанавливает, что замысел советского военного руководства был только частично осуществлен в этом периоде операции: не удалось полностью обойти будапештскую группировку противника с севера-северо-запада. Причину этого автор видит отчасти в том, что противник раскрыл замысел советского руководства и своевременно принял контрмеры для срыва его, с другой стороны, что в звене штаба командующего фронтом и командиров частей были также допущены упущения относительно применения родов войск, скрытого управления войсками, обеспечения флангов и стыков. Однако самая решающая причина заключалась в том, что войска маршала Малиновского устали в непрерывных четырехмесячных боях — им необходим был отдых. Для перегруппировки сил и средств в новых направлениях, для реорганизации наступления и прибытия свежих сил был назначен 10-ти дневный оперативный перерыв.

В ходе показа работы, проводимой во время оперативного перерыва, автор раскрывает перед чистателем потрясающую картину, рисующую потери, понесенные войсками, и те трудности, которые нужно было преодолеть штабу фронта и боевому составу. Автор правдиво показывает и то, каким образом фронт штаба из одноэшелонного оперативного построения передвинул войска с одного участка линии фронта на другой, чтобы создать там превосходство в силах и средствах над противником в интересах создания предпосылок дальнейшего наступления.

В заключение статьи автор делает полезные для военного искусства выводы из опыта, приобретенного в отношении разведки, применения родов войск, пополнения, скрытого управления войсками, обеспечения флангов и стыков, пополнения потерь и т. д.

BALÁZS SZABÓ:

ZWEITER TEIL DER BUDAPESTER OPERATION DER 2. UKRAINISCHEN FRONT

Resümee

Der Verfasser setzt seine im 4. Heft 1969. begonnene Studie fort, und zeigt in diesem zweiten Teil die Befreiungskämpfe der sowjetischen Truppen im Gebiet, das von Osten von dem Tisza-Abschnitt zwischen Csap und Szolnok, von Norden vom Bükk-, Mátra- und Börzsöny-Gebirge begrenzt wird. Er beginnt mit der Behandlung der Konzeptionen, Direktiven und Befehlen der gegenüberstehenden Generalstäbe und zeigt aufgrund sowjetischer und deutscher Archivalien und Quellen auch die Kämpfe zur Verwirklichung.

Beachtenswert sind jene Teile der Studie, worin über deutsche Dokumente gesprochen wird, die sich zur Zeit der Szálasi Regierung auf die Armeezersplitterung beziehen, bzw. die Eingliederung der ungarischen Einheiten in die deutschen Divisionen und Massregeln zur Verhinderung des Übertrittes erhalten.

Die Ereignisse werden vielseitig gezeigt. Wir bekommen ein Bild davon, wie die faschistischen Konzeptionen vereiteilt wurden, und wie die sowjetische Heeresleitung ihre Pläne verwiklichte. Die Analyse der Ursachen des Erfolges zeigt, dass neben der allgemeinen Überlegenheit an Kräften und Technik Marschall Malinowskij die Hauptschläge immer an solchen Stellen der Frontlinie vollzog, wo der Feind auch an weiteren Abschnitten zum Rückzug gezwungen werden konnte.

Auch die zeitweiligen Misserfolge werden gezeigt. Der Verfasser berichtet auch darüber, dass die Pläne der sowjetischen Heeresleitung in dieser Periode der Operation nur teilweise verwirklicht wurde, die Einkesselung der Budapester Gruppierung von Norden und Nordwesten nicht vollzogen werden konnte. Den Grund dafür sieht der Autor einerseits darum, dass der Feind Kenntnisse über die sowjetischen Absichten hatte, und noch beizeiten Gegenmassnahmen verordnen konnte; anderseits wurden auch im Stab des Frontoberbefehlshabers und in der Truppenführung Fehler begangen im Einsatz der Waffengattungen, in der verdeckten Führung der Truppen und Versicherung der Flügeln und Nähte. Der

entscheidende Grund aber war, dass die Truppen des Marschalls Malinowskij im viermonatigen ständigen Kampf ermüdeten und ruhen sollten. Zur Umgruppierung der Kräfte und Mitteln, Neuorganisierung des Angriffes und Ergänzung der Truppen wurde eine Pause von 10 Tagen verordnet.

Während der Operationspause vollzogenen Massnahmen gibt der Verfasser ein erschütterndes Bild über die Verluste der Truppen und Schwierigkeiten, die der Stab und die Truppen überwältigen mussten. Lebenstreu wird gezeigt, wie der Stab der Front aus der einmal gestaffelten Operationstiefe die Truppen auf einen anderen Frontabschnitt umgruppierte, damit die Kräfte — und Mittel-Überlegenheit als Bedingung der neuen Operation zustande kommt.

Am Schluss seiner Studie zieht der Verfasser wichtige Folgerungen für die Kriegskunst aus den Erfahrungen der Anwendung der Waffengattungen, Nachschub, gedeckte Führung der Truppen, Sicherung der Flügel und Nähte, Ergänzung der Verluste usw.

SZEMLE

KIS ANDRÁS:

A MAGYAR KÖZÖSSÉGTŐL A FÖLDALATTI FŐVEZÉRSÉGIG

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 192 o.)

Az ország újjáépítésén munkálkodó tömegek 1947. január 5-én megdöbbenten értesültek arról, hogy a magyar Belügyminisztérium egy veszedelmes demokráciaellenes összeesküvő társaságot leplezett le, amelynek tagjai meg akarták akadályozni a további forradalmi fejlődést — vissza akarták állítani hazánkban a régi burzsoá rendet.

Kis András, a Hadtörténelmi Intézet és a Zrínyi Katonai Kiadó közös gondozásában megjelent könyvében bemutatja e hazaárulók életútját, az olvasó elé tárja, milyen szervezeti keretet építettek ki bűnös célkitűzéseik megvalósítására, és hogyan akarták — az erőszaktól sem riadva vissza — az alig másfél éve felszabadult népünket újra gúzsba kötni.

A szerző rendkívül érdekesen és olvasmányosan megírt munkájának bevezetőjéből kitűnik, hogy a köztársaság megdöntésére készülő csoportok egyike a „Kisgazdapárton kívül állók illegális szervezkedése, a másik pedig a párt jobbszárnyát képező, annak legalitását kihasználó reakciós csoportosulás volt." Személy szerint ezekhez tartozott Donáth György ügyvéd, volt horthysta képviselő, a MEP országos alelnöke, Szent-Iványi Domokos diplomata, Horthy odaadó híve, Kiss Károly, a Gázművek mérnöke, a MEP szervező titkára, a horthysta belügyminisztérium titkos ügynöke, Arany Bálint kisgazdapárti politikus, Héder János gazdasági szakember, valamennyien a Magyar Tesvtéri Közösség vezetői — és a tiszti csoport, dálnoki Veress Lajos vezérezredessel az élen, mellette András Sándor vezérőrnagy, Szent-Miklósy, egykori vezérkari őrnagy és társai.

A szervezkedésben részt vett kisgazdapárti képviselők egyike, Saláta Kálmán megszökött az igazságszolgáltatás elől. Ám sem ő, sem a később őt követő néhány társa egy életen át sem moshatja le magáról a magyar nép megvetését.

Mint ismeretes, a leleplezett 1946—47-es köztársaságellenes összeesküvést

a Magyar Testvéri Közösség nevű illegális szervezet keretében szervezték. Éppen ezért Kis András könyvének első fejezetében a Közösség születésének körülményeit, felszabadulás előtti és utáni tevékenységét és dicstelen megsemmisülését mutatja be. A rendkívül részletes adataiból és fejtegetéseiből megtudjuk, hogy a Magyar Testvéri Közösség a harmincas évek elején alakult meg, még pedig a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után antibolsevista, irredenta fajvédő egyesületként létrehozott Honszeretet Egyesület leple alatt, amelynek fővédnöke Horthy Miklós volt.

Magyarország fasizálódása a Közösség életében is fordulópontot jelentett: fellendítette szervezeti életét. Kialakult a Magyar Közösség szervezeti rendszere: a család, a nemzetség, a had, a törzs, a vezértanács és az őrtanács.

A Magyar Testvéri Közösség látszólag németellenes szervezet volt. Fő ideológusa, Szabó Dezső és a Közösség is azt hirdette, hogy a „magyar fajt" védeni kell a germán veszedelemmel szemben. Politikája azonban nem szolgálta az ország védelmét. Ellenkezőleg, „elősegítette a német fasizmus terjeszkedését" hazánkban. A szerző e megállapítását az élet igazolta. Amikor ugyanis a németek megszállták Magyarországot, a Közösség megmutatta igazi arcát. „Első feladatunk — írta Kiss Károly többi között a családokhoz küldött 1944. áprilisi körlevelében — védekezni a szovjet betörés ellen, együttműködve a német hadsereggel..."

Mint a továbbiakból kiderül, a Magyar Közösség vezetősége az utolsó pillanatig támogatta a hitleristákat és a fasiszta rendszer vezetőit a nemzetellenes háborúban.

Kis András könyvének második fejezetében képet ad arról, milyen manővereket folytatott a horthysta politikai-katonai vezetés azért, hogy útját állja a szovjet csapatok előnyomulásának, időt nyerve ezzel az angol megszálláshoz, a régi rendszernek valamilyen formában való átmentéséhez. Mint ismeretes, hiába volt minden katonai manőver, politikai fondorlat, a szovjet hadsereg előretörését és az ország mind nagyobb részének felszabadítását nem tudták megakadályozni. „Amitől Horthy nagyon félt — állapítja meg a szerző az *»Így kezdődött«* c. fejezet kezdő sorában —, bekövetkezett: a Vörös Hadsereg által felszabadított területeken megbomlott a »rend«". A szerző a továbbiakban arról ír, hogyan indult meg a felszabadított országrészekben a politikai és a gazdasági élet.

Kis András az események ismertetése során egy pillanatra sem veszti szem elől az összeesküvés főszereplőit, nyomon követi tevékenységüket és magatartásukat; új személyek színrelépése alkalmával nagyon kifejezően megfesti portréjukat, mintegy figyelmeztetésül: sohase felejtsétek el ezeket az alakokat!

A harccselekmények folyamán a Magyar Közösség családjainak sorai szétbomlottak, a felszabadulás első hónapjaiban lényegében szervezeti életet nem éltek, a vezértanács sem ülésezett, a tagfelvétel is szünetelt. A Közösség egyes vezető személyiségeit azonban már ott találjuk a politikai élet porondján: pl. Szent-Iványi a Függetlenségi Front ötödik pártjának, a Polgári Demokrata Párt létrehozásában működött közre, Arany Bálint a kisgazdapárt szervezési csoportjának a vezetője stb.. stb.

1945 nyarán Kiss Károly indítványára összeült a vezértanács, amely úgy döntött, hogy a „Közösséget egyelőre nem szervezik újjá. Azonban — így szól az utasítás — mindenki tartja baráti körével a kapcsolatot, de senki akcióba ne kezdjen, mert az oroszok jelenléte miatt az veszélyes."

A fejezet további részéből kiderül, hogy törekvésük eredményes is volt, külföldi barátaiktól „jó tanácsokat és ígéreteket is kaptak". Szent-Iványi hamarosan ki is dolgozta „a nagytőkés-nagybirtokos osztály céljait szolgáló politikai programját, és megjelölte az ellenforradalmi szervezkedés módját", amelyet a szerző művének negyedik fejezetében tár az olvasó elé.

Az összeesküvő csoport politikai programját Szent-Iványi „A magyar kérdés" és „A kivezető út" című írásában fogalmazta meg, s megvalósítását az FGP mögött álló polgári, kispolgári és paraszti tömegek felhasználásával, az antikommunista erők egyesítésével s az angolszászok politikai és gazdasági segítségével akarták megvalósítani.

„Miután lehetetlenné vált az a törekvés — állapítja meg a szerző —, hogy ezeket a restaurációs gondolatokat Magyarország politikai közvéleményébe becsempésszék és elfogadtassák, a kon-

cepció népszerűsítésére kizárólag illegális keretek között lehetett gondolni." Az ehhez szükséges irányító központot hamarosan létre is hozzák. Erről Kis András munkájának 5. fejezetében számol be.

Az összeesküvés szervezői látva a szocializmus erőinek növekedését, arra a következtetésre jutottak, hogy céljuk megvalósítása érdekében határozottabb lépéseket kell tenniük a fejlődés megállítására. Az úgynevezett „baráti társaság" akcióba is lépett, egyre aktívabban terjesztették a programot és népszerűsítették „A kivezető ut"-at.

1945. november végén egy új ember jelent meg — nyugatról visszatérve — a „baráti" körben: Szent-Miklósy István vk. őrnagy, az „ellenálló". A közben Donáth ügyvéddel 7 főre növekedett társaság sűrűn tanácskozott a tennivalókról, az illegális csapatok létrehozásáról, amelyek információkat gyűjtenek majd a szervezkedés központja számára. „A kör bezárult — írja Kis András. — Az illegális szervezkedés irányító központja — a Hetes Bizottság — kialakult", amely egyetértett Donáth ama véleményével, hogy „ami 1944. március 19-e óta Magyarországon történt, jogellenes, vissza kell térni oda, ahol a jogrend megszakadt." Erről a könyv *„Jogfolytonosság"* címet viselő fejezetében olvashatunk.

A jobboldali politikai csoportok — szemben az ország haladó erőivel — politikai örökségként a „Horthy-rendszer születésének tradícióihoz nyúltak vissza." Erre vonatkozó tételeiket írásba is foglalták, amit a szerző kivonatosan ismertet.

Kis András nagyon logikusan — a történelemből vett sok-sok példával alátámasztva — bizonyítja be e „jogfolytonosság" hamisságát és valódi hátterét.

A Hetes Bizottság tagjai tisztában voltak azzal, hogy a hatalomért folytatott küzdelem a legális politikai pártok harcában dől el. Éppen ezért — saját szervezet híján — a KGP-t akarták politikájuk vitelére alkalmassá tenni.

A Hetes Bizottság 1946 elejétől rendszeresen összeült és minden időszerű kérdésben kialakította véleményét és célkitűzése megvalósításának taktikáját. „Vártuk a változást — emlékezik vissza vallomásában Donáth György — ... a feladat adva volt: közreműködni, beavatkozni oly módon, hogy számbavehessük az összes politikai tényezőket, ezeknek munkáját, tudtukkal vagy tudtukon kívül egyeztetjük, rajtuk keresztül a magunk befolyását állandóan fokozzuk, hogy mire az események bekövetkeznek, azoknak alakulásába a lehető legnagyobb súllyal szólhassunk bele." E megfogalmazásban valóban benne volt taktikájuk lényege, bel- és külpolitikai vonatkozásban egyaránt. Vagyis — a szerző szavaival élve — a Hetes Bizottságnak az volt a véleménye, hogy a második világháború kiújulhat, s a felismert „leendő győztes" a magyar jobboldalt majd hatalomra segíti. Ha nem lesz háború, akkor a baloldalnak a hatalomból való fokozatos kiszorítása révén kerülnek hatalomra. Ennek érdekében politikai és gazdasági vonatkozásban egyaránt tettek lépéseket.

Tömegbázisuk növelése érdekében elhatározták a Magyar Közösség újjászervezését és tagságának kiszélesítését. Ezzel a problémával a szerző művének 8. fejezetében részletesen foglalkozik.

A vezértanács számos ülést tartott. E tanácskozásokon ki is dolgozták az újjászervezés módját, a tagok számbavételét és kiszélesítését. Az újjászervezés kisebb zökkenőktől eltekintve meg is történt. Ily módon a Közösség mozgósított ereje a Hetes Bizottság tartalékává, s annak vezetése alatt ellenforradalmi erővé vált. A hatalom kézhezvételéhez azonban ezt nem tartották elegendőnek. „Így jutottak el a szervezkedők a hedsereghez, a katonai szervezkedés gondolatához" — állapítja meg a szerző.

Terveiket azonban homokra építették, mert a hadsereg megnyerését illetően a jobboldali erők vereséget szenvedtek. Ennek nagyon plasztikus történetét Kis András könyvének legsikerültebb fejezetében mondja el. Mindenekelőtt megrajzolja a felszabadulás után felállított új magyar hadsereg összetételét a tiszti és legénységi állományának állapotát.

Mint ismeretes, a szervezést végző tábornokok és vk. tisztek többsége burzsoá jellegű hadsereget akart építeni. Ezzel tisztában voltak a Hetes Bizottság tagjai is. Azonban arról megfeledkeztek, hogy ebbe a hadseregbe önkéntesek, volt partizánok, tiszta szívű és szándékú tartalékos tisztek is jelentkeztek. De küldött kádereket a két munkáspárt is, amely elkészítette a

hadsereg megszervezésére vonatkozó közös javaslatot, amit a hadsereg vezetőinek el kellett fogadniuk .

Az önkéntesek hallatták is szavukat, sokszor elég hangosan és egyértelműen, ha káros mesterkedéseket tapasztaltak. A reakciós erőknek nem volt lehetőségük, hogy a hadsereget — az abban szolgáló jobboldali tisztek felhasználásával — saját elgondolásuk szerint formálják. Az FGP hiába követett el mindent a fasiszta tisztek átmentésére, az erre irányuló politikáját nem tudta érvényesíteni.

A Hetes Bizottság is rendkívül aktív volt: Szent-Miklósy révén igyekezett a hadseregre vonatkozó adatokat szerezni. Ám neki is tudomásul kellett venni, hogy „... a honvédségen belül nem érvényesülnek azok a célkitűzések, amelyeket a Magyar Közösség maga elé tűzött, mert a Magyar Közösségnek célkitűzése az, hogy saját embereit kulcspozíciókba vétesse." — Erre azonban mind kevesebb remény volt, hiába követett el mindent a KGP, a „B" listázás során még azok is kikerültek a hadseregből, akik egy ideig meghúzódtak benne — remélve a jobb időket a cselekvésre.

Bár a magyar közösségiek még továbbra is támogatták a KGP legális úton folytatott hadügyi törekvéseit, de ugyanakkor új lehetőségeket is kerestek. „Tevékenységük súlypontja az illegális útra tevődött át", amely 1946 szeptemberében kezdődött meg.

A Hetes Bizottságtól kapott instrukciók alapján Donáth beszélgetést folytatott az arra alkalmas, politizálni tudó katonai vezetőkkel, névszerint Veress Lajos vezérezredessel, András Sándor vezérőrnaggyal és Szent-Miklósyval — persze külön-külön. A közös találkozás is hamarosan megvalósult, ezen itt volt Kiss Károly is, aki javasolta a szűkebb katonai törzs megalakulását. A parancsnok Veress Lajos, az összekötő pedig Donáth György lett.

A politikai fordulatot 1947-re várták, s ezt sokféleképpen képzelték el. Történt is változás, csak nem olyan, amilyenre ők számítottak; s függetlenül attól, hogy sikerült létrehozniuk a Földalatti Fővezérséget, megfelelő helyre megtalálni a még megfelelőbb embert, a változás hamarabb bekövetkezett, mint gondolták, még 1946. december második felében: illetékes szerveink leleplezték és megkezdték a Hetes Bizottság, a Magyar Közösség és a Földalatti Fővezérség letartóztatását, élen a „jövő emberével", dálnoki Veress Lajossal, aki 1944 őszén Horthy Miklóstól írásos felhatalmazást kapott arra, hogy a kormányzó akadályoztatása esetén ő nevezzen ki kormányt."

Az 1946—47-es köztársaságellenes összeesküvés történetének feltárásával a szerző nehéz feladatra vállalkozott, tekintettel a probléma szerteágazó voltára, de célkitűzéseit dicséretesen megvalósította, s ezzel nagy szolgálatot tett a magyar történetírásnak.

Molnár Pál

GAZDAG LÁSZLÓ:

UTITÁRSUNK A TÉRKÉP

(Budapest, Gondolat, 1969. 351 o.)

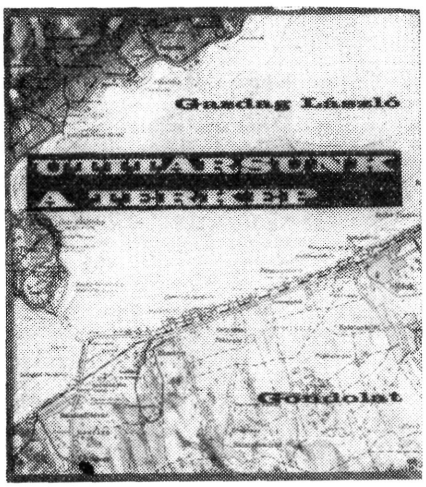

A térképezés és térképfelhasználás csaknem minden mozzanatát felölelő munka jelentősen gazdagítja az ismeretterjesztő könyvek sorozatát.

Hasonló jellegű és ily nagy gondossággal összeállított mű több évtizede nem jelent meg hazánkban. (Utoljára *Imrédi Molnár László: A* térképolvasás és a tereptan elemei. Budapest, 1941.)

A kiadvány a térképet ma már egyre nagyobb számban felhasználó tudományos kutatók, pedagógusok és a térképek iránt érdeklődők számára készült. Korunk embere — akarva, akaratlanul — nap mint nap foglalkozik, illetve találkozik a térképpel. Mint a könyv címe is találóan kifejezi: útitársává válik. A turista, a városnéző, a gépkocsival utazó ember ma már el sem képzelhető térkép nélkül. Ahhoz, hogy térképeinket, azok tartalmi mondanivalóját hasznosítani tudjuk, meg kell ismernünk a térkép jellegének megfelelő útmutatásokat (jelkulcs, méretarány, domborzat-ábrázolás, rövidítések stb.).

A szerző mindenekelőtt a térkép általános fogalmát tisztázza. Ezt követően a föld alakjának, nagyságának, méreteinek és ábrázolásának alapos magyarázatával ismerteti meg olvasóit. Számos képpel és ábrával segíti a felvetett kérdések jobb megértését.

Gazdag László a térkép méretarányának megállapítását, a távolságmérést, amely minden térkép használatánál elsődleges fontosságú, a lehető legnagyobb részletességgel, gyakorlati példákon keresztül ismerteti. A fenti leírást követi a térkép tartalmi, rajzi elemeinek elemzése a névrajztól az utak szélességi és az útburkolat milyenségét jelző betűkön át — a domborzat ábrázolásának magyarázata szöveges és rajzi utalásokkal. Megismertet a láthatóság megállapításával térkép alapján.

Az egyes témakörök, fejezetek között 48 oldal terjedelemben a kérdéskomplexumhoz tartozó jó minőségű fénykép illusztráció gazdagítja a tartalmi mondanivalót. Sajnos a tartalomjegyzékből nem tűnik ki ezek oldalszáma, illetve tartalmi megnevezése, pedig ezt, értékét tekintve, megérdemelné.

A könyv nagy segítséget nyújt a honvédelmi nevelés terén a tárgyhoz kapcsolódó kérdésekben a tanulóknak és

nevelőknek egyaránt. A tereptan, térképismeret tárgykörében minden olyan kérdést érint (példákon, ábrákon keresztül magyaráz), amely az általános ismeretek megszerzéséhez biztos alapot nyújt. Szemléltetően láthatja az olvasó a 120—121. oldalak között bemutatott, ugyanazon területről készült légifénykép és térképváltozatot — azonos méretarányban. Ugyancsak itt találjuk a szabolcsi földvár légifényképét, amely a régészek számára felbecsülhetetlen segítséget nyújt. A domborzati idomok ábrázolása, a lejtőszög meghatározása, a tengerszint feletti magasság fogalma és megállapítása mind-mind megtalálható.

Megismertet a könyv a térképszerkesztéssel, a térkép tájolásával, a világtájak meghatározásával térkép, égitestek, valamint más természetes vagy mesterséges segédeszközök felhasználásával. *Tájékozódás a térképen és a terepen* című fejezet — gyakorlati példák megoldásán keresztül tárgyal meg minden olyan kérdést, amelynek az ismerete a térkép használatánál alapvetően szükséges a térképet kezelők számára. Így például a világtájak meghatározását elsajátíthatjuk: árnyék, sarkcsillag, hold, óra, tájoló, térkép, illetve tereptárgyak segítségével. Megtanulhatjuk az álláspontunk meghatározásának módját: mesterséges tereptárgyak, illetve domborzat alapján, három vagy több pont azonosítása útján (grafikus hátrametszéssel), valamint a térképen való méréssel.

12 oldalon át mintegy 316 jelkulcsi ábra hívja fel a figyelmet a használatos — természetes és mesterséges tereptárgyak térképi ábrázolására.

A szerző külön fejezetet szentelt a különböző kiadású térképek: turistatérképek, autótérképek elemzésére, ismertetésére. Megismerkedhetünk a hazánk területét ábrázoló tematikus térképek, így a földtani térképek — hidrológiai térképek —, talajtani, mezőgazdasági — talajismereti és talajhasznosítási térképek —, geomorfológiai térképek, valamint a geofizikai térképek kialakulásainak körülményeivel, azok hasznosításával és az elkészült térképek jellemzőivel.

Nagy értéke a munkának, hogy a mai térképek ismertetésén, használhatóságán túl jelentős helyet szentel a térképtörténetnek. Az antik világ földrajzi ismereteinek és térképeinek leírásától a térképábrázolás fejlődésén át végigvezet a szerző. Ezt követően történeti áttekintést nyújt az ország területét ábrázoló térképekről, a török uralom utáni katonai térképezések kezdetéről, majd az első második katonai felmérések lefolyásáról és e térképeknek napjainkban történő hasznosításáról.

A szerző rövid ismertetést ad az ország jelentősebb térképgyűjteményeiről, ezek (számszerűleg) katalogizáltsági fokáról. Ilyenek: a Hadtörténelmi Intézet Térképtára, az Országos Széchenyi Könyvtár Térképtára, az Országos Levéltár térképgyüjteménye, a megyei levéltárak térképei, a Fővárosi Levéltár térképei, az egyházi levéltárak térképei, könyvtárakban és múzeumokban őrzött térképek, az ELTE Térképtudományi Tanszékének térképgyűjteménye, az ELTE Földrajzi Intézetének térképgyűjteménye, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Térképtára, a MTA Földrajztudományi Kutató Intézet és a Magyar Földrajzi Társaság térképgyűjteménye, valamint a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának térképgyűjteménye. Gazdag László tömören ismerteti a felsorolt intézményekben található térképek mennyiségét, milyenségét, a gyűjtemény összetételét, eredetét, valamint esetenként azok katalogizáltsági fokát. Nagy segítséget nyújt e fejezet a kutatók, térképek iránt érdeklődők számára azzal, hogy támpontot ad a keresett anyag helyi megjelölésére. Ezek között sok az egyedi, kéziratos anyag. Ezek a térképek a különböző korokból származó adatok halmazát rejtik magukban, ennélfogva — múzeális értékükön túl — felbecsülhetetlen értéket képviselnek.

A fentieken kívül tömör összefoglalót olvashatunk a régi magyar földgömbök és földgömbgyűjteményekről.

A könyv függelékeként megtalálja az olvasó a térképeken található rövidítések magyarázatát. Mivel egyre több külföldi térképkiadvány is közkézen forog, így a magyar rövidítéseken kívül a jugoszláv, török, német, lengyel, román, olasz, angol, francia, osztrák, szlovák, orosz rövidítések leggyakrabban előforduló magyarázatai is szerepelnek.

Gazdag László a Hadtörténelmi Intézet Térképtárának tudományos főmunkatársaként írta meg jelen könyvét. Sajnos a közbejött tragikus halála miatt a lektor észrevételeit nem hasznosíthatta — munkájának megjelenését sem érhette meg. Vannak a könyvnek részei, melyeken célszerű lett volna némi változtatást, kiegészítést eszközölni. De

mint a könyv lektora és sajtó alá rendezője, Bendefy László mondotta: az elhúnyt szerző iránti tisztelet arra kötelezte, hogy az eredeti szövegen a lehető legkevesebb módosítást hajtsa végre. Biztos vagyok benne, hogy e könyv még több kiadást ér meg, amikor is lehetőség lesz a szükséges módosításokra.

Úgy érzem, a szerzőhöz fűződő korábbi kapcsolat feljogosít arra, hogy helyette ezúton mondjak köszönetet Bendefy Lászlónak alapos és fáradságot nem ismerő munkájáért, amelyet e könyv szerkesztése és megjelenése érdekében tett.

Csendes László

SZABÁLYTALAN VILÁGHÁBORÚ

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 387 o.)

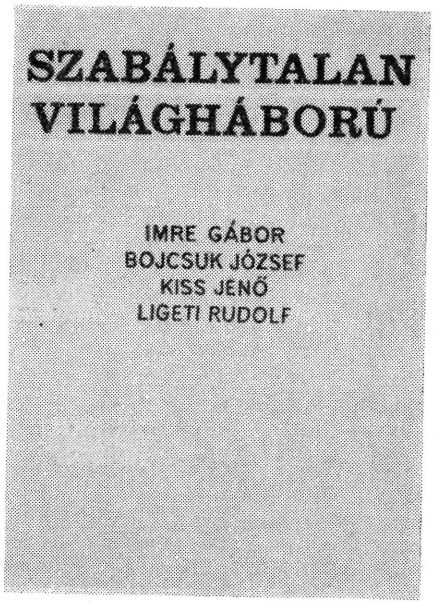

A könyv — Imre Gábor, Bojcsuk József, Kiss Jenő és Ligeti Rudolf közös munkája — az egyre növekvő magyar hadtudományi kiadványok közül is az egyik legkiemelkedőbb. A Zrínyi Kiadó gondozásában olyan munka látott napvilágot, amely korunk égető alapproblémájával, a béke és a háború kérdésével foglalkozik. Ily módon érthető, hogy a könyv a magyar olvasók körében máris nagy népszerűségnek örvend. A marxizmus—leninizmus háborúról szóló tanítására alapozva a szerzőknek kitűnő hadtudományi szintézist sikerült alkotniuk a második világháború utáni hadügy és a háborúk rendkívül bonyolult történetéről.

A szerzői kollektíva a könyvben nem egy hipotézist fejt ki, alapkoncepciója és az elemzés alá vett kérdések túlnyomó többsége ugyanis ma már a történelem és a tudomány által igazolt. Nem egy esetben a szerzők tesznek először kísérletet arra, hogy tudományos igényességgel, alapossággal és körültekintéssel meghatározzanak nagyon fontos új hadtudományi jelenségeket és fogalmakat.

A helyi háborúval kapcsolatos mondanivalójukat az olvasó számára világos stílusban, nagyon szemléletesen és logikus szerkezetben fejtik ki.

„Könyvünkben kísérletet tettünk arra — írják a szerzők —, hogy az elmúlt negyedszázad háborúinak, a nemzetközi imperializmus fegyveres agresszióinak elemzése alapján kimutassuk: az utolsó évtizedben a helyi háborúk szerepe az imperialista politikában rendkívüli mértékben megnövekedett, a »korlátozott« agresszió a politikai konfliktusok megoldásának alapvető fegyverévé lépett elő, nem csak »helyi«, de »globális« méretekben is. Igyekeztünk bebizonyítani, hogy az imperialista helyi háború nem véletlen vagy elszigetelt jelenség, hogy ezek a háborúk a szocializmus, a haladás erői ellen folyó nemzetközi méretű küzdelem ütközetei, amelyekre az imperialisták elméletileg és gyakorlatilag egyaránt tudatosan készülnek." (376. o.)

Ám a munka a fenti célkitűzésnél jóval többet ad. A könyv elolvasása után elmondható, hogy az olvasók széles rétegeinek ismerete az elmúlt 25 év rendszerezett hadtörténelmével és fontos hadtudományi tételeivel válik gazdagabbá. A kialakult politikai világkép számos igen jelentős és szinte nélkülözhetetlen katonai elemmel bővül ki, válik teljesebbé.

A kiadvány szerkezetileg Darvasi István értékes előszavából, hét fejezetből, utószóból, az 1945—1968 között lezajlott fegyveres konfliktusokat bemutató időrendi függelékből, a név- és földrajzi mutatókból épül fel. A fejezetek sorrendben a következők: Korunk háborúi; Mi a helyi háború?; A helyi háborúk szerepe a nemzetközi osztályharcban; Helyi háborúk a gyakorlatban; Az agresszió „művészete"; A felszabadító és honvédő háborúk hadművészete; A helyi háborúk perspektívái. Ezek az igen találó és izgalmas fejezetcímek nagyon sokat sejtetnek. A könyv áttanulmányozása az olvasónak nem is okoz csalódást.

A szerzők plasztikusan rajzolják meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti korszak háborúinak lényegét, a történelmi körülmények és a nemzetközi erőviszonyok alakulását. Felhívják a figyelmet arra, hogy a marxizmus—leninizmus ideológusai megállapították, hogy nem könnyű a háborúk kategorizálása. Lenin arra tanít, hogy minden egyes háború típusát meg kell különböztetni: „Mind a pacifistáktól, mind az anarchistáktól pedig mi, marxisták — írja Lenin — abban különbözünk, hogy feltétlenül szükségesnek tartjuk külön-külön minden egyes háború történelmi tanulmányozását (Marx dialektikus materializmusa szempontjából)."[1]

A mű írói leszögezik, hogy valamennyi háborút két nézőpontból szükséges szemügyre venni: „az egyik a háború társadalmi-politikai oldala, a másik a háború hadászati és haditechnikai, vagyis katonai oldala". A háborúk típusainak társadalmi-politikai tartalom szerinti vizsgálatánál a szerzők korunk ellentmondásainak ismertetésével tárják fel a háborúk kirobbanásának okait. Ennek során nagyon helyesen jellemzik a kapitalizmus általános válságának harmadik szakaszát, de nem ismertetik témájuk szempontjából nem elhanyagolható, a második világháború befejezésétől az ötvenes évek közepéig tartó második szakaszának legfontosabb vonásait. Pedig a szerzők által bemutatott és megvizsgált háborúk nem kis része 1945—1955 között zajlott le és a kor háborúinak nem egy lényeges jegyét ez az időszak szülte, vagy embrionális formában ekkor jelentkeztek.

Közismert, hogy korunk alapvető ellentmondása a szocializmus és kapitalizmus közötti ellentét, de emellett számos más ellentmondás is kialakult. Korunk ellentmondásaiból kiindulva a szerzői kollektíva meghatározása szerint a háborúknak legalább öt alapvető típusa ismerhető fel. Ebből következik, hogy nem tartják kizártnak — mivel a háború nagyon bonyolult jelenség — a háborúk más típusát sem.

Kifejtik álláspontjukat arról is, hogy miképpen lehetséges helyesen osztályozni a háborúkat a katonai jellemzők alapján. Véleményük szerint a meghatározó katonai jellemzők: az alkalmazásra kerülő haditechnika, a fegyveres küzdelem méretei, a háború időtartama és a hadviselés módja.

Figyelemre méltóan és sokoldalúan elemzik azt a megállapítást, hogy a háború többé nem végzetszerűen elkerülhetetlen és korunkban egy esetleges harmadik világháború csak a két ellentétes világrendszer, az imperializmus és a szocializmus erői között lehetséges, s amelyet ha nem sikerül elhárítani, döntő összecsapás lesz. „*Ez a háború méreteiben minden eddigit felülmúló interkontinentális háború lenne a legpusztítóbb fegyverek tömeges alkalmazásával. Az ilyen háború megakadályozása korunk egyik fő feladata.*" (36. o.) Az elmúlt negyed század háborúiban korunk valamennyi ellentmondása megnyilvánult. Katonai szempontból a sokféleségük mellett volt két közös vonásuk: méreteiket tekintve „kis" háborúk voltak és „hagyományos" fegyverekkel vívták meg őket.

A szerzők munkájukban nagy teret szentelnek annak az alapvető kérdésnek a megválaszolására — *Mi a helyi*

[1] *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. I. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1958. 556. o.

háború? Ennek során pontosabban és újszerűen definiálják a helyi háború és fegyveres konfliktus fogalmát. A meghatározásokat gazdag tényanyaggal és az abból levont következtetésekkel nagyon meggyőzően támasztják alá. Itt kívánom megjegyezni, hogy az eléggé pontatlan, de a közhasználatban polgárjogot nyert ‚kis" háború jelzőt, illetve kifejezést — amely nem a háború társadalmi-politikai jellegére, hanem részben a fegyveres küzdelem méreteire, részben a hadviselés módjaira utal — nem vetem el olyan formában, mint a szerzők. Marx, Engels, Lenin és Frunze műveiben, sőt a szerzők könyvükben nem egy helyen ilyen vagy hasonló értelemben nagyon gyakran használták.

Nagyon körültekintően és elmélyülten végezték el a szerzők a helyi háború fogalmának vizsgálatát is. Bemutatták és egyben elvetették a „korlátozott" háború imperialista katonai tételét. Megállapítják, hogy korlátozott vagy szabályozott háború elméletileg tulajdonképpen nem lehetséges. „A háborúnak — tendenciáját tekintve — elméletileg csak egyetlen állapota van, maga a háború, *amely lehetőségeiben mindig totális*". (48. o.) Marx és Engels 1855. június 20-án „A helyi háború" című közös cikkükben fektették le a ma is érvényes tételt: *„Egy kérlelhetetlen dialektika a »helyi háborút« minden ponton túlhajtja a kitűzött helyi korlátokon és »nagy« háborúvá változtatja..."* (Kiemelés tőlem — Á. T.)[2]

Érdemes idézni a könyv meghatározását a helyi háború fogalmáról és típusairól:

„Megállapíthatjuk — írják a szerzők —, hogy *általában helyi háborúnak tekinthetjük minden olyan fegyveres konfliktust, amely a nemzetközi politikai küzdelem méreteihez viszonyítva lokális*, vagyis korlátozott területen és rendszerint korlátozott erők részvételével vívják. A helyi háborút azonban éppen úgy, mint minden háborút, elsősorban nem méretei, hanem politikai tartalma jellemzi...

Az imperialista helyi háború nem véletlen jelenség, meghatározott politikai tartalma van. Nem egyszerűen «kis méretű» háború, hanem *önállósult politikai és katonai fogalom*...

Az imperializmus — olyan taktikai elgondolásból kiindulva, hogy ellenfeleit részenként verje szét — helyi háborúkat visel:

— *a szocialista országok ellen;*
— *a gyarmati, félgyarmati és függő országok nemzeti felszabadító és demokratikus forradalmai ellen;*
— *felszabadult, demokratikus, antiimperialista országok ellen."* (52—53. o.)

A helyes fogalom meghatározás után számomra zavarólag hatott, hogy a könyvben a szerzők több helyen visszza-visszatérnek a helyi háború fogalmának újbóli, de lényegében azonos definiálására.

Sikerültnek tartom a helyi háború történelmi előzményeivel és gyökereivel foglalkozó részt. A burzsoá hadtudomány kialakulása óta vizsgálja a „kis", a „helyi" háború problémáját. Például a XIX. században számos hadtudományi munka elemzi a „kis háború" kérdését. Érdemes röviden idézni a korszak egyik jeles „kis háború" teoretikusának, Clausewitz kortársának, Carl von Decker porosz vezérőrnagynak néhány figyelemre méltó tételét. Decker 1822-ben megírt, a nagy sikert és négy kiadást megért könyvében. „A kis háború az újabb hadvezetés felfogásában[3]" kifejti, hogy a „kis és nagy összehasonlítás nem azt a különbséget jelenti, hogy a kis háború alárendelt a nagy háború mellett". Találóan állapítja meg, hogy „az ellenségnek kis háborúval veszteségeket okozhatunk *döntő csata* nélkül".[4] Decker szerint „a kis háború úgy viszonylik a nagyhoz, mint a szétszórt harc a tömegharchoz" és hadművészetileg ellentétpárok „szabályos-szabálytalan, kötött-kötetlen" jellemzik.[5] A mű negyedik, 1844-ben megjelent kiadásában leszögezi, hogy „a kis háború a hadtörténelem jelentékeny része nem járt le és nem tűnt el. A csapatoknak el kell sajátítani a kis háború szabályait; önállóságot, körültekintést, a cselt, a rugalmasságot, a mozgékonysá-

2 *Marx—Engels* Művei. XI. köt. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966. 304. o.
3 *Decker, Carl:* Der kleine Krieg, im Geiste der neueren Kriegführung. Oder: Abhandlung über die Verwendung und den Gebrauch aller drei Waffen im kleinene Kriege. Berlin, Vofen, 1822. 255. o.
4 Uo. 1. o.
5 Uo. 3. o.

got".[6] Decker nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is bonckés alá vette a kis háború hatását a XIX. század hadügyének és különösen hadművészetének fejlődésére. Hadtudományi vizsgálata kiterjedt a XIX. század egyik leghírhedtebb és leghosszabb időtartamú (1830—1890) kis háborújára, amely Algériában folyt. Decker 1842 őszén Algériába utazott, hogy személyesen ismerje meg az ott folyó hadviselés jellemzőit. Kétkötetes munkája nagyon sok pozitív hadtudományi megállapítást tartalmaz a francia—algériai kis háborúról.[7]

E rövid hadtörténelmi visszapillantást azért tartottam szükségesnek, mert a szerzők is rámutatnak arra, hogy az imperializmus katonai teoretikusai különösen a második világháború befejezése óta nagy intenzitással tanulmányozzák — elméletileg visszanyúlva az elődökhöz — a „kis" háború problematikáját és a gyakorlatban alkalmazzák a haladás erőivel szemben. Az imperializmus a helyi háborúk segítségével akarja megállítani a történelmi fejlődést sikertelenül.

A hadművészet törvényszerűségei és szabályai szerint folyó helyi háborúk láncolata lényegében egy „szabálytalan világháborúhoz" vezetett az imperializmus és a szocializmus, a reakció és a társadalmi haladás erői között. „A külső körülmények kényszerítő erői az imperializmust arra ösztönzik — írják a szerzők —, hogy még az összefonódott érdekláncolat részét képező konfliktusokban is elkerülje a „szabályos" világháborút, s érdekeit ne egyetlen fegyveres aktusban, hanem lépésről lépésre, a helyi háborúk révén érvényesítse." (63—64. o.) A Szabálytalan világháború című mű tudományosan bizonyítja azt a megállapítást, hogy *„a helyi háborúk napjainkban az imperializmus részéről a világháború lépésről lépésre történő megvívását jelentik"*. (64. o.)

A szerzők a harmadik fejezetben vizsgálják a helyi háborúk szerepét a nemzetközi osztályharcban. Ez a fejezet véleményem szerint a könyv egyik legerősebb és legjobban bizonyított része. Tények sokaságával ábrázolják, miért jutott csődbe az Amerikai Egyesült Államoknak a szocialista országok elleni általános atomvilágháború koncepciója, és mi jellemzi az új koncepciót, a „rugalmas reagálást". Nagyon világosan és egyértelműen mutatják be az imperialista helyi háborúk „koalíciós" jellegét, a nyílt és burkolt megjelenési formáit. Az imperialista agresszió elleni harc nemzetközi jellegét ismertetve a szerzők részletesen elemzik az antiimperialista erők politikai, diplomáciai, gazdasági és katonai támogatásának formáit, amit az agresszió súlytotta népeknek nyújtanak. Úgy gondolom, helyes lett volna jelezni az ezzel kapcsolatos világméretű ideológiai harcot is.

A szerzők a negyedik fejezet közel 180 oldalán keresztül mutatják be a helyi háborúkat a gyakorlatban. Az utolsó negyedszázad hadtörténetének valamennyi háborúját ilyen terjedelemben lehetetlen részletesen ábrázolni, ezért a helyi háborúk bonyolult összefüggéseinek megértésére néhány jellemző háború igen plasztikus, elsősorban hadművészeti elemzését hajtják végre. Az indokínai, a koreai, az algériai, a közelkeleti és a vietnami háború nem közismert történetének szinte regényesen izgalmas és nagyon olvasmányos ábrázolásán keresztül jól illusztrálják a helyi háborúkról az előző fejezetekben kifejtett általános megállapításaikat.

Az ötödik fejezetben az imperialista agresszoroknak a helyi háborúkban alkalmazott hadművészetét elemzik a szerzők. Ismertetik Taylor tábornok elgondolását és az imperialista hatalmak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erőinek a helyi háborúkban betöltött szerepét. Bemutatják, mi jellemzi a helyi háborúkban az imperialista szárazföldi csapatokat, a légierőt, a haditengerészeti flottát, valamint milyen okok idézik elő a tömegpusztító fegyverek és a terror alkalmazását. Végül levonják azt a tanulságot, hogy a helyi háború kétes értékű tapasztalatai általában nem fejlesztik, hanem inkább gyengítik a burzsoá hadművészet egészét, még akkor is, ha esetenként átmenetileg sikereket érnek el. A szocialista katonai szakembereknek azonban az imperialista fegyveres erőknek minden egyes helyi háborúban alkalmazott hadművészetét a szocialista országok biz-

6 Decker: i. m. 4. kiadása. Berlin, Vofen und Bromberg, 1844. 7. o.

7 Lásd *Decker, Carl:* Algerien und die dortige Kriegführung. Bb. 1. Algerien und dessen Bewohner. Berlin, Herbig. 1844. Bb. 2. Die französische Armee in Algerien. Berlin, Herbig, 1844.

tonsága szempontjából figyelmesen tanulmányozniuk kell.

A szerzők azonban nemcsak az agresszió hadművészetét elemezték, hanem jól sikerült szintézisét adták a felszabadító és a honvédő háborúk hadművészetének is. A második világháború utáni helyi háborúk hadviselési módjainak értékelésénél abból a tényből indultak ki, hogy e háborúk többségében a haladás és szocializmus erői a partizánhadviselést alkalmazták. A partizánhadviselés hadászati és harcászati problémáinak vizsgálatánál Engels tanítását vették alapul:

„Egy népnek — írja Engels —, amely függetlenségét akarja kivívni, nem szabad a *szokásos* harci eszközökre szorítkoznia. Tömegfelkelés, forradalmi háború, gerillák mindenütt, ez az egyetlen eszköz, amelynek segítségével egy kis nép egy naggyal elbánhat, amelynek segítségével egy kevésbé erős hadsereg ellenállhat az erősebbnek és jobban szervezettebbnek."[8]

A partizán-hadművészet összetevőinek bemutatása mellett a szerzők a helyi háborúk történelmi példáin keresztül ismertetik a partizán fegyveres erők felépítésének általános és sajátos vonásait. Elítélik a kalandor ultraradikális háború koncepcióját és elveinek gyakorlati alkalmazását. Ezek már a múltban és napjainkban is történelmileg bebizonyították, hogy tragédiákhoz, kudarcokhoz vezetnek.

Az imperialistaellenes felszabadító és honvédő háborúk sok új és előremutató elemmel gazdagítják a szocialista hadtudományt. Erre Frunze is felhívta a szocialista katonai teoretikusok figyelmét az 1921—1926-os marokkói háborút elemző, „Az európai civilizátorok és Marokkó" című hadtudományi munkájában, amikor a következőket írta:

„A világháború befejezése óta itt látunk először meglehetősen kiterjedt hadműveleteket, melyekben a technika legújabb vívmányait vetik harcba. Egyoldalúságuk és korlátozottságuk ellenére a marokkói eseményekből leszűrt tapasztalatok sok hasznos adatot nyújtanak arra nézve, milyen jellegűek lesznek a korszerű hadseregek nagy tömegekkel vívott hadműveletei a jövőben. Az „élőerő" és a „technika" szerepe, az egyes fegyvernemek viszonylagos jelentősége, a mozgó háború és az állásharc, a háború és politika kérdései e tapasztalatok nyomán számos olyan újabb konkrét adattal bővülnek, amelyek megkönnyítik elméleti feldolgozásukat.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a marokkói háború tapasztalatainak tanulmányozása bőséges anyagot szolgáltathat katonai elméletünk számára. Sajnos, katonai irodalmunkat nem érdekelte különösebben ez a kérdés, s ez kétségtelenül hiba. A marokkói háború iránt érdeklődni kell — megéri az érdeklődést."[9]

A mű utolsó fejezetében nagyon világos prognózist adják a helyi háború perspektíváinak. Rámutatnak, hogy az imperialista helyi háborúk veszélye nem csökkent, az új háborúk veszélye fennáll Ázsiában, a Közel-Keleten, Afrikában, Közép- és Dél-Amerikában, sőt még Európában is.

Érdemes felfigyelni a számba vett számos elgondolkoztató körülményre, amelyek arra mutatnak, hogy a helyi háborúk veszélye Európában sem zárható ki. Az érdekes elemzés után a szerzők azt az újszerű következtetést vonják le, hogy „a helyi háború Európában sokkal kevésbé valószínű, mint a »perifériákon«, de lehetősége kategorikusan nem zárható ki". (356. o.)

A könyv utolsó oldalain kiemelik azt a tényt, hogy a szocialista hadtudomány rugalmasságot mutat fel a hadászatban. A rugalmasság a szocialista hadászatnak mindig egyik alapvonása volt és a szocialista országok képesek szembenézni az imperializmus új kihívásával: a helyi agressziókkal is. Emlékeztetik az olvasót, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet világméretű küzdelmének vagyunk szemtanúi és résztvevői, amelyben egyetlen ütközet — már pedig a helyi háborúk ellenünk is folynak — kimenetele sem lehet közömbös számunkra.

A jól megírt és gazdagon illusztrált munka fontos honvédelmi igényeket, pozitív társadalmi és nevelő funkciót tölt be. A könyvet hasznosan forgathatják a katonai kérdések iránt érdeklődők, de különösen a társadalomtudományok kutatói, oktatói és propagandistái.

Ács Tibor

[8] *Engels Frigyes* Válogatott Katonai Írásai. I. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960. 84—85. o.

[9] *Frunze* Válogatott Műveí. II. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1959. 481. o.

A ZRÍNYI MIKLÓS KATONAI AKADÉMIA SZERZŐI MUNKAKÖZÖSSÉGE*

A KATONAI VEZETÉSELMÉLET ALAPJAI

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 160 o.)

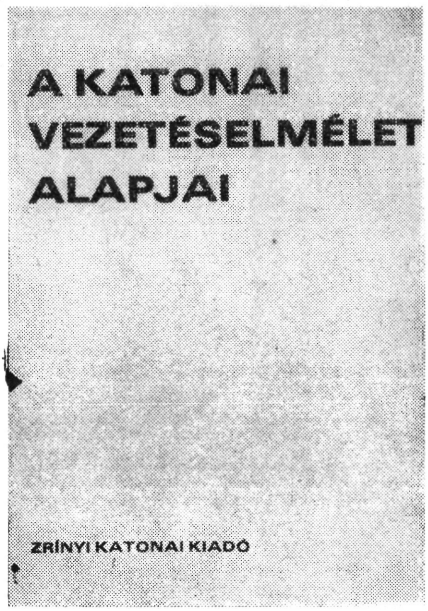

A vezetés korszerűsítése napjainkban — a tudományos technikai forradalom korában — valamennyi nagy szervezetben napirendre került. A tudomány és a technika rohamos előrehaladása az eredményeket létrehozó nagyszámú és sokféle képzettségű szakemberekből álló kollektíva hozzáértő, összehangolt, és a kor követelményeit kielégítő vezetése, irányítása nélkül elképzelhetetlen. A hadügy forradalma parancsadóan követeli a katonai vezetés korszerűsítését.

A fegyveres erők harci lehetőségei és a vezetés jelenlegi színvonala közötti ellentmondás feloldása a soron levő feladatok egyike. Ez teszi szükségessé a hadtudomány korábban elhanyagolt területének — a katonai vezetéselméletnek — intenzív, gyorsított ütemű művelését.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia szerzői kollektívája által írt könyv alapjaiban teljesíti ezeket az igényeket. Átfogja a katonai vezetéselmélet egészét, tárgyalja a hadsereg, mint rendszer és mint szervezet vezetése folyamatának kérdéseit, foglalkozik a katonai vezetési szemléletmód és a személyi oldal tényezőivel.

A munka bevezetőjében a szerzők arra irányítják az olvasó figyelmét, hogy a hadügyben a végbemenő forradalom hatásának eredményeként a fegyveres erőket új fegyverekkel — közöttük elsősorban rakéta-atomfegyverekkel — és új haditechnikai eszközökkel szerelték fel.

Módosították a haderő struktúráját, benne a haderőnemek és a fegyvernemek korábbi arányait. A hadművészet új hadviselési módot dolgozott ki és a személyi állomány katonai és politikai kiképzésének, nevelésének módszere is megváltozott. Mindezek együttesen számottevő hatással vannak a vezetésre. A

*A szerzői kollektíva tagjai: Dr. Berkics László, Fogarassy János, Gindert Károly, Németh Kálmán, Sáfár József, Seebauer Imre és dr. Száva Péter.

katonai vezetés pedig ebben az új helyzetben csak akkor lehet eredményes, ha tudományosan megalapozott elméletre támaszkodik és a korszerű technika legújabb vívmányait igénybe véve fejlődik.

Az első fejezet a korszerű katonai vezetést ismerteti. Abból indul ki, hogy a vezetés korszerűsítésében a kibernetika felhasználása elengedhetetlen. Módot ad a vezetés lényegi jegyeinek feltárására, biztosítja a matematika, az információelmélet stb. eredményeinek felhasználását, gyorsítja a vezetés gépesítését, automatizálását, végső soron javítja a vezetés operativitását.

A második fejezet a vezetés szervezeti kérdéseit tárgyalja. Itt a kiindulás alapja: a vezetés egyrészt az államvezetés része, másrészt a fegyveres erők vezetésével kapcsolatos tevékenységek összessége. A vezetéstudomány korszerűsítésének egyik legfontosabb feladata a célnak és a korszerű követelményeknek leginkább megfelelő szervezet kialakítása. Ennek a gondolatnak a kifejtése során a szerzők részletesen foglalkoznak a parancsnokságok és a törzsek szervezeti kérdéseivel, a fölé és alárendeltség, valamint a kölcsönös információ tényezőivel, bemutatva a megoldások lehetőségeit, azok előnyös és hátrányos tulajdonságait.

A harmadik fejezet témája a katonai vezetés folyamata,

A kibernetika szemléletmód szerint a kibernetikai rendszereket — a katonai rendszerek is ilyenek — a környezetükből különböző hatások érik. Ezek megváltoztatják a rendszer elemei közötti kapcsolatokat, tehát a rendszer eddigi állapotát és ugyanakkor a környezetre is hatnak. Mindezek eredményeként változik a rendszer tevékenysége.

A vezetés folyamatának arra kell irányulnia, hogy a most említett folyamat a lehető legnagyobb mértékben tudatosan, nem pedig spontán módon menjen végbe. A vezetés mint folyamat lényege ebből az aspektusból az információk folyamatos gyűjtése, feldolgozása — átalakítása — és továbbítása. Ebben a fejezetben találkozik az olvasó a vezetési funkciók kérdéseivel, a katonai döntéselmélet alapelveivel és képet kap a parancsnok, alamint a törzs munkájának időszerű követelményeiről, értelmezéséről.

A negyedik fejezet röviden foglalkozik a vezetés személyi oldalával, elsősorban a parancsnokkal szemben támasztott követelményekkel és parancsnoki munkastílus kérdéseivel.

A Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában megjelent — szépen illusztrált könyvet elsősorban fegyveres testületek tisztjeinek figyelmébe ajánljuk, mert érdeklődésüket a vezetés korszerűsítésének kérdéseire irányítja és hozzásegíti őket, hogy tevékenységük során a vezetéselmélet eredményeit az eddigieknél tudatosabban alkalmazzák. A munka könyvárusi forgalomba nem kerül, megrendelhető a Zrínyi Katonai Kiadónál. (Budapest, XIII., Dózsa György út 49. Ára: 20 Ft.)

Szabó Sándor

HARCOK, EMLÉKEK

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 428 o.)

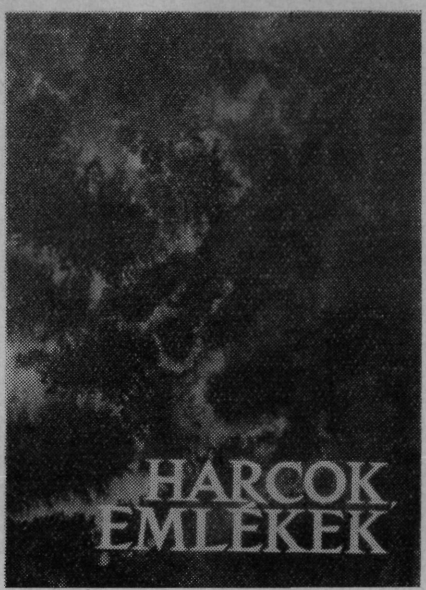

Gyakran elhangzik napjainkban — vád vagy figyelmeztetés formájában —, hogy az új generáció túl megbocsátó a múlt bűneivel szemben, mert nem tudja mi az a háború, nem tudja mi a nácizmus. Feltevődik a kérdés: milyen ismeretekből merítsen ez a generáció, hogy ugyanúgy tudja megítélni és gyűlölni a hitlerizmust, mint azok, akik saját bőrükön tapasztalták az embertelenségét és abszolút antihumanizmusát.

A történelmi ismeretek jó alapot adhatnak ehhez. Ezen belül is különösen értékesek azoknak a résztvevőknek a visszaemlékezései, akik aktív részesei voltak az antifasiszta ellenállásnak. Ezek a visszaemlékezések amellett, hogy a dokumentum erejével hatnak, megmutatják a cselekvő embert is a maga teljességében.

Ebben a kötetben 36 volt ellenálló emlékezik vissza a fasizmus ellen vívott harcra. Ezek az emberek különböző frontokon, más-más eszközökkel és különböző formában tevékenykedtek.

A tevékenység tartalmán és megítélésén érdemes elgondolkodnunk. A magyar történelem — ezenbelül az antifasiszta ellenállási mozgalom is — számos hőst, mártírt tart számon, teljes joggal. Nem egy recenzió feladata azt kutatni, milyen okok játszottak közre abban, hogy a párt és az ellenállás mártírjai az elmúlt 25 év alatt már-már a hétköznapi embertől elidegenedett hősök lettek. Örök igazság az, hogy szeretni és magunkhoz közel érezni csak azt lehet, akit ismerünk is. A mártírokból egy korosztály számára, kis túlzással szinte azt lehetne mondani, hogy szobrok és utcanevek lettek. Mindkettő az utókor tiszteletadása, amely egyben eltávolodás is az embertől. Igaz — felsorolásom majdhogynem ötletszerű — Marx, Engels, Lenin, Kossuth vagy éppen Petőfi szintén kaptak szobrot, de ők nemcsak mint történelmi hősök élnek a köztudatban. Kiváló munkák sora amellett, hogy munkásságukat tudományosan értékeli, emberközelbe is hozza őket, és tevékenységüket nemcsak abszolút, hanem emberi mértékkel is felmérte. Ságvári, Schönherz, Rózsa, Pataki esetében — s lehetne még a neveket sorolni — ez a folyamat törést szenvedett. Azok az emberek, akik életüket és tevékenységüket

tekintve legközelebb lehetnének hozzánk, távolabb vannak, mint a XIX. század nagyjai. Ideje lenne a velük s magunkkal szembeni tartozást végre kiegyenlíteni.

A probléma ma élő való, s ennek következménye több szempontból is súlyos. Az egyik problémakört a fentiekben megpróbáltam jelezni. A másik legalább ennyire égető.

Kiindulási pontom adott. Az ellenállás hősei emberi tulajdonságokkal kellőképpen nem felruházva egy aspektusból szobrok, más aspektusból viszont mértékek. A most megjelent könyvvel kapcsolatban félelmem ebből fakad. Vajon az olvasó hogyan érti meg, hogy a visszaemlékezések írói a szó legnemesebb értelemben ellenállók voltak, amikor az ellenállóról kialakult kép és a visszaemlékezésekből adódó kép között mind történeti, mind emberi szempontból alapvető különbségek vannak. Míg eddig a megjelent munkák szinte kizárólagosan az olvasó értelmére akartak hatni, addig ez a könyv — s ebben látom a könyv egyik negatívumát — túlságosan bízik az olvasásból fakadó élmény erejében. A szerkesztők az előszóban hivatkoznak ugyan a témával kapcsolatban megjelent tudományos munkákra, feltételezve a komplex olvasási folyamatot. Véleményem szerint ez, éppen az olvasó ismeretében nem járható út és sokkal sikeresebb lett volna, ha egy bő előszó erejéig történetileg is elemzik a visszaemlékezésekből sajátosan tükröződő korszakot.

A visszaemlékezések ereje a könyv kétségkívül legnagyobb értéke. Az embernek szinte eláll a lélegzete, amikor Bethlen Oszkár vagy Balogh István visszaemlékezését olvassa. Szinte hihetetlen, hogy emberek képesek voltak ilyen elhivatottsággal és elszántsággal a halál állandó, dermesztő lehelete mellett tevékenykedni és az életük mentése mellett szervezetten harcolni szinte kilátástalan körülmények között.

Majdnem mindegyik visszaemlékezésre jellemző az a közvetlen és valóban a valóságot visszaadni szándékozó akarat, amely feledtetni tudja az itt-ott felbukkanó stiláris hibákat. Látszik és érezhető, hogy a visszaemlékezők életük egy-egy szakaszát akarták nemcsak bemutatni, hanem adni is az olvasóknak, s ez sikerült.

Igen értékes több szempontból is Darvasi István írása. Köztudott, hogy az általános lengyel szimpátia következtében a lengyel ellenállási mozgalom története különös érdeklődést vált ki hazánkban. Az sem titok — s ennek tápot adott Wajda ragyogó filmje, a Csatornában, valamint a Hamu és gyémánt —, hogy a Varsói felkelés is sok tisztázatlan problémát jelent a magyar olvasók egy részének. Darvasinak sikerült a szubjektív élményt az értékeléssel jól ötvözve segítséget nyújtani a tájékozódni kívánó olvasó számára.

Szerkesztői telitalálat volt Darvasi visszaemlékezése előtt közölni Gallai Ervin: „Fegyverrel Lengyelország felszabadításáért" címet viselő írását.

Végiglapozva a visszaemlékezéseket, jólesően nyugtázhatjuk, szép számmal akadtak magyarok Európa minden táján, akik kivették részüket a fasizmus elleni harcban.

Ez a kötet közöl visszaemlékezést a Szovjetúnió, Csehszlovákia, Lengyelország, Jugoszlávia, Franciaország, Belgium és Dánia területén folytatott partizánharcokról, amelynek magyar részesei voltak.

Igen érdekes Világi Zoltán: „Magyar ellenállók Dániában" című írása. Világi valós folyamatot ábrázol. Bemutatja, hogy egy magyar alakulat, amelyhez 1944 októberében hívták be katonának, az események kényszerítő kapcsán és a felismerés következtében hogyan válik a magyar antifasiszta harc képviselőjévé Dániában.

A visszaemlékezésekben többször történik utalás arra is, hogy a magyarokat a külföldi államokban nem fogadták olyan gyűlölettel, mint a német fegyveres erőt. Potenciálisan segítőtársat láttak bennük, s ebben a reményükben nem minden esetben csalatkoztak.

Külön érdekességgel szolgálhat az olvasó számára néhány olyan visszaemlékezés, amely a magyar földön vívott antifasiszta harc néhány mozzanatát eleveníti fel. Csupán néhány címet említenék: Kiss Károly: „Sztrájktól a fegyveres ellenállásig", Bazsik Renáta: „Sátoraljaújhely, 1944. március 22", Kende István: „Kommunista fiatalok a német megszállás idején".

A magyar földön folytatott ellenállási tevékenység elméleti szempontból is felvet néhány problémát. A kötetben megjelent visszaemlékezésekből is világosan kiderül, hogy az ellenállási tevékenység a fegyveres ellenállástól az embermentésig — hamis igazoló papírok gyártása — röpcédulázástól a meg nem

valósult harcra való felkészülésig, igen széles skálájú. Nem elképzelhetetlen, sőt törvényszerű, hogy az érdeklődőben feltétlenül felvetődik, vajon a fegyveres harc és a röpcédulázás jogosan került-e ugyanabba a könyvbe.

A kérdés feltevése véleményem szerint nem mesterkélt. A tájékozódás szempontjából megbízható értékrendszerre feltétlenül szükség van. Az értékrendszer alatt nem az alá- és fölérendelést értem, hanem azt, hogy megbízható tudományos jellegű munkák tisztázzák, hogy egyes periódusokban az ellenállási tevékenység milyen formája látszott megvalósíthatónak, célszerűnek.

Úgy érzem ezeket a gondolatokat érintni kellett a Harcok, emlékek kapcsán. Maga a könyv azoknak ad többet, akik megfelelő szinten ismerik a tárgyalt korszakot. A széles olvasó közönség számára, tekintve, azok, akik a háború éveit érett fejjel élték át, lényegesen többet jelent ez a munka, s maga az esemény is érthetőbb, mint azok számára, akik ezt a korszakot tankönyvekből ismerik.

Miután visszaemlékezésekről van szó, természetes, hogy nem kérhetjük számon a gondolati folyamatosságot a visszaemlékezőktől. Ugyanakkor az ilyen természető munkáknál a folyamatosság az érthetőség kedvéért elkerülhetetlenül szükséges. Ez viszont a szerkesztés feladata.

A fent említett hiányosságok ellenére is üdvözölni kell a könyv megjelenését. Tény, hogy a jó visszaemlékezések érdemeként emberközelbe hozták az ellenállás problématikáját. Amit feltétlenül szeretnék megjegyezni: szorgalmazni kell az ilyen jellegű munkák megjelentetését, de nem árt, ha több magyarázatot fűzünk a visszaemlékezésekhez.

Kiss Sándor

DR. SZÁNTÓ IMRE

NEMZETKÖZI KATONAI ALMANACH

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 329 o.)

„Az a bizalmatlanság, amely ezelőtt minden hatalom hadseregét misztikus titoktartással vette körül, többé nem létezik... a hadügyekben manapság kialakult a nyilvánosság" — írta Engels 1855-ben „Európa hadseregei" c. munkájában.[1] Engels a Putnam's Monthly 1855 augusztusi, szeptemberi és decemberi (XXXII. XXXIII. XXXIV.) számaiban folytatásokban megjelent „Európa hadseregei"-ben a korabeli fegyveres erők marxista hadtudományi ismertetését és elemzését, „a tények helyes értékelését" hajtotta végre.

A szocialista hadtudomány különböző ágainak hazai és külföldi művelői a szükséges katonai titoktartás mellett mindig szem előtt tartották a hadtudomány klasszikusának ezt a megállapítását. A szocialista hadtudomány magyar kutatói munkájuk eredményeit rendszeresen a nagy nyilvánosság elé tárták. E nemes hagyománynak megfelelően Szántó Imre és munkaközössége is a nyilvánosságnak szánják a katonai kérdésekkel foglalkozó színvonalas gyűjteményes művüket.

„A könyvet — írják az előszóban a szerzők — *a magyar újságolvasók népes táborának ajánljuk. Tartalmilag és szerkezetileg úgy állítottuk össze, hogy az elmúlt két évtized hadtudományi kutatásainak eredményeit is megismerhessék. De a könyvben foglaltakat a katonai szakemberek is felhasználhatják meglévő ismereteik bővítésére és felfrissítésére. Mindamellett a fő célunk az volt, hogy megkönnyítsük a napi politikai és katonapolitikai hírek megértését, mindenekelőtt a katonapolitikai események értelmezését.*"[2]

A mű elolvasása mindenkit meggyőz-

1 *Marx—Engels* Művei, 11. köt. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966. 403—405. o.

2 *Dr. Szántó Imre:* Nemzetközi katonai almanach. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 11. o.

het arrol, hogy a szerzők nem túloznak, mert — a korlátozott terjedelem dacára — a fenti célkitűzéseknek eleget tettek. Az olvasók nagy tábora hasznos és régóta nélkülözött kézikönyvet kapott. Segítségével könnyebben el tudnak igazodni a világon nap mint nap felvetődő bonyolult katonai problémákban és a szerteágazó katonapolitikai eseményekben.

E gyűjteményes munka nagyon hasznos szolgálatot tesz szocialista honvédelmi nevelésünk ügyének is.

Szántó Imre és munkaközössége a kiadvány szerkezeti felépítésével is elősegítik a jól kiválasztott katonai kérdések, a tartalom megértését. A munka első részének hat fejezetében a szerzők a korszerű hadtudományi elveket ismertetik. Kitűnően megoldják a fontos hadtudományi tételek és kérdések összefoglalását.

Az első fejezetben a hadtudomány fejlődésének főbb állomásait mutatják be az ókortól napjainkig. A korszerű szocialista és burzsoá hadtudományról és ágazatairól sikerült kiemelkedő szintézist alkotniuk. Ismertetik a szocialista hadtudomány tagolását. Ennek ágai: hadtudomány általános elmélete, a hadművészet elmélete, a hadtörténelem, a katonai kiképzés és nevelés elmélete, a katonai rendszer elmélet, a katonai vezetés elmélete, a katonaföldrajz, a haditechnikai tudományok és a hadigazdaságtan. E jól sikerült fejezetben a szerzőknek az arányok jobb elosztásával talán lehetőségük adódott volna arra, hogy még gazdagabban vázolják fel a hadtudomány fejlődésének állomásait. Különösen a XVI—XVII. század sok esetben idézett híres katonai teoretikusai tételeinek ismertetése tette volna teljesebbé ezt a részt. Például Niccolo Machiavelli Hadművészet című művének értékelése: Montecuccoli nézeteinek bemutatása, aki megpróbálta kidolgozni „a hadtudomány fő szabályait"; Feuquires pedig az elsők között tett kísérletet a hadművészet egész rendszerének kifejtésére; Paul Hoste 1697-ben A hadiflották művészete címmel írt könyvének ismertetése.

Úgy vélem, hogy teljesebb kép alakult volna ki az olvasókban ha a szerzők ismertetik a jeles magyar katonai ideológusok — Zrínyi Miklós, Stromfeld Aurél és mások — hadtudományi nézeteit; ha nagyobb részletességgel foglalkoznak a szocialista hadtudomány megalapítójának, Engelsnek a műveivel. Engels a hadtudomány minden területére kiterjedő ma is érvényes iránymutató tételeket alkotott. Ezeknek nem kis része ismeretlen a széles közvélemény előtt.

Az első rész második fejezete foglalkozik a katonapolitika és a katonai doktrína fogalmával. A szerzői kollektíva összefoglalása visszatükrözi azokat a vitákat, amelyek a katonapolitika és katonai doktrina fogalmának és egymáshoz való viszonyuknak meghatározása körül folyt a külföldi és hazai szocialista hadtudományi kutatók körében. E mellett azonban a politika és a hadügy e bonyolult problémakörének vizsgálatakor saját álláspontjukat is megfogalmazták.

Érdemes meghatározásaikat idézni:

„A katonapolitika az országok és pártok egységes politikájának a hadügyre (honvédelemre) vonatkozó része."[3]

„A katonai doktrína egy állam vagy koalíció tudományosan megalapozott hivatalos nézeteinek összessége, amelyek egy esetleges háború társadalmi, politikai és katonai jellegére, az ország és a fegyveres erők építésére, a várható fegyveres küzdelem módjaira és formáira vonatkozik."[4]

A szerzők a továbbiakban felvázolták a szocialista katonai doktrína jellemzőit, valamint az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország és az NSZK katonai doktrínáit.

Az egyik legterjedelmesebb fejezet a harmadik, amelyben a szerzők a fontosabb hadászati, hadműveleti és harcászati alapfogalmakat lexikális formában foglalják össze. Ismertetik a marxizmus—leninizmus álláspontját a háború és a fegyveres küzdelem törvényeiről és korunk háborúinak típusairól. Részletesen elemzik az esetleges rakéta-atom világháború jellemzőit. A második világháború óta lezajlott és ma is folyó különféle típusú háborúk ismérveit és törvényeit bár bemutatják, de érdemes lett volna egy kicsit bővebben vizsgálni. Az emberek nap mint nap szembe találják magukat e háborúkkal és sajnos nem minden esetben kapnak szakszerű katonai magyarázatot. A szerzők világosan határozzák meg a nagyon fontos és sokszor használt hadtudományi alap-

[3] Uo. 50. o.
[4] Uo. 51. o.

fogalmakat. Példának megemlítek néhányat: a hadművelet, a front, a hadászati csoportosítás, az ütközet, a csapások fajtái és a harcrend leglényegesebb vonásait.

Az olvasó a negyedik fejezetben kitűnő áttekintést kap a korszerű fegyverzetről és harci technikai eszközökről. Megismerheti az atomfegyvereket, robbantási módjaikat és hatásukat. A vegyi- és biológiai fegyvereket, a rakéta fegyvereket, a korszerű repülőgépek, a hadihajók, a harckocsik, a páncélozott csapatszállító járművek, a tüzérségi lövegek és gyalogsági fegyverek jellemzőit.

A szerzők az ötödik fejezetben a hadszínterek problémáját vizsgálják behatóan. Érdekes az a rész, ahol az imperialista hatalmak Európa hadszínterével kapcsolatos elgondolásait elemzik. A hatodik fejezetben a hadigazdaság kérdéseit tárgyalják. A hadipotenciál fogalmáról és alkotó elemeiről a szerzők az alábbi meghatározást adják:

„*A hadipotenciál* egy állam vagy koalíció békében kialakított, rejtett és feltételezett maximális képessége arra, hogy területét, társadalmi rendszerét és népét megvédje az agresszorral szemben.

A hadipotenciál elemei:

— erkölcsi-politikai potenciál,
— gazdasági-hadigazdasági potenciál,
— tudományos-technikai potenciál,
— katonai potenciál."[5]

A könyv első részét a felhasznált fontosabb forrásmunkák jegyzéke zárja. Ide kívánkozik az a megjegyzés, hogy a szerzők részletesebb bibliográfia összeállításával erősíthették volna az almanach kézikönyv jellegét. Az ilyen bibliográfia segítségével egy-egy téma iránt alaposabban érdeklődő olvasó ugyanis hasznos útmutatást kaphatott volna, akár valamelyik katonai teoretikus eredeti műveihez, akár a hadtudomány valamely ágát részletesen tárgyaló munkához.

Szántó Imre és munkaközössége gyűjteményes művükben a második résznek — a kapitalista államok haderőinek vizsgálatának és bemutatásának — nagyobb terjedelmet szenteltek. Három fejezetben több mint kétszáz oldalon ismertetik az imperialista katonai tömböket, a vezető tőkés hatalmak katonai szövetségeseit és a katonai blokkokon kívül álló országok katonai adatait.

Az első fejezet az Amerikai Egyesült Államok szolgálatában álló imperialista katonai tömböket mutatja be. Az olvasó számos vázlat segítségével részletesen megismerheti a NATO, a CENTO, a SEATO és az OAS létrehozásainak körülményeit, szervezeti felépítésüket, történetüket, a tagállamokat, a gazdasági potenciáljukat, a katonai vezető szerveket és a fegyveres erőket. A szerzők kitűnő szerkezeti felépítésben és gazdag anyaggal ismertetik az imperialista katonai tömbökben részt vevő tagállamok általános adatait és katonapolitikájukat, a katonai vonatkozású gazdasági adataikat és a katonai potenciáljukat, nem utolsósorban a fegyveres erők felépítését és legfontosabb jellemzőit.

Az imperialista hatalmak katonai szövetségeseivel, az USA által létrehozott kétoldalú katonai egyezményekkel a második fejezet foglalkozik. Ezek bemutatása a már az előzőleg jól bevált formában történik. A szerzők ismertetik az amerikai—dél-koreai, az amerikai—tajvani szerződéseket és a részt vevő államok katonapolitikáját, a legfontosabb általános és katonai adatait.

Az utolsó fejezetben, a katonai szövetségen kívül álló kapitalista országok katonai jellemzőit mutatják be az olvasónak. Az áttekinthetőséget segítik elő a szerzők, amikor kontinensenként — Európa, Közel-Kelet, Afrika, Ázsia — tagolva mutatják be a katonai szövetségeken kívül álló államok adatait. Úgy gondolom, hogy a jól sikerült tagolás pozitívumait tovább erősítik, ha a szerzők a nem kapitalista fejlődés útján haladó országokat — EAK, Szíria, Algéria, Guinea, Burma, stb. — valamilyen formában külön csoportosítva ismertetik.

A szerzői kollektíva által színvonalasan megírt, gazdagon illusztrált és jól szerkesztett gyűjteményes mű komoly tudományos és nevelői funkciót tölt be, égető társadalmi és honvédelmi igényeket elégít ki. Kézikönyv jellegű munkájukat haszonnal forgathatja a katonai kérdések iránt érdeklődő széles olvasó tábor, de különösen az oktatók és propagandisták — a polgári életben és a fegyveres erőkben egyaránt.

Á. T.

[5] Uo. 97. o.

KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNELMI FOLYÓIRATOKBÓL

VOENNO ISZTORICSESZKIJ ZSURNAL (Szovjetunió), 1969. 7—9. sz. — A Lenin-évforduló kapcsán közölt cikkek közül kiemelkedik *Sz.* HESZIN: „Lenin és a Balti Flotta az októberi napokban" c. cikke (7. sz. 3—12. o.), mely ismerteti, milyen nagy jelentőséget tulajdonított Lenin a felkelés előkészítése idején a balti matrózok állásfoglalásának, valamint azt, hogyan szervezték meg a pétervári helyőrség, Helszingforsz, Kronstadt, Reval matrózait, hogyan biztosították már jó előre a gyalogsági fegyvereket — nagyrészt a tengerészek segítségével — a felkeléshez. Csak a helyőrség tengerészei közül több mint 6 ezren vettek részt a fegyveres felkelésben.

Leninnek az Ural felszabadítása érdekében folytatott politikai és közvetlen katonai jellegű tevékenységéről ad átfogó képet *M.* MOLODCIGIN: „V. I. Lenin és az Ural felszabadítása" c. cikke (8. sz. 3—9. o.).

V. ZVEREV: „V. I. Lenin a hazafiságról és a hazafias nevelésről" c. tanulmánya (9. sz. 3—10. o.) a Kommunista Kiáltványból kiindulva vizsgálja a hazafiság kérdését az internacionalizmussal való összefüggésben. Részletesen elemzi Leninnek a hazafiság osztálylényegéről szóló tanítását általában, majd különösen az imperialista háborúkkal, a polgári „honvédelemmel", valamint az igazságos forradalmi, felszabadító háborúkkal kapcsolatban. Kiemeli a hadtörténelem jelentőségét az ifjúság hazafias nevelésében.

A katonai-elméleti jellegű cikkek közül megemlítjük *A.* GALICAN és *N.* BELOUSZ: „A szolgálati szabályzatok szigorú betartása a magas fokú harckészültség záloga" c. írását (7. sz. 15—21. o.). A szovjet hadsereg első szabályzatait Lenin közvetlen részvételével és jóváhagyásával készítették el. 1918 őszén adták ki a „Vöröskatona könyvé"-t, amely elsőként foglalta összse a magatartás szabályait, a jogokat és kötelességeket. 1918 novembere és 1919 januárja között jelent meg az első **négy szabályzat. Ezeket 1924—25** folyamán a Vörös Hadsereg nagy szervezeti átépítésével kapcsolatban átdolgozták, de ezek is csak ideiglenes jellegűek voltak, és ezeket váltották fel az 1927—29 között kiadott szabályzatok. 1938—40 folyamán a katonai építés tapasztalatai és az 1936-os alkotmány elvei alapján ismét új szabályzatok jelentek meg. A háború utáni években a Nagy Honvédő Háború tapasztalatait, valamint a katonai-technikai forradalom követelményeit figyelembe véve ismét módosították a szabályzatokat.

A hadművészet kérdéseivel foglalkozó cikkek közül elsőként említjük meg MACULENKO: „A hadművészet néhány sajátos vonása a iasi—kisinyovi hadműveletben" c. munkáját (8. sz. 12—30. o.). A 2. és 3. Ukrán Front által végrehajtott hadművelet kedvező feltételeket teremtett a német hadászati front egész déli szárnyának az átkarolásához. Kivált a fasiszta szövetségből Románia, melynek felszabadításáért 1944 áprilisától októberéig 218 209 szovjet katona áldozta életét, elpusztult 2083 löveg és aknavető, 249 harckocsi és rohamlöveg, 528 repülőgép a szovjet hadsereg haditechnikai eszközeiből. A sikeres hadművelet eredményeképpen megnyílt az út Bulgária

és Magyarország felé, lehetővé vált a közvetlen segítségnyújtás Jugoszláviának és Csehszlovákiának.

A iasi—kisinyovi hadművelet egyike a Nagy Honvédő Háború kevés olyan hadműveletének, amelyben az ellenség 10 nap alatt 18 hadosztályt vesztett, csak fogságba 208 600 tiszt és katona került. A harcokban szovjet részről 89 lövész- és 3 lovashadosztály vett részt, ami annyit jelent, hogy a két front állományában 930 ezer ember, 16 ezer löveg és aknavető, kb. 1900 harckocsi és rohamlöveg, 1760 repülőgép volt. Az erőviszonyok emberben 1,4, tüzérségben 2.1, harckocsiban 4.6, repülőkben 2,7 volt a szovjet hadsereg javára. A támadás 540 km-es fronton kezdődött és 300 km mélységig fejlődött ki 10 nap alatt, 30 km-es átlagos napi előnyomulással.

Főként elméleti és szervezési kérdésekkel foglalkozik *M.* ZAHAROV marsall: „A hadművészet egyes kérdései az 1945. évi szovjet—japán háborúban" c. tanulmánya (9. sz. 14—25. o.). Ebben a háborúban a szovjet fegyveres erők végrehajtották a mandzsuriai hadászati támadó hadműveletet, a dél-szahalini támadó és a kuril-szigeteki deszanthadműveletet, amelyek közül mind méreteit, mind jelentőségét tekintve kiemelkedik a mandzsuriai. A háború kezdetére három frontot alakítottak ki, a Bajkálontúli (ez volt a legerősebb), az 1. és 2. Távolkeleti Frontokat. Az augusztus 9-én megindult hadművelet folyamán a Bajkálontúli Front csapatai nagy erejű harckocsi támadással több mint 800 km-t nyomultak előre és a Vlagyivosztok—Habarovszk közt elhelyezkedő I. Távolkeleti Front csapataival együtt bekerítették és megsemmisítették a japánok főerőit. A szerző részletesen elemzi a csapatok Európából való átszállításának megszervezését, a hadműveletnek a távolkeleti földrajzi, éghajlati, útviszonyai és katonai körülményekből adódó sajátosságait.

A hadtörténeti cikkek sorában időrendileg az első helyet foglalja el *G.* SELAHOV és *G.* PLOTNYIKOV: „A japán területrablók szétzúzása a Halhin-Gol folyónál" c. írása (8. sz. 31—41. o.). A szerzők röviden áttekintik a szovjet—mongol kapcsolatok történetét az 1920-as évek elejétől 1936-ig, amikor a fenyegető helyzet miatt a Vörös Hadsereg alakulatai — a mongol kormány kérésére — Mongólia területére léptek, ismertetik a japán erőket és Mongólia helyét a Tanaka-elvben. 1939. május 28-án a japánok kb. 3000 emberrel támadást indítottak, hogy bekerítsék a Halhin-Gol keleti partján levő szovjet—mongol csapatokat. Ezeket visszaverték, de június elején a japán—mandzsú csapatok már 38 ezer emberrel támadtak és elfoglalták a Mongol Népköztársaság területéből a Halhin-Gol nyugati partjan levő részt. A szovjet katonai vezetés kialakította az I. hadseregcsoportot Zsukov parancsnoksága alatt és a mongol hadsereggel való koordinálás céljából létrehoztak egy frontcsoportot G. M. Stern parancsnoksága alatt. A japánok augusztus 24-re tervezték az újabb támadást, de a szovjet—mongol csapatok ezt megelőzve, augusztus 20-án támadásba mentek át, 23-án estére befejezték a beékelődött japán csapatok bekerítését, 31-re pedig súlyos harcokban felszámolták a bekerített csapatokat. Szeptember első felében még légi harcok folytak, majd a japánok kénytelnek voltak kérni a katonai tevékenység beszüntetését, ami 1939. szeptember 16-án be is következett.

A Nagy Honvédő Háború egyik jelentős eseményével foglalkozik *A.* NOVIKOV: „A karéliai földszoroson" c. cikke (7. sz. 62—72. o.). 1944 nyarán kezdődött a viborgi hadművelet, amelynek az volt a célja, hogy az ellenség négy védelmi vonala közül hármat áttörjenek és elfoglalják Viborgot. A legjobban megerődített vonal a második volt, de jelentős erődítményekkel rendelkezett az első is. A hadműveletben a terep rendkívüli nehézségei miatt szokatlanul nagy szerep jutott a bombázó egységeknek. A szerző ismerteti a főparancsnoknál folytatott megbeszéléseket a géptípusok fajtáinak és mennyiségének kijelöléséről, valamint a hadművelet gondos helyi előkészítését. A váratlan támadás a bombázók június 9-i addig szinte ismeretlen erejű előkészítése után és folytonos támogatásával június 10-én indult meg. Az első vonal áttörése után a főparancsnokság meggyorsította az ütemet június 14-én a bombázók és csatarepülőgépek ugyancsak nagyarányú támogatásával folytatódott a támadás, de az épen maradt gócok

elfoglalásában már csak a csatarepülők tudtak részt venni az alacsony felhőzet miatt. A harmadik vonal nem jelentett komoly akadályt és a hadművelet Viborg június 18-i elfoglalásával sikeresen befejeződött.

A hadtörténeti cikkek közül megemlítendő még *A.* KUZMIN és *I.* KRASZNOV: „Harcban a Duklai szorosért" c. cikke (9. sz. 40—46. o.). A Kárpát—Duklai hadműveletet az 1. és a 4. Ukrán Front alakulatai hajtották végre 1944. szeptember 8. és október 27. között. A cikk nem foglalkozik részletesen az egész hadművelettel, csak a harcokban fontos szerepet játszott 4. Kantemirovkai harckocsi gárdahadtest tevékenységét ismerteti.

Igen érdekes és jórészt csak általánosságban ismert kérdést tárgyal *V.* ANDRIANOV: „A partizán erők operatív felhasználása" c. cikke (7. sz. 22—34. o.). A tanulmány első része végigköveti, hogy a háború elejétől kezdve hogyan tökéletesedett a partizánmozgalom szervezete, a területi, köztársasági pártvezetőségekkel, a frontparancsnokságokkal való kapcsolatuk és függőségi viszonyuk. A háború első szakaszában a reguláris csapatokkal való együttműködésük csak egyedi esetekben fordult elő. A második és harmadik szakaszban az összeköttetés, az ellátás és a szervezettség javulása következtében operatív felhasználásuk, különösen a nagy támadó hadműveletek idején ugrásszerűen megnőtt. A szerző sok példát ismertet, ezek közül csak egyet említünk meg: 1943 nyarán a kurszki ütközet és az azt követő támadó hadműveletek idején folyt az ún. „sin háború" amelyet a főparancsnokság útmutatásai alapján a Partizán Mozgalom Központi Törzs dolgozott ki és amelyben augusztus 3-tól szeptember közepéig Belorusszia, a leningrádi, kalinyini, szmolenszki és oreli terület 93 ezer partizánja, valamint több tízezer egységbe nem szervezett ellenálló vett részt kb. 1000 km széles és 750 km mély területen.

A három számban megjelent visszaemlékezésekből csupán kettőt említünk meg. Az egyik *Sz.* ZSAVORONKOV: „Berlin bombázása 1941 augusztusában —szeptemberében" c. írása, amely a második világháború egy kevéssé ismert epizódját ismerteti. A visszaemlékezés első része az 1969. 4. sz-ban (63—71. o.) jelent meg, a befejező részt a 8. sz. közli (74—83. o.). Moszkva első bombázása után merült fel Berlin megtorlásként való bombázásának gondolata. A fő nehézséget a front előrehaladása és az alkalmas repülőterek elvesztése jelentette. Két kis repülőtér maradt meg Szaréma-szigetén (Balti-tenger), ahonnan el lehetett érni Berlint. Pontos szervezés és a hajózó legénység felkészítése után 13 repülőgép 1941. augusztus 8-ra virradó éjjel hajtotta végre Berlin első bombázását, a tenger felől közelítve meg Németországot. A gépeket nem fedezték fel, a német rádió angol bombázást jelentett és közölte, hogy 6 angol gépet lelőttek. Az első siker után még 20 bombázót kaptak (ezzel már 40 gép állt rendelkezésre), de ezek is elég elhasznált állapotban voltak. Emiatt és a két kis repülőtér kifutóinak rossz állapota miatt képtelenek voltak a főparancsnok által követelt 1000 kg-os bombákkal felszállni, 500 kg-osokat is csak a jobb állapotban levő, kiváló pilóták által vezetett gépek vihettek. A németek harcban egyetlen gépet sem tudtak megsemmisíteni, de a leszálláskor több elpusztult a pilóták túlzott igénybevétele miatt. Berlin ellen tíz támadást hajtottak végre, de mivel a németek már csaknem egész Észtországot elfoglalták és folyt a tallini bázis kiürítése is, 1941. szeptember 5-én be kellett fejezni a mélyen az arcvonal mögé került szigetről kiinduló támadásokat.

A másik visszaemlékezést *A.* VASZILEVSZKIJ marsall írta „A belorussziai hadászati hadműveletről" (9. sz. 47—58. o.). A visszaemlékezés itt közölt első része a hadművelet előkészítését ismerteti az 1944. június 23-án kezdődött támadásig. Az általános helyzet és a „Közép" hadseregcsoport helyzetének, a „belorussziai kiszögellés"-nek elemzése után a szerző elsősorban a hadművelet sikeres végrehajtása céljából foganatosított szervezeti változásokat ismerteti anélkül, hogy részletesen belemenne a közvetlen katonai feladatok taglalásába. A főparancsnok a támadás végleges tervét május 30-án hagyta jóvá azzal, hogy a támadást június 19—20-án kell elkezdeni. Az előkészületek a teljes álcázás körülményei között folytak, ami a hadművelet hatalmas méreteit tekintve nagy feladatot

jelentett. A vasúti szállítások késése miatt június 14-én a támadás időpontját június 23-ra halasztották. A szerző számtalan érdekes megbeszélést és telefonbeszélgetést ismertet, amelyet Sztálinnal, Antonovval és Zsukovval folytattak a hadművelet előkészítése idején.

HISTORIE A VOJENSTVI (Csehszlovákia), 1963. 3. sz. — *Frantisek* JANACEK—*Josef* NOVOTNY—*Alena* HAJKOVA: „A szerződés, a háború és a Cseh Komunista Párt. Az 1939. augusztus 23—szeptember 1. közötti hét története" (425—457. o.) c. tanulmány a második világháború kitörését közvetlenül megelőző egy hét történetét elemzi, mint a nemzetközi külpolitika és a nemzetközi kommunista mozgalom legproblematikusabb időszakát. Az 1939. augusztus 23-án megkötött német—szovjet megnemtámadási szerződés teljesen új helyzetet idézett elő. A Berlin és Moszkva közötti szerződés nem várt fordulatának a nemzetközi kapcsolatok átcsoportosítását kellett eredményeznie Csehszlovákiában is és másutt is. A szerződés és a háború döntő tényező lett az egész kommunista mozgalom új vonalának kialakításában. A háború kitörése a kommunista pártokon belül és a népek reakciójában antihitlerista magatartást váltott ki. Az emigrációban élő Cseh Kommunista Párt is tisztán taktikai manővernek minősítette a Szovjetunió külpolitikai fordulatát, amely nagyobb követelmény nélkül marad a kommunista ellenállási mozgalom aktivitására. A cseh és a szlovák nép a „kényelmetlen meglepetésen" túl meg volt győződve, hogy a németeket le fogják győzni a háborúban és mindenkinek igaza van, aki harcol ellenük. Fő céljuk az antifasiszta front létrehozása és a nép Nemzeti Frontba tömörítése volt. Ezután jelent meg (szeptember 8.) a Kommunista Internacionálé első hivatalos dokumentuma, mely leszögezte a Komintern „új vonalát". Ez azonban csak komplikálta a pártok körében a helyzetet s tisztázatlanságot keltett, nem fogadták el egyértelműen. A Cseh Kommunista Pártban megindultak a törekvések saját álláspont kialakítására. A cseh és szlovák kommunisták nézetei a valóságos helyzetnek és a nép hangulatának voltak a kifejezői. — *Oldrich* SLADEK: „A Gestapo harca Csehszlovákiában Angliából indított ejtőernyős deszant-csoportok második hulláma ellen, 1942—43-ban" (458—490. o.). A Heydrich elleni merénylet után megszakadt a cseh ellenállási csoportok kapcsolata Londonnal. Ennek helyreállítására új csoportokat hoztak létre: Antimon, Iridium és Bronz fedőnévvel. Az elsőt 1942 október végén dobták le. (Az 1943 márciusában bevetett két utóbbi csoport repülőgépét München mellett lelőtték.) A Gestapónak bizalmi emberein keresztül sikerült a csoportot felkutatni, sőt átmenetileg megtévesztő rádióadásokkal Londont is félrevezetni. Az 1941 januártól ledobott 36 emberből 1944 elején csak ketten voltak már szabadon. A sikertelenség oka a csapatok nem megfelelő kiképzésében rejlett s ezért a londoni központ vállalkozása nem hozott sikert.

4. sz. — *Frantisek JEZEK:* „Emlékezés az 1938. évi müncheni válság időszakára" (674—701. o.). A szerző — 1938-ban tárcanélküli, majd közegészségügyi és testnevelési miniszter — visszaemlékezéseiben az 1938. március 22. és szeptember 21. közötti időszak eseményeiről ír. Az első dátum a politikai kabinet ülését jelzi, melyen a miniszterelnök Ausztria német bekebelezése kapcsán bejelentette, hogy az ország pozícióinak megőrzése érdekében többet kell nyújtania Hitlernek, mint addig, és ugyanakkor bármi áron is meg kell tartani Franciaország és Anglia pártfogását. Nyilvánvalóan küszöbön áll ugyanis Németország keleti előretörése, mely egyaránt érheti Lengyelországot és Csehszlovákiát. Ez a bejelentés teljesen másképpen hangzott, mint Milán Hodžának a közvélemény előtt tett eddigi kijelentései. Beneš elnök a következő napokban adott hivatalos vacsorán kijelentette, hogy rossz számítás lenne arra gondolni, hogy Hitler csakis a Szovjetunió ellen fog támadni és ezzel ki is elégíti majd gyarmatok utáni éhségét. Ma még azonban senki nem tudhatja, mire megy ki a játék és mi lesz a véres valóság. Ilyen előzmények után került sor arra, hogy szeptember 19-én angol—francia jegyzéket kapott a csehszlovák kormány azzal az igénnyel, hogy mondjon le 50 százaléknál több német lakossal rendelkező nyugati te-

rületeiről. Hiába bíztak hát a Nyugatban, amely ezzel a gesztussal akarta a fasiszta farkastorkot betömni. Beneš a franciák lépését árulásnak minősítette. Felvetődött a Szovjetuniótól való segélykérés gondolata. A segítséghez azonban szükség lett volna arra, hogy a Népszövetség megbélyegezze a támadót, mert segítségnyújtás esetén a Szovjetunióra süthették volna az agresszor bélyegét. Így erre a lépésre nem került sor. Szeptember 21-én Anglia és Franciaország garantálta az új államhatár — az ún. harmadik védővonal — biztonságát. Beneš kierőszakolta a döntést: „inkább az amputáció, mint a kilátástalan háború rizikója".

VOJNOISTORIJSKIJ GLASNIK (Jugoszlávia), 1969. 1. sz. — *Veselin* DURETIC: „Népi hatalmi szervek létrehozása és ezek fejlődése Kelet-Boszniában" (9—43. o.). A forradalmi népi hatalmi szervek létrejöttének két periódusát vizsgálja a szerző. Az első periódust 1941 szeptemberéig a katonai jelleg, a második periódust a választott népi felszabadító bizottságok tevékenysége jellemezte. Részletesen tárgyalja a bizottságok, a hadsereg és Jugoszlávia Kommunista Pártjának kapcsolatát. — *Mitar* DURIŠIĆ: „A 6. Osztrák—Magyar Hadsereg támadása és harctevékenysége a 3. Szerb Hadsereg arcvonalszakaszán 1914-ben" (47—97. o.). Az osztrák—magyar hadvezetés le akarta rohanni Szerbiát, s a 6. hadsereg szakaszán 2:1 arányú erőfölényt hozott létre. A Drina-menti harcokban a 3. Szerb Hadsereg csak a 2. és 1. hadsereg segítségével volt képes az ellenfél áttörését semlegesíteni. Az osztrák—magyar csapatoknak kulcsfontosságú terepszakaszokat sikerült birtokba venniük Gučevo—Boranja—Jagodnja vonalán, de oly súlyos veszteségeket szenvedtek, hogy az offenzíva folytatásáról le kellett mondaniuk. — *Jovan* VASILJEVIĆ: „A jugoszláv hadiflotta a kotori öbölben 1941-ben" (101—131. o.). A cikk ismerteti a partvédelmi célokra alkalmas egységeket, a tisztikar és a legénység magatartását 1941 áprilisában. A királyi jugoszláv hadsereg kapitulációja után a hadiflotta egységei a kotori öbölben egy tengeralattjáró és két romboló kivételével — amelyek csatlakoztak a szövetségesekhez — a német csapatok kezére kerültek. A legénység csak két egységet robbantott fel. A továbbiakban a szerző elemzi azokat az okokat, amelyek a jugoszláv hadiflotta kapitulálásához vezettek. — *Aleksandar* VUKOTIC: „Pártpolitikai munka a 4. crngorai proletárdandárban (1942 június—1943 június)" (193—209. o.). A dandárban folyó pártmunkát a JKP KB által kinevezett pártmegbízott irányította. A szervezet alapegysége a század pártsejtje volt, amelyben legkevesebb három tag tartozott. Amikor a partizánosztagok dandárokká fejlődtek, megalakultak a dandár politikai osztályok. A pártszervezetek a JKP KB, illetve a nemzetiségi KB-ok közvetlen alárendeltségébe kerültek. A szerző részletesen kitér a pártszervezetek eszmei-politikai nevelőmunkájára és a lakosság mozgósítása terén kifejtett tevékenységére. — *Dušan* ŽIVKOVIĆ: „A népi felszabadító mozgalom vezetésének koncepciója az új népi hatalom megteremtéséről" (213—229. o.) c. tanulmányában a szerző arra mutat rá, hogy az 1941-ben megkezdett népi felkelés nemcsak a megszállók és kiszolgálóik, hanem a régi társadalmi rend ellen is irányult s a szocialista forradalom kezdetét jelentette. — *Milojica* PANTELIC: „A 25. hadosztály a toplicko-jablanockai hadműveletben" (251—264. o.) A németek 1944 júliusában indított hadműveletéről és annak kudarcáról számol be a szerző, amikor a fasiszták Dél-Szerbiában meg akarták semmisíteni a Népi Felszabadító Hadsereg szerb hadosztályait. — *Milan J.* OBRADOVIC — *Milan M.* MILADINOVIC: „A Népi Felszabadító Hadsereg és Jugoszlávia Partizán Alakulatainak felderítő és kémelhárító tevékenysége a neretvi csata előtt" (267—282. o.) c. cikke részleteket közöl a megszállók „Weiss I." és „Weiss II." elnevezésű hadműveleteinek előkészítéséről, a jugoszláv partizánok jól működő felderítéséről. A lakosság nagyarányú részvétele a népi felszabadító harcban, a népi hatalmi szervek széles hálózata, a hadsereg szoros kapcsolata a lakossággal biztosította az ellenfél felderítésének elhárítását és a fasiszta helyőrségekről a szükséges adatok beszerzését.

WOJSKOWY PRZEGLAD HISTORYCZNY (Lengyelország), 1969. 2. sz. — A népi Lengyelország megalakulásának

25. évfordulója alkalmából *Wladyslaw* GOMULKA elvtárs Szejmben tartott ünnepi beszédét és *Wojciech* JARUZELSKI hadseregtábornok lengyel honvédelmi miniszter parancsát közlik. — A tanulmányok között érdekes *Waldemar* TUSZYNSKY: „A janówi erdőkben 1944-ben folytatott partizánharcokról" (25—69. o.) szóló cikke, melyben a téma 15 évvel ezelőtti, 1954-ben megjelent első feldolgozását újonnan előkerült dokumentumok alapján vizsgálja és egészíti ki. Különböző visszaemlékezések (lengyel, szovjet, H. Frank gubernátor naplója) és levéltári anyagok (főleg német) alapján rekonstruálja a 3000 fős AL (Népi Hadsereg), BCh Paraszt Zászlóaljak), AK (Honi Hadsereg) védelmi rendszerét, az ellenség erejét (Sturmwind hadművelet elemzése, 30 000 fő vett benne részt), értékeli az egyes harccsoportok tevékenységét, s adja meg történelmi rangját a Janów-i erdőkben folyt partizánharcoknak. (Méreteire jellemző, hogy csak április-május hónapokban 300 akciót hajtottak végre a német vasúti szállítások ellen — az egyéb gazdasági objektumok s a közigazgatás ellen irányult akciók mellett.) — *Kazimierz* Kaczmarek: „A Lengyel Néphadsereg pénzügyi problémái 1944—45-ben" (70—112. o.) Hadigazdaságtörténettel foglalkozó cikke a népi Lengyelország 1944—45-ös gazdasági erőfeszítései keretében vizsgálja a hitleri Németország ellen folytatott háború pénzügyi biztosításának problémáit. Elemzi az államháztartás hadikiadásait, amelyek az összkiadásoknak átlagosan 60%-át tették ki. Ennek a hadseregen belüli megoszlása részletes táblázatos kimutatásokkal élénken tükrözi a hadviselés, majd a békés hadigazdálkodásra, az új hadseregszervezésre való átterés kiadásait. — *Stanislaw* RZEPSKI: „A 8. gyalogoshadosztály részvétele az UPA bandákkal folytatott harcban 1945—1947 között." (113—157. o.) A Rzeszow-i és Krakkó-i vajdaság területén mintegy 20 reakciós földalatti banda és 10 UPA század működött. Az egyes csoportok 30—80 emberből álltak, az UPA századok 100—300 emberből. Szervezeti, személyi, felszerelési adatokat közöl (az UPA bandák összlétszáma 1946—1947-ben Lengyelország területén kb. 2000 ember volt). Részletesen, szinte naponként rögzíti a 8. gyalogoshadosztály harccselekményeit, szervezeti változásait, hadműveleti terveit. — *Zygmunt* BIESZCZANIN: „Lengyel partizánalakulatok a Skalbmierzért folyó csatában, 1944. augusztus 5-én" (158—200. o.) Tudományos feldolgozás a skalbmierzi eseményekről eddig nem készült. Összegezi az eddig megjelent visszaemlékezéseket és adatokat s levéltári anyagok alapján, a helyzetjelentések értékelésével hiteles képet rajzol a hitleristák bestiális gyilkosságairól (kb. 75 fő), a lakosság és a partizánok hősi harcairól a „Pinczowi Köztársaságban", az általános katonapolitikai helyzetbe ágyazva az eseményeket s kiemelve a szovjet katonák hozzájárulását a város lakossága életének megmentéséhez. — *Karol* DIDENKO: „A Lengyel Hadsereg műszaki csapatainak fejlődése 1943—1945 között" (201—222. o.) Részletes szervezeti, személyi, kiképzési és felszerelési adatokat közöl, felsorolva a műszaki csapatok legfontosabb hadműveleti biztosító feladatait a háború utolsó két évében. — *Eugeniusz* STACHURSKI: „A lengyel—bolgár fegyverbarátság történetéből" (223—261. o.) Barátságuk forrása a két nép szabadságáért és függetlenségéért folytatott harcaiban gyökerezik. Már az 1444-es várnai csatában közösen harcoltak a bolgárok—lengyelek—magyarok az Európát fenyegető török hadak ellen. A XIX. és XX. századi lengyel felkeléseknek sok szimpatizánsa volt a Balkánon, eszméik hatottak Bulgária nemzeti mozgalmaira. Számos lengyel vezéralakja volt a Balkán forradalmi-demokratikus mozgalmainak. A fasizmus elleni harcok idején is sok lengyel segítette a bolgár népet. A bolgár és lengyel nép legjobb fiai együtt harcoltak Spanyolországban, majd a második világháborúban is a Hitler-fasizmus gaztettei ellen. Ennek konspirációs szálait s az antifasiszta harcok részvevőinek tevékenységét részletesen ismerteti. — Meg kell említeni *Jerzy* GODLEWSKI cikkét: „Az olaszok 1935—36-os abesszíniai agressziójáról" (354—386. o.) I. rész, amely a hadműveletek pontos leírását adja és kísérletet tesz a kritikai értékelésre. — *Piotr* STAVICKI: „Lucjan Zeligorski tábornok feljegyzései" (387—398. o.) c. közleményében a 30-as évek Pilsudski-ellenes katonapolitikájának jellemző dokumentumait mutatja be.

ZEITSCHRIFT FÜR MILITÄRGESCHICHTE (NDK), 1969. 3. sz. — *Horst* KÜHNE: „A német fasizmus spanyolországi intervenciójának (1936—1939) mérete és kiterjedése" (273—287.

o.) A német marxisták és a Német Kommunista Párt Központi Bizottságának vezető szerepét ismerteti a cikk, amely a spanyol polgárháború éveiben lehetővé tette, hogy a német nép az igazi okokat és összefüggéseket felismerje. Azt a tényt, hogy a fasiszta Németország 1936—1939-ig fegyveres erővel háborút folytatott a Spanyol Köztársaság ellen, a reakciós történetírás mint kölcsönös, tehát spanyol részről is fennálló intervenciót említi. Ezzel szemben a német fasiszták kezdték meg az intervenciót tisztán körülhatárolható politikai, gazdasági és katonai célok miatt. A spanyol intervenció gazdasági, politikai és katonai céljait ismerteti a szerző. A feladatok a német állammonopolista uralkodó rendszer speciális érdekeinek feleltek meg. Siemensék és Kruppék, úgymint a Wehrmacht vezetői egy új világháború erőpróbájának tekintették ezt a harcot. Az 1936. július 25-én megkezdődött „spanyolországi előrenyomulás" a spanyol csatatereknek mint csapatgyakorlótereknek és fegyvertechnikai kísérleti területeknek való felhasználásáért is folyt. A Condor Légió, a fasiszta német haditengerészet egységeinek intervenciós harcát, Almeria 1937. május 31-i lövetését ismerteti a cikk, amely a barbár légiháború szomorú példája. — *Kurt* WROBEL: „A Központi Tengerészeti Katonatanács szerepe az 1918-as németországi novemberi forradalomban" (288—300. o.) A császári Németországban 1917 nyarán a haderőknél mutatkozó forradalmi mozgalom különösen a tengerészetnél bontakozott ki és itt volt a leghatározottabb. A szerző az 1917 nyarán lezajlott matrózok forradalmi békemozgalmában a katonák, illetve matrózok központi szerepét, a mozgalom kibontakozásának körülményeit, az 1918. november 4-től a hadihajókon és a kikötőkben megválasztott tengerészeti katonatanácsokat ismerteti. Amikor a Birodalmi Tengerészeti Hivatal megkísérelte, hogy a népimegbízottak tanácsának, a császári tengerészeti tisztek parancshatalmának érvénybentartásáról szóló, 1918. november 12-i rendeletét érvényesítse, a felháborodott matrózok félreérthetetlenül kinyilvánították, hogy az 1918. november 9-e utáni hatalmi viszonyokról egészen más elképzelésük van, mint a kormánynak és a Birodalmi Tengerészeti Hivatalnak. A tengerészeti főválasztmánnyal, valamint az 53-as választmány megalakulásával, tevékenységével, programjával, a Spartakus-szervezethez való kapcsolatával foglalkozik a cikk. — *Herbert* HENNING: „Harc a keleti-tengeri kijáratokért és az Atlanti-óceán északkeleti bejáratáért Németország és Nagy-Britannia között a második világháborúban" (300—314. o.) A tengerszorosokért vívott harc jelentősége a tengeri ellenfelek, Németország és Nagy-Britannia hadászati okaiból, a tengeri hadszíntér katonaföldrajzi viszonyaiból és az akkori erőviszonyokból következik — mutat rá a szerző. Pontokban sorolja fel a német és az angol haditerveket, amelyek német részről támadó, angol részről pedig védelmi célokat szolgáltak. Részletesen foglalkozik az 1939—1940-ig betervezett német tengeri hadvezetés három fő irányával. — *Karl-Heinz* STRELLER: „II. Frigyes és a régi porosz militarizmus a Bundeswehr ábrázolásában" (314—326. o.) A Bundeswehr fejlesztésében a belső vezetés az ideológiai befolyásra és a katonai nevelésre helyezte a hangsúlyt. A katonai nevelésben fontos szerepet játszó hagyományápolás a hadtörténelemírásban is jelentős helyet foglalt el és a hagyományok itt mint eszközök szerepeltek a szellemi háború előkészítésében. A porosz militarista hagyományok ápolásaa német imperialista hadseregben a katonáknak agressziós háborúra való politikai előkészítését szolgálta. A szerző bemutatja a nyugatnémet történészek művein keresztül II. Frigyest, valamint a porosz militarizmust. A porosz reformer alakjának meghamisításáról szóló műveket, valamint II. Frigyes alakjának és a porosz militarizmusnak „tudományossá" tételét közli.

4. sz. — *Mihail Ivanovics* BURZEV: „A Vörös Hadsereg oldalán harcoló német antifasiszták a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújában. Gondolatok és visszaemlékezések" (416—432. o.) A Vörös Hadsereg és a német antifasiszták harci szövetségének egység, kölcsönös segítség, győzhetetlen fegyverek a békéért vívott harcban — volt a jellemzője. 1941 júniusában a NKP KB megjelentette az első, és ennek az évnek otóberében a második felhívást, melyben felhívta a német nép figyelmét az imperialista háború rabló jellegére, valamint arra, hogy a német nép feladata harcban létrehozni az antifasiszta Németországot. *W.* Florin, *W.* Pieck és *Walter* Ulbricht felhívásban fordult

1942. január 25-én a német csapatokhoz és Németország lakosságához. A szerző részletesen ismerteti a Sztálingrádnál elfogott német hadifoglyok meggyőzésének folyamatát. A szerző beszámol Wilhelm Piecknek Paulus tábornokkal és más német hadifogoly tisztekkel folytatott beszélgetéséről, az 1943. július 13-án megalakult „Freies Deutschland" Nemzeti Bizottságról, valamint a Német Tisztek Szövetségéről.

ANALE DE ISTORIE (România), 1969. 2. sz. — *Nicolae* GIURGIUVEANU: „A romániai dolgozók szolidaritása a magyarországi proletárforradalommal" (75—82. o.) A Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából jelent meg a cikk. A szerző forrásokra hivatkozva közli, hogy a Szocialista Párt és a Szakszervezeti Főtanács Romániában melegen üdvözölte a magyar munkásság győzelmét. A Szocialista Párt a pártszervezetek részére adott instrukcióban javasolta tagjainak, hogy harcoljanak a magyarországi és oroszországi szocializmus elleni „fegyveres beavatkozásért". Olyan körülmények között, amikor az ország reakciós vezetői az antanthoz csatlakozva megkezdték a hadműveleteket a magyarországi szocialista forradalom ellen, Bukarest, Ploeşti, Galati, Braila, Buzau és más városok munkássága népes gyűléseken tiltakozott az intervenció ellen. A legjelentősebb esemény — amelyről e cikk szól —, az 1919. július 21-i általános sztrájk volt. Ebben a nagyarányú megmozdulásban, amelyet a Román Szocialista Párt és a Szakszervezeti Főtanács szervezett, tízezrek vettek részt, hitet téve a proletárinternacionalizmus elvei mellett. Az 1918. december 26-án megalakult román kommunista csoport, mely a KMP keretén belül működött, már a tanácshatalom megalakulása után aktív tevékenységbe kezdett Magyarországon, megkezdte egy lap kiadását, brosúrákat bocsátott ki román nyelven. A magyar Vörös Hadseregben mintegy 500 román állampolgár harcolt, akik közül egyesek ma a Román Kommunista Párt megbecsült veterán tagjai.

3. sz. — *Constantin* NICOLAE — *Petre* ILIE: „A RKP tevékenységéről a Hitler-ellenes erők egy széles koalíciójának megteremtése érdekében" (16—30. o.) A két szerző a RKP második világháború idején az antifasiszta belső erők tömörítése érdekében követett taktikáját elemzi a párt 1941. július 8-i körlevelétől kezdve, különös figyelmet fordítva a Hitler-ellenes Hazafias Front (1943), A Dolgozók Egységfrontja, majd a Nemzeti Demokratikus Blokk (1944) megalakulásának körülményeire. — A folyóirat érdekes összeállítást közöl Délkelet-Európa népeinek antifasiszta ellenállási harcáról. Ennek keretében egy-egy cikk foglalkozik a jugoszláv, a bolgár, az albán és a görög partizánmozgalom történetével. — *Nicolae* CIACHIR: „Jugoszlávia népeinek nemzetifelszabadító háborúja (1941—1945)" (31—42. o.) A szerző röviden ismerteti és elemzi Jugoszlávia népeinek a fasiszta megszállók ellen vívott harcát. — *Ion* Babici: „A bolgár nép antifasiszta ellenállása" (43—51. o.) A cikk a bolgár antifasiszta mozgalom három periódusát elemzi. (1941. június 24 — 1943. február; 1943 eleje — 1944 tavasza, 1944 közepe és 1945 májusa.) — *Gelcu* MAKSUTOVICI: „Az albán ellenállási mozgalom az olasz és a német megszállók ellen (1939 április — 1944 november)" (52—60. o.) Maksutovici röviden összefoglalja Albánia olasz megszállásától a német fasiszták kiűzéséig terjedő időszak eseményeit. Részletesebben foglalkozik az 1941. november 8-án megalakított albán kommunista párt szerepével a megszállók elleni harc szervezésében és vezetésében. — *Dan* BARAN: „A görögországi ellenállás (1940—1944)" (61—69. o.) Görögország német megszállása után kibontakozó görög Hitler-ellenes ellenállás történetéről nyújt áttekintést könyvészeti források alapján.

Balla Tamásné *Józsa Antal* *Lengyel István* *Nádor Tibor*

Viniczai István *Windisch Aladárné*

HÍREINK

NEMZETKÖZI TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY A SPANYOL POLGÁRHÁBORÚ NEMZETKÖZI BRIGÁDJAIRÓL

Ez év január 13-tól 20-ig Moszkvában, a Szovjetunió Tudományos Akadémia Nemzetközi Munkásmozgalmi Intézetében ülésezett a készülő kötet nemzetközi szerkesztő bizottsága, hogy az elkészült tanulmányokat nyomdába adás előtt megvitassa és jóváhagyja.

A szerkesztő bizottság nyolc tagból áll: *Alano Elliot* — Anglia; *Frantisek Kruzik* — Csehszlovákia; *Lazar Latinovits* — Jugoszlávia; *Rozse Miso* — Franciaország; *Petr Vasiljuk* — Lengyelország; *Hans Taubner* — Német Demokratikus Köztársaság; *Renato Bertolini* — Olaszország; és *Ivan Nyikiforics Nyesztyerenko* — Szovjetunió.

A kötetet két általános jellegű tanulmány vezeti be — az egyik *Dolores Ibarruri* munkája a spanyol nép szabadságharcáról; a másik *Luigi Longo*—*Franz Dohlem* a nemzetközi brigádokról. Majd ezt követi 19 nemzeti tanulmány, az orosz ábécé sorrendjében: Ausztria — *Max Steiner;* Anglia — *Nan Green;* Ausztria, Bulgária — D. *Szirkov;* Magyarország — *Györkei Jenő;* Németország — *Hans Taubner;* Írország — *Maikl O'Riordan;* Olaszország — *Cesare Columbo;* Kuba — *Karbajan* és *Nikolau;* Norvégia — *Dalland Lippe, Mortensen* és *Reiersen;* Lengyelország — *Vasiljuk;* Románia — *M. Burke* és *V. Roman;* Szovjetunió — *D. P. Pricker,* a történelemtudományok doktora; Észak-Amerikai Egyesült Államok — *Artur H. Lendisz;* Finnország — *Kockinen* és *Hukkinen;* Franciaország — *R. Miso;* Csehszlovákia — *F. Kruzik;* Svájc — *S. Rogebju* és *K. Ullsson; Jugoszlávia.* (Az argentin és jugoszláv tanulmány szerzők feltüntetése nélkül jelenik meg.)

A szerkesztő bizottság munkájában meghívott vendégekként a következő személyek vettek részt: *Karlo Lukánov* — Bulgária; *Franz Dahlem* — Német Demokratikus Köztársaság; *Franciszek Ksiezarczyk* vezérőrnagy — Lengyelország; *Valter Roman* vezérőrnagy — Románia; *Dolores Ibarruri* — Spanyolország; *P. I. Batov* hadseregtábornok — Szovjetunió; valamint *Györkei Jenő* alezredes, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársa, a magyar tanulmány szerzője.

A tanulmánykötet igen nagy érdeklődésre tarthat számot, mert új dokumentumok alapján teljes képet nyújt majd az olvasónak a nemzetközi brigádok hősi küzdelméről. Először kerül közlésre a nemzetközi brigádok pontos számadata — többek közt a szovjet önkéntesek létszáma, a Szovjetunió katonai segítsége (pontosan részletezve) a Spanyol Köztársaság részére.

A kötet — a Szovjetunió Tudományos Akadémia Kiadójának gondozásában — előreláthatólag még ebben az évben megjelenik oroszul, majd német, angol, francia, spanyol, olasz és minden bizonnyal magyar nyelven is napvilágot lát.

Györkei Jenő

AZ ELSŐ NEGYEDÉV ESEMÉNYEIBŐL

FOLYÓIRATUNK SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA az 1969-ben közölt tanulmányok közül *Ölvedi Ignác* kandidátus: „Adatok a német—magyar katonai viszony alakulásához" (1944. szeptember 8-a után) és a debreceni hadművelet előkészítéséhez", valamint *Godó Ágnes* alezredes: „A XV. »Petőfi Sándor« Rohamdandár harctevékenységének története" c. tanulmányokat — figyelembe véve az azokban feltárt új adatokat s ezek alapján levont új következtetéseket — NÍVÓDÍJ-ban részesítette.

DR. LIPTAI ERVIN EZREDES, a Hadtörténelmi Intézet parancsnoka a Szovjetunió Ismeretterjesztő Társaságának meghívására 1969. november 21—30. között Moszkvában és Rigában több előadást tartott a magyar Vörös Hadsereg honvédő harcairól.

ÁROKAY LAJOS ALEZREDES ÉS HALÁPI LÁSZLÓ ŐRNAGY, az Országos Hadtörténeti Múzeum tudományos munkatársai a Szovjet Hadsedeg Központi Múzeumának meghívására 1969. október 21-től november 4-ig a Szovjetunióban tartózkodtak. Megtekintették a moszkvai és a leningrádi katonai történeti múzeumokat, s megbeszéléseket folytattak a kiállítások rendezésének új problémáiról és módszereiről.

DR. KUN JÓZSEF ALEZREDES 1969. november 10-től 30-ig a Német Demokratikus Köztársaság Hadtörténelmi Levéltárában — Potsdamban — folytatott kutatómunkát. „A magyar megszálló csapatok tevékenysége a Szovjetunió területén" c. témához gyűjtött anyagot.

A CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG NEMZETVÉDELMI MINISZTÉRIUMÁNAK négytagú küldöttsége 1969. december 9-től 12-ig a Hadtörténelmi Intézetben megbeszéléseket folytatott az intézmény parancsnokságával a magyar Vörös Hadseregben szolgálatot teljesített csehszlovák nemzetiségű vöröskatonák igazolásának eljárásáról.

A BUDAI ÖNKÉNTES EZRED harcainak emlékére a Hazafias Népfront Budapesti Bizottsága és a Hadtörténelmi Intézet 1970. február 9-én díszünnepséget rendezett a MOM Szakasits Árpád Művelődési Házban.

Az ünnepséget *Liptai Ervin* ezredes, a Hadtörténelmi Intézet parancsnoka nyitotta meg, majd az ünnepi műsor keretében *T. Varga György*, a Hadtörténelmi Intézet tudományos munkatársa méltatta az ezred harcainak jelentőségét.

Az ünnepi műsor második részében a Magyar Néphadsereg Vörös Csillag Érdemrenddel kitüntetett központi művészegyüttese mutatta be új műsorát, amelyet a jelenlevők — köztük az ezred több mint másfélszáz volt tagja — nagy tetszéssel fogadtak.

FŐVÁROSUNK FELSZABADULÁSÁNAK 25. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, valamint a Hazafias Népfront Budapesti Bizottsága 1970. február 10—11-én Tudományos ülésszakot rendezett a Magyar Tudományos Akadémián.

Az ülésszakon öt referátum hangzott el a magyarországi felszabadító hadműveletek, a budapesti hadművelet, a magyarok részvételéről a fasizmus elleni harcban, a budapesti partizánharcokról, valamint a Magyar Néphadsereg fejlődésének néhány problémájáról.

A plenáris ülés után a tanácskozást három szekcióban folytatták, ahol a főreferátumokhoz kapcsolódva 22 korreferátum hangzott el, amelyből hatot a baráti országok hadtörténeti intézeteinek munkatársai tartottak.

Az ülésszakon elhangzott előadások és hozzászólások anyaga hamarosan megjelenik a Hazafias Népfront kiadásában.

Sift Gézáné

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

DOKUMENTUMOK A MAGYAR NÉPHADSEREG SZÜLETÉSÉRŐL

Budapest és az ország nyugati részén még folytak a harcok, amikor a felszabadított országrészen megkezdődött a nemzeti újjászületés. Az akkor megindult forradalmi folyamatban született az új magyar hadsereg.

Az itt közölt dokumentumok, amelyeknek egy része nem ismeretlen a kor történetével foglalkozó kutatók előtt, természetesen nem adnak választ a hadseregszervezés minden problémájára. De nem is ez a célunk: csupán a hadsereg felállításának fő kérdéseiben kívánunk tájékoztatást adni.

A közölt iratok tanúsítják:

1. Az új magyar fegyveres erő felállítását a Magyar Kommunista Párt kezdeményezte; a hadsereg jellegére és feladatára vonatkozó követelményt a két munkáspárt együttes nyilatkozatában állította fel. Az új hadsereg célja: bekapcsolódni az ország felszabadításáért, a fasizmus végleges megsemmisítéséért folyó háborúba és a demokratikus rend biztosítása.

2. A hadsereg szervezését — a fegyverszüneti egyezmény előírásai alapján — 1945 január végén kezdték el. Mivel az egyes intézkedések, a toborzás és önkéntes jelentkezés, az igazoló eljárás, a nevelőtiszti intézmény rendszeresítése stb.— még maga a szervező munka is — a dolgozó tömegek, a demokratikos pártok ellenőrzése alatt ment végbe, lehetővé tette, hogy az új hadsereget — a két munkáspárt említett programjának megfelelően — népi demokratikus hadseregként állítsák fel.

A záródokumentumból, amely választ ad arra, hogyan változott a hadsereg szervezete, létszáma az 1945-ös évben, következtetni lehet fegyveres testületünk erejére is.

Néhány iratot — azok nagy terjedelme miatt — csak kivonatosan ismertetünk, de a forrás feltüntetése lehetőséget nyújt a bővebb ismereteket igénylőknek a teljes anyag áttanulmányozására. A rövidítéseket nem oldottuk fel, mert azok közismertek, s így az olvasót nem akadályozzák a publikált anyag megértésében. Az iratokban jelzett mellékleteket nem közöljük.

Közreadta: *Gellért Tibor* és *Kis András*

1.

RÉSZLET MAGYARORSZÁG DEMOKRATIKUS ÚJJÁÉPÍTÉSÉNEK ÉS FELEMELKEDÉSÉNEK PROGRAMJÁBÓL

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT JAVASLATA

1944. november 30.

1. A magyar nép létérdeke, Magyarország újjáépítésének elengedhetetlen feltétele a nemzet cselekvő részvétele az ország felszabadításában a német iga alól. Azonnal szakítanunk kell Németországgal és ellene fordulni! Minden késlekedés halálos. A magyar népnek minden erejét meg kell feszítenie, az ország minden erőforrását mozgósítani kell, hogy hozzájáruljon a szabadságszerető népek győzelméhez, a barbár német fasizmus megsemmisítéséhez.

A legmesszebbmenő támogatást kell nyújtani a Vörös Hadseregnek, mely kiűzi a magyar földről a német elnyomókat...

Néplap, 1944. november 30. A teljes szöveg közölve: Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma kiadványa 1969. 14—18. o. (Továbbiakban: Magyar—szovjet kapcsolatok...) Debrecen, Alföldi Nyomda.

2.

RÉSZLETEK AZ IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉSNEK A MAGYAR NÉPHEZ INTÉZETT SZÓZATÁBÓL

1944. december 21.

1944. december 21-én Debrecenben, a magyar függetlenségi eszme ősi várában összegyűltek a magyar nép hivatott képviselői, hogy megalkossák az Ideiglenes Nemzetgyűlést.

Ezer sebből vérző, végveszélybe került hazánk megmentésére rendkívüli erőfeszítésre van szükség!

Az nem lehet, hogy nemzetünk elsüllyedjen a sírban, melynek szélére taszított bennünket a Németországgal kötött átkos szövetség! Nem akarjuk, hogy német hódítók oldalán, a nemzet érdekei ellenére három és fél évig folytatott bűnös háború miatt elpusztuljon nemzedékek munkája, és összeomoljon a magyar állam ezeréves épülete! Nem lehet, hogy a német zsoldban álló Szálasi-bűnszövetkezet hazaárulása miatt egyedül Magyarország pusztuljon tovább Németország csatlósaként, egyedül Magyarország ne vessen véget a szabad népek ellen vívott esztelen és öngyilkos háborúnak, egyedül a magyarság ne vegye ki részét a hazáját leigázó német rablók megsemmisítésében!

Szakítani kell a hitlerista Németországgal!

Fegyverszünetet kell kötni a győztes szövetséges hatalmakkal, a Szovjetunióval, Angliával, Észak-Amerikai Egyesült Államokkal!

Nem szabad ölbe tett kézzel nézni, hogy a magyar hazát egyedül az orosz hadsereg szabadítsa fel a német járom alól! A szabadságot, a függetlenséget csak akkor érdemeljük meg igazán, ha magunk is cselekvően, minden erőnkkel kivesszük részünket a saját felszabadításunkból: Álljon talpra a nemzet szent szabadságharcra a német elnyomók ellen!...

Független Magyarországot akarunk! Ezért szabadságharcot hirdetünk a függetlenségünket letipró, a hazánkat dúló németek ellen! Bocskai, Bethlen, Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos zászlaja alá hívjuk újra a magyar népet: ragadjon fegyvert, lépjen a kurucok, a 48-as honvédek nyomába! Szabadságharcunkkal csatlakozzunk a demokratikus népek küzdelméhez a német zsarnokság ellen. Le-

mossuk magunkról a német zsoldosság gyalázatát. Így újra emelt fővel állhatunk a világ előtt!...

Honvédek! Nincs más parancs számotokra, mint a nemzet parancsa! Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a nemzet nevében parancsolja: fordítsátok fegyvereiteket a német elnyomók ellen, támogassátok a felszabadító Vörös Hadsereget, csatlakozzatok a magyar szabadságharchoz, a szerveződő új magyar nemzeti haderőhöz!...

Néplap, 1944. december 24. *Közölve:* Magyar—szovjet kapcsolatok... 19—21. o.

3.

RÉSZLET NÉMETORSZÁGNAK KÜLDÖTT HADÜZENETBŐL ÉS MAGYARORSZÁG IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYÁNAK A MAGYAR NÉPHEZ INTÉZETT FELHÍVÁSÁBÓL

1944. december 28.

A németek megfosztották Magyarországot függetlenségétől, sárba taposták a magyar nemzeti szuverenitást, börtönbe vetették és kivégezték a magyar hazafiak ezreit, elrabolták a nemzeti vagyont, kifosztották és feldúlták az országot. A magyar fiatalságot elhurcolják Németországba, a magyar asszonyokat sáncmunkára parancsolják, magyar honvédalakulatokat beolvasztanak a német hadseregbe és német ügyért kényszerítik vérezni.

Mindezeket figyelembe véve, az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a felhatalmazás alapján, melyet programja megvalósítására az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott, érvényre juttatja a magyar nép akaratát, semmisnek nyilvánítja a Németországgal kötött szerződéseket, megszakít vele mindennemű kapcsolatot, és ezennel hadat üzen Németországnak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kijelenti, hogy a háborút a Szovjetunió és szövetségesei oldalán, az ország összes erőforrásainak mozgósításával mindaddig folytatni fogja, míg a szövetséges hatalmak ki nem vívják a teljes győzelmet Németország felett, mert csakis ez a győzelem biztosíthatja Magyarország függetlenségét. Egyben az Ideiglenes Nemzeti Kormány tudomására hozza a magyar népnek, hogy a fegyverszünet megkötése céljából a Szovjetunió, valamint a vele szövetséges hatalmak kormányaihoz fordult...

az Ideiglenes Nemzeti Kormány.

Néplap, 1944. december 30. *Közölve:* Magyar—szovjet kapcsolatok... 25. o.

4.

RÉSZLETEK A FEGYVERSZÜNETI EGYEZMÉNYBŐL, AMELYET EGYRÉSZRŐL A SZÖVETSÉGES SZOCIALISTA SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK, AZ EGYESÜLT BRIT KIRÁLYSÁG ÉS ÉSZAK-ÍRORSZÁG, AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK, MÁSRÉSZRŐL MAGYARORSZÁG KÖTÖTTEK MEG

1945. január 20.

c) Magyarország kormánya kötelezi magát olyan mérvű szárazföldi, tengeri és légierő fenntartására és rendelkezésre bocsátására, amilyent a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg Főparancsnokság a fővezetése alatt álló szolgálatra megállapíthat. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki. Ezek az erők csak az érdekelt Szövetséges Kormány előzetes beleegyezésével használhatók fel a Szövetségesek területén.

d) A Németország elleni hadműveletek beszüntetésével a magyar fegyveres erők leszerelendők és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete alatt békeállományba helyezendők.

17. A magyar polgári közigazgatás visszaállíttatik Magyarországnak mindazon területén, amely az arcvonaltól nem kevesebb, mint 50—100 kilométerre (a terepviszonyoktól függően) fekszik, emellett a magyar közigazgatási szervek kötelezik magukat, hogy a béke és a közbiztonság helyreállítása érdekében végrehajtják a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság utasításait és rendeleteit, amelyeket ezek a jelen fegyverszüneti feltételek végrehajtásának céljából adnak ki.

18. A fegyverszünet egész időtartamára Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt és az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselőinek részvételével szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a fegyverszünet hatályba lépésétől a Németország ellen folytatott hadműveletek befejezéséig terjedő időben a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság fővezetése alatt fog állani.

F) *Függelék a 18. ponthoz*

A fegyverszüneti egyezmény 18. pontjának megfelelően létesítendő Szövetséges Ellenőrző Bizottság feladata a fegyverszüneti feltételek pontos teljesítésének ellenőrzése.

A Magyar Kormány és annak szervei kötelesek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden, a fegyverszüneti egyezményből következő utasítást teljesíteni.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság külön szerveket vagy osztályokat létesít és feladatuknak megfelelő különböző funkciók teljesítésével bízza meg azokat. Ezenkívül a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tisztjeit Magyarország különböző részeire is kirendelheti.

Magyar Közlöny, 1945. március 17. *Közölve:* Magyar—szovjet kapcsolatok . . . 36., 38—39., 41—42. o.

5.

MAGYARORSZÁG IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYA MINISZTERELNÖKÉNEK ÉS HONVÉDELMI MINISZTERÉNEK FELHÍVÁSA A MAGYAR NÉPHEZ

1945. január 20.

TOBORZÁSI FELHÍVÁS!

Hazánkon végighömpölygött a háború, a németek és Szálasi hazaárulói hadszíntérré alakították. Kirabolták, tönkretették, munkahelyeinket felrobbantották, a magyar otthonokat szétdúlták.

A romok alatt azonban megmozdult az élet és most ezeréves magyar hazánk parancsolja: Fogjon fegyvert minden magyar, a haza és a magyar nép felszabadítása érdekében.

Magyar hazafiságtól és nemzeti érzéstől áthatott, demokratikus szellemű új magyar hadseregre van szükség, mely magyar vezetés mellett teszi le a következő ezeréves történelmünk alapkövét.

Még vannak magyarok, akik felszabadításra várnak. Részt akarunk venni a szovjet hadsereggel együtt a világbékét háborgató fasiszta Németország leverésében. Ezzel mutatjuk meg a legjobban, hogy Magyarország csak a német kényszer alatt avatkozott a háborúba, német érdekekért. A nagy szövetséges hatalmak, a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok aszerint értékelnek bennünket, hogy mennyi katonával veszünk részt a népek felszabadító harcában.

Most kezdődik a magyar demokratikus eszmék honfoglalása, tehát a tulajdonképpeni magyar háború, illetve szabadságharc.

Az új magyar hadsereg harcai adják meg az alapját a magyar nemzeti kormány politikájának és majd békekötéskor a magyar nép megfelelő helyének a szabad népek sorában.

Felszólítok tehát minden magyart, jelentkezzék önként a nemzet új szabadságharcára.

Férfiaknál: az önként jelentkezés korhatára 18 évtől 42 évig.

Nőknél: a korhatár 20 évtől 40 éves korig. A nők honvédelmi munkát látnak el.

A jelentkezők a községi elöljáróságoknál és a városok polgármestereinél 1945. évi február hó 8-ig jelentkezzenek.

Az önként jelentkezők, akik a harcban kitüntették magukat, a földbirtokreformnál elsősorban fognak földben vagy más állami kedvezményben részesülni.

Felszólítom a Magyarország újjáépítésében működő nemzeti bizottságokat, pártszervezeteket, egyesületeket, szakszervezeteket, iskolákat, felvilágosító munkájukkal hassanak oda, hogy minél több demokratikus érzülettől áthatott és harcos szellemű magyar ember álljon az új magyar hadsereg soraiba.

A községi elöljáróságok és a polgármesterek az önként jelentkezőkről névjegyzéket fektessenek fel a következő rovatokkal:

Férfiaknál: 1. név, 2. kor, 3. iskolai végzettség, 4. levente-kiképzésben részesült-e, 5. volt-e katona, mikor, mely fegyvernemnél és milyen rendfokozatot ért el, 6. szakképzettség (katonai), 7. van-e családja, gyermekek száma, 8. polgári foglalkozása, 9. apja és anyja neve.

Nőknél: 1. név (lánykori), 2. kor, 3. iskolai végzettség, 4. levente-kiképzésben részesült-e, 5. foglalkozása, 6. hajadon-e vagy asszony, 7. ha asszony, a gyermekek száma, 8. férje neve, 9. férje foglalkozása, 10. apja és anyja neve.

A megyei városok és községek elöljáróságai ezeket a névjegyzékeket 1945. év február hó 13-ig terjesszék fel az alispánoknak. Az alispánok és th. városok polgármesterei e névjegyzékeket összegyűjtve 1945. évi február hó 18-ig a honvédelmi minisztériumnak továbbítsák.

Bízom abban, és hiszem, hogy az egész nemzet meg fogja érteni a hazának ezt a hívó szavát. Eddig nem volt háborús célunk, most van. Jelenleg háborús cél: a magyar nép jobb jövőjének megalapozása és az új független, demokratikus, boldog Magyarország megteremtése.

Dálnoki Miklós Béla
miniszterelnök s. k.

vitéz Vörös János
vezérezredes, honvédelmi miniszter s. k.

Dél-Magyarország, 1945. január 30. Magyar—szovjet kapcsolatok . . . 42—43. o.

6.

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT ÉS A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT JAVASLATA AZ ÚJ MAGYAR HONVÉDSÉG MEGSZERVEZÉSÉHEZ

1945. január 30.

Az egységes magyar nemzet védereje a Honvédség.

A Honvédség néphadsereg, melyet a nemzet akarata hív életre, hogy létéért, becsületéért, szabadságáért és függetlenségéért újra kezdje harcát, s biztosítsa a nemzet helyét Európa szabadságszerető népei között, s vívja ki az összes szabadságszerető népek megbecsülését.

A Honvédség hivatása tehát a Németország elleni szabadságharc folytatása a végső győzelemig, az ország határainak megvédése a külső támadással szembe és a belső demokratikus rend biztosítása. (A szolgálati szabályzat 1. §. 2. pontja ily módon változtatandó meg.)

A magyar nemzet öntudatos örömmel él a szövetséges demokratikus hatalmak által adott alkalommal, hogy a Szovjetunió csapatai mellett vállvetve küzdhet a fasizmus ellen.

Az új Honvédség megteremtésénél két alapszempontot kell figyelembe vennünk.
1. Hitleri-Németország ellen fel kell állítani és felvonultatni egy 8 hadosztálynyi hadsereget.
2. A háború utáni átszervezés feladata.
Ma nem időszerű a háború utáni kérdések tárgyalása, tehát a tervezet csak a sürgősen felállítandó hadsereggel foglalkozik.

Hadrend

A fegyverszüneti szerződés szerint 8 hadosztály, 2 hadtest parancsnokság és egy hadsereg parancsnokság felállítását tervezzük két ütemben.
Első ütem egy hadosztály azonnali felállítása és felvonultatása (Kossuth hadosztály).
Második ütem további 7 hadosztály, valamint a magasabb parancsnokságok felállítása.

Személyi állománykiegészítés

A felállítandó Honvédség emberanyagát sorrendben az ország területén, illetve annak közelében táborozó hadifoglyokból, valamint az ország területén toborzás és sorozás útján egészítendő ki.

Az ország területén becslés szerint — — — — — — — — — —	70 000
Távolabb, keleten becslés szerint — — — — — — — — — —	50 000
Hadifogollyal számolunk, ezeknek azonban részben alkalmatlanság, részben idegen állampolgárság miatt előreláthatólag csak 50%-ával rendelkezhetünk, tehát — — — — — — — — — — —	60 000
Előreláthatólag még a további területek felszabadításával visszakerül	10 000
Összesen:	70 000

Szükséglet

A 8 hadosztály felállításához á 10 000 fő — — — — — — — — —	80 000
A két hadtest parancsnokság, valamint a hadsereg parancsnokság és közvetlenek számára — — — — — — — — — — —	20 000
Hátországi szervek felállítására — — — — — — — — — —	10 000
Utánpótlásra a pótkereteknél — — — — — — — — — —	30 000
Összesen:	140 000 fő

A hadifoglyokból rendelkezésünkre álló 70 000 főnyi létszám feltöltésére még ugyanennyit kell toborzás és sorozás útján az ország lakosságából igénybe venni, mikor is a nők nagyobbmérvű katonai igénybevételét tervezzük. 42 éven felüli férfiakat és 40 éven felüli nőket is kell fogadni, ha fizikailag és szellemileg alkalmasak katonai szolgálatra.
Az emberanyag kérdését összevetve megállapíthatjuk, hogy e tekintetben hiány nem lesz.

Felszerelés, hadianyag

Jelenleg a rendelkezésre álló készleteket nem ismerjük, ezek felderítésére, összegyűjtésére és tárolására, kijavítására sürgősen intézkedni kell. Miután a készletek is a hadijog alapján a szovjet haderő zsákmányanyagát képezik, a felszerelés és a hadianyag pótlása érdekében a Szovjetunióval kell megállapodásra jutni, illetve kereskedelmi szerződést kötni...

Nevelés

A Honvédséget eddig fasiszta és németbarát szellemben nevelték. Természetesnek tartjuk, hogy a múlt még nyomokat hagyott, tehát az új, demokratikus szellem érvényesülését nem várhatjuk pillanatok alatt. Ezért szükségesnek tartjuk,

hogy a demokratikus szellemben felépülő új magyar hadsereg az új honvédség minden egyes tagjának az Ideiglenes Nemzeti Kormány a legnagyobb barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel megmutassa a helyes utat a demokratikus felfogás felé. E munka elvégzésére a Honvédelmi Minisztérium keretében „Kulturális nevelőosztály" felállítását javasoljuk.

A honvédoktató tisztikar nemcsak a demokratikus szellem alapjait hivatott megvetni, hanem meg kell értesse minden honvéddel, beosztásra és rendfokozatra való tekintet nélkül, hogy

miért *kell* harcolni a demokratikus nagyhatalmak oldalán,

miért *kell* szembefordulnia volt szövetségesével,

miért *kell* a fasizmussal végleg leszámolni.

A honvédnevelő tisztikar szervezete

A kulturális nevelőosztály szervezete: Vezetője a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára. Az egyes hadosztályokhoz, ezredekhez és zászlóaljakhoz a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkárának javaslatára a Honvédelmi Miniszter oktatótiszteket nevez ki. A hadosztály-oktatótiszt alezredesi, az ezredoktatótiszt őrnagyi, a zászlóalj-oktatótiszt századosi rangot kap. Az oktatótisztek hatásköréhez tartozik: előadások szervezése, gondoskodás a csapat kulturális szükségleteinek ellátásáról, mozielőadások rendezése, könyvtárszervezés stb. Az oktatótisztek kötelessége állandó figyelemmel kísérni a csapat szellemét és az észleltekről közvetlenül felettese útján joga van jelenteni a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkárának.

Az oktatótiszt nem csapattiszt. Nem avatkozik be a csapattisztek ügykörébe a katonai vezetés, kiképzés stb. terén. Fegyelmi büntetések kiszabásánál azonban ki kell kérni az oktatótiszt véleményét.

A kulturális nevelőosztály, illetőleg oktatótisztek munkájáról a Honvédelmi államtitkár irányítása alatt egységes irányelveket kell kidolgozni. A kulturális nevelőosztály, illetve a nevelőtisztek nem vihetnek be a hadseregbe pártpolitikát, hanem kizárólag demokratikus hazafias szellemet és a német fasizmus elleni háború szükségességének tanítását. Az ő feladatuk lenne odahatni, hogy a magyar hadsereg valóban új, demokratikus szellemű hadsereg legyen, nem pedig a régi hadsereg feltámasztása.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt kész konstruktíven együttműködni az új nemzeti haderő felépítésénél. Éppen ezért teszik javaslatukat a kulturális nevelőosztály szervezetére.

Kiképzés

A kiképzést teljesen gyakorlati alapokra kell fektetni, minden csak tetszetősséget célzó külsőségeket, díszelgésekkel kapcsolatos fogásokat el kell hagyni, s a szabályzatokból törölni. E feladat végrehajtására azonnal Szabályzatmódosító bizottság alakítandó meg a HM. kiképzési csoportja keretében, mely mindenek előtt szolgálati szabályzat és az „Alapkiképzés" szabályzatban hajtsa végre a módosításokat...

Családi segély

Minden bevonuló tartalékos minősítés nélkül családi segélyben részesül, melyet a pótkeret gazdasági hivatalok a bevonuló hozzátartozójának, illetve az általa megjelölt személynek, ha nem családos, fizet ki. A családi segély a gyermek száma szerint többszörös.

Hadipótdíj

Mindenkinek rendfokozat szerint állapítandó meg.

Szabályzatmódosítások

A szabályzatmódosítások sürgős végrehajtására a „Szabályzatmódosító bizottság" hivatott. A „Kiképzés" fejezetben már szó volt róla.

Feltétlenül eszközlendő szabályzatmódosítások.

15. old. 1. §. 1. szakasz törlendő.

2. szakasz helyett: A Honvédség hivatása a Németország elleni szabadságharc folytatása a végső győzelemig, az ország határainak megvédése a külső támadással szemben és a belső demokratikus rend biztosítása. 22. old. 29. szakasz utolsó három sora így módosul: ... is fog járulni, hogy a demokratikus rendet fenntartják és a szerzett dicsőséget gyarapítsák.

29. old. 52. szakasz ilyképp módosul: A honvédegyének demokratikus politikai pártoknak és szervezeteknek tagjai lehetnek. Népellenes, fasiszta pártoknak nem lehetnek tagjai.

A honvédség minden tagja aktív és passzív választó joggal rendelkezik, a választói jogi törvény értelmében ...

A „Fenyítő szakasz" végére iktatandó, aki testi fenyítési módot vagy Szolg. szab-ban fel nem tüntetett fenyítési módot alkalmaz, hadbíróság elé állítandó.

1. Megszüntetni a megkülönböztetést a tisztesből lett tisztek és a tiszti állományú tisztek között.

2. Megkönnyíteni a tisztesek előléptetését tisztté.

3. Megszüntetni a korlátozást, amely szerint a tisztté előléptetett tisztes csak századosi rendfokozatig léphet elő.

Új esküminta szerkesztendő (az új esküminta szövegét mellékeljük).

A hadicikkeket át kell vizsgálni, módosítani kell

a főtiszthelyettesi állomány megszüntetendő, erre vonatkozó rendelkezések törlendők.

Teljes egészében eltörlendő a különböző „Nősülési szabályzatok", a katona ugyanolyan polgári jogokkal rendelkezzék, mint bármilyen állampolgár.

Hatálytalanítandó a „Becsületügyi szabályzat", külön tiszti és polgári becsület nincs. A párbaj büntetendő cselekmény a tisztnél ...

Kitüntetések

A múlt világháborúban szerzett kitüntetések, valamint az ezekkel járó juttatások, ha egyébként az utóbbiakat vesszük, az Ideiglenes Magyar Kormány egyéb rendelkezései nem érintik, érvényben maradnak.

Az új világháborúban a fasiszta oldalon nyert tiszti kitüntetések, érdemrendek s az ezekkel kapcsolatos juttatások érvénytelenek, a látható jelvények viselését a Kormány tiltsa be.

Bár igaz, hogy az új világháborúban fasiszta oldalon történt részvételük kizárólag a vezetők bűne volt, de az is igaz, hogy legalább és minden tisztnek tudnia kellett, sok tudta is, hogy minden cselekedet, mely a fasizmust szolgálja, a magyar nemzet ellen történt, ily tettekért tehát, bármennyire is vitézi volt az, nem jár elismerés és kitüntetés a nemzettől.

A fasiszta államoktól nyert minden kitüntetés, jelvény viselését a kormány tiltsa be ...

Igazolások

Elvileg az a 15/M. E. 1945. évi Kormányrendelet szerint történjék. Az igazoló bizottságok tagjai között mindenkor legyen egy, a területileg illetékes Nemzeti Bizottság már igazolt tagjai közül kirendelt tag.

Igazolandók mind a tisztikar, mind az altisztikar (tiszthelyettesek) összes hivatásos és nem hivatásos tagjai.

Igazolások tárgyát képezze kizárólag a politikai magatartás...[1]

HL. 2668/Tan.gy.

7.

AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY HONVÉDELMI MINISZTERÉNEK UTASÍTÁSA A HADOSZTÁLYOK FELÁLLÍTÁSÁRA

1945. február 4.

I. Általában

1. A fegyverszüneti egyezmény 1. c) pontjában vállalt kötelezettségnek megfelelően a magyar gy. ho-ok fokozatos újbóli felállításra kerülnek. Egyelőre minden kerület területén egy gy. ho. áll föl. A gy. hop-ok fokozatosan és külön kerülnek kinevezésre.

2. A gy. ho-ok a kerület számát viselik. Ho-on belül a gy. e-ek folytatólagosan számozva, az ugyanott működő kieg. pság-okkal azonos számot viselnek. A hop székhelye a ker. pság, székhelyével azonos, míg az egyes gy. e. pság-ok székhelye az ugyanolyan számozású kieg. pság székhelyén működik.

3. A gy. ho., rajzhadrendjét és békeelhelyezését az 1. számú melléklet tartalmazza.

4. A gy. ho. alakulatait felállító pótkereteket (melyek egyben állománytestek és anyagi anyaalakulatok) a 4. számú melléklet alkalmazza. A pótkeretek ideiglenes szervezetét az 5. számú melléklet tartalmazza.

5. Helyőrségen belül a gy. ho. alakulatait az orosz helyi katonai hatóságokkal folytatandó közvetlen megbeszélés alapján a volt magyar béke laktanyákban kell elhelyezni. Ezek karbahelyezésére a városi (községi) elöljáróságok intézkedjenek. Leküzdhetetlen elhelyezési nehézségek esetén a ker. pság-ok az elhelyezés ideiglenes megváltoztatásáról ide javaslatot tehetnek.

6. A ker. pk-ok a gy. hop-ok alárendeltségébe lépnek és annak irányítása szerint a gy. ho. elvonulásáig a ho. felállításának anyagi, hadfelszerelési, elhelyezési, emberanyag pótlási, valamint állományvezető és nyilvántartó feladatait önálló *hatáskörrel* intézik, hogy ezáltal a hop. ideje a megalakuló gy. ho. belszervezetének pontos szabályozására, a fegyelem megszilárdítására, s a ki- és átképzés irányítására szabaduljon fel.

Az alárendeltségi viszony és az ügykörök szétválasztása hasonló az alakulat pk-a és a pótkeret pk. között is.

7. A gy. ho. elvonulása után a visszamaradó pótkeret pk-ok a ker. pk. alárendeltségébe lépnek.

II. A 6. gy. ho. felállítása

8. Első ho-ként a debreceni kerület területén megalakuló 6. gy. ho. áll föl.

9. *Emberanyag biztosítása.* A Szovjet Főparancsnokság február hó 5. és 15. között a 6. ho. teljes emberanyag szükségletét kitevő 14 000 főnyi volt hadifoglyokat átadja. A hadifoglyok átadási helyét a Szovjet Főparancsnokság határozza meg. Onnan útbaindításukat a 4. számú melléklet szerinti új béke helyőrségükbe a HM. hadifogoly átvevő különítményei eszközlik. A volt hadifoglyok béke helyőrségükbe, ha lehet vasúti szállítással, ennek hiányában gyalogmenetben vonulnak. Fogadásukra, elhelyezésükre és élelmezésükre ideiglenes átmeneti elgondoskodásukat Szolnok, Nyíregyháza, Berettyóújfalu, Debrecen, Kecskemét és Mezőtúr

[1] A kihagyott részekben a javaslat az anyagi és személyi szükséglettel, s az e téren fennálló hiányok megszüntetésének módjával; a hadkiegészítéssel, a tiszti utánpótlással és az előléptetésekkel foglalkozik. Az irat tartalmazza még a Szolgálati Szabályzat módosítására vonatkozó részletes javaslatot is.

polgármesterei haladéktalanul tegyék meg. Erre őket a 6. ker. pság e rendeletemre hivatkozással utasítsa.

10. Szolnokon a HM. (Vkf.) külön bizottsága a volt hadifoglyok megfelelő rendfokozatú és előképzettségű tisztjeiből ideiglenesen kijelöli az 1. számú melléklet szerinti ho. hadrend ho., e. és zlj. (osztály) pk-ait, vagy ilyenek hiányában azok leendő törzséből a pk. első munkatársait (Vkf. sgt.).

11. A hadifoglyok fegyvernemek szerinti szétosztása a hop., egyes fegyvernemeken belül a kijelölt e. (zlj., osztály, vagy alosztály stb.) pk. feladata.

12. Az új alakulatokba már beosztott volt hadifoglyokat azonnal a 2. számú melléklet szerinti béke elhelyezési körletekbe kell vasúti szállítással (ha ez nem lehetséges, gyalogmenetben) továbbítani.

Debrecen város tehermentesítésére eme alakulatokra felosztást a ho. Debrecenen kívül elhelyezendő alakulatainál kell kezdeni.

13. A 6. ho. összes béke helyőrségnek városi (községi) elöljáróságát a megfelelő számú volt hadifogoly fogadásának, elhelyezésének és élelmezésének előkészítésére a 6. ker. pság haladéktalanul hívja fel.

14. A kijelölt helyőrségbe beérkező alakulatok emberanyagából az alakulatok pk-ai mindenekelőtt saját pótkeretüket alakítsák meg (szervezetét lásd az 5. számú mellékletben). Az így megalakított pótkeretek pk-ainak azonnali feladata a rendelkezésre álló emberanyagok *állományba venni.* A volt hadifoglyok tehát kerületi illetőségükre és volt állománytestükre tekintet nélkül az új alakulat állományába kerülnek.

15. Továbbiakban a ho. alakulatainak összerázására, alosztályon belüli részletszervezetének szabályozására, az alakulatok fegyelmének megszilárdítására és az emberek átképzésére a 6. hop. az alakulatok hadfelszerelésének folyamatos kiegészítésére és egyéb anyagi ellátására, továbbá az új állománytestek ember nyilvántartási munkájának részleteire, szakképzettek ho-on belüli cseréjére, hiány, fölösleg nyilvántartására stb.-re a 6. ker. pság intézkedjék.

16. A hop. és a 6. ker. pság Debrecenben a Vkf-fel és HM-mel szoros érintkezést tartson és az egymás után felmerülő, előre nem látott kérdésekben szükség esetén elvi döntést innen kérjen.

A 6. ho. felállításánál a gyakorlati élet fogja mindama kérdéseket felvetni és tisztázni, amely kérdések a következő ho-ok felállításánál már eleve központi rendeletek formájában láthatnak napvilágot.

III. Az 1—5. és 7. ho-ok felállítása

17. Előreláthatólag a 6. ho-nál előírt elvek szerint fog történni. A ho-ok felállítási sorrendjét az fogja eldönteni, hogy a Szovjet Főparancsnokság további hadifoglyokat milyen mennyiségben és hol bocsát rendelkezésre.

18. Az 1—5. és 7. ho-ok hadosztály, csapattest és osztály pság-ainak, valamint pótkereteinek fokozatos felállításával a törekvés oda fog irányulni, hogy az eztán rendelkezésre bocsátandó hadifoglyokat, avagy toborzás és sorozás útján nyert emberanyagot a már működő pótkereteken keresztül lehessen kivonuló alakulathoz beosztani.

IV. Hadifoglyok szabadsága

19. Fent vázolt hds. szervezési rendszernél kényszerű szükségből a területi kiegészítés rendszerétől a volt hadifoglyokat illetően átmenetileg el kellett térnünk. A toborzás és sorozás útján nyert emberanyagot azonban szándékszom területi kiegészítés alapján felhasználni. Szándékom továbbá háború után a jelenleg területen kívüli kiegészítéssel beosztott volt hadifolyokat is sorozatos állomány áthelyezésekkel lakóhelyük szerint illetékes pótkeretek állományába áthelyezni.

20. A hadifogságból visszatérő hadifoglyok természetes kívánsága oda fog irányulni, hogy mielőbb kisebb szabadságra otthonukba távozhassanak és ott család-

juk sorsáról tájékozódhassanak. A hadifoglyoknak ez az emberileg érthető kívánsága éppen a területen kívüli kiegészítés és a leküzdhetetlen közlekedési nehézségek, valamint az alakulatok felállításának sürgőssége miatt, gyakran nem lesz teljesíthető. Ilyen esetekre tervem a tábori postaszolgálat életrehívásával volt hadifoglyok és hozzátartozóik közötti egyszeri írásbeli érintkezést lehetővé tenni még ama területekre is, ahol a polgári posta még nem működik. Ennek részleteire külön intézkedem.

21. Minden olyan esetben, ahol a volt hadifoglyok lakóhelye új alakulatának béke elhelyezésétől 50 km-nél nagyobb távolságra nincs, a hadifoglyok számára 3 nap (utazási napokkal együtt 7 nap) szabadság engedélyezhető, de egyszerre legfeljebb az alakulat rendszeresített létszámának 20%-a.

Ahol már menetrendszerű vasúti közlekedés is lehetséges, ott utazási napokkal együtt 7 napi szabadság 50 km-nél nagyobb távolságokra is engedélyezhető.

22. A hadifogly táborokból átvett hivatásos és tartalékos tiszthelyettesek és tisztesek már hadifogoly táborban első futólagos igazoláson esnek át. Ezenkívül külön kiadandó részletintézkedésem szerint minden hivatásos és tartalékos tiszthelyettesnél és tisztesnél igazoló eljárás tárgyát képezi az illetők 1944. október hó 15. utáni viselkedése.

Elv: a) A Magyarország Kormányzója elleni fegyveres lázadás értelmi vezetői és szerzői hadbíróság elé kerülnek.

b) A lázadók által kormányzó hűség miatt eljárás alá vontak, továbbá a lázadókkal szemben aktív tevékenységet kifejtettek, az új hds. soraiba, feltétlenül igazolt minőségben kerülnek át.

c) Míg az a feltehetőleg nagy zöm, aki sem lázadásban aktívan részt nem vett, de az ellen különösebbképpen nem is tevékenykedett, mint „feltételesen igazolt" az új Magyarország demokratikus hadseregében a németellenes háborúban szerzendő új érdemeikkel szerezheti meg utólag a feltétlen igazoltságot.

23. A honvédség tervezett demokratikus átalakítása és az előrelátható rendkívüli tiszthiányra tekintettel, rátermettség esetén szakasz pk-oknak fiatal tiszthelyetteseket, század pk-oknak idős tiszthelyetteseket, vagy fiatal tiszteket, míg zlj-pk-oknak hivatásos századosokat, e. pk-oknak hivatásos őrnagyokat, vagy alezredeseket kell beosztani. E nagyvonalú rendfokozati elrendezésen túl fő szempont azonban nem a rang, hanem a rátermettség.

24. A toborzás folytán önként jelentkezettek kivonuló alakulatba beosztására vagy szükség esetén az országos sorozás elrendelésére külön fogok intézkedni.

Addig is a toborzottakból a kieg. és ker. pság-ok elsősorban a 208 089/Eln. I.—1945. számú rendeletemben felállítani elrendelt honvéd kör. *alakulatokat* alakítsák meg, míg másodsorban a ker. pság-ok intézkedése szerint, belőlük a ho. kiképző táborok kerüljenek felállításra. Erre a toborzási eredmény birtokában külön intézkedem.

Vörös János s. k.
vezérezredes

HL. HM. Elnökség ir. 1945. — 20 112. sz. *Közölte Mucs Sándor:* A Magyar Néphadsereg megszervezése (1944. december 21—1945. május 8.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 73—77. o.

8.

RÉVAI JÓZSEF CIKKE A TOBORZÁSI FELHÍVÁSRÓL

1945. február 8.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nevében dálnoki Miklós Béla miniszterelnök és vitéz Vörös János honvédelmi miniszter kiáltványt bocsátott közre. Ezzel a felhívással megkezdődik az új nemzeti haderők felállítása.

Új, demokratikus haderők felállítására a fegyverszüneti szerződés kötelez bennünket. Nyolc hadosztállyal 140 000 katonával kell részt vennünk a fasiszta Németország elleni háborúban.

A fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségeinket becsülettel teljesítenünk kell. De az új nemzeti haderők felállítására vállalt kötelezettség valójában nem kötelezettség, hanem jog, amellyel nem élni, önmagunkkal szemben elkövetett bűn lenne. Hogy a fegyverszüneti szerződés módot, lehetőséget és jogot ad Magyarországnak arra, hogy egy vesztett háború után felállítja új nemzeti haderejét, napnál világosabban bizonyítja, hogy a Szovjetunió nem porbasújtani akar bennünket, hanem segíteni akar nemzeti újjászületésünkben. A fegyverszüneti szerződés íme, nem feltétel nélküli fegyverletételt jelentett, hanem ellenkezőleg: fegyvert ad a magyarságnak, hogy megvívhassa igazságos nemzeti háborúját. A fegyverszüneti szerződés módot ad a nemzetnek arra, hogy megvalósítsa azt, amiről Zrínyi Miklós álmodott, amit Rákóczi és Kossuth csak ideig-óráig tudott megteremteni, az önálló magyar nemzeti hadsereget. Horthy Miklós hadserege csak nevében volt önálló nemzeti hadsereg, szellemében nem. Önálló nemzeti hadsereg az a 140 000 honvéd lesz, az a 8 hadosztály, melyet a magyarság ősi ellensége, hazánk megnyomorítója, az imperialista Németország ellen harcba fogunk küldeni.

Reméljük, hisszük, hogy nemsokára! Ha nem sietünk, elkéshetünk. A Vörös Hadsereg 50 km-re áll a német fővárostól. Zsukov, Rokoszovszkij és Konyev tábornagyok hadainak csapásai alatt, Hitler-Németország összeomlása hamarabb bekövetkezhetik, mint gondoljuk. Megtörténhetik, hogy a magyar szabadság kivívását magyar vér hullása nem fogja megpecsételni. Megtörténhetik még az is, hogy a magyar függetlenség kivívásához magyar honvédek nem járulnak hozzá. Ha ez bekövetkezik, tetéződik az a szégyen, amit 3 és fél esztendős német zsoldos szolgálat jelentett. Nem szabad bekövetkeznie! Hogy ne következzék be, sietnünk kell, meg kell feszíteni minden erőnket!

Tudjuk, hogy ez nem könnyű. Három és fél éves háború, roppant vérveszteség, szörnyű háborús pusztítás után új hadsereget kiállítani: nem könnyű feladat. De meg kell oldanunk ezt a feladatot, ha törik, ha szakad.

Nem csak azért, hogy — legalább részben — lemossuk magunkról a gyalázatot, amit ránk kent ez a három és fél esztendő. A Hitler-Németország elleni háborúban való részvételünknek nem csak erkölcsi, hanem anyagi jelentősége van. Magyarországnak annyi súlya lesz a békeértekezleten, amennyi hadosztállyal kiveszi részét a szabad nemzetek háborújából, most, az utolsó pillanatban is. Jóakaratra, segítségre, olyan mértékben számíthatunk, amilyen mértékben hozzájárultunk a fasiszta fenevad megsemmisítéséhez.

Ezért kell minden magyar ifjúnak, férfinak követnie az Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyverbe hívó szavát. Lehet, hogy a 140 000 embert nem tudjuk kiállítani toborzással, hogy sor kerül sorozásra is. De létérdeke a nemzetnek, hogy a 8 hadosztály tekintélyes részét önkéntesekből állítsuk ki. Minél nagyobb számú önkéntes jelentkezik az új magyar nemzeti hadseregbe, annál inkább fogja látni ország-világ, hogy valóban szakítottunk a múlttal, hogy valóban el vagyunk szánva rá új életet kezdeni a romokon, hogy a magyar szabadság és függetlenség nem ölünkben hullott ajándék, hanem megérdemeljük, mert áldozni tudunk érte.

Budapest romokban hever. De vannak férfiai, asszonyai. Van fiatalsága, amely meg tudja ragadni a fegyvert. Ragadja hát meg! Álljon bosszút Budapest megkínzóin, akiknek köszönhető, hogy rombadőlt háromnegyed évszázad munkájának gyümölcse. Budapest újjáépítésére ásó kell, csákány, és kalapács, de puska és gépfegyver is.

Budapest népének fegyverbe kell állnia, hogy siettesse a romok eltakarítását, a város újjáépítését, a magyar haza felvirágzását.

Szabadság, 1945. február 8-i sz. (vezércikk).

9.

RÉSZLET A DEBRECENI NEMZETI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVÉBŐL A HONVÉDSÉGI IGAZOLÁSOK TÁRGYÁBAN

1945. február 13.

B. Szabó István honvédelmi államtitkár a katonai igazolások ügyében szólalt fel:

A magyar honvédség nem pártoké, hanem az egész nemzeté, nagyon fontos, hogy a honvédség felállításával kapcsolatban nézeteltérés, gyanú, kétely ne merülhessen fel egyetlen párt részéről sem.

A honvédelmi miniszter semmi akadályát nem látja annak, hogy az igazoló bizottságot a pártok küldötteivel kibővítsék, mert a kormány is ezt akarja, mert, amint a Nemzeti Bizottság kívánja: senkise csúszhasson be, aki népellenes tevékenységet fejtett ki. Egy pillanatig ne gondoljunk arra, hogy Béldy vagy Magasházi beosztást kapjanak.[2]

Hajdú-Bihar megyei Levéltár. Debreceni Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei, 1945. 65. sz.

10.

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI SZAKSZERVEZETI BIZOTTSÁG LEVELE A HONVÉDELMI MINISZTERHEZ, AMELYBEN A HADSEREG FELÁLLÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉRELMÜKET TERJESZTETTÉK ELŐ

1945. február 18.

A hódmezővásárhelyi összes szakszervezeti munkásság nevében tisztelettel hozzuk szíves tudomására, hogy mint eddig is, amikor veszélyben volt a haza, a magyar munkásság mindig kész volt áldozatot hozni ezért az országért, a most kialakult új helyzetben is készek vagyunk nagy áldozatokat hozni az új magyar hadsereg megteremtésében, mert ezt az új magyar hadsereget a magunk hadseregének akarjuk tekinteni és ennek soraiban legjobbjainkkal részt kívánunk venni. Mindezek előrebocsátásával azonban ragaszkodni kívánunk ahhoz, hogy a hadsereget a most kialakult demokratikus szellemben tudja nevelni. Olyan tisztikart szíveskedjék az új magyar hadsereg élére állítani, akiknek politikai szemlélete és célja nem ellentétes a magyar nép érdekeivel és politikai céljaival.

Tisztelettel kérjük a Miniszter Urat, szíveskedjék az új magyar hadsereg főparancsnoksága mellé egy politikai és kultúrosztály felállítását elrendelni. Ennek az osztálynak a katonák szellemi és politikai nevelésének hatáskörét biztosítani. Mi, szervezett munkások, csak így látjuk biztosítottnak azt, hogy az új magyar hadsereg a magyar nép hadserege lesz.

Fogadja Miniszter Úr a hódmezővásárhelyi szervezett munkásság nevében őszinte tiszteletünk kifejezését.

Öt aláírás

Boros János s. k.
elnök

Diószegy Ferenc
szaksz. titkár
nemzetgyűlési képviselő

HL. *Vörös János* naplója. Közölte *Mucs Sándor*: A Magyar Néphadsereg megszervezése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 77—78. o.

[2] A honvédség tiszthelyetteseinek, tisztjeinek és tábornokainak igazoló eljárását a HM a demokratikus pártok kizárásával kezdte el. A közvélemény felháborodva vette tudomásul, hogy Debrecenben Béldy Alajos tábornok és más tábornokok is megjelentek. Félő volt, hogy ezek az emberek helyet kapnak a szerveződő új hadseregben. A Debreceni Nemzeti Bizottság ezt kifogásolta azzal, hogy pl. Béldy nagy szerepet játszott abban, hogy a magyar hadsereget a német fasizmus szolgálatába állították, és tiltakoztak az ellen is, hogy Béldy nyugdíjat kapjon. A közfelháborodás kivédése céljából szólalt fel a fenti értelemben a kisgazdapárti B. Szabó István.

11.

A HONVÉDELMI MINISZTER RENDELETE AZ ÚJ MAGYAR HATÁRŐRSÉG FELÁLLÍTÁSÁRA

1945. február 23.

1. A honvédelmi határszolgálat ellátására (lásd 1939:III. tc. 14. §-a (2) bekezdésében) *honvéd határőrség* felállítását rendelem el.

2. A honvéd határőrség határszolgálatot ellátó járőreinek szakaszköteléke a *„határőrs"*, alosztály köteléke a *„határportyázó század"*. Általában 1—1 határportyázó század határkörletét 1—1 vm. képezi. 50 km-nél nagyobb határkiterjedés esetén 1 vm-ben két határportyázó szd-pság. áll föl. A határ hosszúságától függ a határportyázó szd. határőrseinek száma. A határportyázó századok a területilletékes kieg. pság útján vannak a megfelelő kerületi pk-nak alárendelve.

3. A honvéd határőrség szervezetének a polgári közigazgatási szervezethez simulása (a határportyázó szd-pk. a törvényhatóság székhelyén működő kieg-pk. alárendeltségében áll) a polgári és katonai határszolgálat szoros súrlódásmentes együttműködését van hivatva elősegíteni.

4. Minden határportyázó szd-pk. egyben elöljáró kieg-pk-ának *határszolgálati előadója is.* A ker. pság-ok törzsébe törzstiszti rendfokozatban levő *„határszolgálat vezető"*-t állítottam be, aki a ker. pk. határszolgálati szakelőadója.

A honvédelmi határszolgálat ellátásával kapcsolatos ügyeket a HM.-on belül az Elnökség egyik osztálya intézi. Az osztályvezető egyben a „határszolgálat országos vezetője". Rangja ezredes.

5. A határportyázó szd-ok felsorolását, alárendeltségét, határszakaszát és a határportyázó szd-pk. székhelyét az *1. sz. melléklet,* egy határőrs szervezetét a *2. sz. melléklet,* míg az egyes határportyázó szd-ok törzsszervezetét és őrseinek felsorolását a *3. sz. melléklet* tartalmazza.

6. A honvéd határőrség első megalakulásához szükséges emberanyagot a határvármegyék lakosságából toborzás, szükség esetén részleges sorozással kell megalakítani. A Németország elleni háborúra toborzás útján jelentkezettek határőrszolgálatra csak átmenetileg — a kivonuló ho. megalakulásáig — oszthatók be.

7. A határszolgálat részleteit mindaddig, míg az erre vonatkozó központi intézkedések kiadásra nem kerülnek, a ker. pság-ok a jelenlegi helyzet különleges viszonyaihoz alkalmazva, saját hatáskörükben szabályozzák. A jószomszédi viszony minél hathatósabb megteremtése érdekében e célból a szomszéd államok megfelelő határszerveivel is vegyék fel az érintkezést.

8. A kieg. pság-ok alárendeltségében álló határportyázó szd-ok nem azonosak az ugyancsak a kieg. pság. alárendeltségében álló önálló őrszd-dal. Míg a határportyázó szd-ok feladata kizárólag a honvédelmi határszolgálat ellátása, az őralakulatok hivatása a kieg. pság. területén levő katonai őrfeladatok elvégzése.

9. A honvéd határőrség felszerelésére külön intézkedem. Addig is a honvéd határőrség felállítását úgy kell előkészíteni, hogy a megfelelő fegyverzet rendelkezésre bocsátása után a határőrség szolgálatát 48 órán belül megkezdhesse. Addig is a ker. pk-ok a már meglevő fegyverzeti anyaggal — az őralakulatok részbeni gyengítésével is — haladéktalanul alakítsák meg és fegyverezzék föl, az országhatáron áthaladó főútvonalak határszolgálati lezárását ellátó határőrsöket.

10. A ker. pk-ok ide 1945. március 15-ig jelentsék, hogy a március 10-i helyzet alapján kerületük határszakaszán a honvédelmi határszolgálat ellátásával kapcsolatban milyen intézkedéseket tettek és a határőrség milyen szervei kezdték meg működésüket.

Kapják: összes ker. pk-ok, tudomásul belügyminiszter úr és a Sz. E. B.

HL. Eln. ir. 1945.—20183. sz.

12.

RENDELET A SZÁLASI-FÉLE ELŐLÉPTETÉSEK, KINEVEZÉSEK ÉS KITÜNTETÉSEK SEMMISNEK NYILVÁNÍTÁSÁRÓL

1945. március 1.

1. Az 1944. október 15. óta eltelt időben a „Szálasi-Magyarország" különböző szervei által elrendelt katonai kinevezéseket és kitüntetéseket azok törvénytelen eredetére tekintettel az új honvédségben nem ismerem el. Épp így nem ismerem el a Beregfy Károly vezérezredes részéről elrendelt vezérkari testületbe való átvételeket sem.

2. A Szálasi-féle előléptetések hatálytalansága nem terjed ki ama 1944. november 1-én foganatosított főtiszti és törzstiszti előléptetésekre, amely előléptetéseket még Magyarország Kormányzója szándékozott 1944. október 15-ével foganatosítani.

Az 1944. évi november hó 1-i tábornoki kinevezések azonban szintén semmisek.

Honvédségi Közlöny. 1945. 1. sz. 9. o. 20179/Eln. II—1945 számú körrendelet.

13.

JELENTÉS A SZÖVETSÉGES ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁGNAK ARRÓL, HOGY MEGKEZDŐDÖTT A FEGYVEREK ÁTVÉTELE AZ ÚJ HADSEREG RÉSZÉRE

1945. március 12.

A szovjet arcvonalparancsnokság átadó bizottsága által az 1. és 6. hadosztály felszerelése céljából Budapesten és Aszódon átadásra kerülő fegyverzet és tüzérségi anyag átvételére[3] alakított bizottságok tagjainak neveit az alábbiakban tudatom:

Szondy Márton szds. szül. 1888. Bagó Mária;
Baky József fhdgy. szül. 1915. Vass Karolin;
Körmendy József tü. mű. zls. szül. 1918. Szabó Erzsébet;
Görgényi Dániel őrgy. szül. 1898. Sztupján Matild;
Menyhárt József zls. szül. 1918. Varga Lívia;
Kókay Géza zls. szül. 1919. Tombácz Mária;
Kovács Sándor fhdgy. szül. 1909. Csősz Erzsébet.

Az átvételi személyzet ezenkívül 6—6 fő legénységi állományú műmesterből, illetve fegyvermesterből áll.

Nevezetteket a HM részéről a fegyverzet átvételére jogosító igazolvánnyal elláttam.

HL. HM. km. ir. 1945.—2550. sz.

Soóvári alez. s. k.

14.

AZ ÚJ MAGYAR HADSEREG ELSŐ KIKÉPZÉSI UTASÍTÁSA

1945. március 17.

I. általában

A németek ellen bevetendő hadosztályok kiképzésére az irányelveket következőkben adom meg:

Új magyar néphadsereg kiképzett katonaviselt emberekből fog állni. Ezért

[3] Az átvett fegyvereket március 17-én kezdték átadni a csapatoknál a katonáknak.

inkább csak átképzésről lesz szó. A még ki nem képzett toborzott legénységet külön csoportosítva kell kiképezni. A katonaviselt toborzott legénységet a ho-kon belül kell kiképezni. A kiképzést tisztán gyakorlati alapon, csupán a háború követelte célszerűségi szempontok figyelembevételével kell végrehajtani.

A zártrendű kiképzést a legkisebb mérvre kell korlátozni, csak a csapat gyülekeztetéséhez és mozgatásához, valamint a fegyelmezett, katonás fellépéshez szükséges mérvben kell folytatni. Minden tetszhetőséget célzó külsőséget ki kell hagyni. Esetleges díszelgésekhez szükséges begyakorlást csak közvetlenül a díszelgés előtt, a legszükségesebb mérvben kell végrehajtani.

Hadrafoghatóságot hat hét alatt kell elérni. Amennyiben a kiképzéshez több idő fog rendelkezésre állni, úgy a rendelkezésre álló időt, különösen a fegyverekkel való kiképzésre, valamint gyakorlatok megtartására kell felhasználni.

A rendes kiképzési időt — a délelőtti értékesebb idő kihasználása érdekében — úgy szabályozom, hogy a délelőtti foglalkozás 8 h-tól (7 h-tól) 12 h-ig, a délutáni foglalkozás 3 h-tól 5 h-ig tart. A napirendet ennek megfelelően kell szabályozni. Természetes, hogy a csapatparancsnokok a kiképzési időt, az időjárást és kiképzési szempontokat figyelembe véve, esetenként ettől eltérően szabályozhatják.

Kiképzést a terepen (kell lefolytatni — G. T. és K. A.) és csak kimondottan rossz időjárás esetén szabad tantermi foglalkozást tartani. Súly a gyakorlatiasságon legyen, az elméletet a legszűkebb korlátok közé kell szorítani.

Az éjjeli kiképzésre különös súlyt kell helyezni, annál is inkább, mert a németek részéről a sötétség fokozottabb kihasználásával kell számolni.

A harcos fegyelem minden körülmények közötti megőrzésére különös gondot kell fordítani.

A kiképzést addig is, amíg a ho-k fegyverzettel és felszereléssel ellátva nem lesznek, egyrészt a lehetőségek határán belül, fegyver, illetve felszerelés nélkül kell végrehajtani és másrészt pedig a kiképzőkereteket meg kell alakítani s azokkal az átveendő anyagot beható előkészítő oktatás tárgyává kell tenni. Célszerű szemléltető bemutató gyakorlatokkal az átveendő anyagot, valamint a kik. módszerét bemutatni.

Az erkölcsi nevelés súlya azon legyen, hogy az emberek megértsék, hogy az új magyar hadsereg a németek elleni harcban való magatartásától függ az ország, illetve a magyar nép boldogulása.

HL. HM. Eln. ir. 1945.—20278.

Közölte *Mucs Sándor:* A Magyar Néphadsereg megszervezése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 78—79. o.

15.

A MAGYAR HONVÉDELMI MINISZTER KÉRI AZ 1. ÉS 6. HADOSZTÁLY ÚTBAINDÍTÁSÁT A HADMŰVELETI TERÜLETRE

1945. március 24.

1. A nyugati hadszínterek és a dunántúli harctéri események mérlegelése alapján tisztelettel kérem a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy a felállítás alatt álló ho-ok — amennyiben egyes anyagi hiányok teljes feltöltése előrelátható lag hosszabb időt is venne igénybe — harckészségük szükségszerű elérésével is haladéktalanul a hdm. területre szállíttassanak, mert megítélésem szerint az ütőképesség teljes eléréséhez hiányzó anyagokat az arcvonal pság-ok a ho-oknak a hadm. területre való beérkezése után rövidebb időn belül fogják pótolni.

2. A 6. és 1. ho. után sorrendben a 7., majd az 5. ho-okat tervezem felállítani. A felállítási munkák folyamatos biztosítása céljából tisztelettel kérem a Szö-

vetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy újabb magyar hadifogolycsoportokat bocsásson a honvédség rendelkezésére.

A toborzásra önként jelentkezők zömét az első lépcsőben felállítani tervezett 6., 1., 7., és 5. ho-okban, — míg a sorozott legénység zömét a második lépcsőben felállítani tervezett következő négy ho-ban szándékozom felhasználni.

Megküldöm: Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak.

Vörös János s. k.

HL. HM. Eln. ir. 1945.—20.659. sz.

16.

SZABÓ ISTVÁN HONVÉD CIKKE: A FÖLDREFORM ÉS A MAGYAR HONVÉD

1945. március.

Nagy napra ébredt fel a magyar nép március 18-án. Az újságok hasábjain mindenki olvashatta, hogy megszületett a földreform-rendelet. Fölszabadult az évszázadok óta jobbágysorsban szenvedő magyar parasztság. A 48-as eszmék közel százéves kicsúfolásának, sárba tiprásának voltak kitéve, de ma végre mégis üdvözölhetjük a győzelmet. Kossuth, Petőfi, Táncsics, a 48-as szabadságharc élharcosai nem hiába vetették el a magot! Az általuk elvetett mag kikelt és a föld a paraszté lett. Nemzetünk ezeréves fennállása óta igen sokat szenvedett. Vezetőink már többször a pusztulás szélére vitték az országunkat. De a nép élnivágyása és akarata, mindig talpra állította lerombolt, kifosztott országát. Ma a hitleri náció és a magyar csatlósai tették úgy tönkre országunkat és kergették a halálba nemzetünk legderekabb fiait, hogy a pusztítás még a mohácsi vészt is túlszárnyalta. Hála a Vörös Hadseregnek, hogy a fasiszta banditáktól hazánk nagy részét már megtisztította. E dicső hadsereg áldozata és segítsége nélkül, talán sohasem tudtuk volna lerázni nyakunkról a fasiszta hordák szennyes igáját.

És most, amikor még a háború folyik, az ellenség az ország határon kívül és belül is lélegzik, bár a hurok már a nyakán van, éppen most vagyunk tanúi annak, hogy értünk folyik a demokratikus kormányzat nagy munkája. Míg a magyar demokratikus hadsereg ütemesen készül a harcra, a nagy leszámolásra, az országunkat romba döntő nácik ellen, addig a nép irányítói gondoskodnak arról, hogy legyen célja a magyar nép fegyveres harcának.

A feudalizmus béklyóiban sínylődő jobbágyainkat a földreform törvény felszabadítja és a földet, melyért annyit szenvedett, harcolt és amelyet annyi vér, veríték áztatott, azt a megmunkáló, a nincstelen tulajdonába adja. Most már van miért harcolni! A mienk a föld, a kenyér és a szabadság!

A földreform-rendelet gondoskodik a harcoló honvédekről is. Sőt, elsősorban azokat juttatja a földhöz, akik a fasizmus ellen harcoltak és ma is készek harcolni.

Bajtársaim! A föld népe felszabadult és dolgozik, hogy az országnak, de elsősorban a harcoló katonáknak meg legyen a mindennapi kenyere. Mi pedig be fogjuk bizonyítani, hogy a reánk váró feladatnak eleget fogunk tenni! Harcolunk a nemzet teljes szabadságáért, a függetlenségünk megvédéséért és a demokráciáért.

Új harc. (Az 1. őrzászlóalj belső használatra szánt sajtója. Stencilezve). Dátum nélkül. Az eredeti *dr. Kun Ferenc* docens — a zászlóalj egykori katonája — birtokában van.

17.

MAGYARORSZÁG IDEIGLENES KORMÁNYA MINISZTERELNÖKÉNEK A SZOVJETUNIÓ NÉPBIZTOSOK TANÁCSA ELNÖKÉHEZ, I. V. SZTÁLINHOZ INTÉZETT TÁVIRATÁBÓL

1945. április 6.

Az április 4-i napiparancsból a magyar nép örömmel értesült arról, hogy a Vörös Hadsereg teljes egészében felszabadította Magyarország területét. Az a véráldozat, amelyet a Szovjetföld fiai hoztak azért, hogy a német fasiszta hordákat országunk területéről kiűzzék, örök hálára kötelez bennünket. Engedje meg, Tábornagy úr, hogy az egész magyar nép és az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány nevében ennek a hálánknak kifejezést adjunk és kérjük Önt, tegye lehetővé, hogy ha már hazánk felszabadításából nem vehettük ki részünket, legalább a hitleri fenevad végső ledöntésénél jelen lehessenek még az új magyar demokratikus hadsereg csapatai...

Dálnoki Miklós Béla,
az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke

Néplap, 1945. április 6. *Közölve:* Magyar—szovjet kapcsolatok... 56. o.

18.

A VÖRÖS HADSEREG VEZÉRKARI FŐNÖKÉNEK TÁVIRATA K. J. VOROSILOVHOZ, A SZOVJETUNIÓ MARSALLJÁHOZ, A MAGYARORSZÁGI SZEB ELNÖKÉHEZ ÉS F. I. TOLBUHINHOZ, A SZOVJETUNIÓ MARSALLJÁHOZ, A 3. UKRÁN FRONT PARANCSNOKÁHOZ

1945. április 7.

A Legfelsőbb Főparancsnok engedélyezte, hogy a felállított 1. és 6. magyar gyalogos hadosztályt felkészültségük fokának megfelelően átadják a 3. Ukrán Front állományába.

Antonov

Magyar—szovjet kapcsolatok... 57. o.

19.

RENDELET A DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG ÉRDEKÉBEN A HONVÉDSÉGEN BELÜL KIFEJTETT TEVÉKENYSÉG JUTALMAZÁSÁRÓL

1945. április 26.

A demokratikus Magyarország érdekében a honvédségen belül kifejtett tevékenység előléptetéssel való jutalmazására vonatkozó javaslatomat az ideiglenes nemzeti kormány jóváhagyta. E tárgyban az alábbiakat rendelem:

Jutalmazni kell a magyar nép azon fiait, akik

1.

a) e háborúban a fasiszták ellen partizánként *harcoltak;*

b) a Kormányzó Úr parancsának engedelmeskedve 1944. október 15-én, illetve azt követően 1944. évi december hó 31-ig az arcvonalon önként átjöttek és az

új honvédségbe az első kínálkozó alkalmat kihasználva, azonnal önként jelentkeztek, és azóta szolgálatot teljesítenek;

c) az ellenállási mozgalomban mint vezetők tevékenyen részt vettek, avagy — ha nem is voltak vezetők — súlyos személyi hátrányt (elfogatás, megveretés, elbújdokolás) szenvedtek;

2.

akik 1945. évi január hó 18-a (a budapesti hidak felrobbantásának napja) előtt fogságba estek vagy állomáshelyükön visszamaradtak és a fasiszták ellen harcoltak (nem jöhetnek itt tekintetbe azok, akik Pest kiürítésekor Budára átmentek avagy, akik a hadműveletek során a polgári lakossággal szemben bárhol kegyetlenkedtek).

3.

a) a partizánok közül azokat, akik egy ízben sem voltak bevetve,

b) 1944. október 15-e után, mint tényleges szolgálatot teljesítő honvédegyének (polgári alkalmazottak) az akkori (tehát az 1944. október 15-i) állomáshelyükön kiürítési parancs ellenére visszamaradtak és az új honvédségbe valamely honvéd parancsnokságnál azonnal személyesen önként jelentkeztek és az új honvédség megszervezésében közreműködtek (akár a honvédelmi minisztériumban, akár a honvédség valamely kerületi parancsnokánál).

Március 1-e után felszabadult területen visszamaradt jelentkezők ezen jutalmazásban nem részesülhetnek.

4.

A magatartás jutalmazása:[4]

Az 1/a, 1/b és 1/c pontok szerinti esetben:

Tiszteknél, thtts-eknél, ts-eknél 3 év rangelőnyzés a magasabb rendfokozatba való előléptetés mellett még az esetben is, ha a 3 év rangelőnyzéssel előléptetésre sorra nem kerülnének.

A 2. pont esetében:

Tiszteknél, thtts-eknél, ts-eknél 2 év rangelőnyzés. Egyéni elbírálás alapján esetleg előléptetés.

A 3/a és 3/b pontok szerinti esetben:

Tiszteknél, thtts-eknél, ts-eknél 1 év rangelőnyzés. Egyéni elbírálás alapján esetleg előléptetés.

A törzstisztek előléptetésének az 1—3. pontokban felsorolt esetekben is külön elbírálás alapján kell történni.

Az új honvédség felállításánál és szervezeténél különös érdemeket szerzett honvéd egyéneket előnybe lehet részesíteni.

Jutalmazásban természetesen csak az részesíthető, akinek 1939. szeptember hó 1-e óta tanúsított magatartását az illetékes igazoló bizottság igazolta.[5]

Honvédségi Közlöny, 1945. 5. sz. 42—43. o. 23305/Eln. II—1945. sz. körrendelet.

20.

AZ 1. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKA ÁLTAL A NEVELŐTISZTI INTÉZMÉNY SZÁMÁRA KIADOTT HATÁROZVÁNY

1945. április 28.

Tárgy: Honvéd nevelőtiszti intézmény szükségessége és feladata.

A magyar élet haladó, tehát egyedül igazságos népi (demokratikus) átalakítása feltétlenül szükségessé teszi az új magyar hadsereg népi nevelését. Ezért szükséges a honvéd nevelőtiszti intézmény felállítása.

[4] A jutalmazások elbírálására András Sándor vezérőrnagy elnöklete mellett 6 tagú bizottságot hoztak létre, melyre a vonatkozó rendelet — 24374/Eln.—1945. Honvédségi Közlöny. — 1945. 6. sz. 47. o. — 1945. május hó 11-én jelent meg

[5] A rendelet utolsó 5. pontja a Végrehajtási utasítás-t tartalmazza.

Az intézmény feladata

1. A honvédség következetesen népi öntudatának kialakítása (nevelői feladat).

A) *A harcos cél elérése.*

a) A fegyelem megszilárdítása,
b) kiképzés fokozása,
c) az öntudat fokozása, a demokratikus magyar jövő iránt,
d) a demokratikus öntudat kialakítása, belpolitikánk fejlődésével kapcsolatban,
e) a munka értékelése.

B) *Kulturális munka.*

2. A honvédségnek a harctéri helyzetről s az ország népi átalakulásának fejlődéséről való tájékoztatása (tájékoztató feladat).
3. A honvédség szociális ügyeinek intézésébe kezdeményező és ellenőrző befolyás (szociális feladat).
4. A honvédségben felbukkanó fasiszta reakciós jelenségek megfigyelése és felszámolása, szoros együttműködésben az elhárító szolgálattal (megfigyelő feladat).

Munkamódszer

A nevelő részére a kiképzési időből naponta egy órát kell biztosítani. Ezt a napi egy órát alkalomszerűen fel lehet osztani a nap különböző szakaszaira és kívánatos, hogy a foglalkozás megszakításaiban a nevelő egy-egy negyedórát, vagy a céljának megfelelő időt töltsön a nevelői munka elvégzésével.

Mindez nem történhetik ötletszerűen, hanem az időbeosztást a nevelő kívánságára, a heti kiképzési tervben le kell rögzíteni. Különös gondot fordítson a nevelő mindazon káros jelenségekre, melyek a gondozására bízott alakulat beléletében megnyilvánulnak. A külvilág és a belpolitikai élet híreit megelőzően kell az alakulat belső életével foglalkozni, az említett káros megnyilvánulásokat gondosan szóvá tenni és ha a nevelés megfelelő eszközének látszik, erőteljesen kipellengérezni.

E téren különös gonddal kell ügyelni a legénység esetleges fegyelmezetlenségeire vagy szolgálati mulasztásaira.

A nevelő munka e részében kívánatos és alkalmazandó munkamódszer másik része a foglalkozáson kívüli idő minden lehetőségének megragadása a honvédekkel való egyéni vagy csoportos beszélgetésre, a fentebbi kérdésekkel kapcsolatban. Az eddigiekből is kitűnik, hogy a nevelői munka e módszerénél a közvetlen kiinduló pontú és közvetlen hangú nevelésen van a hangsúly.

Ennek eszközei:

1. Rövid előadások tartása s azokkal kapcsolatos megbeszélések.
2. Részletekbe menő és egyénekhez szabott közvetlen beszélgetések.
3. Faliújság szerkesztése.
4. Újság-, könyvterjesztés, demokratikus irányú plakátok, rajzok falra való erősítése.

Szükséges e munkához könyvtárak (vándorkönyvtárak), katonaotthonok (olvasókörök) felszerelése és beállítása a körülményekhez képest.

További munkamódszer: szavalókórusok, énekkarok, színjátszó csoportok stb. szervezése, kultúrünnepélyek rendezése stb.

A nevelőtiszt feladata a harci helyzetben

Mindig annál az egységnél tartózkodik (arcvonal mögötti tiszt), amelynek legsúlyosabb feladata van, szemmel tartja, lelkesíti a harcolókat, rendíthetetlen személyes bátorságával példát ad és ezzel megelőzi, illetve elosztja a pánikot;

megfigyeli az egyes esetekben a kitüntetésre érdemeseket. Válságos helyzetben a nevelőtiszt nemcsak hogy felhasználható harci feladatok elvégzésére, a parancsnoksággal való megbízásra, hanem a nevelőtiszt hivatásbeli kötelessége az ilyen helyzetben az öntevékeny élre állás. Harcszünetben vagy harc után a parancsnok mellett elsősorban a nevelőtiszt feladata a fáradtság és tompultság eloszlatása, az egység felrázása (dicséret, illetőleg hibák megbeszélése), a nevelőtiszt feladata továbbá a tábori lelkészekkel karöltve a sebesültek lelki és testi gondozásával való törődés, az elesetteknek való tiszteletadás, a szabadságharcos hősök kultuszának kiépítése.

Tájékoztató feladat

Itt szükséges megállapítani, hogy az új honvédség néphadsereg, tehát a jogait biztosító, haladó szabad emberi életet megteremtő egész dolgozó magyar nép szabadságharcos fegyveres ereje, éppen ezért népi nevelésében az egész dolgozó magyar nép közös érdekeinek kell érvényesülnie, tehát a honvéd nevelőtiszti intézmény munkája nem pártpolitizálás. Ezzel nevelési oldalról is biztosított az új magyar néphadsereg egysége.

A ho. nevelőtisztek munkája

A ho-pk. nevelésügyi előadója, vagy a ho. nev. ti. intézmény pk-ja a HM. kulturális oktató osztályától kapott utasításoknak, munkaterveknek megfelelően irányítja a ho. nev. ti-i intézmény összes személyi, anyagi és szellemi ügyeit, a ho. oktató osztálya propaganda szakasza, valamint a nev. ti-ek és nevelő munkáját.

A nev. ti-ek rangviszonya, munkája, hatásköre a csapatnál

Rangjuk főtiszti, amennyiben nem az, gyorsított előléptetésben részesítendők. A munkájuk a fentebb vázoltak alapján teljesítendők. A nevelőtisztek nevelői beosztásukon kívül más beosztást nem tölthetnek be, s munkájuk sikeres elvégeztetése miatt szolgálatot nem adnak, kivéve, amikor a honvédség élete a részének is alapos megismerése végett önként vállalják a szolgálatadást.

A nev. ti-ek csoportján belül a nevelői munka oroszlánrésze a zlj. (osztály) nev. ti-ekre hárul. A szd. nevelőkön át ők vezetik közvetlenül, egyben végzik is e honvédség nevelését.

Hatáskörük: az ezred (zlj., osztály) keretében folyó nevelői munka irányítása és ellenőrzése, a beosztott nev. ti-ek, illetve nevelők ellenőrzése, meg nem felelésük esetén leváltásukra szolgálati úton való javaslattétel a ho. nev. ti-eknek. További feladatkörük a nev. ti-ek, nevelők minősítése az ezreden (zlj., oszt-on) belül, nevelői úton a honvédség bármely tagja ellen (rendfokra való tekintet nélkül) felmerült panasz vagy feljelentés ügyében azonnali eljárás megindítása szolgálati úton (a csapatparancsnok és az elöljáró nev. ti. útján).

A nevelők rangviszonya, munkája és hatásköre

Rangjuk tiszthelyettes, amennyiben nem az, gyorsított előléptetésben részesítendők. Munkájuk fentebb említett. Nevelői beosztáson kívül más beosztást nem tölthetnek be, szolgálatot nem adnak, kivéve, mikor a honvédség élete e részének is alapos megismerése végett önként vállalják a szolgálatadást.

A megbízott szakasz- és rajnevelőknek is a szakaszon és a rajon belül olyan beosztást kell nyerniök, hogy módjuk legyen nevelői feladatuk elvégzésére.

Hatáskörük: a századok nevelésének a zlj. nev. ti-től kapott utasításoknak megfelelően való irányítása a szociális és megfigyelő feladattal kapcsolatosan felmerült ügyekben azonnal intézkedés a szd. pk. (oszt., illetőleg ü. pk. stb.), illetve a zlj. pk. és a zlj. nev. ti. útján.

A nev. ti-ek és nevelők szolgálati viszonyai

Alárendeltek közvetlenül azon egység parancsnokának, ahová nevelői munkára beosztást nyertek. Hozzá érkezett panaszokat és esetleges feljelentéseket csapat-egységük pk-ának is, és az elöljáró nev. ti-nek is benyújtják. Amennyiben a panasz nagy s a feljelentés rövid úton elintézést nem nyerne, erről azonnal értesíti az elöljáró nev. ti-et, aki az illető csapatparancsnok elöljáró parancsnoka útján jár el, egyben nev. ti-i vonalon azonnal tovább jelenti.

A nev. ti-ek és nevelők általános fegyelmi szempontból a csapat pk-uk alá vannak rendelve, nevelői munkájukkal kapcsolatban, azonban a csapat pk. csak tanácsokat adhat, de abba közvetlenül bele nem avatkozhat, parancsokat nem adhat. A nev. ti-ek és nevelők minősítését az elöljáró nevelő ti. végzi a csapat pk. véleményének meghallgatásával. Ha a pk-nak a hozzá beosztott nev. ti. vagy nevelő munkája ellen kifogása van, ezt az elöljáró pk-nak jelenti, egyben az elöljáró nev. ti. tudomására hozza. Az elöljáró nev. ti. a pk. véleményezésével együtt közvetlenül jelenti az ügyet a ho. nev. ti-nek, aki az ügyet haladéktalanul kivizsgálja s az eredményt, a ho. pk. véleményezésével és saját állásfoglalásával együtt a HM. oktató osztályának terjeszti fel döntésre. Sürgős esetekben azonban a ho. pk. azonos véleményezése alapján azonnal leváltja a vétkes nev. ti-et (nevelőt) s utóbb jelenti a HM. oktató osztályának

A nev. ti. (nevelő) csapatának legfegyelmezettebb katonája és parancsnokának legkészségesebb támogatója.

HL. Fotóarchivum. Az 1. honvéd gyaloghadosztály 501/1945. sz. ir.

21.

HARCTUDÓSÍTÁS A 6. HADOSZTÁLY MEGALAKÍTÁSÁRÓL ÉS TEVÉKENYSÉGÉRŐL A NÉMETEK ELLENI HÁBORÚBAN

1946. augusztus 3.

1945 kora tavaszán a németek általi elnyomás alól felszabadult magyarság a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyével fegyvert ragadott, hogy a múlt hibáit jóvátegye és biztosítsa helyét a szabadságszerető népek sorában.

Az önként jelentkező tömegek nagy lelkesedéssel jelentkeztek Debrecenben a ho. megalakulása helyén és a szovjet hadifogságban levő önként jelentkezettekkel együtt már jóval túllépték a létszámot.

A szervezés azonnal megindult, amint egy-egy csoport Debrecenbe megérkezett úgy, hogy a ho. megalakítása még februárban, fogolytáboron belül megkezdődött.

A kifosztott ország a 6. ho-t felszerelni csak igen kis mértékben tudta, ezért a felszerelés jelentős részét a Szövetséges Ellenőrző Bizottság bocsátotta a ho. rendelkezésére. Miután az újonnan alakuló magyar hadsereg a fasiszták elleni háborúra készült, a debreceni helyi lapok felhívására a polgári lakosság sietett — különösen fehérnemű és élelmiszer adományokkal — a nagy anyagi nehézségekkel küzdő hadosztály segítségére.

A felszerelési hiányosságok ellenére (szállító eszközök nagy hiánya, a lövegek, aknavetők, páncéltörő ágyúk, a szükséges optikai irányzó készülékekkel nem voltak ellátva), a ho. hadialkalmazását a ho. pság állandóan szorgalmazta a Sz. E. B-nél, azonban az elindulást szállító eszközök hiánya erősen gátolta.

Sok nehézség után végre IV. 13-án elindult az első szállítmány Németország felé, a fasiszták elleni háborúba.

Éberau (Ausztria) környékén, mint a szovjet 27. hadsereg tartaléka került alkalmazásra. Itt történt meg a ho. további anyagi feltöltése.

A még mindig fennálló súlyos anyagi hiányok miatt és a május 9-én megkötött fegyverszüneti szerződés következtében a ho. elsővonalbeli alkalmazásra nem kerülhetett, pusztán csak a hátsó területek megtisztítását végezhette a buj-

káló, orvul támadó fasiszta elemektől. Sikerült is így nagyobb szabású fegyveres fasiszta szervezetet, az ún. „kopjások"-at felgöngyölíteni.

A fegyverszünet megkötése után a ho. mint a 2. Ukrán Front tartaléka a felszabadított dunántúli területeken közlekedési vonalak, olajvezeték és ipartelepek biztosításának feladatát kapta.

A 2. Ukrán Front kötelékéből előbb a 3. Ukrán Front kötelékébe, később a központosított szovjet hadsereg csoport pság. alárendeltségébe lépett a hadosztály.

Padusitzky vőrgy. s. k.
ho. vkf.

HL. Béketárgyalások anyaga, A/III/17.

22.

EMLÉKEZTETŐ AZ ÚJ MAGYAR HADSEREG SZERVEZÉSI ÉS LÉTSZÁMVÁLTOZÁSAIRÓL (1945)[6]

1. *1945. június hóban:*

a) A fegyverszüneti szerződés értelmében Magyarországnak 8 seregtestet kellett felállítania (szándék volt később 16 seregtest felállítása).

Ezekből megalakult, sorrend szerint a
6. gyaloghadosztály,
1. gyaloghadosztály,
7. gyaloghadosztály,
5. gyaloghadosztály *egyenként 10 479 fős állománnyal.* Az időközben bekövetkezett feloszlatásig azonban
az 5. hadosztály: 5400,
a 7. hadosztály: 2000 fős állományt ért csak el.

b) A május hó folyamán a Vörös Hadseregtől átvett műszaki alakulatok közül
az 1. véhíd. dd. létszáma: 5316 fő,
az 1. hírép. dd. létszáma: 1756 fő volt.

A részben hadifoglyokból, részben pedig a HM. által felállított 1. és 2. vasútbiztosító zlj. létszáma összesen: 1500 fő.

c) *A határőrség:* 5024 fő.

d) *A területi szervek,* azaz 7 kerületi parancsnokság, 52 kiegészítő pság, 171 bevonulási központ, 4 Vöröskeresztes hadikórház, aknakutató alakulatok létszáma összesen 309 fő.

e) *A Honvédelmi Minisztérium és közvetlen alakulatainak* (hadihajós osztály, gépkocsi javítóműhely, hadbiztosi raktár, hadimúzeum, rokkantház, budapesti helyőrségi kórház) összesen 2200 fő.

f) *A honvédség rendszeresített létszáma tehát június hó elején* 46 300 fő volt Ez azonban csak megközelítő pontosságú, mert az akkori közlekedési viszonyok mellett még pontos nyilvántartásaink nem voltak.

Az a) pontban említett 5. és 7. gyaloghadosztály még június hóban feloszlott.

2. Nagyobb létszámváltozás egészen 1945 október végéig nem történt, amikor megalakult az *1. honvéd műszaki hadosztály,* az 1. b) pontban felsorolt véhíd. dd., híradóépítő dd. és vasútbiztosító zlj-akból, avval a feladattal, hogy közreműködjék a közlekedési és híradó vonalak, elsősorban pedig a hidak helyreállításában, valamint a vasúti szerelvények biztosításában.

A műszaki hadosztály tagozódásai a parancsnokságon kívül: 1 vasútbiztosító ezred 4 zászlóaljjal, 6 vasút- és hídépítő zlj. és 4 híradó építő zlj. volt. *Létszáma:* 10 352 fő.[7]

HL. Béketárgyalások anyaga A/IV/6. sz.

[6] Készült a párizsi béketárgyalásra kiküldött magyar delegáció katonai bizottsága részére.
[7] A dokumentum további része a hadsereg 1946. évi szervezési és létszámviszonyaival foglalkozik.

BIBLIOGRÁFIA

AZ 1967. ÉVI MAGYARORSZÁGON MEGJELENT HADTÖRTÉNELMI IRODALOM

II. RÉSZ*

EGYETEMES HADTÖRTÉNELEM

A legrégebbi időktől 1918-ig

Herodotosz: A görög—perzsa háború. Részletek. (Ford. Terényi István. Utószó: Ferenczy Endre.) Bp. Gondolat, 1967. 491 p.

Welskopf, E. Ch.: Können wir den Peloponnesischen Krieg als eine Einheit Betrachten? (Vorträge gehalten am Kongress für klassische Philologie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1—6. November 1965.) — Acta Antiqua, 1967. 1—4. sz. 303—310 p.

Curtius Rufus, Q[uintus]: A makedón Nagy Sándor története. (Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri qui supersunt. Ford. [jegyz.] Kárpáty Csilla. [Utószó]: Maróti Egon.) Bp. Európa, 1967. 323 p. 1 térk.

Petrusevski, M. D.: L'évolution du Mars italique d'une divinité de la nature a un dieu de la guerre. (Vorträge gehalten am Kongress für klassische Philologie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1—6. November 1965.) — Acta Antiqua, 1967. 1—4. sz. 417—422. p.

Balázs Sándor: Hannibál a kapuk előtt. (Ill. Bozóky Mária.) Bp. Móra K. 1967. 156 p. 4 t. 1 térk. (Nagy emberek élete.)

Plutarkhosz: Híres rómaiak. (Znamenitüe rimljane po Plutarhu c. kiadványt ford. és átdolg. F. Kemény Márta.) Bp. Móra K. — Uzsgorod, Kárpáti K. 1967. 415 p.

Appianos: Rhomaika emphilia. — A római polgárháborúk. Ford., bev., jegyz.: Hahn István. (Névmutatót összeáll. Kertész István.) Bp. Akad. K. 1967. 1. köt. 1—2. könyv. 502 p. 1 térk. 2. köt. 3—5. könyv 582 p. 1 térk.
(Görög és latin írók. — Scriptores Graeci et Latini, 13. köt.)

Bernát Iván: Újabb régészeti adatok a római császárság katonai kórházairól. — Horv, 1967. 2. sz. 177—181. p.

Mócsy András: Zur Organisation der Heeressteuer im III. Jh. u. Z. (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica. Tom. 9. Bp. Áll. ny. 1967. 345 p. 1 t.)

Nagy T[ibor]: Reoccupation of Pannonia from the Huns in 427. — Acta Antiqua, 1967. 15. köt. 1—4. sz. 159—186. p.

Harmatta János: Bizánc és az arab hódítás. — Antik Tanulmányok, 1967. 2. sz. 262—266. p.

* A bibliográfia I. része megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1969. évi 4. számában. A bibliográfia beosztását és a feldolgozott folyóiratok jegyzékét lásd ott. — Szerk.

Fekete Lajos: Szülejmán [II. Szulejmán török] szultán. Bp. Akad. K. 1967. 121 p. 1 t.
(Életek és korok [2.])
[Bibliogr. 117—119. p.]

Prescott, W[illiam], H.: Mexikó és Peru meghódítása. (The conquest of Mexico. Ford. Kosáry Domokos.) Bp. Gondolat, 1967. 383 p.

Varga Ilona: Katonai szolgálat és a XVI—XVII. századi orosz uralkodó osztály rétegződése a Besorolási Prikáz dokumentumainak tükrében. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica. 22. Szeged. Szegedi ny. 1966.)

Honfi József: Obrazovanie guszarsztva v ruszszkoj armii XVIII veka. (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica. Tom. 7. Bp. Állami ny. 1965.) 79—109. p.

Benda Kálmán: XII. Károly [svéd király]. Bp. Akad. K. 1967. 143 p. 1 t.
(Életek és korok [5.])
[Bibliogr. 140—142. p.]

Kalmár János: Magyar huszárezredek a francia hadseregben. — Magyar Nemzet, 1967. 13. sz. 14. p.

Tarle, (Evgenij V[iktorovics]): Napoleon. (Ford. Déry Tibor, Aranyossy Pál.) 6. kiad. Bp. Gondolat, 1967. 439 p.

Kovács Endre: Tadeusz Kosciuszko. Halálának 150. évfordulóján. — Népszabadság, 1967. 242. sz. 6. p.

Kókai Imre: Borogyino az orosz fegyver dicsőségét őrzi. — A Hazáért, 1967. 42. sz. 10. p.

Dolmányos István: A Háború és béke történelmi háttere. — ÉT, 1967. 41. sz. 1923—1926. p.

Kovács Endre: A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak. [Közread.] (A MTA Történettudományi Intézete.) Bp. Akad. K. 1967. 502 p.

Szántó Gábor: Magyarok a világ „végein". Az egységes Olaszországért. — ISz, 1967. 15. sz. 43—44. p.

Bársony Éva: Amiről egy emléktábla beszél. Garibaldi ezredese .[Dunyov István, az 1848-as forradalom honvédtisztje.] — Esti Hírlap, 1967. 63. sz. 2. p.

Vágó Tibor: A szabadságharc ezredese. [Dunyov István.] — N, 1967. 10. sz. 3. p.

Szántó Gábor: Magyarok a világ „végein". Kuba szabadságáért [1851-ben.] — ISz, 1967. 14. sz. 38—40. p.

Baloghy Mária: Kossuth katonái a kubai szabadságharcban. (Prágay János, Schlesinger Lajos.) — Magyar Nemzet, 1967. 31. sz. 12. p.

Szántó Gábor: Magyarok a világ „végein". Hőstettek az amerikai polgárháborúban. — ISz, 1967. 17. sz. 45—47. p.

Szántó Gábor—*Lengyel* Miklós: Lincoln tábornoka. (Asbóth Sándor.) — A Hazáért, 1967. 6. sz. 13. p.

Arató Endre: A külpolitika hatása a balkáni népek nemzeti-felszabadító mozgalmára a XIX. században. — Sz, 1967. 3—4. sz. 505—543. p.

Palotás Emil: Ausztria-Magyarország és a balkáni kérdés a XIX. század végén. — TSz, 1967. 4. sz. 430—453. p.

Jemnitz János: A háború kérdése a II. Internacionálé stuttgarti kongresszusán. (A kongresszus 60. évfordulójára.) — PK, 1967. 2. sz. 82—115. p.

Reed, John: Viva Villa. (Mexico insurgente. Spanyolból ford. Sobieski Artúr.) Bp. Zrínyi K. 1967. 347 p.
(Fáklya könyvek [8.])

[Budennüj] Buggyonnij, [Szemen Mihajlovics]: A „Vad" hadosztály ellen. 1917 június. Részlet — emlékirataiból. — Mőr, 1967. 6. sz. 24—25. p.

Donnert, Erich: A breszt-litovszki kényszerbéke és a német pártok. — PK, 1967. 3. sz. 31—41. p.

Szabó László: Harckocsik az első világháborúban. (Cambrai 1917 november.) — Hadtudományi Közlöny, 1967. 3. sz. 137—149. p.

Kurucz Tibor: Az angol és francia hadsereg egészségügyi szolgálatának anyagellátási-technikai kérdései az első világháború idején. — Horv, 1967. 2. sz. 184—186. p.

Szabó László: Támadó hadművelet hegyes terepen. (Caporetto 1917 október.) — Ho, 1967. 12. sz. 104—110. p.

Kulcsár Béla: Hozzászólás Szabó László: Támadó hadművelet hegyes terepen c. cikkéhez. — Ho, 1968. 6. sz. 111—113. p.

Szabó László: Válasz a hozzászólásra. — Ho, 1968. 6. sz. 113—114. p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború

Nagy János: A bolsevikok katonapolitikája az 1917-es februári forradalomtól a júliusi fordulatig. — Akadémiai Közlemények, 1967. 4. sz. 71—82. p.

Bokor László: 50 éve történt. Az értől az óceánig. [A fegyveres felkelés előkészítése.] — ISz, 1967. 19. sz. 38—40. p.

Lengyel István: 1917 nyara: a békés úttól a fegyveres felkelés felé. — ÉT, 1967. 26. sz. 1212—1214. p.

A júliusi illegális kongresszus [Pétervárott ötven évvel ezelőtt.] — Mőr, 1967. 7. sz. 24—25. p.

Ötven éve történt. Minden hatalmat a szovjeteknek! — Mőr, 1967. 8. sz. 23. p.

Reed, John: Tíz nap, amely megrengette a világot. [Ten days that shook the world]. Bp. Kossuth K. 1967. 251 p.

A nagy forradalom krónikája. 1917 emlékezésekben és hiteles okmányokban. Vál., szerk. és jegyz. ell. Dolmányos István. (A szemelvényeket ford. Zalai Edvin.) Bp. Kossuth K. 1967. 439 p. 24 t.

A Nagy Október dokumentumaiból. Közli Dolmányos István. — Társadalmi Szemle, 1967. 6. sz. 52—63., 8—9. sz. 83—89., 10. sz. 72—78., 11. sz. 48—56. p.

Bokor László: 50 éve történt. És eldördült az ágyú... [A forradalom kezdete.] — ISz, 1967. 21. sz. 18—20. p.

Donnert, Erich: A petrográdi októberi felkelés 1917-ben. — Sz, 1967. 5. sz. 1014—1025. p.

Szepessy Mihály: 50 éve történt: A szocialista állam első szava a világ népeihez. (Dekrétum a békéről és a földről.) — HSz, 1967. 10. sz. 54—57. p.

Lenin a Szovjetunió Fegyveres Erőinek sajátosságairól. — Ho, 1967. 11. sz. 11—18. p.

Malinovszkij, R[odion Jakovlevics]: Október és a fegyveres erők építése. — HK, 1967. 2. sz. 175—185. p. (Kommuniszt 1967. 1. számából)

Mucs Sándor: Lenin, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború katonai vezetője. — HK, 1967. 3. sz. 435—454. p.

Körmendy István: Az első vörös marsall. (V. I. Lenin — Petrográd, 1917.) — N, 1967. 44. sz. 5. p.

A Nagy Október élő tanúi. Lidija Petrovna, Margarita Fofanova és Karl Rjanni emlékeiből. — Mőr, 1967. 10. sz. 6—8. p.

Görög Gyula: Az SZKP VI. kongresszusának 50. évfordulójára. [A Bolsevik Párt 1917-ben végzett katonai tevékenységének szerepe a győzelem kivívásában. A Vörös Gárda kialakítása.] — Akadémiai Közlemények, 1967. 4. sz. 83—93. p.

Pjotr Olgin élete: hetvenből ötven év a forradalom szolgálata. A pétervári vörösgárdisták első zászlóaljának parancsnoka. — Mőr, 1967. 9. sz. 24. p.
(„Néva" 1967. 6. számából)

Jovánovics Miklós: Keleten kelt fel a nap. — Bp. Zrínyi K. 1967. 95 p.

B[okor] L[ászló]: 50 éve történt. Nehéz napok. (Ellenforradalmi próbálkozások.) — ISz, 1967. 23. sz. 34—36. p.

Csibra József: A Forradalmi Katonai Bizottság harca az ellenforradalom ellen a szovjethatalom első napjaiban. — BüSz, 1967. 7. sz. 39—47. p.

Csibra József: A CSEKA megalakulása és harca a fiatal Szovjetállam védelméért, 1917—1918. — BüSz, 1967. 8. sz. 38—46. p.

Csibra József: A CSEKA tevékenysége a külföldi katonai intervenció és a polgárháború idején. — BüSz, 1967. 9. sz. 44—49. p.

Rácz Sándor: Félévszázados küzdelem a proletárhatalom védelmében. [A VCSK létrehozásának 50. évfordulója.] — BüSz, 1967. 12. sz. 3—12. p.

Velidov, A.: Lenin a Csekáról. — BüSz, 1967. 12. sz. 21—29. p.

Zágoni Ernő: Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt katonapolitikájának fejlődése a polgárháború éveiben (1917—1922.) 1. r. — HK, 1967. 3. sz. 455—476. p.

[Kuznecov] Kuznyecov, N.: A Nagy Október zászlaja alatt. — HSz, 1967. 10. sz. 1—7. p.

[Budennüj] Bugyonnij, Sz[emen] M[ihajlovics]: Lovasroham. (Projden-

nüj put'. (Önéletírás. Ford. Farkas Attila.) Bp. Zrínyi K. 1967. 397 p.

Furmanov, [Dmitrij Andreevics]: Csapajev. Regény. [Vaszilij Ivanovics] (Csapaev. Ford. Wessely László. Ék Sándor rajzaival. 2. kiad.) Bp. Móra K. — Uzsgorod, Kárpáti K. 1967. 353 p.

Szerafimovics, A.: Vasáradat. [Regény.] (Ford. Tábor Béla, T. Mándy Stefánia.) Bp. Magyar Helikon, 1967. 243 p.

Rákos Imre: Egy város, amely Leninrendet kapott. (Pszkov.) — Pártélet, 1967. 9. sz. 42—46. p.

Lengyelek az Októberi Forradalomban. (A Lengyel Néphadsereg múltja és jelene. Bp. 1967.) 1—6. lev.

Kovács István: Francia katonák az Októberi Szocialista Forradalomért. — Népszabadság, 1967. 222. sz. 6. p.

Nagy Zsuzsa, L.: Az „orosz kérdés" a párizsi békekonferencián. (Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Bp. 1967.) 145—179. p.

Hável József: Fél évszázad diadalünnepe. Megelevenedett a dicsőséges múlt. Legyőzhetetlen seregek káprázatos felvonulása a Vörös téren. — Hétfői Hírek, 1967. 45. sz. 1., 3. p.

Lenyűgöző díszszemle [a NOSZF 50. évfordulóján a Vörös téren.] — Esti Hírlap, 1967. 263. sz. 1., 3. p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötven éve. Az SZKP Központi Bizottságának tézisei. — Társadalmi Szemle, 1967. 7. sz. 3—53. p.

Vértes Imre: Történelmi tanulságok. [Az SZKP KB tézisei a NOSZF 50. évfordulójára.] — Pártélet, 1967. 8. sz. 3—7. p.

Pamlényi Ervin: Fél évszázad magaslatán. [Az SZKP jubileumi tézisei.] — Magyar Nemzet, 1967. 178. sz. 11. p.

Magyar internacionalisták a Szovjetunióban
Részvételük a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban

Manuszevics, A. J.: Az oroszországi 1917—1920-as internacionalista mozgalom történetének néhány kérdése. — PK, 1967. 3. sz. 42—74. p.

A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. (1917—1922.) Dokumentumgyűjtemény. (Összeáll.: Milei György, Józsa Antal stb.) Bp. Kosuth K. 1967. 585 p. 10 t.

Magyar vonatkozású dokumentumok [a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban részt vett somogyi internacionalistákról. Fényképmásolatok] (50 éve történt. Szerk. Kukk Györgyné, Varga József. Kaposvár, MSZMP Somogy m. Biz. Propaganda és Művelődési Oszt. 1967.) 43—54. p.

Józsa Antal: Az internacionalisták szerepe Kalegyin és Kornyilov ellenforradalmi lázadásának leverésében. (Részlet a szerző készülő tanulmányából.) — HK, 1967. 3. sz. 477—499. p. 3 térk.

Józsa Antal: Magyarok az Októberi Forradalomban. — Történelem, 7. sz. 1967. 82—105. p.

Józsa Antal: Magyar internacionalisták az Októberi Forradalom és a polgárháború harcaiban. — Ho, 1967. 11. sz. 76—89. p.

Józsa Antal: Osztrák-magyar hadifoglyok Oroszországban és részvételük az októberi forradalom harcaiban. (Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Bp. 1967.) 181—223. p. [Különnyomatban is.]

Józsa Antal: Az internacionalisták katonai szerepe a Nagy Októberi Szocialista Forradalom oroszországi és ukrajnai harcaiban. Tárgyalások a hadifoglyok kicseréléséről Breszt-Litovszkban és Petrográdon. (1917. november 7.—1918. március 3.) Kandidátusi értekezés tézisei. Bp. MTA KESZ sokszorosító, 1965. 31 p.

Csurdi Sándor: Beszámoló Józsa Antal „Az internacionalisták katonai szerepe a Nagy Októberi Szocialista Forradalom oroszországi és ukrajnai harcaiban. Tárgyalások a hadifoglyok kicseréléséről Breszt-Litovszkban és Petrográdon, 1917. november 7.—1918. március 3." c.

kandidátusi disszertációjának vitájáról. — Sz, 1967. 5. sz. 1089—1093. p.

Milei György: A magyar hadifoglyok forradalmi szervezkedése Szovjet-Oroszország európai területén (1917. november—1918 március). (Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak Bp. 1967.) 225—280. p.

Milei György—*Józsa* Antal: A magyarok részvételéről a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. — Sz, 1967. 5. sz. 950—985. p.

Alekszandrov, I.: Magyar internacionalisták a szovjet hatalomért. — A Hazáért, 1967. 44—45. sz. 12. p.

Alekszandrov, I.: Ötven évvel ezelőtt. Magyar internacionalisták a szovjet hatalomért. — Magyar Nemzet, 1967. 67. sz. 9. p.

Majoros Balázsné: A Nagy Október és a magyar internacionalisták. — BSz, 1967. 4. sz. 6—12. p.

Szabó Béla: Magyar internacionalisták a szovjet hatalom védelmében. (1917—1922.) — Palócföld, 1967. 4. sz. 55—63. p.

Szántó Gábor: Magyarok a világ „végein". Együtt dobbanó szívvel. [Magyar internacionalisták az orosz polgárháborúban.] — ISz, 1967. 21. sz. 42—44. p.

Orosz Szilárd: Magyarok forradalmasodása a Nagy Októberi Forradalomban. — Szabolcs-Szatmári Szemle, 1967. 4. sz. 17—28. p.

Karikás Frigyes és Némethy Lajos levelei magyar kommunista hadifogoly agitátoroknak a megszálló német csapatok és a hazatérő hadifoglyok között végzett munkájáról. 1918 június—november. Közli: Milei György. — PK, 1967. 3. sz. 100—121. p.

Szabó Pál, M.: Mozaikok 1917-ből. [A petrográdi magyar hadifoglyokról 1917.] — Napjaink, 1967. november 1.

Felhívás hadifoglyokhoz [1918-ban.] (50 éve történt. Szerk. Kukk Györgyné, Varga József. Kaposvár, Somogy m. Biz. Propaganda és Művelődési Oszt. 1967.) 65—69. p.

Györkei Jenő: A magyar internacionalisták nyomában. — HK, 1967. 3. sz. 500—511. p.

Szántó Zsuzsa: Adalék a magyar internacionalisták harcáról Szovjet-Oroszországban 1918-ban. — Legújabbkori Múzeumi Közlemények, 1967. 1—2. sz. 3—16. p.

Sziklai Sándorné: Magyar internacionalisták a Kaspin-túli arcvonalon. (1918 június—1920 március). — HK, 1967. 2. sz. 261—301. p.

Györkei Jenő: Magyarok az Amur partján. Bp. Zrínyi K. 1967. 162 p.

Saronov, A.: Magyar hősök a Bajkáltónál. — Ország Világ, 1967. 33. sz. 22—23. p.

Kuc, I. F.: A szovjet hatalomért. Magyar huszárok Közép-Ázsiában. — Lobogó, 1967. 19. sz. 8—9. p.

Horváth J. Ferenc: Buharától — Taskentig. Magyar internacionalisták nyomában. — A Hazáért, 1967. 26. sz. 11. p.

Münnich Ferenc: Falanszter Szibériában. [Visszaemlékezés egy tomszki tiszti tábor életére. — Megjelent a „Tomszki Magyar Újság" 1917 karácsonyi számában.] — Új Írás, 1967. 11. sz. 64—68. p.

Györkei Jenő: A „magyar zátony" a Tungir partján. [Magyar hadifoglyok kommunista szervezkedése Oroszországban.] — ÉT, 1967. 17. sz. 784—786. p.

Zsilák András: A Nagy Október és Szibéria külföldi munkásainak Kommunista (Szociáldemokrata) Pártja. — PK, 1967. 4. sz. 43—68. p.

Élet-halálharc a Tajgában. A magyar vöröskatonák osztaga az intervenciósok ellen. [Írta:] P. J. — N, 1967. 29. sz. 5. p.

Sorban és sor előtt. (Szerk. Németh M. László, Szabó István, Szabó Sándor.) Bp. Zrínyi K. 1967. 287 p. A tartalomból: Ligeti Károly: Előre. 57—59. p. Györkei Jenő: Mahno ellen. 60—63. p.

Péter László: „A cenzor nem engedte át". Egy kiadatlan cikk híradása egy szocialista hadifogolyújságról. [Az 1918. január 6-án Tuapszéban megjelent „A fogoly" című, eddig még elő nem került lapról.] — Dél-Magyarország, 1967. november 17.

Nem halványul el soha az egykori dicsőség. Beszélgetés Filipp Golikovval, a Szovjetunió marsalljával [a polgárháború éveiről, magyar in-

ternacionalistákról.] — Lobogó, 1967. 38. sz. 8—9. p.

Gellért Gábor—*Várkonyi* Endre: Fények Moszkvában: félszázadnyi pillanat. Magyarok 1917-ben és 1967-ben. (A NOSZF 50. évfordulója ünnepségei. — Mo, 1967. 46. sz. 3—4. p.

Tizenegy vöröskatona. [Szovjetunióban élő magyar internacionalisták látogatása.] — ISz, 1967. 23. sz. 28. p.

Szovjetunióban élő magyar internacionalisták érkeztek hazánkba. — Magyar Nemzet, 1967. 273. sz. 3. p.

Szebelkó Imre: Találkozás a Forradalom élő hőseivel. Akikről a dalok szólnak. — Ország Világ, 1967. 44. sz. 6—7. p.

Magyar internacionalisták kitüntetése a Szovjetunió nagykövetségén. — Magyar Nemzet, 1967. 271. sz. 3. p.

Hernádi Gyula—*Jancsó* Miklós—*Mdivani*, G.: Internacionalisták. (A Csillagosok, katonák c. film forgatókönyve.) — Új Írás, 1967. 5. sz. 40—57. p.

Szatmári Antal: A szovjet Vörös Hadseregben harcolt magyar internacionalista vöröskatonák dalai. (1917—1921.) — Magyar Zene, 1967. 5. sz. 475—486. p.

Molnár Zoltán: Budapesttől a Bajkáltóig. [Élménybeszámoló, egy-két utalás magyar internacionalistákra.] — Élet és Irodalom, 1967. 31. sz. 1—2., 32. sz. 5., 33. sz. 4., 34. sz. 4., 36. sz. 3., 37. sz. 6. p.

Hidvégi Éva: Az internacionalistákra emlékezünk. (A Békés Megyei Népművelési Tanács Helytörténeti Bizottság antológiája. 1. Szerk. Virágh Ferenc. Békéscsaba, [Békésm. ny.] 1967. 83 p.)

Pamlényi Ervin: Vásárhelyi veteránok között. — Magyar Nemzet, 1967. 263. sz. 9. p.

Császtvai István: A szolnok megyei internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. [A megyei pártarchívumban levő visszaemlékezések alapján.] — Szolnok megyei Néplap, 1967. október 10—15.

Tóth János: Harcoltunk a szovjethatalomért. Jászsági internacionalisták visszaemlékezései. Összeáll. [és bev.] — —. Jászberény, Jász Múzeum, 1967. 47 p. (Jászsági füzetek 2.)

Rónyai Zsuzsa: Szülőhelyem nagy internacionalistái. (Molnár Mihály, Tigyi Antal, Tompa János.) — Jászkunság, 1967. 4. sz. 190—196. p.

Mészáros Károly: Somogyi internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. (50 éve történt. Szerk. Kukk Györgyné, Varga József. Kaposvár, MSZMP Somogy m. Biz. Propaganda és Művelődési Oszt. 1967.) 29—42. p.

Csuk Ferencné—*Gerse* János: Vas megyei internacionalisták. (Kiss Mihály, Kiss István, Szabó Imre.) — Vasi Szemle, 1967. 4. sz. 507—509. p.

Pásztor Ferenc: Jubileumi staféta. A Jenyiszejtől — a Dunáig! 1. r. Natalja Nyikolajevna Tóth. — N, 1967. 44. sz. 7. p.
2. r. Tóth Mihály kortársai között. — N, 1967. 45. sz. 7. p.
3. r. Beszélgetés az Ob partján. (I. V. Arpuhov a Nemzetközi Vörös Ezred magyar harcosairól beszél) — [elhúnyt apja visszaemlékezései nyomán]. — N, 1967. 46. sz. 7. p.
4. r. Ivan Ivanovics Rózsa. (Rózsa János — Ligeti Károly katonája.) — N, 1967. 47. sz. 7. p.
5. r. Akim Pavlovics Scserbakov Lenin-rendje. — N, 1967. 48. sz. 7. p.
6. r. A csepeli öreg huszár... Tóth Kis Sándor. — N, 1967. 49. sz. 7. p.
7. r. Ketten az Aurórától. (K. E. Zakatin és I. Sz. Bondarenko.) — N, 1967. 50. sz. 7. p.
8. r. Bálint Ivan Alekszandrovics (a magyar származású forradalmár.) — N, 1967. 51—52. sz. 11. p.

Cári dal helyett az internacionálé. Emlékezés magyar internacionalistákra. [Egy 19 tagú magyar hadifogolyzenekar helytállása és fehér kozákok által történt kivégzése Habarovszkban 50 év előtt.] — Népszabadság, 1967. 38. sz. 9. p.

Magyar internacionalisták (Bévárdi József, Borsos Sándor, Czár János, Csuti János, Formandi Sándor, Guzmics János, Győrffy Antal, Halász János, Horváth József, Horváth Kulcsár Ferenc, Kovács József, Nagy Ferenc, Németh Lajos, Scherer János, Somogyi Pál, Szerelem Domonkos, Szücs József, Tóth József emlékeznek. (50 éve történt. Szerk. Kukk Györgyné, Varga József. Kaposvár, Somogy m. Biz.

Propaganda és Művelődési Oszt. 1967.) 71—117. p.

Pásztor Ferenc: A dandár zászlaja. [Pogány Kálmán, Forgács Béla és több magyar internacionalista.] — N, 1967. 17. sz. 11. p.

Nemes János: A Szovjetunió tegnap, ma, holnap. Nyolcvanketten voltak. [Schwimmer Sándor, Lida Dániel, Weiser Dezső első világháborús magyar hadifoglyok élete a Szovjetunióban.] — Népszabadság, 1967. 149. sz. 6. p.

Ágoston Jenő: Tizenegy vagon színarany. [— — viszaemlékezése az Aranyvonatra] — Ország-Világ, 1967. 44. sz. 26. p.

Boross Elemér: Bátyám, a komiszár. [Az Aranyvonat magyar parancsnoka. Részletek — — naplójából.] — Kortárs, 1967. 11. sz. 1810—1822. p.

H[ama]r [Imr]e: Turkesztánban kezdődött. (Bakó Emil) [visszaemlékezése.] — Mőr, 1967. 10. sz. 18. p.

[Gruzdev] Gruzgyev, J.: Balog Péter magyar huszár elesett 1919 októberében Szlobodcsiki faluban... — Mőr, 1967. 10. sz. 19. p. (Krasznaja Zvezda 1967. augusztus 3-i számából.)

Baráth Lajos: Az omszki gárdista. (Bán János.) — Mőr, 1967. 10. sz. 15. p.

Szebelkó Imre: Ötven év múltán... (Béres János, hős magyar internacionalista.) — Ország-Világ, 1967. 14. sz. 4. p.

Müller Tibor: Harcoltam a forradalomért. [Csipke István, az orosz polgárháború magyar katonája.] — Lobogó, 1967. 46. sz. 10. p.

Békés Sándor: Madamin Beck megadta magát. (Dobszai István) — [internacionalista veterán visszaemlékezése.] — Mőr, 1967. 10. sz. 15. p.

Sztrelbickij, Ivan: A magyar üteg hőse. (Emlékezés Fábián Antal internacionalista hőstetteire.) — Ország-Világ, 1967. 50. sz. 22. p.

Garasin Rudolf: Vörössapkás lovasok. [Visszaemlékezések.] Bp. Kossuth K. 1967. 330 p. 8 t.

Molnár István: Két haza fiai. A Lenin-rend tulajdonosa. (Garasin Rudolf.) — ISz, 1967. 23. sz. 38—39. p.

Gavró Lajos viszaemlékezéseiből. (Közli: Milei György, Petrák Katalin.) — Társadalmi Szemle, 1967. 11. sz. 57—61. p.

Gavró Lajos viszaemlékezéséből. (Részletek.) Közli: Petrák Katalin. — PK, 1967. 3. sz. 122—138. p.

Somlyó Zsuzsa: Átszúrták, átlőtték — mégis kitartott. Egy magyar (Geiger János), aki részt vett a Kreml ostromában. — Ország-Világ, 1967. 32. sz. 7. p.

Gombkötő János: A fénykép. (A forradalmár Geiger János emlékéhez.) — Ország-Világ, 1967. 36. sz. 26. p.

Békés Sándor: „Mi, magyarok, vörös lovasok". Gergely Lajos magyar internacionalista emlékei. — Mőr, 1967. 7 sz. 24. p.

Molnár Edit: Habarovszkban, egy amuri magyar partizánnál. (Goldfinger Ágostonnál.) — Ország-Világ, 1967. 37. sz. 14—15. p.

Nemes János: A Szovjetunió tegnap, ma, holnap. A patrónus. [Gorszki Vilmos volt magyar hadifogoly „minden igaz internacionalista ügy szovjet—magyar patrónusa."] — Népszabadság, 1967. 151. sz. 6. p.

Müller Tibor: Ötvenkét év után. [Gorszki Vilmos, az orosz polgárháború magyar veteránja Budapesten.] — Lobogó, 1967. 48. sz. 6. p.

Hamar Imre: Az emlékek aranyhídján. (Gyurkovits Antal) [visszaemlékezése.] — Mőr, 1967. 10. sz. 19. p.

Bálint Gyula: A verhnyeudinszki vörösgárdista... Beszélgetés Horváth Béla szegedi munkásmozgalmi veteránnal. — Tiszatáj, 1967. 11. sz. 1077—1080. p.

Diósdi László: Fegyverrel, szóval és tettel. Hunya István internacionalista. — Népszava, 1967. 263. sz. 3. p.

Márkus Lajos: Internacionalisták. [Kauders Imréről, a Világforradalom című lap egykori szedőjéről és Kiss Bernátról, a jelenleg Kijevben élő egykori harcosról.] — Typoghraphia, 1967. szeptember 1., október 1.

Dér Ferenc: Leninnel — és Leninrenddel. [Kiss Lajos egykori dandárkomisszár küldött volt az OKP 8. kongresszusán.] — Pest megyei Hírlap, 1967. november 18.

Koós József: Egy komisszár élete. Kiss Lajos, a Lenin-rend kitüntettje. — Népújság (Eger), 1967. november 6.

Szecskó Károly: Frunze katonája volt.

Kiss Lajos elvtárs internacionalista tevékenysége. [A Lenin-renddel kitüntetett harcos rövid életrajza.] — Hevesi Ifjúság, 1967 november.

Haypál Tibor: Emlék Szofjától. (Krizsák István) [internacionalista harcos visszaemlékezése.] — Mőr, 1967. 10. sz. 17. p.

Szalai László: Csapajev katonája... (Kulcsár Ferenc) [visszaemlékezése.] — Mőr, 1967. 12. sz. 15. p.

Bruszkin, A.: Elvtársunk, Kun Béla. (A tomszki „Krasznoje Znamja" cikke.) — Ország-Világ, 1967. 24. sz. 8. p.

Somlyó Zsuzsa: „Beszélgetésünk a 25. kötetben található..." (Nikolaj Fedorovics Izmajlov beszélgetése Leninnel, visszaemlékezése Kun Bélára és más magyar internacionalistákra.) — Ország-Világ, 1967. 43. sz. 22. p.

Lukács Tibor: Fél évszázadon és nemzedéken át... [Langer Jenő veterán magyar internacionalista életéről Voronyezsben.] — Ország-Világ, 1967. 43. sz. 23. p.

K[rajcár] I[mre]: Parancsnok a Bajkálon túl. (László Aladár.) — Mőr, 1967. 10. sz. 16. p.

András Ida: Vigyáztam Lenin álmát. [Leister Ferenc visszaemlékezése a Cseka-zászlóaljbeli tevékenységére.] — Pest megyei Hírlap, 1967. szeptember 26.

Kaczur István: Üzenet. Mohos Mihály hódmezővásárhelyi veterán a forradalomra emlékezik. — Tiszatáj, 1967. 11. sz. 1074—1077. p.

Barát Endre: Öreg magyar a kirgizek között. (Nagy Bertalan, a frunzei magyar veterán.) — Ország-Világ, 1967. 12. sz. 3. p.

Dékány Sándor: Az októberi forradalom katonája volt. [Nagy Imre egykori füzesgyarmati földműves részt vett az oroszországi polgárháborúban, képviselő volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésben.] — Békés megyei Népújság, 1967. szeptember 19.

Németi Lajos: Forradalomból forradalomba. (Visszaemlékezés.) — Történelem, 7. sz. 1967. 144—166. p.

Sárvári Márta: Két veterán a százezer hős közül. (Németi Lajos, László Aladár.) — Magyar Nemzet, 1967. 264. sz. 7. p.

H[aypál] T[ibor]: Tagsági könyvének száma: 905.573. (Pálmai Károly csekista visszaemlékezése.) — Mőr, 1967. 10. sz. 14. p.

Dér Endre: Háromszor — Leninnel. [Pepó András magyar internacionalista visszaemlékezése.] — Tiszatáj, 1967. 11. sz.

Salgó Rózsa: Orosz földön. [Perecz József pécsi veterán, egykori hadifogoly, majd csekista. 1916—1927-ig a Szovjetunióban élt.] — Építőelem, 1967. november 1.

Sztankay József: Élete: történelem. [Pintér Lajos magyar hadifogoly, vöröskatona.] — Mőr, 1967. 6. sz. 22. p.

Strubl Mária: A mesebeli János. [Scherer János egykori orosz hadifogoly hazatéréséről. Az OKP magyar nyelvű nyilvántartó lapjának fényképével.] — Somogyi Hírlap, 1967. szeptember 24.

[Hama]r [Imr]e: Bolsevik lett a cárnő palotájában. (Sebekó Béla Albert) [visszaemlékezése.] — Mőr, 1967. 10. sz. 18. p.

Krajczár Imre: Ötven éve történt. Egy gazdag, harcos élet emlékei. [Sukerek Lajos vörösgárdista.] — Mőr, 1967. 8. sz. 22. p.

Farkas József: Szalacsi Gyula szovjet-oroszországi volt vöröskatona emlékei. — Szabolcs-Szatmári Szemle, 1967. 4. sz. 65—74. p.

Pudler Erzsébet: Szászrégeni tanító volt a hős internacionalista [Szász András]. — Népszabadság, 1967. 103. sz. 10. p.

Csikós Balázs: A tizenkilenc éves komisszár. — Szabolcsi internacionalisták. [Szatmári József részvétele az oroszországi polgárháborúban és a magyar Vörös Hadsereg harcaiban.] — Kelet-Magyarország, 1967. július 9.

Bistey András—*Bistey* László: Magyarok a polgárháborúban. I. Szikszai Kálmán egykori vöröskatona emlékeiből. — Jászkunság, 1967. 3. sz. 112—118. p.

Kaposvári Gyula—*Kisfaludi* Sándor: Magyarok a polgárháborúban. II. A forradalom katonája: Szendrei József. — Jászkunság, 1967. 3. sz. 119—126. p.

Gesztelyi Nagy Zoltán: Tatjána néni. (Szilágyi Lajos hős internacionalista

veterán orosz felesége.) — Ország-Világ, 1967. 51. sz. 8. p.

Vadász Ferenc: Nagy idők tanúja. [Tánczos György a polgárháború veterán partizánja.] — Népszabadság, 1967. 75. sz. 4—5. p.

Hűség és forradalom. [Varga Gyula András felesége emlékezik hős férjére.] — Ország-Világ, 1967. 44. sz. 5. p.

Farkas Kálmán: Szabolcsi internacionalisták. Znamencsik. [Varga József részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Kelet-Magyarország, 1967. június 18.

Kékesdi Gyula Díszsírhely az üzbég sztyeppén. [Vrabec Miklós magyar internacionalista harcos Kattakurganában, a város főterén van eltemetve.] — Népszabadság, 1967. június 8.

Kuc, I.: „Senki sem felejt, senkit sem feledünk." (Vrabec Miklós és más magyar internacionalisták hősi emlékműve Kattakurganaban.) — Ország-Világ, 1967. 52. sz. 26. p.

Péter László: Lenin katonája. Zarecsnik János emlékezete. [A szegedi katonai csoport vezetőjének részvétele az oroszország polgárháborúban és a helyi mozgalmakban. Egy korabeli röplap fényképével.] — Dél-Magyarország, 1967. december 17.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója

Az MSZMP KB 1967. február 15-i határozata a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának megünnepléséről. — Pártélet, 1967. 3. sz. 21—24. p.

(Fedoszeev) Fedoszejev, P. N.: A Nagy Október történelmi tapasztalatainak nemzetközi jelentősége. — Sz, 1967. 5. sz. 851—866. p.

Zsukov, J. M.: A Nagy Október és a népek nemzeti felszabadító mozgalma. — NSz, 1967. 11. sz. 6—21. p.

Kurucz István: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom általános érvényű tapasztalataiból. — Pártélet, 1967. 11. sz. 19—25. p.

Kállai Gyula: A haladó emberiség nagy ünnepén. — Magyar Nemzet, 1967. 263. sz. 1—2. p.

Komócsin Zoltán: Fél évszázad. (Az Októberi Forradalom évfordulójára.) — Társadalmi Szemle, 1967. 11. sz. 3—16. p.

Czinege Lajos: Együtt Október útján. Ho, 1967. 11. sz. 5—10. p.

Borbándi János: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom fél évszázada. — Magyar Jog, 1967. 11. sz. 641—646. p.

Biszku Béla: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója és a párt. — Pártélet, 1967. 11. sz. 3—10. p.

Puja Frigyes: A Nagy Október. — NSz, 1967. 11. sz. 1—5. p.

Szirmai István: Október egyetemes érvénye. — Népszabadság, 1967. 263. sz. 5. p.

Kárpáti Ferenc: A Nagy Október diadala. — HSz, 1967. 11. sz. 1—5. p.

Radó Sándor: Az Októberi Forradalom és a világforradalmi folyamat. — Társadalmi Szemle, 1967. 10. sz. 13—29. p.

Lakatos Ernő: Október ünnepére készül a világ. — HSz, 1967. 6. sz. 10—16. p.

Mód Aladár: Október öröksége. — PK, 1967. 3. sz. 3—17. p.

Merényi László: Az 1917 februári orosz forradalom és Kelet-Európa. — Történelem, 7. sz. 1967. 106—143. p.

Münnich Ferenc: A magyar nép a Nagy Októberi Szocialista Forradalom első követője. (A Szovjetunió magyar szemmel. Szerk: Mihályfi Ernő. Bp. Kossuth K. 1967.) 13—18. p.

Nemes Dezső: Az Októberi Forradalom és Magyarország útja a szocializmushoz. — Sz, 1967. 5. sz. 827—847. p.

Nemes Dezső: Az Októberi Forradalom és Magyarország. — Pártélet, 1967. 11. sz. 11—18. p.

Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Tanulmányok. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa, Zsilák András.) [Közread.] (Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete, MTA Történettudományi Intézete.) Bp. Akad. K. — Kossuth K. 1967. 495 p.

Pach Zsigmond Pál: A Nagy Október, a világ, Magyarország. — Esti Hírlap, 1967. 262. sz. 5. p.

Siklós András: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Magyarország. — Történelem, 1967. 7. sz. 57—81. p.

Zsilák András: Az Októberi Forradalom törvényszerűségei és a magyar forradalmak. — Sz, 1967. 5. sz. 1008—1013. p.

Silfen János: Az 1917-es forradalom emigrációs és magyarországi visszhangja. — Magyar Könyvszemle, 1967. 4. sz. 258—260. p.

Gádorosi Vass István: Október visszhangja Békésben. Szemelvények dokumentumokból és visszaemlékezésekből. — Tiszatáj, 1967. 11. sz. 1082—1083. p.

Lehoczky Alfréd: A Nagy Október híre Borsodban. (Dokumentumok és újsághírek 1917-ből.) — BSz, 1967. 3. sz. 2—18. p.

Horváth Ferenc: Vas megye és az Októberi Szocialista Forradalom. — Vasi Szemle, 1967. 4. sz. 485—506. p.

Simkovics Gyula: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Sopronban. — SSz, 1967. 4. sz. 290—299. p.

Barbarits Miklós: Debreceni újságok a Nagy Októberi Forradalomról. — Alföld, 1967. 12. sz. 66—74. p.

Andrássy Antal: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a somogyi sajtóban. (1917 november—december.) (50 éve történt. Szerk. Kukk Györgyné, Varga József, Kaposvár, MSZMP Somogy m. Biz. Propapaganda és Művelődési Oszt. 1967.) 55—63. p.

Péter László: Október visszhangja Szegeden. Szemelvények korabeli lapokból 1917. november—1918. május 1. — Tiszatáj, 1967. 11. sz. 1084—1102. p.

Fitz Péter: Adalékok a Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszhangjához a székesfehérvári sajtóban és politikai mozgalmakban. (1917—1918.) — Fejér megyei Szemle, 1967. 5—13. p.

Csaba Imre: Az Októberi Szocialista Forradalom közvetlen hatása megyénkben. [Idézetek a Veszprém megyei lapokból.] — Napló, 1967. december 9.

Ex Oriente lux! Beszélgetés Kelen Jolánnal ötven év előtti harcokról és ötven év harcairól. [Írta: A. G.] — Mőr, 1967. 9. sz. 22. p.

Fehér István: A Nagy Október szellemében. — Művelődési Tájékoztató, 1967 május. 100—105. p.

Gerelyes Ede: Egy nagy esemény eltűnt tanúja: az Iparcsarnok. [Forradalmi megmozdulások, tüntetések a NOSZF hatására.] — Budapest, 1967. 11. sz. 2—5. p.

Oelmacher Anna: Október a plakátművészetben. Kiállítás a Néphadsereg Tisztiházának nyári helyiségében. — Magyar Nemzet, 1967. 247. sz. 4. p.

Évforduló elé. (A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára.) — Horv, 1967. 3 sz. 201—203. p.

Esti Béla: Kiállítások — országszerte (a NOSZF 50. évfordulójára.) — Pártélet, 1967. 8. sz. 53—56. p.

Tersztenyák András: Készülünk a nagy évfordulóra. — HSz, 1967. 7. sz. 6—8. p.

Új világ született. Módszertani tájékoztató a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának megünneplésére. Kézirat. (Szerk. Biró Gyula, Szalai Tibor.) Bp. A Magyar Néphadsereg Központi Klub Módszertani Osztálya, 1967. 120 p.

50 éves a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Útmutatók, témavázlatok, bibliográfiák, műsorjavaslatok. (Szerk. Dombrády Lóránd, Pelejtei Tibor, Rácz Zoltán.) Bp. NPI, Házi soksz. 1967. 208 p.

„Ötven év a Nagy Október útján." Megnyílt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jubileumára rendezett kiállítás. — Magyar Nemzet, 1967. 258. sz. 3. p.

A két világháború közötti időszak hadtörténelme

Chabod, Federico: Olaszország története 1918—1948. (L'Italia contemporanea (1918—1948.) Ford. Fögler Klára.) Bp. Gondolat, 1967. 263 p. (Stúdium könyvek 62.) [Bibliogr. 189—216. p.]

Jakovlev, N. N.: Franklin Delano Roosevelt. (Franklin Ruzvel't — cselovek i politik. Ford. Nyilas Vera.) Bp. Kossuth K. 1967. 519 p.

Majszkij, I[van] M[ihajlovics]: Utazás a múltba. Egy szovjet követ visszaemlékezései. (Voszpominanija szovetszkogo poszla. Ford Vas Zoltán.) Bp. Gondolat, 1967. 675 p.

A második világháború

Pintér István: Adalékok a finn—szovjet háború történetéhez a magyar követek jelentései alapján. — PK, 1967. 2 sz. 116—133. p.

[Nekrics] Nyekrics, A[lekszandr] M[ojszeevics]: Így történt. 1941. június 22. (1941. 22. ijunja. Ford. Perényi József.) Bp. Kossuth K. 1967 235 p. 4 t.

Pamlényi Ervin: Így történt... 1941. június 22. — Magyar Nemzet, 1967. 145. sz. 3. p.

Gellért Gábor: A diplomáciatörténet kulisszatitkaiból: napok és órák a támadás előtt... — N, 1967. 41. sz. 4—5. p.

Gellért Gábor: A diplomáciatörténet kulisszatitkaiból: állítások és szállítások. [Hadianyag és fegyverszállítás a Szovjetunió részére a második világháborúban.] — N, 1967. 42. sz. 4—5. p.

Gellért Gábor: A diplomáciatörténet kulisszatitkaiból: a nagy jelenet Nürnbergben. — Szembesítés. [Paulus tábornok a Barbarossa-terv előkészítéséről.] — N, 1967. 43. sz. 4—5., 44. sz. 4. p.

A Nagy Honvédő Háború története. 1944—1945. (Isztorija Velikoj Otecsesztvennoj vojnü Szovetszkogo Szojuza 1941—1945.) 5. köt. A fasiszta Németország elleni háború győzelmes befejezése. Az imperialista Japán veresége. (Szerk. Sz. I. Roscsin, J. J. Bogus stb. Ford. Székely Béla, Zalai Edvin.) Bp. Zrínyi K. 1967. 577 p. 80 t. 20 térk.

A Nagy Honvédő Háború története. 1944—1945. (Isztorija Velikoj Otecsesztvennoj vojnü Szovetszkogo Szojuza. 1941—1945.) 6. köt. A Nagy Honvédő Háború eredményei. Ford. Székely Béla, Terényi István.) Bp. Zrínyi K. 1967. 580 p. 86 t. 16 térk.

A front- és hadsereg-hadműveletek jellege a Nagy Honvédő Háborúban. — Ho, 1967. 4. sz. 99—105. p.

Müller Tibor: Negyed százada történt... [A sztálingrádi csatára emlékeznek Budapesten járt szovjet tisztek] — Lobogó, 1967. 8. sz. 3. p.

Békés Attila: Ötvennyolc napig védtük a házat. Beszélgetés Jakov Fedotovics Pavlov-val, a sztálingrádi hőssel. — Mór, 1967. 2. sz. 38. p.

Hável József: Brezsnyev felavatta a sztálingrádi csata hőseinek emlékművét. — Hétfői Hírek, 1967. 42. sz. 1—2. p.

Baktai Ferenc: A történelem házhoz jön. Rogyincev vezérezredes, Marcsenko vezérőrnagy és Pavlov tartalékos főhadnagy sztálingrádi élményeiről beszél a Néphadsereg Központi Klubjában. — Népszava, 1967. 20. sz. 3. p.

Bokor László: Egy legenda folytatása. [Emlékezések a leningrádi blokádra.] — A Hazáért, 1967. 44—45. sz. 23. p.

Békés Attila: BT,A—30, T—34. Emlékmű az Uralban. [A szovjet hadsereg T—34-es harckocsija.] — Esti Hírlap, 1967. 145. sz. 3. p.

Spranger, Günter: Menekülés az erődbe. (Der Weg in die Festung.) [Dokumentumregény.] (Ford. Póka Endre.) Bp. Zrínyi K. 1967. 331 p.

A lengyel katona a II. világháború frontjain. (A Lengyel Néphadsereg múltja és jelene. Bp. 1967.) 11—15. lev.

Kállay István—*Dimitra Szuvandzsieva:* „. . A Liberátor az orrára fordul..." [Sztojan Sztojanov egyik légi győzelme 1944-ben Bulgária felett.] — Re, 1967. 6. sz. 16. p.

César, J[aroslav]—*Cerny,* B[ohumil]: A Farkasodú alkonya. (Soumrak vlciho doupéte.) [Dokumentumregény.] (Ford. Oleg Logvinov.) Bp. Zrínyi K. 1967. 142 p.

Bokor László: Szemtanú a második világháború hadszínterein. El Alamein, a vég kezdete. — N, 1967. 1. sz. 11. p.

Bokor László: Szemtanú a második világháború hadszinterein. El Alamein, a halottak városa. — N, 1967. 2. sz. 11. p.

Bokor László: Szemtanú a második világháború hadszínterein. Dunkerque. — N, 1967. 3. sz. 11. p.

Bokor László: Szemtanú a második világháború hadszínterein. A flotta temetője — N, 1967. 4. sz. 11. p.

Jakovlev, N[ikolaj] N[ikolaevics]: Pearl Harbor rejtélye. (Zagadka Perl-Harbora. Ford. Hangay Sándor.) Bp. Kossuth K. 1967. 261 p. 4 t.

Hajdú János: Az évszázad rajtaütése. Pearl Harbor előzményei új megvilágításban. — Népszabadság, 1967. 18. sz. 6. p.

Major Klára D.: Lángoló világ. A második világháború története. Bp. Móra K. 1967. 159 p.

Ellenállási mozgalom

Calic, Dusan: A hősök is emberek. (Ratni dnevnik bez datuma. Ford. Csuka Zoltán.) Bp. Kossuth K. 1967. 243 p.

Godó Ágnes: A nemzetiségi és külföldi alakulatok létrejötte a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben és partizánosztagokban. — HK, 1967. 1. sz. 3—34. p.

Lengyel Tibor: A katakombákban emberek éltek. [Az odesszai partizánok.] — A Hazáért, 1967. 47. sz. 10. p.

Michel, Henri: Új virradat. — TSz, 1967. 3. sz. 325—336. p. (Részlet — — Vichy, 1940. c. munkájából.)

Magyar antifasiszták az európai népek ellenállási mozgalmában

(Jancsenkov, [Nikolaj] Nyikolaj): A magyar—szovjet nemzetközi partizánmozgalom úttörői. (A Herman Ottó Múzeum évkönyve. Annales Musei Miskolciensis de Herman Ottó nominati. 6. Miskolc, Borsod m. ny. 1966. 407 p. 2 térk.)

Arisztarhov, Pavel Petrovics: Így találkoztunk 22 évvel ezelőtt. Szovjet partizánok és magyar hazafiak harcban született barátsága. — Népszabadság, 1967. 52. sz. 10 p.

(Fedorov) Fjodorov, A. F.: Az utolsó tél. (Poszlednaja zima. Ford. Magos László.) Bp. Magvető — Uzsgorod, Kárpáti K. 1966. 436 p. [Magyar partizánok (Uszta Gyula) a volinyi partizánháborúban.]

Földes Pál: Kovpak hívására. (Magyar partizánok a brjanszki erdőben.) — N, 1967. 51—52. sz. 15. p.

Tóth László: Kilián György utolsó napjai. Lengyel történészek kutatásai a bátor ifjúkommunista sorsáról. — Ifjú Kommunista, 1967. 8. sz.

Vadász Ferenc: Kilián György útja. — Népszabadság, 1967. 60. sz. 5. p.

Háborús bűnök

Russel, [Edward Frederick Langley], lord (of Liverpool): A horogkereszt rémtettei. (The scourge of the swastika. Ford. Gábor Jozefa.) 3. kiad. Bp. Kossuth K. 1967. 233 p. 8 t.

Barabás Tamás: Finom úr, ostorral. (Rudolf Stangl az SS 3. számú tömeggyilkosa.) — Mo, 1967. 13. sz. 8. p.

Buzási János: Marzabotto nem felejt. [Walter Reder volt SS őrnagy egy olasz falu kiirtója.] — Népszabadság, 1967. 165. sz. 11. p.

Háborús bűnösök. A Müller-ügy. — Mo, 1967. 48. sz. 9. p.

Lévai Jenő: Náci vérbíró pere a nyugat-berlini törvényszék előtt. — Magyar Nemzet, 1967. 171. sz. 5. p.

Péntek Gyula: Lidicétől az Evetkevilláig. Rejtélyek a tömeggyilkos Otto Clages Kriminal-Kommissar eltűnése körül. — Magyar Nemzet, 1967. 157. sz. 5. p.

Tóth Béla C.: Lidice él. [Emlékezés a cseh mártír-falu kiirtására.] — Népszabadság, 1967. 135. sz. 2. p.

Somlyó Zsuzsa: Amit Anna Frank nem tudott elmondani... [Maria Rolnikajtye koncentrációs táborban írt naplója.] — Ország-Világ, 1967. 3. sz. 5. p.

Tóth Károly: Huszonkét év után. 1945. április 11-én felszabadult a buchenwaldi, május 5-én a mauthauseni koncentrációs tábor. — PV szakmai melléklete, 1967. 4. sz. 12. p.

Véres riport egy nyárspolgárról. [Az NSZK-ban élő Albert Widmann, a náci emberirtás „szakértője".] — ISz, 1967. 22. sz. 38—40. p.

Vidor Gáborné: Mengele foglya vagyok. [Emlékezés Birkenaura.] — Élet és Irodalom, 1967. 1. sz. 5. p.

A második világháború utáni időszak hadtörténelme

(Szabó István): Háború és emberiesség. (Az 1949. évi genfi egyezmények.) Bp. Zrínyi K. 1967. 30 p.

Várkonyi Tibor: Harcoló Vietnam, 1967. — Magyar Nemzet, 1967. 42. sz. 2., 43. sz. 9., 47. sz. 2., 49. sz. 9., 61. sz. 2. p.

Légi hadviselés Vietnamban. — HSz, 1967. 12. sz. 93—99. p.

Bögös László: „Különleges háború" Laoszban. — N, 1967. 49. sz. 5. p.

Viharzóna — Közel-Keleten. Az imperialista hatalmak versengése a közel keleti olajért. — A Hazáért, 1967. 32., 35., 37., 42., 47., 48. sz. 14. p.

Todd, Olivier: Ötven év történelem — két hét válság. (Kronológia a Közel-Kelet eseményeiről 1916-tól napjainkig.) — TAPKK, 1967. 7. sz. 14—21. p.
(Le Nouvel Observateur 1967. május 31-i számából.)

Makai György: Háborúk az ígéret földjén. 1—22. rész. — Ország-Világ, 1967. 30—51. sz. 10—11. p.

A közel-keleti válság és háború. — Ho, 1967. 8. sz. 3—11. p.

Puja Frigyes: Az izraeli agresszió kérdéséhez. — NSz, 1967. 8. sz. 1—11. p.

Patkó Imre: A közel-keleti háború háttere. — Társadalmi Szemle, 1967. 7. sz. 82—95. p.

Churchill, Randolph—*Churchill,* Winston jr.: „Át kell törnünk vagy meg kell halnunk". Izrael hadjárata a Sinai sivatagban. — TAPKK, 1967. 10. sz. 15—26. p.
(Der Spiegel 1967. augusztus 7-i számából.)

Kiss Jenő: Száz óra néhány tanulsága. [Az izraeli—arab háború.] — N, 1967. 24. sz. 5. p.

A közel-keleti háború néhány tapasztalata. — HSz, 1967. 10. sz. 95—100. p.

A kínai hadsereg és a „kulturális forradalom". — N, 1967. 33. sz. 5. p.

Ács Tibor: Hadseregek a harmadik világ politikai küzdelmeiben. — HSz, 1967. 1. sz. 44—52. p.

A szocialista államok fegyveres erőinek évfordulói

A szovjet hadsereg történetének rövid eseménynaptára. Összeáll.: Fodor Pál. — Hadtudományi Közlöny, 1967. 2. sz. 127—146. p.

Körmendy István: A szovjet hadsereg 50 éve. 1—4. r. — N, 1967. 47. sz. 4—5., 48. sz. 4., 49. sz. 4—5., 50. sz. 4—5. p.

[Sztepakov] Sztyepakov, V.: Ötven éve történt. A Vörös Hadsereg születése. — Magyar Nemzet, 1967. 220. sz. 9. p.

Vajda Péter: Köszöntünk hű barát! (A szovjet hadsereg 50 évfordulójára.) Bp. Zrínyi K. 1967. 93 p.

Tóth Béla: Az SZKP katonapolitikájának 50 éve. — Akadémiai Közlemények, 1967. 4. sz. 27—35. p.

Molnár Béla: Mindig készen a haza védelmére. (A DOSZAAF rövid

története.) — HSz, 1967. 10. sz. 60—64. p.

Kendi Ferenc: A szovjet határőrség kialakulása és fejlődése. — BüSz, 1967. 11. sz. 40—49. p.

Zabolotnij, Grigorij: A nagy évfordulóra készülnek a szovjet határőrök. — A Hazáért, 1967. 26. sz. 8—9. p.

Fodor István—*Révész* Imre: A szovjet állambiztonsági szervek harca a második világháborút megelőző években, a második világháború alatt és után. — BüSz, 1967. 10. sz. 49—54., 11. sz. 27—33., 12. sz. 13—20. p.

Az Aurórától az atom-tengeralattjáróig. Mozaikok a Nagy Október hadseregének történetéből. — Mőr, 1967. 9. sz. 18—19., 10. sz. 22—23. p.

Zaharov, Matvej: A szovjet hadsereg felkészülése és feladatai. — Ország-Világ, 1967. 8. sz. 5. p.

Várnai Ferenc: Fél évszázad a szovjet hadseregben. Moszkvai beszélgetés M. V. Zaharov marsallal. — Népszabadság, 1967. 166. sz. 6. p.

A Lengyel Néphadsereg múltja és jelene. Tájékoztató anyag a Lengyel Népi Hadsereg megalakulásának 24. évfordulója alkalmából. Bp. Lengyel Kultúra, Soksz. 1967. 39 lev.

A lengyel Belvédelmi Haderő megalakulásának (22.) évfordulójára. — A Hazáért, 1967. 21. sz. 11. p.

A Lengyel Népköztársaság határain. 22 éves a lengyel határőrség. — A Hazáért, 1967. 23. sz. 11. p.

Vadász Ferenc: Ochotnicza Rezerwa Milicji Obiwatelskiej (ORMO). [A lengyel munkásőr-testvérszervezet.] — Mőr, 1967. 8. sz. 5—6. p.

Allenstein, Walter: Éberen és harcra készen. [Az NDK hadserege fennállásának 11. évfordulója.] — N, 1967. 8. sz. 4. p.

Beutel, Heinz: Mindig harcra készen a szocializmus és a béke védelmére. [Az NDK Nemzeti Hadseregének 11. évfordulója.] — A Hazáért, 1967. 9. sz. 5. p.

ÉLETRAJZOK, MEGEMLÉKEZÉSEK

Harcos múltunk megbecsülése. (A Szocialista Hazáért — kitüntetés a felszabadulás előtti forradalmi mozgalom kiemelkedő képviselőinek.) — Pártélet, 1967. 5. sz. 3—4. p.

Hősi múltunk. Dokumentumgyűjtemény. Kiad. az Élelmezési Ipari Dolgozók Szakszervezete. [2.] Sütőipar. [Összeáll. Rajki Árpád.] Bp. Ságvári ny. 1967. 352 p.

Hősi múltunk. Dokumentumgyűjtemény. Kiad. az Élelmezési Ipari Dolgozók Szakszervezete. [3.] Húsipar. (Összeáll. Rajki Árpád.) Bp. Ságvári ny. 1967. 469 p.

Simándy Pál: Bajcsy-Zsilinszky Endre munkatársaként... — BSz, 1967. 1. sz. 49—56. p.

Csatári József: Brüsszeltől Budapestig. Emlékek két háborúról. Bp. Zrínyi ny. 1967. 164 p. 20 t.

Timmer József: Fáradt szemmel múltról, jelenről. Csiky Imre [ellenálló.] — Népszava, 1967. 184. sz. 3. p.

Bokor László: Forró drót a Székesdűlőn. Forró István az egykori vörősőr, ma munkásőr. — Mőr, 1967. 2. sz. 36—37. p.

Tolnai Gábor: Téma egy nagy regényhez. [Jász Dezső életútja.] — Élet és Irodalom, 1967. 50. sz. 2. p.

Tokár Péter: Beszélgetés Jász Dezsővel. Regénybe illő tetteket vitt véghez. — Ország-Világ, 1967. 50. sz. 6—7. p.

Illés Béla: Dezső bácsi. [Jász Dezső.] — Élet és Irodalom, 1967. 33. sz. 5. p.

Horváth J. Ferenc: „Regénybe illő tetteket vitt véghez..." [Jász Dezső.] — A Hazáért, 1967. 13. sz. 10. p.

Bakó Ágnes: Kállai Éva. [A kommunista mozgalom mártírja 1956-ban.] — Népszabadság, 1967. 76. sz. 4. p.

Lukács Tibor: Az űrhajózás Ikarusza. (Vlagyimir Komarov mérnök ezredes halála.) — Ország-Világ, 1967. 18. sz. 4—5. p.

Kamarov Vlagyimir Mihajlovics 1927—1967. — N, 1967. 17. sz. 2. p.

Vadász Ferenc: Kovpak apó elpihent. — Népszabadság, 1967. 294. sz. 4—5. p.

Timmer József: Fáradt szemmel múltról, jelenről. Makay Ernő [párt-

és munkásmozgalmi tevékenysége.] — Népszava, 1967. 154. sz. 5. p.

Rogyion Malinovszkij. — Népszabadság, 1967. 77. sz. 3. p.

Czinege Lajos: Malinovszkij, a forradalmi hadvezér. — Népszabadság, 1967. 79. sz. 4. p.

Rogyion Malinovszkij búcsúztatása. — Ország-Világ. 1967. 15. sz. 4. p.

A végső búcsú [Malinovszkij marsalltól.] — N, 1967. 14. sz. 3. p.

Három csillag. [Epizódok Malinovszkij marsall életéből. Írta:] —bokor.— — A Hazáért, 1967. 15. sz. 11. p.

Timmer József: Fáradt szemmel múltról, jelenről. Maróti Károly [párt- és munkásmozgalmi tevékenysége.] — Népszava, 1967. 160. sz. 3. p.

Jelige: A gyorsaság és magasság. (A. I. Mikojan mérnök altábornagy repülőgépkonstruktőr életútja.) — N, 1967. 36. sz. 9. p.

Pásztor Ferenc: Búcsú Münnich Ferenctől. — N, 1967. 48. sz. 2. p.

Dr. Münnich Ferenc. 1886—1967. [Nekrológ.] — Népszabadság, 1967. 283. sz. 3. p.

Dr. Münnich Ferenc. 1886—1967. [Nekrológ.] — Népszava, 1967. 283. sz. 3. p.

Meghalt Münnich Ferenc. — Magyar Nemzet, 1967. 283. sz. 3. p.

Elhunyt Münnich Ferenc. [Nekrológ.] — Esti Hírlap, 1967. 281. sz. 1. p.

Elbúcsúztatták Münnich Ferencet. — Esti Hírlap, 1967. 284. sz. 1. p.

Hámos György: Az Ismert Katona sírjánál. [Münnich Ferenc halálára.] — Élet és Irodalom, 1967. 49. sz. 1. p.

Az utókor tanulni fog róla és tanulni fog tőle. [Münnich Ferenc búcsúztatása a Kerepesi temetőben.] — Magyar Nemzet, 1967. 286. sz. 3. p.

Dr. Münnich Ferenc. (1886—1967.) — PV, 1967. 23. sz. 3. p.

Viharos, dicső úton. Mozzanatok Münnich Ferenc elvtárs életéből. — Mőr, 1967. 12. sz. 24—25. p.

Timmer József: Fáradt szemmel múltról, jelenről. Palotás Imre [ellenálló]. — Népszava, 1967. 190. sz. 3. p.

Magyar Partizán Emlékérmet kapott egy lengyel antifasiszta [Stanislaw Radko.] — Népszabadság, 1967. 77. sz. 8. p.

Kristóf Attila: Elégtételt adott a történelem az Andrássy-laktanya foglyainak. Emlékünnepség a Zrínyi Akadémián Rózsa Ferenc halálának negyedszázados évfordulóján. — Magyar Nemzet, 1967. 138. sz. 3. p.

Sik Endre: Próbaévek. Bp. Zrínyi K. 1967. 877 p.

Bebrits Anna: A Dimitrov-per magyar hőse. (Singer Lajos = Kurt Schlosser). — Népszabadság, 1967. 223. sz. 6. p.

Timmer József: Fáradt szemmel múltról, jelenről. Dr. Szántó Rózsa [párt- és munkásmozgalmi tevékenysége itthon és a Szovjetunióban.] — Népszava, 1967. 148. sz. 3. p.

V[adász] F[erenc]: Szijjártó István, élt huszonöt évet — elesett Vietnamban. — Népszabadság, 1967. 119. sz. 6. p.

Haypál Tibor: Az üzenetet egy vörös lovas hozta. Vas István munkásőr első háborús emlékei. — Mőr, 1967. 4. sz. 10—11. p.

Zalka Máté: Az első vallatáson. „Kun Béla bácsi lefogatásával kapcsolatban". — Lobogó, 1967. 23. sz. 7. p.

Györkei Jenő: Zalka Máté vallomása önmagáról. — HK, 1967. 2. sz. 239—260. p.

Szalkai Sándor: A dandár főorvosa. Zalka Máté barátja és harcostársa... [Beszélgetés Szocsiban dr. Márvány Ernő főorvossal, aki 50 éve él a Szovjetunióban.] — Esti Hírlap, 1967. november 3.

Nyéki Károly: Név és élet. Adatok a Zalka Máté név eredetéhez és irodalmi indulásához. — Szabolcs-Szatmári Szemle, 1967. 4. sz. 83—85. p.

Kelemen Gyula: Látogatóban Natalja Kalkánál [Zalka Máté unokájánál.] — N, 1967. 24. sz. 7. p.

Összeállították: Molnár Éva, Viniczai István, Windisch Aladárné.

TARTALOM

MUNK KÁROLY — Felszabadulásunk évfordulójára 3

TANULMÁNYOK

ZÁGONI ERNŐ — Lenin és a szocialista hadtudomány 7
V. ZVERJEV — V. I. Lenin a hazafiságról és hazafias nevelésről 32
NAGY GÁBOR — A 46. hadsereg tevékenysége 1945. március 16—április 4-ig a bécsi támadó hadműveletben 41
SZABÓ BALÁZS — A 2. Ukrán Front budapesti támadó hadműveletének II. szakasza (1944. november 4—26) 65

SZEMLE

MOLNÁR PÁL — *Kis András:* A Magyar Közösségtől a Földalatti Fővezérségig 94
CSENDES LÁSZLÓ — *Gazdag László:* Útitársunk a térkép 98
ÁCS TIBOR — *Imre—Bojcsuk—Kiss—Ligeti:* Szabálytalan világháború 101
SZABÓ SÁNDOR — *A ZMK szerzői munkaközössége:* A katonai vezetéselmélet alapjai 106
KISS SÁNDOR — Harcok, emlékek 108
Á. T. — *Dr. Szántó Imre:* Nemzetközi katonai almanach 111
* * * — Külföldi hadtörténelmi folyóiratokból 114

HÍREINK

GYÖRKEI JENŐ — Nemzetközi tanulmánygyűjtemény a spanyol polgárháború nemzetközi brigádjairól 122
SIFT GÉZÁNÉ — Az első negyedév eseményeiből 123

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

GELLÉRT TIBOR—KIS ANDRÁS — Dokumentumok a Magyar Néphadsereg születéséről 124

BIBLIOGRÁFIA

MOLNÁR ÉVA
VINICZAI ISTVÁN
WINDISCH ALADÁRNÉ — Az 1967. évi Magyarországon megjelent hadtörténelmi irodalom bibliográfiája II. rész ... 147

СОДЕРЖАНИЕ

Карой МУНК — В годовщину нашего освобождения — — — — 3

СТАТЬИ

Эрнё ЗАГОНИ — Ленин и социалистическая военная наука — — 7

ЗВЕРЕВ, В. — В. И. Ленин о патриотизме и патриотическом воспитании — — — — — — — — — — 32

Габор НАДЬ — Действия 46-ой армии в венской наступательной операции с 16 марта по 4 апреля 1945 года — — 41

Балаж САБО — Второй период будапештской наступательной операции 2-го Украинского Фронта (4—26 ноября 1944 года) — — — — — — — — — 65

ОБЗОР

Пал МОЛЬНАР — *Киш Андраш:* От Венгерской Коммуны до Подземного Верховного Главнокомандующего — — 94

Ласло ЧЕНДЕШ — *Газдаг Ласло:* Карта — наш спутник — — — 98

Тибор АЧ — *Имре—Бойчук—Киш—Лигети:* Необычная мировая война — — — — — — — — — — 101

Шандор ЧАБО — *Авторский рабочий коллектив Военной Академии имени Зрини Миклош:* Основы теории военного руководства — — — — — — — — — 106

Шандор КИШ — Бои, воспоминания — — — — — — — — 108

А. Т. — *Д-р Санто Имре:* Международный военный альманах — — — — — — — — — — 111

* * * — Из иностранных военно-исторических журналов — 114

НОВОСТИ

Енё ДЬЁРКЕИ — Международный сборник научных работ о международных бригадах, участвовавших в испанской гражданской войне — — — — — — — — 122

Мария ШИФТ — Из событий первого квартала — — — — — 123

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ

Тибор ГЕЛЛЕРТ—Андраш КИШ — Документы о рождении Венгерской Народной Армии — — — — — — — — — — — 124

БИБЛИОГРАФИЯ

Ева МОЛЬНАР, Иштван ВИНИЦАИ, Елеонора ВИНДИШ — Библиография военно-исторической литературы, вышедшей в 1967 году в Венгрии, II. часть — — 147

INHALT

KÁROLY MUNK — Auf den Jahrestag unserer Befreiung 3

STUDIEN

ERNŐ ZÁGONI — Lenin und die sozialistische Kriegswissenschaft 7

V. ZVERJEV — V. I. Lenin über Patriotismus und patriotistische Erziehung 32

GÁBOR NAGY — Die Tätigkeit der 46. Armee vom 16. März bis zum 4. April 1945. in der Wiener Operation 41

BALÁZS SZABÓ — Zeiter Teil der Budapester Operation der 2. Ukrainischen Front (4. 26.—11. 1944.) 65

RUNDSCHAU

PÁL MOLNÁR — *András Kis:* Verschwörung gegen die Ungarischen Republik 1946 94

LÁSZLÓ CSENDES — *László Gazdag:* Die Landkarte — unser Reiseführer 93

TIBOR ÁCS — *Imre—Bojcsuk—Kiss—Ligeti:* Unregelmässiger Weltkrieg 101

SÁNDOR SZABÓ — *Arbeitsgruppe der Zrínyi Miklós Militärakademie:* Die Grundlagen der militärischen Führungstheorie 106

SÁNDOR KISS — Kämpfe, Erinnerungen 108

Á. T. — *Imre Szántó:* Internationaler militärischer Almanach 111

* * * — Aus den kriegsgeschichtlichen Zeitschriften Zeitschriften des Auslandes 114

NACHRICHTEN

JENŐ GYŐRKEI — Internationalen Studiensammlung über die Interbrigaden des spanischen Frieheitskampfes 122

MARIA SIFT — Aus den Ereignissen des ersten Jahrviertels ... 123

DOKUMENTE

TIBOR GELÉRT—ANDRÁS KIS — Dokumente über die Entstehung der Ungarischen Volksarmee 124

BIBILOGRAPHIE

ÉVA MOLNÁR, ISTVÁN VINICZAI, ELEONORA WINDISCH — Bibliographie der in 1967 in Ungarn erschienenen kriegsgeschichtlichen Literatur II. Teil... 147

Ára: 8,— Ft